

Національна академія наук України
Інститут історії України

Степан Віднянський, Андрій Мартинов

**РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА
ТА МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО**

Київ - 2023

УДК 94(327)355.48(470+571:477)"2014/2023"

Віднянський С., Мартинов А.

Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія. К.: Інститут історії України НАН України, 2023. 264 с.

У монографії проаналізовано динаміку змін політики європейських, північно- та південно-американських, азійських та африканських країн щодо російсько-української війни 2014-2023 років. Показано, як трансформувалась політика держав «старої» і «нової» Європи щодо спочатку «гібридної» війни, а згодом і широкомасштабної агресії Росії проти України з використанням всіх конвенційних видів зброї. Висвітлено динаміку політики Сполучених Штатів Америки і Канади щодо війни Росії проти України. Розглянуто особливості ставлення Китаю, Індії, Аргентини, Бразилії, Південно-Африканської Республіки та деяких інших країн Африки, Азії та Південної Америки щодо цієї війни в центрі Європи. З'ясовано причини і наслідки політики «нейтралітету» окремих країн щодо збройної агресії РФ проти України. Досліджено еволюцію політики Європейського Союзу, НАТО, ОБСЄ, ООН щодо російсько-української війни та діяльність української дипломатії із захисту суверенітету й територіальної цілісності України. Надані рекомендації щодо удосконалення української дипломатії миру та міжнародної безпеки і приборкання російської збройної агресії, яка є загрозою для всього демократичного світу.

Для фахівців-міжнародників та широкого кола читачів, усіх, хто цікавиться сучасними міжнародними відносинами та місцем і роллю України в їх трансформації в умовах російсько-української війни 2014-2023 років.

Затверджено до друку Вченою радою Інституту історії України НАН України 25 травня 2023 р., протокол № 4.

Відповідальний редактор: Валерій Смолій, академік НАН України

Рецензенти:

Геннадій Боряк, член-кореспондент НАН України,

Олег Машевський, доктор історичних наук, професор,

Олександр Рубльов, доктор історичних наук, професор

ISBN 978-617-14-0096-2

© В.Смолій, передмова, 2023

© С.Віднянський, 2023

© А.Мартинов, 2023

© Інститут історії України НАН України, 2023

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА (<i>Валерій Смолій</i>)	4
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. Війна як соціально-історичний феномен: огляд сучасних історіографічних підходів	19
РОЗДІЛ 2. Політика Європейського Союзу щодо війни Росії проти України. Ставлення європейського суспільства та відомих інтелектуалів до війни	38
РОЗДІЛ 3. Особливості підтримки України з боку Великої Британії, Італії, Іберійських держав, Німеччини, Франції, Скандинавських країн	85
РОЗДІЛ 4. Позиція сусідніх з Україною держав-членів ЄС щодо російсько-української війни.....	108
РОЗДІЛ 5. Підтримка і допомога країн Балтії Україні в її супротиві російській агресії versus «нейтральної» політики Австрії, Швейцарії, Білорусі, Болгарії, Сербії, кавказьких і центрально-азійських країн	148
РОЗДІЛ 6. Активна політика США і Канади щодо війни Росії проти України	171
РОЗДІЛ 7. Специфіка «нейтралітету» Молдови та Туреччини, арабських країн та Ізраїлю	180
РОЗДІЛ 8. Китай, Індія, Японія, Іран, Аргентина, Бразилія, Північно-Африканська Республіка: між «нейтралітетом» і колаборацією.....	193
РОЗДІЛ 9. Північноатлантична воєнна допомога Україні	214
РОЗДІЛ 10. Криза ОБСЄ і нові обрії європейської системи безпеки.....	222
РОЗДІЛ 11. ООН та українська дипломатія у боротьбі за мир та міжнародну безпеку в умовах російсько-української війни	227
ВИСНОВКИ	251

ПЕРЕДМОВА

Готуючи до видання свої мемуари про Другу світову війну, Уінстон Черчилль занотував у березні 1948 р.: «Цю війну, яка зруйнувала те, що лишилося від світу після попередньої війни, було легше зупинити, ніж будь-яку іншу. Людська трагедія досягає своєї кульмінації у факті, що після всіх зусиль і жертв сотень мільйонів людей і перемог Праведної Справи, ми однаково не здобули ані Миру, ані Безпеки і стоїмо перед ще тяжчими небезпеками, ніж уже подолані». Ці слова великого британського політика виявилися пророчими. Втім, заколихана десятиліттями повоєнного спокою Європа, здається, воліла скоріше забути, аніж прислухатися до них. Так промайнула друга половина ХХ століття, так почалося, здавалося б, нічим не загрожуване століття ХХІ. Однак 24 лютого 2022 р. Україна, а разом з нею і весь цивілізований світ, для якого найважливішими в шкалі демократичних імперативів є цінність людського життя, державна суверенність і непорушність безпекового простору, прокинулися в нових геополітичних реаліях.

Власне, той трагічний світанок назавжди відділив для кожного українця минуле від майбутнього, право на яке відтоді кожного дня, кожної години, кожної хвилини ось уже понад рік оплачується відчайдушною звитягою, стражданнями та кров'ю оборонців української землі, мирних мешканців тих територій на Київщині, Харківщині, Чернігівщині, Херсонщині, Миколаївщині, Сумщині, Житомирщині, на які в перший же день повномасштабної російської навали ступила нога нелюда. Під багатомісячною загрозою морського десантування, доповненою ракетними нальотами, всі ці місяці перебуває Одещина. Свою данину кривавому молоту війни сплачує цивільне населення Дніпропетровщини, Тернопільщини, Волині, Хмельниччини, Рівненщини, Івано-Франківщини – так званої тилової зони, яка опинилася під прицільними повітряними атаками ворога.

По суті, найтрагічніша дата в історії новітньої української державності зробила кожного із нас свідком, можливо, найбільшого і екстремального розламу сучасного глобального світоустрою, в самому епіцентрі якого опинилася наша держава. Однак сучасна війна не стала для нас несподіванкою. Насправді фактори, які спричинили її, є глибоко закоріненими у нашій минувшині. Локалізована європейським південним сходом Україна, яка ментально тяжіла до європейських цивілізаційних зразків і мілітарна система якої вибудовувалася на демократичних цінностях звитяги запорозького козацтва, вже на початках ранньоновітньої епохи сповна відчула на собі геополітичні амбіції московського сусіда, чия

воєнна доктрина, на противагу європейським тенденціям, була сформована на концепції самодержавства як продукту вищого одкровення та в практичній площині зорієнтована на зразки східної деспотії.

Саме з такого концепту Москва наполегливо впроваджувала в суспільний простір «демонстративне підкреслення... цивілізаційної оригінальності та протиставлення з Європейським світом». Відповідно війна для російських урядових інституцій завжди виступала чи не єдиним вагомим аргументом в її зовнішньополітичному курсі, передусім націленому на розширення імперського територіального ядра. Причому як найближчий сусід по геополітичному простору, Україна безпосередньо опинялася в реалізаційному полі виношуваних на російських обширах анексійних проєктів.

Варто зауважити, що характерним для російської шовіністичної ідеології завжди була спроба опертя цих проєктів на історичну аргументацію. Традиційно для російського ідеологічного маховика основними царинами творення нових історичних міфів та ідеологем у так званих класичних періодах української історії ставали киеворуська спадщина, претензії на територіальний спадок Великого князівства Литовського, націє- та державотворчість українців доби раннього нового часу, з подальшим перенесенням дещо зміненої перспективи на добу українського національного Відродження та на національно-визвольні практики українців зламу XIX-XX ст. й пізніших часів.

Відповідно у світлі нашої історії нинішня повномасштабна війна з Росією не є несподіваним явищем, позаяк відображає багатовіковий імперський синдром російського суспільства, який воно плекало і впродовж пострадянської доби. Для Європи ж, та, власне, і всього колективного Заходу, повномасштабна російсько-українська війна стала одкровенням, підвівши ризику під десятиліттями вибудови, здавалося б, непорушних засад, принципів і нормативів мирного співіснування, продемонструвавши хиткість і недосконалість так ретельно вибудовуваних протягом тривалого часу безпекових концепцій і інституцій.

Ангажовані у власні геополітичні, політичні або ж фінансово-економічні інтереси, сильно залежні від позицій своїх громадян, західні демократичні країни – провідні гравці сучасного міжнародного простору, свідомо чи ні, але на якомусь етапі попустили наростаючому авторитаризму та імперській амбіційності Російської Федерації, вчергове, як і у далекому XVIII ст. та за пізніших часів, не дослухавшись до похідних від України попереджувальних імпульсів. Як наслідок, ці країни, що у далекій історичній ретроспекції виявилися причетними до вироблення концепції справедливої війни, квінтесенцією якої стала запропонована Гуго Гроцієм ідея правової відповідальності ініціаторів розв'язання воєн, а також

постання протягом чотирьох останніх століть таких регулятивних інструментів у сфері зовнішньої політики та безпеки, як Вестфальська чи Версальська системи, Ліга Націй, Північно-Атлантичний Альянс, Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки та співпраці у Європі, низка безпекових блоків, сьогодні змушені засвідчити їх неефективність в умовах спровокованих з Москви геополітичних зсувів тектонічного характеру.

Поворот демократичного світу у бік України відбувався поступово, розпочавшись з проголошення останньою Незалежності у серпні 1991 р. Відчутнішими ці зрушення стали на зламі 2013-2014 рр., коли Революція Гідності зробила незворотною демократичну проєвропейську орієнтацію Української держави. Тоді ж російська агресія у форматі анексії Криму та «гібридного» вторгнення в Донецьку і Луганську області змусила світову спільноту згадати, що цінність міжнародного права важливіша за право сильного. В 2014-2015 рр. були запроваджені перші санкції проти РФ. Однак кремлівські автократи продовжували грати на протиріччях всередині Європейського Союзу та між ЄС і США, особливо за президентства Д. Трампа. Кремлівські сподівання «дотиснути» Україну на варіант імплементації Мінських угод 2015 р. та поетапного захоплення української території наштовхнулись на шок пандемії коронавірусу. Тоді багатьом здавалося, що європейська солідарність зруйнована і тепер кожна держава бореться сама за себе.

Вважається, що кремлівський диктатор прийняв рішення про масштабування агресії проти України, сподіваючись на роз'єднаність за критерієм національних інтересів країн Євросоюзу та ангажованість адміністрації президента США Дж. Байдена китайсько-тайванською проблемою. Він був у цьому так переконаний, що не звернув уваги на постійні попередження, які лунали від країн ЄС і США щодо недопустимості масштабної російсько-української війни.

Дієва міжнародна коаліція на підтримку України де-факто сформувалась після перших успіхів Збройних Сил України на фронті, які стали реальністю до кінця березня 2022 р., а також продемонстрованої українцями суспільної консолідації та налаштованості на перемогу у цьому нерівному за можливостями і ресурсами цивілізаційному двобої. Сьогодні вже можна впевнено констатувати, що вперше в європейській і національній українській історії протистояння нової української демократії та євразійської московської автократії інспірувало утворення ефективної міжнародної коаліції підтримки України. Як наслідок, було нівельовано військово-технічні асиметричні переваги на російську користь.

Ці та інші питання і намагаються розкрити перед читачем автори пропонованої монографії, в якій розглядаються особливості позиції США, Канади, країн Європейського Союзу щодо всебічної допомоги Україні. Без сумніву, ця праця цікава як своєрідна «фотографічна фіксація» диспозиції міжнародного співтовариства – як окремих держав світу та їх громадськості, так і впливових міжнародних організацій – щодо війни Росії проти України. Автори її не обмежилися простою констатацією фактів ресурсно-військової, технологічної або ж гуманітарної підтримки українців західними партнерами, а спробували показати, як складно щодо розпочатої 2014 р. російсько-української війни визначаються країни за ареалом ліберальних демократій.

При цьому зазначається, що кремлівські спроби сколотити глобальну коаліцію автократів наштовхуються на логіку політичної реальності, що особливо помітно на позиціях так званих країн, які розвиваються (Індії, Північної Кореї, Ірану, Сирії), чия політична та економічна залежність від Москви залишається високою. Особливо показовою в цьому відношенні є позиція Китаю, влада якого, вимушена рахуватись із своїм розумінням тайванської проблеми як «внутрішньої» китайської та російськими претензіями на землі незалежної України як міждержавної, намагається балансувати між прибутками від фактично колоніального режиму своєї торгівлі з Російською Федерацією та визнанням недопустимості зміни державних кордонів силовими засобами.

Автори монографії слушно наголошують, що дипломатична боротьба за симпатії Глобального Півдня триває і є не менш важливою за забезпечення консолідованої підтримки України з боку євроатлантичної коаліції. Загалом праця пропонує авторську версію поточної історії міжнародних відносин, в яких Україна стала безсумнівним суб'єктом, що відіграє важливу роль у формуванні нової пост-воєнної системи міжнародних відносин не лише в європейському, а й глобальному вимірах, в чому і полягає її безсумнівна історіографічна цінність.

Академік Валерій СМОЛІЙ

ВСТУП

Підступна широкомасштабна збройна агресія РФ проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 р., викликана, окрім безглузлого й нереалістичного наміру кремлівського керівництва здобути реванш та відродити імперський статус Росії після краху й розпаду СРСР, також маніакальним неприйняттям ним української нації і державності та європейського вибору України, послідовного курсу української влади на європейську та євроатлантичну інтеграцію, підтримуваного абсолютно більшістю громадян України. Уже хрестоматійні попередження одного з провідників Української революції 1917-1921 рр. Симона Петлюри про те, що «хто б на півночі не прийшов до влади, вони будуть пертися в Україну. Самостійності України Москва ніколи не визнає»¹ і відомого американського політолога і геостратега Збігнева Бжезінського, - що «без України неможлива російська імперія»², постійно підтверджуються й впливають на кремлівські рішення щодо України та світової політики загалом. Росія за часів путінського президентства звикла розв'язувати міжнародні проблеми силовими засобами. Початковий розрахунок був орієнтований на швидку перемогу над Україною. Були сподівання на те, що на агресивні дії Кремля не буде колективної реакції західних демократій. Проте брутальність збройної атаки проти України не залишила вибору державам західної демократії, які були вимушені визнати цю атаку нападом на європейські та євроатлантичні демократичні цінності. Це стало проявом чергового етапу російської «гібридної війни» проти Заходу.

Під час зустрічі у Лондоні 18 лютого 2023 р. лідери двох провідних держав Заходу і найближчих союзників України - віце-президентка США Камала Гарріс і прем'єр-міністр Великої Британії Ріші Сунак - охарактеризували російське вторгнення в Україну як глобальну війну. «Вони погодилися, що війна Путіна в Україні є глобальною війною, як з точки зору її впливу на продовольчу та енергетичну безпеку, так і з точки зору її наслідків для визнаних міжнародних норм, таких як суверенітет»³, - йдеться у повідомленні про зустріч двох західних лідерів. Отже, з лютого 2014 р. Російська Федерація не просто вторглася на територію суверенної держави – України, а й як тоталітарна держава-терорист почала фактичну глобальну «гібридну війну» проти Європи і всього демократичного світу, проти елементарних прав людини, проти всіх міжнародних правил співіснування у Європі та світі.

¹ Цит. за: Сергійчук В. Велика українська народна війна // Геополітика України: історія і сучасність. Збірник наукових праць. Вип. 2(29). Ужгород, 2022. С. 203;

² Бжезінський З. Велика шахівниця. Львів, 2005. С.167.

³ PM Sunak and U.S. VP Harris highlight close cooperation on Ukraine. The Sun. 19 February 2023. С.1.

Війна Росії проти України 2014-2023 рр. матиме, без сумніву, глобальні наслідки. Вже сьогодні, своїм героїчним супротивом брутальній російській агресії Україна вплинула на регіональні та глобальні процеси. Саме вона є тим рушійним чинником, який форматує сьогодні геополітичні підвалини нового світового порядку в першій половині XXI століття. Зокрема, після Другої світової війни Європа ще ніколи не була настільки об'єднаною, наскільки її об'єднав поки що лише кандидат до її елітного клубу – Європейського Союзу, український народ, який прийняв на себе удар варварської російської навали, щоби вкотре захистити і себе, і весь Європейський континент, по суті всю європейську, євроатлантичну цивілізацію. Повномасштабне вторгнення Росії проти України не лише надзвичайно об'єднало Європу, але й консолідувало зусилля демократичних держав з метою всебічної допомоги Україні в її справедливій війні проти російського агресора, а також покращило сприйняття самого ЄС у країнах-членах: позитивний імідж Європейського Союзу в очах європейців наприкінці 2022 р. знаходився на найвищому рівні з осені 2009 року – 50%⁴.

Ця війна привела до консолідації держав-членів Північноатлантичного альянсу, зміцнення воєнного потенціалу, активізації оборонної діяльності та розширення НАТО, зокрема за рахунок приєднання до нього традиційно нейтральних Фінляндії та Швеції, які через російську загрозу 18 травня 2022 р. подали офіційні заявки на вступ до Альянсу, що були прийняті до розгляду, і на початок 2023 р. 28 країн-членів НАТО із 30 ратифікували протоколи про їх приєднання (парламенти Угорщини і Туреччини в останні дні березня 2023 р. ратифікували протоколи про приєднання до Альянсу Фінляндії, яка 4 квітня офіційно стала 31 країною-членом НАТО, але поки що ці дві країни не прийняли позитивного рішення щодо Швеції, висуваючи їй певні претензії). А 30 вересня 2022 р., після проведення т. зв. референдумів на окупованій частині півдня України й підписання Путіним документів про «приєднання до складу Росії» цих територій, заяву на приєднання до Північноатлантичного альянсу подала Україна.

Через російську загрозу значно збільшилася присутність військ НАТО у Центрально-Східній Європі: якщо до початку широкомасштабної агресії Росії в Україну в регіоні розташовувались 4 тис. солдатів Альянсу під об'єднаним командуванням, то через рік їх стало у 10 разів більше – вже 40 тис. А лідери «Бухарестської дев'ятки» - міжнародної оборонної ініціативи дев'яти країн-членів НАТО Центральної та Східної Європи (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Чехія), під час зустрічі у Варшаві 22 лютого 2023 р. за участю президента США Дж. Байдена, у спільній заяві підтвердили відданість статті 5 Північноатлантичного договору й намірам збільшити сили й засоби стримування і оборони НАТО та посилити військову присутність Альянсу в країнах

⁴ Солодкий С., Фахурдінова М. Зима наближається: як зберегти підтримку України з боку європейських суспільств? К., 2022. С. 3.

регіону, а також підтримку України і назвали Росію «найбільш значною і прямою загрозою безпеці членів Альянсу»⁵. Наприклад, за інформацією «Político», на початку весни 2023 р. у НАТО заговорили про необхідність посилення східних кордонів з РФ за рахунок накопичення техніки та військового контингенту до 300 тисяч солдатів, що має унеможливити розширення Росією війни за межі України. Окрім того, НАТО розпочало найбільше оновлення стратегії протидії РФ з часів холодної війни.

Російсько-українська війна також вплинула на послаблення протистояння двох наддержав – США й Китаю. Зокрема, 18 березня 2022 р. відбулися переговори між головою КНР Сі Цзіньпіном і американським президентом Дж. Байденом, під час яких обговорювалась також ситуація в Україні, щодо якої китайський лідер заявив, що «конфлікт в Україні не відповідає нічиїм інтересам»⁶. Загалом, Китай зберігає проросійський нейтралітет щодо війни в Україні, одночасно наголошуючи, що він готовий докласти усіх зусиль для припинення війни дипломатичним шляхом, і підтримує суверенітет і територіальну цілісність України. Коментуючи позицію КНР щодо російсько-української війни, президент України В. Зеленський наприкінці травня 2022 р. зазначив, що, «на його думку, Китай обрав політику бути у стороні, і Україну на сьогоднішній день влаштовує ця політика»⁷. Коментуючи державний візит глави КНР Сі Цзіньпіна до РФ 20-21 березня 2023 р., в міністерстві закордонних справ України заявили: «Україна уважно стежить за візитом Голови КНР до Росії. Ми очікуємо, що Пекін використає свій вплив на Москву, щоб змусити її припинити агресивну війну проти України». А глава МЗС України Д. Кулеба у телефонній розмові зі своїм китайським колегою наголосив, що «відновлення територіальної цілісності України має бути в центрі всіх дипломатичних зусиль. Ми готові до більш тісного діалогу з Китаєм з метою відновлення миру в Україні відповідно до принципів, закріплених у Статуті ООН, та останньої резолюції Генеральної Асамблеї ООН з цього питання»⁸.

Росія, своєю чергою, намагається залучити Китай до військового блоку у форматі «Шанхайської організації співробітництва» та поглиблює торговельно-економічну співпрацю з ним. У Кремлі були сподівання, що Пекін, скориставшись увагою США до російської агресії в Україні, силою вирішить тайванську проблему. Проте Китай більше залежить від торгівлі з ЄС і США, тому не готовий принести в

⁵ Remarks by President Biden Ahead of One-Year Anniversary Russian Aggression against Ukraine. URL: <https://www.whitehouse.org>

⁶ Joe Biden says to Xi. URL: <https://www.aljazeera.com.news>

⁷ Україну влаштовує позиція Китаю щодо війни з РФ – Зеленський. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3491793-ukrainu-vlastovue-pozicia-kitau-sodo-vijni-z-rf-zelenskij.html>

⁸ У МЗС України прокоментували візит Сі Цзіньпіна до Москви. URL: <https://suspilne.media/419544-u-mzs-ukraini-prokomentovali-vizit-si-czinpina-do-moskvi/>

жертву внутрішньополітичну стабільність та широкі зовнішньоекономічні зв'язки з Європою та США розв'язанню проблеми повернення Тайваню до КНР.

Війна також вплинула на певне ускладнення взаємовідносин РФ з партнерами по БРІКС та ОДКБ, які змушені реагувати на російську агресію проти України, враховуючи обурення нею світового співтовариства. Наприклад, Індія дотримується в цьому питанні позиції «позитивного нейтралітету», не підтримує дії РФ в Україні, не сприймає т. зв. референдуми, проведені на окупованих територіях, і виступає за мирне врегулювання «військового конфлікту». Казахстан, своєю чергою, не визнає самопроголошені республіки ДНР/ЛНР. Азербайджан теж шукає формат відносин з Україною та Росією, щоби не увійти в російсько-українську війну, водночас надаючи Україні гуманітарну допомогу, а азербайджанські медіа часто виступають із проукраїнських позицій. Інших сусідів та союзників РФ також лякає її агресія проти України. А фахівці «Інституту вивчення війни» (ISW) в березні 2023 р. проаналізували ситуацію з перекиданням російських військ з інших пострадянських країн в Україну і дійшли висновку, що в цих державах РФ «втратить військовий вплив».

До глобальних наслідків російсько-української війни слід віднести політичні (виключення РФ із цілої низки міжнародних організацій та інститутів) і економічні санкції проти Росії та її окремих громадян, а також витіснення Росії з ринку нафти та газу, а загалом же її всієї як держави-терориста – з міжнародної арени. Ще 11 березня 2022 р. країни ЄС ухвалили т. зв. Версальську декларацію, у якій пообіцяли якнайшвидше відмовитися від імпорту російських енергоносіїв. А ЄС до початку широкомасштабної агресії РФ проти України імпортувала 45% російського природного газу, 25% нафти, 45% вугілля та 20% урану. Німеччина, наприклад, імпортувала з Росії 46% газу і 37% нафти, а Угорщина на 85% залежна від РФ у постачанні газу, на 65% – нафти, на 100% – ядерного палива. Значною була залежність у цьому від Росії Словаччини та Болгарії. А прибутки від продажу нафти і природного газу становили понад третину доходів бюджету РФ. У 2021 р., наприклад, країни ЄС сплатили РФ за ці поставки 99 млрд. євро⁹. Ось чому все більше держав, солідаризуючись з Україною, зокрема США, Велика Британія, Польща, країни Балтії, Фінляндія, Данія, Іспанія, з самого початку широкомасштабної збройної агресії Росії проти України виступають за негайний мораторій на купівлю енергоресурсів із РФ і вже поступово вводять його¹⁰. Цьому сприяють і санкції Європейського Союзу проти Росії у відповідь на її агресію проти України. Зокрема, 24 лютого 2023 р., в річницю російського широкомасштабного збройного вторгнення в Україну, Євросоюз схвалив вже десятий пакет санкцій проти РФ. Цілу низку обмежувальних санкцій щодо Росії запровадили США.

⁹ Версальська декларація за підсумками неформальної зустрічі глав держав та урядів 11-12 березня 2022. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/>

¹⁰ Пилипенко Я. Як ЄС може послабити головний двигун російської економіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/27/686294/>

Наслідком антиросійських санкцій стало оголошення Росією на початку лютого 2023 р. про скорочення щоденного видобутку нафти на 500 тис. барелів. Оскільки до того видобуток становив 11 млн. барелів на добу, скорочення становить близько 5%. Це одразу спричинило подорожчання нафти марки «Brent» з 84 до 86 доларів за барель. Але у глобальному вимірі таке зростання відчутно не компенсує гігантські втрати Росії від встановлення «стелі» цін на нафту. Через санкції доходи РФ від продажу нафти і газу впали на 46%, а видатки зросли на 60 %¹¹. Обмежувальні санкції західних партнерів-союзників України вдарили, окрім паливо-енергетичного комплексу Росії, також й по інших галузях її промисловості – авіаційній, автомобільній, металургійній, військово-промислового комплексу, сільськогосподарському виробництву тощо. Відчутно вдарили по економіці Росії також блокування Європейським Союзом і США валютних активів, які вона мала за кордоном, а це, за різними оцінками, приблизно половина її золотовалютних запасів – майже 300 млрд. доларів¹². Санкції проти Росії мають ще один ефект. У 2022 р. РФ мала позитивний баланс зовнішньої торгівлі у 270 млрд. дол., а у 2023 р прогнозується скорочення цього показника у 2 рази.

Загалом, війна Росії проти України негативно позначилася на світовій економіці, яка уповільнено виходила з рецесії, викликаній двома роками пандемії коронавірусу, починаючи з осені 2019 року. Санкції та контр-санкції, за даними Світового банку, на 5% зменшили обсяги світової торгівлі. Були перервані різноманітні логістичні ланцюги постачання сировини, капіталів, робочої сили, товарів. Активна стадія війни загострила міграційне питання. Утримання понад 6 млн. українських біженців у країнах ЄС лише в 2022 році, за даними «BBC World Service», обійшлося європейцям у 26 млрд. євро¹³. Росія намагалася загострити продовольчу кризу у бідних африканських країнах, аби спровокувати додаткові хвилі біженців до країн Європейського Союзу. Кремль свідомо вдався до шантажу світу ядерною зброєю, енергетичною зброєю, продовольчою зброєю.

Одночасно РФ стимулювала низку країн Азії, Африки, Латинської Америки дистанціюватись від послідовної підтримки України. Китай фактично відкинув пропозиції США щодо підтримки західних санкцій проти РФ і навіть планує постачання їй летальної зброї, а китайські ЗМІ коментують дії РФ в Україні у наративах кремлівської пропаганди, повторюють і поширюють, зокрема, твердження Росії, що війну «розв'язало НАТО». У Центрі глобальної взаємодії Державного департаменту США вважають, що Росія і Китай витрачають мільярди доларів на маніпулювання інформацією щодо України, і що Пекін діє в глобальному масштабі і навіть витрачає більше, ніж Москва. Лідерами України та Заходу був розкритикований і т. зв.

¹¹ РФ скорочує видобуток нафти у відповідь на стелю цін від країн G7, ціни підскочили. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/10/696917/>

¹² Див.: Гуменюк Б. Війна Росії проти України: її вплив на регіональні та глобальні процеси. Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск XXIII. К., 2022. С. 26.

¹³ Що чекає українських біженців в Європі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64109032>

«мирний план» КНР щодо російсько-української війни (лютий 2023 р.), який, на думку Ж. Борреля, «ставить на один рівень агресора і жертву». Росія також намагається залучити Китай до військового блоку у форматі «Шанхайської організації співробітництва». Індія сприймала нейтралітет у цьому питанні як підтримку балансу сил та інтересів між світовими потугами.

Водночас, російська агресія проти України стимулювала зміцнення економічних зв'язків у форматі БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська республіка). Китай, наприклад, уклав контракти з Бразилією замість закупівлі української кукурудзи, а також заявив, що має розвивати відносини зі своїм північним сусідом «у все більш турбулентному світі». Зокрема, експорт та імпорт Китаю з Росією у січні-лютому 2023 р. зріс двозначними темпами порівняно з попереднім роком. Так, китайський експорт до РФ підскочив на 19,8% за перші два місяці 2023 року, досягнувши 15 млрд. доларів, а імпорт із Росії зріс на 31,3% - до 18,65 млрд. доларів. А за повідомленням уряду Індії, імпорт з Росії до країни збільшився майже в 5 разів за період з квітня 2022 р. до лютого 2023 р. – з 8,54 до 41,56 млрд. дол. Також Індія продовжує купувати російську нафту: її імпорт в країну виріс до рекордних 1,4 млн. барелів на добу в січні 2023 р¹⁴.

У східноєвропейському регіональному вимірі російська агресія проти України поставила під питання виживання білоруської незалежності. Водночас російська агресія стимулювала формування нових регіональних об'єднань. У 2021 р. Україна, Молдова, Грузія створили «Асоційоване тріо», аби координувати просування до повноцінного членства в Європейському Союзі. Того ж року, напередодні 30-ї річниці відновлення української незалежності, з ініціативи України і за участі 46 зарубіжних делегацій створена безпрецедентна за своїм масштабом та історичним значенням «Кримська платформа» як саміт нового міжнародного формату з метою деокупації Криму та його повернення під контроль України. Зміцнюється «Люблінський трикутник» у складі України, Польщі, Литви. Стратегічним союзником країн «Люблінського трикутника» стала Велика Британія.

Нарешті, російсько-українська війна 2014-2023 рр. продемонструвала неефективність діяльності міжнародних організацій та інституцій, зокрема ООН та ОБСЄ, які повинні були попередити цю війну і не спромоглися зробити цього, а отже вони, безумовно, потребуватимуть глибокого реформування й оновлення миротворчої діяльності відповідно до нових загроз і викликів глобального світу, що трансформуються на наших очах.

Отже, війна Росії проти України має суттєвий вплив на трансформацію всієї системи сучасних міжнародних відносин. Вона, зокрема, вплинула на зовнішню політику та політику безпеки багатьох держав світу. Мабуть не випадково, російська

¹⁴ Нові компанії з Індії і ОАЕ перевозять мільйони барелів російської нафти. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/novye-kompanii-iz-indii-i-oe-perevozyat-milliony-bareley-rossiyskoy-nefti-bloomberg-12184239.html>

агресія проти України, завдяки якій Москва планувала створити потужний плацдарм для майбутнього широкомасштабного вторгнення в Європу, змусила останню заговорити про організацію власної континентальної армії, що повинна захистити від самозваної «другої у світі», а окремі європейські держави – збільшити воєнні бюджети і здійснювати реорганізацію та зміцнення свого оборонного потенціалу.

Після 24 лютого 2022 р. світ постійно балансує на межі чергової гарячої світової війни. Президент ФРН Ф.-В. Штайнмайер з цього приводу заявив, що війна Росії проти України поставила хрест на ідеї спільного європейського дому, озвученої ще першим і останнім президентом СРСР М. Горбачовим, стала причиною посилення динаміки геополітичних і гео економічних змін, і світ перебуває «на порозі нової ери», і «наслідки цих змін непередбачені». «Ми повинні зробити наші демократії, нашу економіку стійкими, не забуваючи про наші цілі – світовий порядок, заснований на правилах, і ліберальна, справедлива і сприятлива для клімату глобальна економіка», – наголосив він¹⁵. А экс-прем'єр міністр Великої Британії Тоні Блер попереджає, що ера політичного й економічного домінування Заходу підходить до кінця через дії Росії в Україні, відбувається зміцнення Китаю як «другої наддержави» світу, і тому західним державам необхідно збільшити витрати на оборону для збереження своєї воєнної переваги, одночасно поширюючи свою «м'яку силу», будуючи зв'язки з країнами, що розвиваються¹⁶. Президент США Джо Байден під час літньої 2022 р. поїздки на Близький Схід теж пообіцяв країнам регіону допомагати протистояти впливу Китаю, Росії або Ірану¹⁷.

Особливо резонансним у цьому контексті став виступ високого представника ЄС із зовнішньої та безпекової політики Жозепа Борреля на загальній зустрічі послів Європейського Союзу у Брюсселі 10 жовтня 2022 р. Аналізуючи нову реальність, що виникла за останні місяці та роки, він наголосив, що «ми увійшли у світ, де панує радикальна невизначеність... Невизначеність перетворилася на правило. Події, які мали б ніколи не відбутися, відбуваються одна за одною»¹⁸. Ж. Боррель, зокрема, дав розгорнуту характеристику сучасного світу, де панують: «безладна багатополарність», «структуруюча конкуренція між США і Китаєм», «гло-

¹⁵ Штайнмайер заявив про крах ідеї спільного з РФ європейського дому. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2022/05/8/7139066/>

¹⁶ Соколенко Е. Ера домінування Заходу добігає кінця – экс-прем'єр Британії. URL: <https://www.unian.ua/world/era-dominuvannya-zahodu-dobigaye-kincy-a-eks-prem-yer-britaniji-povini-svitu-11905500.html>

¹⁷ Глущенко О. Ми не залишимо вакуум, щоб його заповнили Китай, Росія чи Іран – Байден про Близький Схід. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/17/7358543/>

¹⁸ Ми входимо в ідеальний шторм. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/12/7148529/>

бальна конкурентна боротьба за доступ до стратегічних сфер», «тренд на авторитаризм», «зростання націоналізму, ревізіонізму плюс політика ідентичності»¹⁹.

Загалом, широкомасштабна агресія Росії проти України 24 лютого 2022 р. призвела до безпрецедентної міжнародної підтримки України та потужного тиску на Росію, консолідувала демократичний світ довкола мети перемоги українського народу в його героїчній боротьбі з російськими окупантами та захисту Статуту ООН. Про це свідчать активна воєнна, фінансова, гуманітарна допомога Україні країнами-членами ЄС та НАТО. У 2022 р., наприклад, Європейський Союз разом із США надали Україні 113 млрд дол. допомоги, а 13,5 млрд дол. – інші держави. А 12 квітня 2023 р. прем'єр-міністр України Д. Шмигаль після участі у круглому столі міністерського рівня на підтримку України в Світовому банку у Вашингтоні повідомив, що Україна планує отримати від міжнародних партнерів щонайменше 115 млрд. дол. довгострокової фінансової підтримки на відбудову країни²⁰. Зокрема, найбільшим донором України у континентальній Європі після початку повномасштабного вторгнення РФ стала Німеччина, яка у 2022 р., за словами німецького канцлера О. Шольца, надала Україні 14 млрд. євро і планує надавати їй різнопланову допомогу «так довго, скільки буде потрібно»²¹. В результаті, за повідомленням Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI), «завдяки військовій допомозі з боку США та багатьох європейських держав після російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року Україна стала третім найбільшим імпортером основних видів озброєнь у 2022 році (після Катару та Індії) і 14-м найбільшим імпортером за 2018-22 роки».

Цьому в значною мірою сприяли зустрічі й рішення групи військової підтримки України «Рамштайн», в рамках якої створена антикремлівська коаліція, яка складається вже з 54 країн. Наприклад, під час дев'ятої зустрічі цієї групи в лютому 2023 р. були ухвалені чергові рішення для зміцнення України. Як зазначив президент України В. Зеленський, йшлося про збільшення поставок ППО, танків, артилерії та снарядів, навчання українських військових тощо і наголосив, що «Україна і партнери роблять усе, щоб держава-терорист якомога швидше програла». Напередодні десятого, онлайн засідання у форматі «Рамштайн» 15 березня 2023 р. глава Пентагону Ллойд Остін заявив, що станом на сьогодні дев'ять країн заявили про свій намір передати Україні понад 150 танків «Leopard», а також про те, що учасники групи розглянуть питання, як інноваційно вирішити проблему

¹⁹ «Ми входимо в ідеальний шторм»: Виступ топ-дипломата ЄС про нову світову реальність.

URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/12/7148529/>

²⁰ Глушенко О. Міжнародні партнери нададуть Україні ще \$115 млрд. – прем'єр //

<https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/13/7397642/>

²¹ Aussenministerin Baerbock gegen Waffenruhe zu russischen Konditionen. URL: <https://www.welt.de>

виробництва боєприпасів для України. Але наприкінці березня 2023 р. ЗСУ все ще не мали вирішальної переваги для контрнаступу²².

Одним із принципово важливих наслідків російсько-української війни, особливо для нас, українців, є також суттєве поглиблення взаємовідносин України та Європейського Союзу, а по суті – початок принципово нового етапу їх розвитку, який врешті-решт повинен привести нашу країну до повноправного членства в ЄС, попри те, що РФ і це міжнародне об'єднання через підтримку й допомогу Україні у її протистоянні російському агресору оголосила, поряд із НАТО, ворожим і виступає проти його розширення на Схід.

Нарешті варто зазначити, що українці добре знають про солідарність й підтримку багатьох зарубіжних країн в ці трагічні для України воєнні часи і з вдячністю сприймають їхню допомогу у війні з російським агресором. Про це, зокрема, свідчать результати досліджень, проведених Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва щодо сприйняття українцями інших держав. Так, якщо до початку великої війни Росії проти України, у 2021 році, серед сімки країн-лідерів, які українці назвали «дружніми», були США – так вважали 28% опитаних громадян України, Польща – теж 28%, Німеччина – 23%, Білорусь – 21%, Литва і Грузія – по 14%, то після року широкомасштабної російсько-української війни склад цієї сімки лідерів змінився не лише кількісно, а й якісно. На перше місце дружніх країн з неймовірними 84% підтримки вийшла Польща, далі йшли такі союзники України як США – 79%, Велика Британія – 62% (у 2021 р. вона мала підтримку лише 7%), Німеччина – 41%, Литва – 24%, Франція – 22%, Латвія – 21,5%²³. Подібні результати також отримала в лютому 2023 р. соціологічна служба Центру Разумкова. Відповідаючи на запитання про ставлення до іноземних держав, найчастіше українці висловлювали позитивне ставлення до Польщі (94%), Великої Британії (91%), Литви (91%), Естонії (90%), Латвії (90%), Канади (90%), Чехії (88%), США (88%), Нідерландів (86%), Франції (86%), Німеччини (85%), Молдови (82,5%), Словаччини (82,5%), Ізраїлю (75%), Японії (74%), Туреччини (72,5%), Грузії (70%), Румунії (69%). А негативне ставлення найчастіше висловлювалось до Росії (94%), Білорусі (81%), Ірану (73,5%), Китаю (60%) і Угорщини (46,5%)²⁴.

Але по мірі розгортання активних воєнних дій на території України, героїчного супротиву Збройних сил України і українського народу агресії РФ та збіль-

²² Україна поки що не може почати контрнаступ через брак техніки та боєприпасів. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/899905.html>

²³ Як війна впливає на думку українців про друзів, ворогів та стратегічні цілі держави. URL: <https://dif.org.ua/article/yak-viyna-vplivae-na-dumku-ukraintsiv-pro-druziv-vorogiv-ta-strategichni-tsili-derzhavi>

²⁴ Разумков Центр. Зовнішньополітичні орієнтації громадян України, оцінка зовнішньої політики влади, ставлення до іноземних держав та політиків (лютий–березень 2023 р.) // <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/zovnishnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-otsinka-zovnishnoi-polityky-vlady-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-ta-politykiv-liutyi-berezen-2023r>

шення жертв війни, в тому числі серед мирного населення України (за даними ООН жертвами війни на березень 2023 р. стали майже 22 тис. цивільних українців), країни Євросоюзу розділилися на декілька груп щодо ставлення до цієї війни та умов її завершення: на умовну «партію війни» - до повної перемоги над Росією (Естонія, Литва, Латвія, Польща, Словаччина, Чехія, а також США) та «партію компромісу» (Австрія, Угорщина, Кіпр). Між цими групами країн-членів Євросоюзу баланують Франція, Німеччина, Італія та деякі інші країни. Тобто, серед держав-членів ЄС та НАТО, а точніше – серед їх правлячих еліт, є ті, хто активно підтримує Україну до її остаточної перемоги над агресором (т. зв. «яструби»), є ті, хто пропонує сторонам чимскоріше сісти за стіл мирних переговорів для знаходження компромісних рішень (т. зв. «голуби»), і є т. зв. «страуси», для яких «це не наша війна» і які керуються лише власними національними інтересами²⁵. Наприклад, фахівці Європейської ради з міжнародних відносин вважають, що війна в Україні призвела до створення трьох блоків в Європі. Перший блок – «північних та східних яструбів», до яких належать Естонія, Польща, Данія та Британія. У цих країнах більшість людей рішуче підтримують цілі Києва у війні. Другий блок – «неоднозначний захід», що складається з Франції, Німеччини, Іспанії та Португалії. Там думки про те, як має закінчитися війна, розділилися. І, нарешті, третій блок – «слабкі південні ланки», до яких належать Італія та Румунія. Вони хочуть, щоб війна закінчилася швидше, навіть якщо це спричинить територіальні втрати для України.

Неоднозначним є ставлення до російсько-української війни й інших країн світу. Показовими в цьому плані є голосування з питань цієї війни в центрі Європи в Організації Об'єднаних Націй у 2014-2023 рр., коли майже третина держав-членів ООН не підтримували резолюції Генеральної Асамблеї на захист суверенітету й територіальної цілісності України і засудження російської агресії проти неї. Зустріч «Великої двадцятки», що проходила 25 лютого 2023 р. в Індії, наприклад, теж закінчилася без традиційної спільної заяви - через небажання Росії і Китаю погоджуватись на прийнятні для інших формулювання щодо війни РФ проти України. Індія також відмовилася звинувачувати Росію у війні.

У зв'язку з цим, цікаво зазначити, що після року повномасштабної війни Росії проти України часопис «The Economist» уклав рейтинг країн, які симпатизують Москві. Так званий «рейтинг 12 друзів Путіна/Росії» має такий вигляд: Білорусь, Вірменія, Киргизстан, Іран, Таджикистан, Казахстан, Сирія, Китай, Венесуела, Нікарагуа, Індія, Узбекистан. На думку журналістів цього видання, геополітичний вплив Росії вражає – принаймні, на папері, російські війська та найманці перебувають у щонайменше 16 країнах світу. А за останні 10 років РФ уклала угоди на експорт зброї до 22 країн світу, в тому числі до Китаю та Індії.

²⁵ Яструби, голуби та страуси: три табори всередині НАТО щодо війни в Україні. URL: https://ukrain.com/yastrubi-golubi_ta_strausi-tri_tabori_vseredini_nato_shhodo_vijni_v_ukraini.html

17 березня 2023 р. Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт В. Путіна за підозрою у скоєнні воєнних злочинів проти українського народу. Це стало маркером оцінки майже десятиліття його спочатку «гібридної», а з 24 лютого 2022 р. брутальної «гарячої» війни проти України.

До цього слід додати, що навіть в тих наших країнах-союзниках, уряди яких підтримують Україну в її супротиві російській агресії, є опозиційні політичні сили, які виступають з проросійських позицій, проти військової допомоги Україні, за чимскоріше мирне й компромісне завершення війни, навіть за рахунок втрати українських територій, і користуються, що не менш небезпечно, чималою підтримкою виборців. Війна супроводжується безперервним інформаційно-пропагандистським супроводом, який ґрунтується на дослідженнях вразливих точок громадської думки у країнах союзників України.

З приводу цього досить відверто висловився міністр закордонних справ України Д. Кулеба 17 березня 2023 р. в інтерв'ю ВВС: «Хоча Україна отримала військову та економічну підтримку від західних держав після вторгнення Росії, багато країн Африки, Азії та Південної Америки залишилися осторонь. Деякі з них історично симпатизують Росії, інші стурбовані економічними витратами на війну, а треті вважають, що Захід невинувато затягує бойові дії... Якщо хтось у світі думає, що те, як та чи інша країна поведилася – або ставилася до України в найтемніший момент її історії – не буде враховано при побудові майбутніх відносин, то ці люди просто не знають, як працює дипломатія... Війна – це час, коли потрібно робити вибір. І кожний вибір був зафіксований»²⁶.

Саме тому аналіз політики європейських, північно- та південно-американських, азійських та африканських країн і ставлення міжнародного співтовариства загалом до російської агресії проти України, здійснений авторами в пропонованому фахівцям і широкому колу читачів дослідженні, є особливо актуальним для наукового дискурсу і має практичне значення для удосконалення й активізації української дипломатії миру та міжнародної безпеки і приборкання збройної агресії Росії, яка є загрозою для всього демократичного світу.

²⁶ Україна запам'ятає, хто їй допомагав, а хто – ні – Д. Кулеба в інтерв'ю Бі-Бі-Сі. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-64994283>

РОЗДІЛ 1

Війна як соціально-історичний феномен: огляд сучасних історіографічних підходів

Починаючи з біблійних часів, феномен війн потребує серйозного наукового осмислення. Адже вже в першій «світовій війні» між Каїном та Авелем загинула тодішня чверть всього людства. З того часу цикли війн повторювались знову і знову. Водночас особливо актуально постало питання визначення соціально-історичної природи війн, виявлення їхнього місця в механізмі регулювання соціальних відносин, пошуку дієвих засобів попередження та залагодження різноманітних конфліктів. Слід зазначити, що на кожному поворотному моменті історії, коли відкривалась нова епоха, здавалось, що прокляття перманентних війн нарешті подолано.

Симптоматично, що навіть напередодні Першої світової війни (1914-1918 рр.), яка стала справжнім «стартом» ХХ століття, досить поширеними, принаймні в Європі, були уявлення про настання «вічного миру». Адже пацифісти вважали, що досягнутий рівень розвитку виробничих сил робить економічно недоцільною їхню руйнацію.

Однак при цьому вони забували, що на війні теж можна робити непоганий бізнес. Невипадково, що М. Вебер на основі досвіду Першої світової війни наголошував, що програна війна дає такі ж добрі прибутки, як і переможна, а особиста політична й економічна зацікавленість членів політичної спільноти в існуванні військових підприємств змушує їх миритися з тим, що останні можуть забезпечувати своїми виробами увесь світ, в тому числі і арсенали політичних противників.

Отже, соціально-історичний феномен війн, незважаючи на десятки тисяч масштабних наукових праць, присвячених осмисленню історії, філософії, соціального змісту війн все ще лишається «терра інкогніта». Констатувати такий стан речей маємо підстави, незважаючи на розроблені системи класифікації війн (за географічним та демографічним масштабом – світові, регіональні, локальні, громадянські; за аксіологічними ознаками – справедливі, несправедливі, завойовницькі; за «поколіннями» зброї, якою користувались ворогуючі сторони, нині йдеться про зброю шостого покоління; за провідними конфліктологічними теоріями і т. д.), вважати недостатнім систематичне та компаративістське вивчення такого ключового соціального феномену, яким є всесвітня історія війн. Причому, на нашу думку, однією з основних вад існуючих концептуальних моделей вивчення війн є лінійний підхід до їхнього осмислення. У кращому випадку, він придатний лише для того, аби виводити причини пізніших війн, виходячи з

наслідків минулих. Натомість циклічний підхід до соціально-історичного аналізу війн дає значно ширше епістеміологічне поле досліджень.

Китаєць Сунь Цзи в У ст. до н.е. у праці «Мистецтво війни» виклав загальні підходи до стратегії та тактики війн. Зокрема, він цілком слушно наголошував, що лише вмючи вигравати час, можна здолати ворога. Найкраща стратегія та, яка добре підходить до фактичних умов війни. Німець Карл Клаузевиць (1780-1831), свідок наполеонівських війн в Європі, у праці «Про війну» (1832-1834) наголошував, що війна є продовженням державної політики іншими засобами. Обидва класика, які належать до різних цивілізаційних інтелектуальних традицій, незалежно один від одного погоджувались з тим, що війни виграються або програються задовго до їх початку.

Найчастіше війни починаються внаслідок небажання вчитись на уроках історії, недооцінки ризику, небажання бачити, коли ситуація проходить точку повернення, і події вже розгортаються начебто самі собою. Соціальним механізмом цього запуску механізмів початку війни ймовірно стає дія невідомого так званого «х-фактору», який є визначальним для конкретних соціальних суб'єктів у певній історичній ситуації. Флорентійський мислитель Н. Мак'явеллі наголошував, що війни зазвичай починають, коли хочуть, а завершують, коли можуть. Сьогодні найвірнішою ознакою могутності є вже не здатність почати війни, а спроможність не допустити її. Звідси йде твердження, що історія дає лише один урок, що ніхто і ніколи не вчиться на її уроках.

Водночас соціальні мислителі впродовж історії неодноразово звертались до трактатів, присвячених ідеї вічного миру. Цю традицію заклав арабський філософ Абу-Наср Мухаммед Фарабі (870-950), італієць Марсилій Падуанський (Захисник миру, 1324 р.), Е. Роттердамський (Скарга миру, 1517 р.), У. Пенн (Досвід теперішнього та майбутнього миру в Європі, 1693), абат І. де Сент-П'єр (Проект вічного миру в Європі 1713-1717), В.Ф. Малиновський «Роздуми про мир та війну» (1803) та багато інших. Проте на тлі пацифістських звернень за власною логікою історична реальність формується внаслідок конфліктів різного типу. Зокрема, відмінність локальних війн від світових полягає в обмежені політичних цілей, масштабів військових дій, засобів збройної боротьби в специфічній стратегії та тактиці. Наприклад, в центрі уваги соціології війни перебуває історичний феномен війн, який по-суті може розглядатись як форма соціального конфлікту, тобто протиборства декількох суб'єктів з різних причин, в тому числі й таких як протилежність інтересів, потреб, систем цінностей. Всі ці чинники разом є джерелами багатьох соціальних конфліктів.

Двадцять століття довело, що це особливо важливо, адже війни починаються у людських умах, там же вони і програються. Крім соціальних та психологічних джерел конфліктів, які можуть розглядатись як втілення соціального феномену війн, не менше значення, як свідчить багатий досвід історії, мають і культурні,

етнічні та політичні джерела конфліктів. Причому конфлікт розглядається як прояв певних соціальних дисфункцій, зокрема, як породження аномії.

Натомість французький соціолог А. Токвіль ставив питання, чому демократичним народам властиво бажати миру, тим часом як демократичним арміям хочеться війни. Ключем до відповіді він вважав честолюбство військових. За цих обставин вихід із конфлікту пов'язаний із цілями його учасників та засобами, які вони використовують. Його тривалість та інтенсивність залежить від устремлінь опонентів, від їх ресурсів, часу та зусиль, які потрібні для розробки остаточного рішення. Угоди, в яких чітко зафіксовано цілі ворогуючих сторін і оговорено момент закінчення боротьби, зменшують тривалість конфлікту. Такий бліцкриг можливий, якщо одна зі сторін відносно швидко домоглася своєї мети, а інша ворогуюча сторона прийняла цей факт як знак своєї поразки. Тому потенційний переможець повинен уявляти, удар по яким символам супротивник сприйме за свою поразку.

Світові війни по-суті є зіткненнями цивільного населення, одягненого в сірі шинелі. Соціально-історичне поняття світова війна визначається за різними ознаками. З соціально-історичної точки зору подібний тип війни є наслідком переходу до загального військового обов'язку та домінування технічних засобів ведення війни. Саме технічному прогресу ХХ ст. людство зобов'язано кривавими війнами, які торкалися всього суспільства включно з тилом.

Загалом розвиток військових технологій можна вважати фактором суспільного прогресу. Ще О. Конт зазначав, що на індустріальній стадії розвитку людства вже не промисловість служить війні, а війна промисловості. Зокрема, до несприятливих для дворянства наслідків німецький соціолог Н. Еліас відносив появу артилерії, яка зробила піхоту важливішою за кінноту. Але якщо вважати, що вихід за межі одного континенту достатньо для визначення війни як світової, то такими слід було б вважати походи Олександра Македонського, походи хрестоносців з Європи в Азію та Африку, монгольську навалу на Європу. Наполеонівські війни велись не лише на території Європи, а й в Азії, Африці, окремі сутички на морі мали місце біля берегів Америки. Отже, географічної ознаки недостатньо для верифікації світової війни, як недостатньо і участі у війні більшості держав.

Війна світова повинна мати вагомі глобальні наслідки для всього світу. Головна ознака світової війни – участь у ній найбільш потужних військових держав та основних міжнародних угруповань. Наприклад, холодна війна велась за владу в світі за межами національної території СРСР та США.

У обмеженій війні її учасники виходять з розуміння, що сутичка між ними не повинна торкатись їх існування. Тотальна війна – боротьба на знищення. Воюючі готові використати будь-які заходи, аби знищити супротивника. За доби холодної війни існувала небезпека безпосередньої сутички між найбільшими державами та військово-політичними угрупованнями, або ризик поступового переростання локального конфлікту в глобальний.

Феномен війни з точки зору соціології можна розглядати як суттєву інверсію рівня соціального розвитку, яка виникає внаслідок кризової ситуації та призводить до зменшення ступеня соціального розвитку всіх суб'єктів війни. Війна як соціологічна проблема може розглядатися з точки зору не до кінця реалізованого проєкту Просвітництва. Ліберальна мрія полягає в тому, що модернізація суспільства приведе до припинення війн. Вважається, що війни малоімовірні між країнами зі сталими демократичними режимами. Водночас війни в недостатньо модернізованих частинах світу можуть втягнути у війни більш розвинуті країни, коли вони торкаються їхніх важливих інтересів, певних цінностей, крім того регіональні агресори можуть втягнути в конфлікт своїх союзників із розвинутого світу.

Слід зазначити, що критерії періодизації війни є різними. Наприклад, за характером зброї, яка використовується в конфліктах, починаючи від мечів, простої вогнепальної зброї, нарізної вогнепальної зброї, Друга світова війна (1939-1945 рр.) вже належала до війн четвертого покоління, збройні конфлікти з використанням ядерної зброї до війн п'ятого покоління, війни шостого покоління пов'язані з використанням високоточної технологічної зброї. Водночас ефективність використання високотехнологічної зброї зменшується в разі нерозвиненості інфраструктури об'єкта, який є мішенню.

Все більш важливу роль у сучасних міжнародних відносинах відіграють інформаційні або психологічні війни, метою яких є планомірні пропагандистські заходи, які впливають на погляди, емоції, позиції, поведінку ворожих, нейтральних або дружніх соціальних суб'єктів різного масштабу.

Починаючи з часів Першої світової війни почав проявлятися феномен інформаційних війн. Насамперед цей новий тип війни пов'язаний із військовою образів, полем бою якого є людський менталітет. Зазначені війни мають на меті не знищення ворога, а структурну перебудову його свідомості з метою подальшої маніпуляції нею у власних цілях. Війнам ХХІ ст. властивий високий темп, без чітко визначених фронтів, децентралізовані армії з високим ступенем ініціативи, солдати діють на основі суджень, а не правил.

Поступово переглядається загальна парадигма конфлікту. Модель зіткнення інтересів працює лише в межах однієї цивілізації, тобто однієї картини світу. Але при зіткненні цивілізацій та індивідуальних світів необхідно для вивчення цих соціальних феноменів застосовувати іншу парадигму моделі конфлікту, представлену як зіткнення різних цінностей. Адже цінності різних культур не мають універсальних еталонів, нав'язаних однією з них.

Пропаганда може впливати на зміну громадської думки і поведінку. Управління новинами формує інформаційний порядок денний, посилюючи позитивні риси і нейтралізуючи негативні. Пропаганду можна аналізувати у вільному від ціннісних визначень режимі. Факт – це достовірне твердження, яке піддається перевірці та не має альтернативи. Фейкові новини - дезінформація, яка суперечить

фактам. Саме на цій основі кремлівський карлик аргументував неминучість війни проти України.

Наука про брехню – ментіологія, стверджує, що брехня генетично властива людині і феноменальна еволюція людського мозку стала можливою завдяки перманентному процесу кодування та декодування правди, напівправди, брехні та навмисної дезінформації. До війни пропаганда заміняє фізичне насилля, під час війни пропаганда доповнює насилля.

Сучасні інформаційні технології дають можливість зовнішнім силам напряму працювати з іноземними суспільствами. Найбільша відмінність між внутрішньою і зовнішньою політикою у тому, що в останньої немає верховної влади, здатної підтримувати лад.

Напередодні Великої (Першої) світової війни домінували пацифістські настрої, люди вважали, що щільна інтегрованість світової економіки виключає можливість масштабних війн. Але ідеологічні протиріччя між західними ліберальними демократіями, німецьким, австро-угорським, російським імперськими автократіями, актуалізація націоналістичних настроїв стимулювали переділ світу та спроби зміни світового порядку²⁷.

За підрахунками неурядової організації «Freedom House» в 1900 р. в світі не було жодної повністю демократичної держави. В 1950 р. таких держав було лише 22, а 2000 р. вже 120 держав²⁸. За демократичного політичного режиму владу отримує обраний народом суб'єкт, який має повернути її народу після завершення терміну перебування при владі. Будь-яка інформація про діяльність влади її дискредитує. Представницька демократія вимагає, аби рішення лідера піддавалися ретельній перевірці, аби лідери казали правду та були готові нести відповідальність за прийняті рішення. Некомпетентність підриває суть представницької демократії. Недуга демократичних держав полягає у зменшенні дієздатності урядів. Консультативна демократія орієнтується на громадську думку. За підсумками Першої світової війни президент США В. Вільсон анонсував задачу «зробити світ безпечним для демократії». Уроки Першої світової війни давали підстави вважати, що демократії між собою не воюють, тому поширення демократії у світі є передумовою для уникнення нових глобальних військових конфліктів. В умовах глобальної лібералізації та миру, до якої країни пов'язують свої економічні системи і політику з процесами міжнародної інтеграції і торгівлі, стримують їхнє бажання воювати зі своїми сусідами. Як тільки країна досягає рівня розвитку, здатного забезпечити існування значної кількості представників середнього класу, для такої країни ціна війни стає нечувано високою. Жодні дві країни, які є частинами глобальної мережі постачання, ніколи не розпочнуть війну одна з одною, коли вони залишаються

²⁷ Palmer R., Colton J. A History of the Modern World. New York, 1995. S.730.

²⁸ John Lewis Gaddis. On Grand Strategy. London. 2019. S.331.

складниками цієї системи. Наприклад, доки Ірак, Сирія, Північна Корея, Пакистан та Афганістан не входять до жодної глобальної мережі поділу праці і постачання товарів та послуг, вони залишаються «гарячими точками». Приклад РФ показав, що за домінування нераціональних міркувань влада може ініціювати військові дії з агресивною метою, навіть ціною втрати свого місця в мережі глобальної економіки XXI століття практично без шансів посісти його знову. Доки путінська диктатура викачує мільярди шляхом розробки корисних копалин замість розвитку людських талантів та енергії, вона не дотримуватиметься засад права.

У 1990 р. відомий американський соціолог Е. Тоффлер опублікував працю «Нова парадигма влади» як завершення трилогії «Футурошок» (1970), «Третя хвиля» (1980). Він спрогнозував, що «спробуйте змінити шлях, яким накопичують статок, - і ви негайно станете на герць з усіма укріпленими інтересами, що дістали владу від колишньої системи багатства. Жорстокі зіткнення виникають у разі, якщо кожна зі сторін бореться за контроль над майбутнім»²⁹. Путінська РФ намагається вести боротьбу за «історичну реконструкцію» авторитарної імперської влади, яка спирається на експорт ресурсів і накопичений військовий потенціал для залякування невідконтрольних держав. Однак ризики для експорту енергоносіїв посилюються під впливом посилення екологічної політики обмеження використання викопних копалин. Це, на думку американського експерта з енергетичної політики, веде до занепаду авторитарних політичних режимів, які спираються на експорт енергоносіїв. Боротьба навколо цього питання втілюється навіть у президентській виборчій кампанії листопада 2016 р. у США, коли Г. Клінтон прогнала Д. Трампа, який намагався повернути США до індустріальної епохи з опорою на сланцеві енергоносії³⁰.

Адміністрація 45-го президента США Д. Трампа оголосила Китай головною загрозою національній безпеці. Наступна адміністрація 46-го президента США Дж. Байдена ключовою метою зовнішньої політики США визначила протидію російській та китайській практиці авторитаризму. Протидія авторитарним режимам залишається актуальною політичною практикою для країн Європейського Союзу. У серпні 2020 р. за результатами президентських виборів при владі у Білорусі утримався «останній диктатор» Європи О. Лукашенко. Інформаційно-психологічна протидія західних демократів авторитарним режимам стала провідною тенденцією сучасних міжнародних відносин. Внаслідок цього де-факто стає гібридний світовий конфлікт, який відбувається у форматі санкцій, вислання дипломатів, інформаційних спеціальних операцій. Масштабування російської агресії проти України після 24 лютого 2022 р. знову актуалізувало проблему відповідальності авторитарного режиму за інтенсифікацію війни, яка мала ризики перерости у світову вже не «гібридну», а гарячу війну.

²⁹ Тоффлер Е. Нова парадигма влади. К., 2003. С.27.

³⁰ Daniel Yergin. The new Map. Energy, Climate and the clash of Nations. New York, 2020. S.64.

Спроби впровадити теорію демократичного миру на практиці, як правило, зазнають провалу. Причини цього не тільки у славнозвісній іронії історії, яка перекреслює титанічні зусилля соціальних інженерів та спрямовує їх у протилежному напрямку, а й у неможливості поширити у глобальному масштабі одноманітну форму політичного устрою. На початку XXI ст. процес глобалізації став віддзеркаленням і реалізацією інституційних змін, які привели до суттєвих змін в економіці розвинутих країн після Другої світової війни. Тоді були врегульовані чисельні економічні суперечки та процедури погодження позицій. Подальший економічний бум у Східній Азії та поширення транспортних комунікацій створили важливі передумови для розширення масштабів глобалізації. Водночас успіх західної політики розширення демократії, який супроводжувався активним зростанням економічних показників, приніс свої плоди і привів до радикальних політичних змін у світі та краху так званого комуністичного блоку. Відхід від соціалізму та перехід до ринково-орієнтованої економіки у більшості країн світу забезпечили зростання темпів та масштабів глобалізації. Найважливішим елементом цього процесу залишається конкуренція. Її загострення стало важливим моментом в усвідомленні потреби швидкого впровадження нових технологій, руйнації торговельних та прикордонних перешкод, внаслідок чого було трансформовано глобальну структуру бізнесу. Наслідком таких змін стала революція в інформаційних технологіях, яка супроводжується поширенням кабельного телебачення, збільшенням кількості персональних комп'ютерів, завдяки чому з'явилися можливості миттєвого поширення інформації, зокрема, через глобальну мережу Інтернет. Глобалізація не мала б такого масштабу, якби не було забезпечено використання в комерційних інтересах новітніх технологій – комп'ютерної техніки, електронної пошти, супутників та інших інновацій.

Наприкінці 1990-х рр. глобалізація зробила важким, а в окремих випадках неможливим, існування держав, ізольованих одні від одних. Сучасна глобальна система сприяла розмиванню меж між зовнішніми та внутрішніми зносинами і як наслідок цього процесу – між економікою та національною безпекою держав. Події в одній із систем все швидше позначаються на інших, вимагаючи від суб'єктів міжнародних відносин нових інструментів оцінки становища в світі та способів формування політики національної безпеки.

Як наслідок, сучасна глобалізація набуває подвійної природи, поєднуючи у собі об'єктивний процес, пов'язаний із вичерпаністю вільного економічного простору в умовах посилення конкуренції, та геополітичну стратегію західних, насамперед американських, еліт, спрямовану на оптимізацію управління глобальними економічними та військово-політичними процесами у власних інтересах. Головними ознаками поточних глобалізаційних процесів є: глобальний ринок, який визначає активізацію процесів становлення міжнародних зв'язків та контроль потоків ресурсів; неспроможність національних систем державного управління контролювати певну активність громадян та організацій у системі

міжнародних зв'язків і потоків, що обумовлюється розширенням спектру учасників міжнародних відносин, до якого окрім традиційних держав та їхніх об'єднань входять корпоративні структури, а також недержавні суб'єкти (від організацій гуманітарної діяльності до кримінальних та екстремістських угруповань). Експансію в рамках посткомуністичного простору змінила стратегія керованих криз. Внаслідок цього капітал загаявся у США, підриваючи економіку їхніх конкурентів. Однак вже війна проти Іраку, незважаючи на її військовий успіх, показала вичерпаність даної стратегії. Керовані кризи стали некерованими. Ситуація загострилася внаслідок перенесення виробництв із розвинутих країн до Китаю, який перетворився на майстерню світу. Втрата розвинутими країнами промисловості започаткувала процес розмивання середнього класу, дестабілізувавши розвиток суспільства. Ринок незабезпечених цінних паперів дозволив США стимулювати економіку та надати соціальну допомогу населенню. Однак потреба стрімкого нарощування його масштабів не дала можливості створити систему регулювання цього ринку. Це привело до виродження ринку на фінансову піраміду, крах якої став детонатором глобальної фінансової кризи. Ця криза може бути зупинена лише за допомогою глобального регулювання. Його неможливість поділяє світову фінансову систему на декілька зон, кожна з яких матиме власну резервну валюту.

Глобалізація у відповідності до гасла «глобалізація це Америка» замінюється глобалізацією з китайським обличчям. Курс Пекіна, спрямований на збільшення ємності внутрішнього ринку та зменшення залежності від експорту з часом приведе до відмови у підтримці долара. Оскільки підтримуючи долар з метою стимулювання експорту та свого економічного розвитку, Китай обмежує свої національні активи. Однак проблема полягає в тому, що китайська еліта вийшла на глобальний рівень надто швидко та несподівано для себе, не звикла ще до своєї потуги та не вміє її використовувати. Концентрація китайської еліти на внутрішніх проблемах заважає їй відслідковувати глобальні наслідки своїх дій всередині країни. Зрозуміле бажання китайців повернутися від вирішення глобальних проблем на кшталт майбутнього долара до вирішення своїх локальних питань. Серед них дефіцит води та ґрунту, не говорячи вже про енергію. Вирішити ці проблеми Китай сподівається за допомогою технологічного прориву, ознаки якого можна побачити в політиці відновлення природного середовища. Сутність технологічного ривка в інвестуванні у себе, що замінює виконаний заповіт Ден Сяопіна йти на зовні. Економічний імператив вимагатиме заміни навіть тих технологій, які поки що залишаються рентабельними.

Китайський проєкт відновить біполярну систему, в якій роль СРСР відіграватимуть США. Найближчими роками китайський проєкт зіштовхнеться з американським. Вичерпавши стратегію експорту криз, США почали сіяти хаос на Середньому Сході, аби позбавити Китай нафти та потопити глобальну ісламську кризу у міжусобицях. Повернення світу до меншої інтегрованості та більшого

протекціоналізму замінить нинішню систему міжнародного права правом сили. При цьому роль грошей зменшуватиметься, а технологій, які формують свідомість, буде посилюватися. У цьому сенсі путінська війна проти України фактично є регресивною імперською війною ХХ століття як спроба силою уникнути розпаду російської (пострадянської) імперії.

В монографія С. Корсунського «Зовнішня політика в епоху трансформацій» проаналізовано особливості глобальних змін на фоні кризи лідерства, націоналізму і популізму, взаємної недовіри, небаченої нерівності у розподілі суспільних благ і примату сили над правом. Україна стала ареною зіткнень інтегралів глобальних світових гравців. «Проводити самостійну політику, балансуєчи на точках перетину норм міжнародного права, двосторонніх інтересів і партнерських зобов'язань, може тільки сильна держава зі сформованою політичною системою та економікою, що нормально функціонує»³¹. Колектив вітчизняних авторів у 2012 р. доводив, що світ фактично став пост-біполярним³². Але динаміка трансформації процесу глобалізації була настільки інтенсивною, що відновилась біполярність США – Китай принаймні.

Мабуть не випадково останнім часом посилилась увага вітчизняних науковців до українсько-китайських відносин новітнього історичного періоду, про що свідчить, зокрема, науково-довідкове видання про розвиток цих відносин у 1991-2020 рр., а також монографія В. Головка «Україна та Китай: еволюція відносин (2021 – травень 2022)», в якій розглянуто українсько-китайські відносини на міждержавному, політичному, економічному та інших рівнях, а також окреслена політика Китаю щодо російського вторгнення в Україну в 2022 р.³³

Німецький спеціаліст з геополітики і конфліктології Х. Мюнклер у монографії «Уламки війни. Еволюція насилля в ХХ і ХХІ століттях» концептуально аргументує точку зору, що глобалізація змінює сутність війни, коли ключовим стає питання не кордонів і територій, а контролю за потоками товарів, послуг, капіталів, технологій, міграції, тощо. Крім того, приватні військові компанії позбавляють державу монополії на легітимне ведення війни. Автор навіть констатує, що закінчились класичні міждержавні війни, але не епоха війн загалом, які стають периферійними війнами. Утім, «в момент початку великих і радикальних війн, - пише Х. Мюнклер, - неможливо передбачити, як довго триватиме війна та які тривалі наслідки вона матиме»³⁴. Всупереч тезі про непрогнозованість початку війни та її результату, німецький експерт зазначає, що «спроможність засвоїти урок минулих війн заради недопущення або успішного проведення майбутніх

³¹ Корсунський С. Зовнішня політика в епоху трансформацій. Харків, 2020. С.78.

³² Україна в пост-біполярній системи міжнародних відносин. К., 2012.

³³ Українсько-китайські відносини у 1991-2020 рр. Науково-довідкове видання. К., 2021; Головка В. Україна та Китай: еволюція відносин (2021 – травень 2022). К., 2022.

³⁴ Münkler H. Kriegssplitter. Die Evolution der Gewalt im 20. und 21. Jahrhundert. Berlin, 2015. S.17.

війн – ключовий показник еволюції насилля і державних стратегій»³⁵. Також автор звернув увагу на трансформацію героїчного суспільства в пост-героїчне суспільство під впливом демографічних показників та зменшення важливості релігії³⁶. Європейське пост-героїчне суспільство співіснує з героїчними суспільства та воєнізованими громадами. Це треба мати на увазі, коли ми аналізуємо позицію Європейського Союзу щодо регресивної російської імперсько-колоніальної війни проти України.

У 2022 р. вийшла монографія І.В. Артёмова, С.В. Віднянського, І.Я. Тодорова і П.В.Токаря «Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації», в якій розглянуті тенденції й важливі здобутки розвитку відносин України з Європейським Союзом і НАТО в умовах російсько-української війни 2014-2022 рр.³⁷.

На початку 2000-х років у німецькій історіографії домінували оптимістичні тлумачення готовності РФ стати цивілізованою країною та відмовитись від імперського реваншизму. Кремль максимально активізував свою мережу впливу у Німеччині з метою формування позитивного образу РФ в Європі. Політолог А. Рар подав політичну біографію В. Путіна як «німця в Кремлі»³⁸. В американській політологічній літературі початку 2000-х років, своєю чергою, були присутні скептичні та невизначені нотки тлумачення ролі нового кремлівського господаря в міжнародних відносинах навіть після терактів 11 вересня 2001 р., коли особисто Путін позиціонував себе як союзника США у боротьбі проти міжнародного тероризму³⁹. Проте навіть на американському інтелектуальному ринку проявили себе фінансові зусилля російських спеціалістів зі зв'язків із громадськістю. Р. Саква намагався задати тренд інтерпретації президентства Путіна як «демократичного вибору російського народу»⁴⁰. Колишній посол США в РФ Майкл Макфол у книжці «Від Холодної війни до Гарячого миру» проаналізував історію 30 років розвитку і занепаду американо-російських відносин і розглянув причини, які призвели до такого результату. На його думку Путін потребував ворогів та намагався взяти реванш у історії⁴¹. Президент Барак Обама у свої спогадах наголосив на небажанні саме російських еліт інтегруватись до глобального ліберального

³⁵ Münkler H. Kriegssplitter. Die Evolution der Gewalt im 20. und 21. Jahrhundert. Berlin, 2015. S.115.

³⁶ Münkler H. Kriegssplitter. Die Evolution der Gewalt im 20. und 21. Jahrhundert. Berlin, 2015. S.189.

³⁷ Артёмов І.В., Віднянський С.В., Тодоров І.Я., Токар П.В. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014-2022 рр.). Ужгород, 2022.

³⁸ Alexander Rahr. Vladimir Putin. Präsident Russlands – Partner Deutschlands. München, 2002. S.300.

³⁹ Daler Herspring (Ed.). Putin's Russia. Past Imperfect, Future Uncertain. New York, 2003. S.78.

⁴⁰ Richard Sakwa. Putin: Russia's Choice. New York, 2004. S.37.

⁴¹ Макфол Майкл. Від Холодної війни до Гарячого миру: американський посол у путінській Росії. К., 2020. С.241.

світу⁴². Відомий історик Т. Снайдер у монографії «Шлях до несвободи» дослідив розвиток популістських ідеологій і політичних течій у РФ, Європі та США в 2010-2019 роках на фоні політичних «феноменів» Путіна і Трампа. У центрі уваги автора аналіз російських зусиль із дестабілізації України в 2014 р., а також втручання у президентську кампанію 2016 р. у США та у референдум 2016 р. щодо виходу Великої Британії з Європейського Союзу, які представлені як вибір між олігархією і тоталітаризмом або індивідуалізмом і демократією⁴³. Внаслідок цього конфлікт української європейської цивілізаційної ідентичності та російської євразійської ідентичності у війні 2014-2023 рр. доповнився ідеологічною складовою протистояння ліберальної демократії і диктаторського режиму.

Б. Райтшустер започаткував у німецькій історіографії критичний тренд аналізу першого президентського терміну В. Путіна. Одержавлення російської економіки шляхом розкуркулення олігархів, придушення свободи слова визначались цим автором як небезпечна тенденція згортання демократії⁴⁴. Але провідний консультант канцлера Г. Шредера з дипломатичних питань Г. Ерлер переконував, що німецька допомога в модернізації Росії можлива навіть за наявності автократичних тенденцій⁴⁵. Своєю чергою Б. Райтшустер у окремій монографії, присвяченій «ротації» Путіна на Медведєва, закликав не плекати ілюзій щодо спроможності нового російського президента лібералізувати створений Путіним автократичний політичний режим⁴⁶. Повернення Путіна на третій президентський термін нарешті переконав більшу частину німецького експертного співтовариства у надмірних ілюзіях заходу щодо спроможності РФ модернізуватись без ліберальної демократії⁴⁷. Додаткові аргументи на користь такого розуміння політичних тенденцій в РФ надала реакція Кремля на Революцію Гідності в Україні. На думку Х. Зайпеля, перемога Революції Гідності в Україні зробила незворотною тенденцію до імперського реваншизму режиму Путіна⁴⁸. Анексія Криму та початок російської гібридної війни проти України на Донбасі дали підстави У. Хартману констатувати, що ця війна є протистоянням свободи та авторитаризму⁴⁹.

К. Леггеві прослідкував, як Кремль робить ставку на ультраправих європейських скептиків з метою розколу Європейського Союзу та відторгнення ЄС від

⁴² Barack Obama. A promised Land. New York. 2020. S.618.

⁴³ Snyder Timothy. The Road to Unfreedom. London. 2019. S.159.

⁴⁴ Boris Reitschuster. Vladimir Putin. Wohin steuert er Russland? Berlin: Rowohlt Verlag, 2004. S.136.

⁴⁵ Gernot Erler. Russland kommt. Putins Staat – der Kampf um Macht und Modernisierung. Freiburg, 2005. S.90.

⁴⁶ Boris Reitschuster. Der neue Herr der Kreml? Dmitriy Medvedev. Berlin, 2008. S.65.

⁴⁷ Thomas Fasbender. Freiheit statt Demokratie. Russlands Weg und die Illusionen des Westens. Berlin, 2014. s.68.

⁴⁸ Hubert Seipel. Putin. Innenansichten der Macht. Hamburg, 2015. S.36.

⁴⁹ Uwe Hartmann. Hybrider Krieg als neue Bedrohung von Freiheit und Frieden. Berlin, 2015. S.17.

союзу зі США⁵⁰. Нідерландський дослідник Марсель ван Херпен у монографії «Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна» показав суспільно-політичну природу російського авторитарного режиму, який продукує перманентні війни⁵¹.

Український політолог Т. Березовець гарячими слідами анексії Криму наголосив на недостатній реакції демократичного Заходу на дії путінського режиму, який розпочав війну у Центрі Європи⁵². Американський аналітик Е. Лукас характеризував міжнародну політику після анексії Криму як нову холодну війну між Заходом і РФ⁵³. Вітчизняний історик Є. Магда систематизував та проілюстрував факти, які висвітлюють особливості російської гібридної війни проти України⁵⁴. Гібридна війна як і партизанська війна є війною без фронтів і тилу. Вона є тотальною війною.

Розвинув проєкт дослідження внутрішньополітичних причин російської війни проти України в монографії «Українсько-російські гібридна війна» І. Руценко. На його думку, незавершеність демократичної трансформації російського суспільства в 1990-х роках спровокувало спробу історичного реваншу⁵⁵. Г. Перепелиця дослідив особливості гібридної війни Росії проти України після 2014 року⁵⁶, а В. Ткаченко детально проаналізував ідеологічні витоки та наслідки формування політичного режиму путінізму, який перетворив Україну на зону цивілізаційного конфлікту⁵⁷. На думку останнього, Росія перетворилася на постійний виклик Україні, що сформувало українську ідентичність спротиву⁵⁸.

Відомі історики С. Кульчицький і Л. Якубова у монографії «Кримський вузол» висвітлили історію Криму як складову української історії. Слушно зазначається, що анексувавши Крим, РФ назавжди втратила Україну⁵⁹. Навіть у 2019 р. ще здавалось, що РФ «пішла шляхом заморожування конфлікту на Донбасі за сценарієм Придністров'я»⁶⁰. Однак вже 2020 р. стало зрозуміло, що РФ налаштована на гібридне загострення відносин з демократичними країнами Заходу, що залишає Україну у центрі цього протистояння⁶¹.

У 2022 р. колектив провідних вітчизняних істориків опублікував ґрунтовну наукову працю «За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України:

⁵⁰ Claus Leggewie. *Anti-Europäer*. Breivik, Dugin. Frankfurt am Main, 2016. S.76.

⁵¹ Марсель ван Херпен. *Війни Путіна. Чечня. Грузія. Україна*. К., 2016.

⁵² Березовець Т. *Анексія. Острів Крим*. К., 2014.

⁵³ Лукас Э. *Новая холодная война*. К., 2015.

⁵⁴ Магда Є. *Гібридна війна*. К., 2015.

⁵⁵ Руценко І. *Українсько-російські гібридна війна*. Харків, 2017.

⁵⁶ Перепелиця Г. *Україна й Росія. Війна в умовах співіснування*. К., 2018.

⁵⁷ Ткаченко В. *Россия: беспутье агрессора*. К., 2016. С.108.

⁵⁸ Ткаченко В. *Україна: quo vadis – куди йдемо?* К., 2017. С.47.

⁵⁹ Кульчицький С., Якубова Л. *Кримський вузол*. К., 2018.

⁶⁰ Якубова Л. *Інтеграція Донбасу і Криму vs. дезінтеграція України: історичний досвід, сучасні виклики. Аналітична доповідь*. К., 2019. С.205.

⁶¹ Якубова Л. *Євразійський розлам. Україна в добу гібридних викликів*. К., 2020.

історичні передумови, геополітичні паралелі» у двох книгах. На широкому фактичному матеріалі автори видання показали, яким чином впродовж історії Росія намагалась закріпити за Україною колоніальний статус і кожного разу стикалась із адекватною відповіддю українського суспільства⁶². А в колективній монографії «Заборонити рашизм», що вийшла друком у 2023 р., колишній міністр закордонних справ України В. Огризко констатував, що «Росія нападає лише на слабкого і залежного» і, зрештою, «єдиною передумовою безпеки є дезінтеграція Росії»⁶³. За цих обставин, на думку Т.Е. Сейла, ключовим гарантом безпеки євроатлантичного простору залишається НАТО⁶⁴. У своїх президентських спогадах Ф. Олланд описав переговори в Мінську у лютому 2015 року, які, на його думку, були спробою уникнення великої війни в Європі⁶⁵.

Ще у 2017 р. було опубліковано колективну монографію, підготовлену фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень, в якій вперше у вітчизняній і світовій науці детально досліджено явище світової гібридної війни з точки зору російської агресії проти України. Сутність гібридної війни розглянуто у контексті системної кризи світової безпеки, а її феномен - як новітній вид глобального протистояння. Детально розглянуто причини ведення гібридної війни у різних вимірах: воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному, інформаційному, а також питання реформування міжнародних безпекових інститутів та пошуку балансу сил у новій, гібридній реальності. Зокрема, вже тоді зазначалося, що «криза існуючої та невизначеність засад нової системи міжнародної безпеки, розмивання системи міжнародних угод у галузі стратегічної стабільності, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів – усе це в комплексі з недосконалою системою міжнародного права уможлиблює безкарне застосування сили на міжнародній арені для реалізації власних інтересів. Повернення до права сили у міжнародних відносинах означає посилення ризиків колапсу міжнародної системи безпеки, що матиме наслідком подальше неконтрольоване наростання загроз»⁶⁶.

Масштабування російської агресії проти України після 24 лютого 2022 р. стало потужним викликом для євроатлантичної солідарності. Висвітлення наукових публікацій щодо проблематики євроатлантичних відносин потребує спеціального монографічного дослідження, зважаючи на велику кількість таких публікацій фактично у кожній національній історіографічній традиції. Тому варто зосередитись на «кейсі» аналізу публікацій експертів німецької «фабрики думки» «Фонду

⁶² За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У 2-х книгах. К., 2022. 1552 с.

⁶³ Заборонити рашизм. К., 2023. С.223.

⁶⁴ Тімоті Ендрюс Сейл. Міцний альянс. Історія НАТО й глобального післявоєнного порядку. К., 2023.

⁶⁵ Олланд Ф. Уроки влади. К., 2019.

⁶⁶ Світова гібридна війна: український фронт / За загальною редакцією В.П. Горбуліна. Харків, 2017. С.446.

науки і політики» хронологічного періоду 2020-2023 років, що демонструє динаміку трансформації концепцій тлумачення актуальних проблем міжнародних відносин, які впливають на євроатлантичний простір, специфіки внутрішньополітичних процесів у США, впливу китайського фактору на євроатлантичні відносини. Зокрема, П. Рудольф визнає суттєве значення торгівлі з Китаєм для збільшення німецького експорту. Водночас після зміни влади у Білому домі президент США Дж. Байден мотивував Європейський Союз до запровадження санкцій проти КНР за порушення прав людини в Тибеті та прав уйгурів у Сінцзяні⁶⁷. М. Оверхаус, проаналізувавши співвідношення сил між демократами і республіканцями напередодні президентських виборів у США в листопаді 2020 р., звернув увагу на глибину розколу між американськими штатами атлантичного і тихоокеанського узбережжя і «глибинними» штатами, які орієнтовані на ізоляцію від глобальних процесів⁶⁸. Це відповідало інтересам РФ, яка сподівалась, що розкол на інтервенціоналістів та ізоляціоністів в США буде поштовхом для розколу між ЄС і США. Тим паче, що в Кремлі були сподівання на те, що Німеччина і Франція забезпечать появу умов для перемоги РФ у «гібридній війні» проти західних ліберальних демократій.

С. Стюарт однією з перших аналітиків поставила під сумнів «надійність» східноєвропейської політики А. Меркель⁶⁹, а вітчизняні історики А. Кудряченко і А. Мартинов детально проаналізували основні тенденції формування та реалізації глобальної політики ФРН за період її 16-ти річного канцлерства (2005-2021), зокрема чинники посилення загальноєвропейської складової німецької зовнішньої політики і еволюцію підходів Берліна до пострадянського простору в контексті відносин Німеччини з Росією та Україною⁷⁰.

Водночас, як зазначають дослідники, навіть на фоні російської «гібридної війни» проти України і «колективного Заходу» більшість країн Європейського Союзу не помножувала витрати на військові потреби. Президент США Д. Трамп вимагав від європейських країн-членів НАТО збільшити принаймні до трьох відсотків валового внутрішнього продукту інвестиції у оборонно-промисловий комплекс. Але пандемія коронавірусу знову змінила акценти порядку денного міжнародних відносин.

У ситуації кінця 2020 р. здавалось, що адміністрація Дж. Байдена збереже американські гарантії безпеки Європі⁷¹. На той час було незрозуміло, наскільки

⁶⁷ Rudolf Peter. Amerikanische Chinapolitik und transatlantische Beziehungen. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. №.68. September 2020. s.1-8.

⁶⁸ Overhaus M. Jenseits der Wahlen. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. №. 82. Oktober 2020 s.1-8.

⁶⁹ Stewart S. Eine Robustere Russlands politik. Stiftung Wissenschaft und Politik. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. №.96. Dezember 2020. s.1-4.

⁷⁰ Кудряченко А.І., Мартинов А.Ю. Глобальні виміри зовнішньої політики Німеччини (2005 – 2021 рр.): калейдоскоп подій. Монографія, К., 2022.

⁷¹ Lohmann S. Verletzliche Staaten von Amerika. Stiftung Wissenschaft und Politik. Studie. 2020. s.1-38.

успішно США вийдуть із пандемії коронавірусу. С. Ломан констатував, що аналогічною для ЄС і США в цей період було посилення державного регулювання економіки, аби не допустити її різкого спаду за умов тривалих локдаунів⁷². Перемога на президентських виборах у США у листопаді 2020 р. кандидата Демократичної партії Дж. Байдена поширила в європейському експертному середовищі сподівання на повернення тенденції до євроатлантичної консолідації.

За умов масштабування російської збройної агресії проти України К. Ланг дослідив проєкт «Трьох морів» як додатковий геостратегічний інструмент економічного співробітництва євроатлантичної спільноти, який має її зміцнювати⁷³. Н. Ондарза висвітлив проблему структурних реформ Європейського Союзу, аби підготувати його до умов тиску з боку агресивної РФ і авторитарного Китаю⁷⁴. Однак Х. Хілперт зазначав, що Європейському Союзу складно ізолюватись від Китаю, який проводить активну торговельну політику у Азії, маючи на увазі зміцнення своїх позицій на європейському Спільному ринку⁷⁵. Зважаючи на це, П. Токарський пропонував важливість інтенсифікації торговельної політики ЄС, без чого складно долати боргові проблеми, які радикально загострилися внаслідок пандемії коронавірусу та виходу Великої Британії з ЄС⁷⁶.

Звичайно, вихід Великої Британії з Європейського Союзу став потужним ударом не тільки по ЄС, а й по євроатлантичній солідарності. Вплив виходу Великої Британії з ЄС на сучасний етап розвитку європейської інтеграції дослідили А. Грубінко і А. Мартинов, приділивши особливу увагу впливу Брексіту на зовнішню політику Євросоюзу та військово-політичну інтеграцію⁷⁷, а К. Майор акцентувала увагу на потребі пошуку нового балансу інтересів між Євросоюзом і Великою Британією, без чого складно буде оновити євроатлантичні відносини⁷⁸. Водночас А. Сакакі звернула увагу, що євроатлантична спільнота як союз демократій набуває глобального виміру, зважаючи на посилення союзних відносин США з Республікою Кореєю та Японією⁷⁹.

⁷² Dröge S. Zurück in die Zukunft? Die internationale Klimapolitik 2021. Neue Konstellationen für die europäische Klimadiplomatie. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. 13 Februar 2021. s.1-8.

⁷³ Lang K.-O. Die Drei Meere Initiative: Wirtschaftliche Zusammenarbeit in geostrategischem Kontext. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr. 16. Februar 2021. s.1-8.

⁷⁴ Ondarza N. Die Konferenz zur Zukunft Europas. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr.20. März 2021. s.1-8.

⁷⁵ Hilpert H.-G. Neue Handelsabkommen in Asien. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr.23. März 2021. s.1-8.

⁷⁶ Tokarski Pawel. Das Corona Schuldenproblem in der Eurozone. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr.24. März 2021. s.1-8.

⁷⁷ Грубінко А.В., Мартинов А.Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії. Моногр. Тернопіль, 2021.

⁷⁸ Claudia Major. Die EU und Global Britain: So nah, so fern. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr. 35. April 2021. s.1-8.

⁷⁹ Sakaki Alexandra. Die US-Bündnisse mit Japan und Südkorea. Stiftung Wissenschaft und Politik. Studie. Mai 2021. s.1-50.

У грудні 2021 р. у Вашингтоні відбувся саміт демократій, який головним конкурентом ліберальних демократій визначив Китай, а не РФ⁸⁰. Однак, як наголошує В. Ріхтер, саме Україна опинилась у епіцентрі напруги у відносинах між НАТО і РФ, адже для НАТО неприйнятними були російські амбіції накладання «вето» на саме обговорення питання членства України в НАТО⁸¹.

Російська широкомасштабна агресія проти України 24 лютого 2022 р. змінила ракурс аналітики німецьких експертів. П. Рудольф проаналізував мобілізуючу роль адміністрації президента США Дж. Байдена у консолідації євроатлантичних партнерів з метою захисту України⁸². 28 лютого 2022 р. Україна подала офіційну заявку на вступ в Європейський Союз. На думку Б. Ліпперт, з одного боку, бажання країн Західних Балкан і України нейтралізує негативні наслідки виходу Великої Британії з ЄС, з іншого боку, це чергове розширення обіцяє бути особливо складним і коштовним⁸³. Як слушно зазначає К. Майор, Мадридський саміт НАТО липня 2022 р. став символом консолідації Північноатлантичного альянсу заради захисту України⁸⁴.

Масштабування російської війни проти України, на думку Х. Хілперта, спричинило зміну епох у зовнішньоторговельній політиці Євросоюзу. Якщо до 2022 р. дешеві російські енергоносії і китайський ринок були критично важливими для зростання європейського експорту, то війна повернула торговельну стратегію до пріоритетності можливості створення зони вільної торгівлі між ЄС і США⁸⁵. Л. Данієлс допускала, що для адміністрації президента США Дж. Байдена після листопадових 2022 р. виборів обох палат конгресу тема переговорів з ЄС щодо зони вільної торгівлі може бути непріоритетною, зважаючи на політичну боротьбу з республіканцями⁸⁶. На думку Г. Майнхольда, додатковою мотивацією для США щодо переговорів про зону вільної торгівлі з ЄС може бути інтенсивний розвиток торговельних відносин Євросоюзу з країнами Латинської Америки⁸⁷.

⁸⁰ Rudolf Peter. Kollektive gegen Machtbildung. US China Politik unter Präsident Biden. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr. 2 Januar 2022. s.1-8.

⁸¹ Richter Wolfgang. Ukraine im NATO-Russland Spannungsfeld. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr.11. Februar 2022. s.1-8.

⁸² Rudolf Peter. Bidens Balanceakt die Ukraine Stärken Krieg mit Russland vermeiden. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr. 41. Juni 2022. s.1-7.

⁸³ Lippert Barbara. Die nächste EU-Osterweiterung wird kompliziert und teuer. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr.48. Juli 2022. s.1-8.

⁸⁴ Major Claudia. Die NATO nach dem Gipfel von Madrid. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr. 49. Juli 2022. s.1-8.

⁸⁵ Hilpert Hanns-Günter. Zeitenwende in der EU Handelspolitik. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr.61. Oktober 2022. s.1-8.

⁸⁶ Daniels Laura. Bidens Außenpolitik nach den zwischen Wahlen. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr.73. November 2022. s.1-8.

⁸⁷ Günter Maihold. Von gemeinsamen Werten zu komplementären Interessen. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr.78. Dezember 2022. s.1-8.

Ф. Хайдук проаналізував важливість зміцнення євроатлантичного партнерства для посилення позицій США в Індійсько-Тихоокеанському регіоні⁸⁸.

М. Оверхаус підкреслює, що після листопадових 2022 р. виборів обох палат конгресу існує двопартійний консенсус щодо важливості актуалізації ролі США в гарантуванні європейської безпеки, зважаючи на російсько-українську війну⁸⁹. С. Арнольд наголошує на важливості зміцнення військово-технічного потенціалу ФРН, зокрема, зважаючи на німецьку роль у організації системи протиповітряної оборони Євросоюзу⁹⁰. Отже, ліберально-демократичний «кластер» експертного співтовариства наголошує на принциповій важливості захисту України, що є необхідною передумовою для зміцнення демократичного євроатлантичного союзу.

Росія докладала максимум зусиль, аби розіграти карту протиріч між країнами «ядра» Європейського Союзу Німеччиною і Францією та США. Заради розв'язання цього завдання Кремль застосовував тактику підризу єдності та солідарності ЄС зсередини⁹¹. До початку ХХІ століття вважали, що процес формування та реалізація спільної зовнішньої політики Євросоюзу, попри нормативно-правові інновації, введені Маастрихтським договором, залишається на рівні дипломатичної активності Європейського об'єднання вугілля і сталі⁹². Попри інтенсифікацію міжнародних конфліктів (наприклад, збройний конфлікт навколо статусу Косово), Європейський Союз тримався за стратегію «розумної сили», позиціонуючи себе як постмодерний інтеграційний проєкт, який будь-якою ціною уникає силового способу вирішення проблем⁹³. Ключову роль у захисті країн Євросоюзу продовжує відігравати Північноатлантичний альянс, як трансатлантичний міст між ЄС і США. Г.-Г. Ерхард проаналізував відмінності між країнами Євросоюзу щодо спільної зовнішньої політики і політики безпеки до історичного розширення 2004 року. На його думку, ключові проблеми полягали у відмінності між країнами ЄС, які є членами НАТО, та нейтральними країнами-членами ЄС⁹⁴.

С. Фрідріх, своєю чергою, дослідив китайські уявлення про роль Європейського Союзу у світовій політиці. На відміну від РФ, Китай мотивував Євросоюз до

⁸⁸ Heiduk Felix. Sicherheit im Indo-Pazifik. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Oktober 2022. s.1-42.

⁸⁹ Overhaus Marco. Der neue US Kongress und die europäische Sicherheit. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr.1. Januar 2023. s.1-6.

⁹⁰ Arnold Sven. Deutschlands schwache Führungsrolle bei der europäischen Luftverteidigung. Stiftung Wissenschaft und Politik. Aktuell. Nr.2. Januar 2023. s.1-8.

⁹¹ Bastian K. Die Europäische Union und Russland: Multilaterale und bilaterale Dimensionen in der europäischen Außenpolitik. Wiesbaden. 2006. c.33.

⁹² Becker-Döring C. Die Außenbeziehungen der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl von 1952-1960. Die Anfänge einer europäischen Außenpolitik?. Stuttgart, 2003. c. 87

⁹³ Czempel E.-O. Kluge Macht. Außenpolitik für das 21. Jahrhundert. München. 1999. c.74.

⁹⁴ Ehrhard H.-G. Die Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik. Positionen, Perception, Probleme, Perspektiven. Baden-Baden, 2002. c.82.

продовження політики лібералізації в сфері торгівлі, адже це відповідає китайським глобальним інтересам. Водночас Пекін так само як Москва розраховує на загострення протиріч між ЄС і США, намагаючись використати ці тенденції, а також російсько-українську війну у власних інтересах⁹⁵. Українськими дослідниками, наприклад, розглянуто еволюцію українсько-китайських відносин з 1991 р. на міждержавному, політичному, економічному та інших рівнях і окреслена політика КНР щодо російського широкомасштабного вторгнення в Україну у 2022 р.⁹⁶.

Після розширення Європейського Союзу в 2004 р., коли новими членами ЄС стали відразу десять нових держав, М. Кунде звернув увагу на максимальне ускладнення процесу погодження спільних інтересів у сфері зовнішньої політики. Адже нові держави-члени ЄС із Центральної Європи більш «проамериканські», аніж ФРН і Франція⁹⁷. Г. Мюллер-Брандек висвітлила відмінності між країнами «Вишеградського блоку», країнами Балтії та Німеччиною і Францією щодо пріоритетів спільної зовнішньої політики Євросоюзу⁹⁸. Е. Мюллер і П. Шнайдер дослідили ступінь ефективності дій Євросоюзу у союзі зі США у глобальній війні проти тероризму. На думку цих авторів, США діють краще за ЄС, адже американська «жорстка сила» дієвіше за європейську⁹⁹. К. Сміт пояснила цей феномен помітним інфантилізмом щодо готовності застосовувати силу в міжнародних відносинах¹⁰⁰. А.Ф. Тер вважає, що російська агресія проти України 2014 р. має активізувати процес формування та реалізації спільної зовнішньої і оборонної політики Європейського Союзу¹⁰¹.

Отже, у вітчизняній та зарубіжній історіографії склалися загальні тенденції оцінки «гібридної війни» Росії проти України, яка після 24 лютого 2022 р. переросла у масштабну «конвенційну» війну, яка нагадує за брутальністю обидві світові війни і загрожує всьому демократичному світу. Водночас важливо наголосити, що Україна, завдяки широкій допомозі євроатлантичної спільноти, воює зі зброєю та обладнанням інформаційної доби, натомість РФ застосовує воєнні технології і тактики у кращому випадку індустріальної доби.

⁹⁵ Friedrich S. China und die Europäische Union. Europas Weltpolitische Rolle aus chinesischer Sicht. Hamburg, 2000. с.82.

⁹⁶ І. Українсько-китайські відносини у 1991-2020 рр. Науково-довідкове видання. К., 2021; Головка В. Україна та Китай: еволюція відносин (2021 – травень 2022). К., 2022.

⁹⁷ Kunde M. Der Präventive Krieg. Frankfurt-am-Main. 2007. с.52.

⁹⁸ Müller E., Schneider P. Die Europäische Union im Kampf gegen den Terrorismus: Sicherheit oder Freiheit? München, 2006. с.84.

⁹⁹ Müller-Brandeck G. (Hrsg). The Future of the European Foreign, Security and Defense Policy after Enlargement. Baden-Baden. 2006. с.73.

¹⁰⁰ Smith K. European Union Foreign Policy in a Changing World. Oxford: Oxford University Press, 2003. с.60.

¹⁰¹ Ther P. Die neue Ordnung auf dem alten Kontinent / P. Ther. – Berlin, 2014. с.44.

В провідних країнах за допомогою інноваційних комунікаційних систем особистість поступово здобуває все більший ступінь індивідуальної свободи. Вона створює власний віртуальний світ, який виходить за межі національного державного організму, водночас індивід стає провідним виробником інтелектуальної інформації, завдяки чому має підстави претендувати на самостійну та незалежну від держави та соціальної групи роль у світовому просторі. Українці ментально краще пристосовані до такої адаптації. Безпосередніми організаторами політичних дій виступають індивіди, якщо вони визначають напрям, хід та зміст політичних процесів, тому важливу роль відіграє ще один суб'єкт - політичний лідер, як людина, котра має вирішальний вплив на членів певної соціальної групи. Лідер це суб'єкт, котрий здійснює організаційних та інтегруючий вплив. Як засвідчує багатий історичний досвід, діяльність лідера сприяє розкриттю творчого потенціалу малої або великої соціальної групи, іноді, навпаки перешкоджає цьому. Ступінь свободи індивіда в російському суспільстві обмежена впливом колективу. В ньому прогресує мораль, що ставить на перше місце «суспільно значущі» цілі та інтереси. Моральні настанови типу тих, що діяли в СРСР («Спершу думай про Батьківщину, а потім про себе»), перетворюють життя індивіда на суцільне служіння високим суспільним ідеалам. Психологічною основою стає емоційно-чутлива (а не раціональна) типологія поведінки людини, переважно орієнтована на зовнішній соціальний контроль, що превалює над внутрішнім самоконтролем.

Українське суспільство, яке пройшло вишкіл боротьбою проти авторитаризму під час революції на граніті 1990 р., Помаранчевої революції 2004 р., Революції Гідності 2013-2014 рр., зупинило розгортання російської агресії далі на Захід та робить неминучою перемогу над рашизмом. Трансформація України після війни з РФ означатиме завершення переходу до постмодерної багатополлярної системи міжнародних відносин. Для періоду модерну властивим був блоковий підхід до забезпечення безпеки. Постмодерна система міжнародної безпеки вибудовується на основі поєднання ієрархічних і мережевих характеристик міжнародної системи. Ключовими питаннями залишаються контроль комунікацій, джерел сировини та технологій. Постмодерна багатополузна система міжнародних відносин складатиметься з декількох ієрархічних структур. Формування пост-ялтинської системи міжнародних відносин відбувається у складних умовах багатополлярного протистояння у взаємозалежному світі. Саме фактор взаємозалежності залишає надію на раціональні рішення щодо інспірування компромісного розв'язання конфліктів з безумовним урахуванням національних інтересів Соборної України і такої думки дотримуються наші партнери і союзники, зокрема держави Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2

Політика Європейського Союзу щодо війни Росії проти України. Ставлення європейського суспільства та відомих інтелектуалів до війни

Європейський напрям зовнішньої політики, зокрема європейська інтеграція є незмінним стратегічним пріоритетом державної політики незалежної України з перших днів її існування, але водночас одним із найскладніших і найсуперечливіших аспектів українського державотворення. Підтвердженням цього є і розгортання «гібридної війни», а згодом - широко-масштабної військової агресії Росії проти України, головний «злочин» якої в очах Кремля полягає саме в тому, що громадяни України й керівництво держави обрали проєвропейську, прозахідну орієнтацію.

«Європейський вибір, – пишуть відомі українські дослідники європейської інтеграції В. Копійка і Т. Шинкаренко, – відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвиненими країнами континенту, економічного розвитку, соціального й інтелектуального прогресу, зміцнення позицій держави в міжнародній системі координат. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС. У політичному аспекті європейська інтеграція визначає модернізацію правового поля української держави, демократизацію її політичної і інституційної систем. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя й добробуту населення. У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція – це шлях до активізації взаємообміну між українською й західноєвропейською гуманістичними культурами... Нарешті членство в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки України, захист її від агресії і територіальних претензій»¹⁰².

Як бачимо, очікування принаймні з української сторони від співпраці з Європейським Союзом завжди були дуже високими. Проте з європейської сторони розуміння того, що без України проєкт європейської інтеграції не може бути довершеним, формувався дуже складно й суперечливо. У цій сфері впродовж більшої частини історії співпраці України та Європейського Союзу

¹⁰² Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування. К., 2012. С.607-608.

політичні декларації домінували над практичними діями. Також слід наголосити, що на розвиток відносин України та ЄС суттєво впливали внутрішньополітична ситуація/нестабільність в Україні, конкуренція й протистояння прихильників (політичних сил) різних концептуальних підходів щодо визначення зовнішньополітичних пріоритетів, стратегії й тактики дій України на міжнародній арені. Наприклад, «касетний скандал» кінця 2000 р. і подальші антипрезидентські масові акції, «кольчужний скандал» 2002 р., підписання українським президентом міждержавної угоди про формування Єдиного економічного простору у вересні 2003 р. або бурхливі президентська й парламентська виборчі кампанії 2004 р. та підписання т. зв. «Харківських угод» 2010 р. з РФ про пролонгацію перебування російського Чорноморського флоту в Криму негативно позначилися на міжнародних позиціях України та її взаєминах з європейськими партнерами.

Загалом, у хронології безпосередніх відносин України і Європейського Союзу можна виділити принаймні 5 етапів:

- 1991-1994 рр. – період ініціативно-динамічних зовнішньополітичних зусиль із боку України щодо налагодження співробітництва з Європейським Союзом і байдужості та нейтральної пасивності з боку ЄС;
- 1995-1998 рр. – т. зв. «інерційний період», але із започаткуванням постійного партнерського діалогу між Україною і ЄС на основі підписаної ними у 1994 р. Угоди про партнерство і співробітництво;
- 1999-2004 рр. – т. зв. «смутий час», коли, з одного боку, президентом України Л. Кучмою відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво були зроблені організаційно-законодавчі кроки щодо визначення європейського інтеграційного стратегічного зовнішньополітичного курсу, а з іншого – посилились авторитарні тенденції його правління і залежність (переважно негативна) зовнішньої політики України від серйозних внутрішньополітичних випробувань (корупція, тіньова економіка, придушення свободи слова тощо), що викликало розчарування з боку західних партнерів;
- 2005-2013 рр. – т. зв. «переговорний період», який, попри насиченість подіями у відносинах України з Європейським Союзом, можна назвати «часом нереалізованих можливостей», адже наближення нашої держави до Європейського Союзу переважно тільки декларувалося й імітувалося, а реальних результатів практично не було, і не в останню чергу через занадто «обережну» позицію Євросоюзу;
- від 2014 р. – сучасний період, пов'язаний із початком Революції Гідності та підписанням, ратифікацією й реалізацією Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом в умовах тимчасової окупації АРК, воєнного протистояння на сході України та розгортання широко-

масштабної російсько-української війни у лютому 2022 р. і системної кризи й початку реформування самого ЄС¹⁰³.

Водночас, саме цей, нинішній етап взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом в умовах російсько-української війни виявився найрезультативнішим щодо реалізації європейського інтеграційного курсу України та позначився кардинальними змінами політики ЄС щодо України, яка героїчно протистоїть російській агресії, захищаючи свою національну ідентичність, державність і незалежність, а також європейські цінності.

Після зміни влади в Україні в результаті Революції Гідності в лютому 2014 р. і наступної тимчасової окупації РФ Автономної республіки Крим та розгортання нею «гібридної війни» на сході України, Європейський Союз нарешті виявив готовність надати Україні морально-політичну підтримку. Вже 6 березня 2014 р. в Брюсселі відбувся надзвичайний саміт ЄС з приводу поглиблення кризи у відносинах України та Росії щодо ситуації в Криму та в російськомовних регіонах України за участю української делегації на чолі з новим прем'єр-міністром України Арсенієм Яценюком, а 17 березня міністри закордонних справ країн-членів ЄС обговорили перші санкції проти Росії і 30 липня 2014 р. Європейський Союз офіційно запровадив секторальні економічні санкції проти РФ.

Між тим, 13 березня 2014 р. Верховна Рада України прийняла постанову «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі», якою наголошувалось на незворотності європейського вибору України з метою набуття членства в ЄС. Було також відзначено, що Україна як європейська держава, яка поділяє спільну історію та цінності з країнами Європейського Союзу, має право подати заявку на набуття членства у ЄС відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз. Цією постановою український парламент рекомендував виконуючому обов'язки президента України та Кабінету Міністрів України низку першочергових кроків у сфері європейської інтеграції, передусім у контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. І вже 20 березня 2014 р. під час засідання Європейської Ради український прем'єр А. Яценюк, керівники європейських інституцій та лідери усіх держав-членів ЄС підписали політичну частину Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом.

Обрання 25 травня 2014 р. в першому ж турі нового, прос'європейські налаштованого президента України Петра Порошенка свідчило про певну консолідацію волі українського суспільства чинити спротив російській агресії і активізувати зусилля в реалізації європейського вибору України. Тому цілком очікувано й закономірно вже 27 червня 2014 р. у Брюсселі президент України П. Порошенко разом із лідерами Грузії і Молдови підписав економічну частину Угоди про асоці-

¹⁰³ Див.: Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси: монографія. За ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського. Київ, 2020. С. 635.

ацію між Україною та ЄС. Це створило нову політичну реальність та стимулювало залучення Європейського Союзу до спроб замирення на Донбасі. 6 червня 2014 р. у французькому містечку Бенувіль (Нормандія) було започатковано так званий «нормандський формат» переговорів щодо ситуації в Україні. А 2 липня 2014 р., у розпал боїв на Донбасі, відбулася зустріч у Берліні міністрів закордонних справ «нормандської четвірки» - України, РФ і двох провідних держав-членів ЄС - ФРН та Франції, яка згодом привела до т. зв. мінського переговорного процесу, який, як відомо, завершився повним провалом і розгортанням широко-масштабної військової агресії Росії проти України 24 лютого 2022 року.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. У Заяві українського парламенту «Про європейський вибір України» стверджувалося, що «Верховна Рада України розглядає ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом як черговий крок на шляху до досягнення кінцевої мети європейської інтеграції – набуття повноправного членства в ЄС». 1 листопада 2014 р. розпочалось тимчасове застосування політичної складової угоди в частині, яка стосується ЄС, а не 28 держав-членів, які на той час ще не завершили процес її ратифікації. Після досить складного й тривалого процесу ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС усіма її державами-членами, вона набула чинності в повному обсязі 1 вересня 2017 року. Зокрема, передбачалось до 2025 р. імплементувати до українського національного законодавства 426 законодавчих актів ЄС. Щоправда, угодою не передбачалася перспектива повноправного членства України в Європейському Союзі.

27 квітня 2015 р. в Києві відбувся сімнадцятий саміт «Україна-ЄС», який став першим для України та Європейського Союзу самітом в умовах дії Угоди про асоціацію, підписання якої стало можливим після перемоги в Україні Революції гідності, а також першим самітом як для нового президента України П. Порошенка, так і для нових лідерів ЄС – президента Європейської Ради Д. Туска та президента Європейської Комісії Ж.-К. Юнкера. Сторони акцентували виключну важливість спільної відповіді на якісно нові виклики у царині безпеки, зокрема в контексті військової агресії РФ проти України.

Утім слід зазначити, що серед держав-членів ЄС тривалий час не було однастайності щодо ставлення до російсько-української війни та до європейського вибору України. Про це свідчить, наприклад, складний процес ратифікації Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом усіма країнами-членами ЄС, який тривав більше трьох років (досить згадати проблеми ратифікації угоди Нідерландами), а також спеціальне дослідження, проведене у жовтні 2016 р. на замовлення Європейської Ради із зовнішніх зносин. Згідно ним, наприклад, країни-члени ЄС були поділені на три умовні групи: лідерів підтримки України, спостерігачів і противників. До першої групи були віднесені 12 країн-членів ЄС: Німеччина, Велика Британія, Швеція, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Данія,

Фінляндія, Румунія, Словаччина, Болгарія. До країн-спостерігачів було включено 13 країн-членів: Франція, Нідерланди, Бельгія, Чехія, Ірландія, Угорщина, Португалія, Словенія, Іспанія, Хорватія, Люксембург, Мальта, Кіпр. Найгірше до України за цим дослідженням ставилися Італія, Австрія, Греція. «Цей дисбаланс підриває ідею європейської солідарності та єдності, ефективність ЄС загалом як політичного гравця на міжнародній арені»¹⁰⁴, - підсумував результати згаданого дослідження його автор - Густав Гресель, який пропонував Євросоюзу перейти від політики «стурбованості» до реальної підтримки й допомоги Україні.

І цей процес, хоча і досить повільно, почав втілюватися в життя. Зокрема, 20 квітня 2016 р. Європейська комісія офіційно запропонувала скасувати візовий режим для громадян України. Безвізовим режимом могли скористатися лише власники біометричних паспортів. Він не поширюється на Британію та Ірландію. У травні 2016 р. стартував проєкт ЄС «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом». У серпні 2016 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямованих на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України»¹⁰⁵. Ризик неотримання безвізового режиму був пов'язаний із недоліками боротьби з корупцією. У Заяві Представництва Євросоюзу та посольств країн-членів ЄС у Києві щодо запуску в Україні електронної системи декларування без сертифікації, зокрема, зазначалося, що «нездатність швидко розв'язати цю проблему може підірвати важливі зусилля у боротьбі проти корупції в Україні, які є вкрай суттєвими для успішного процесу реформ, що підтримуються Євросоюзом»¹⁰⁶.

24 листопада 2016 р. у Брюсселі відбувся черговий, вісімнадцятий саміт «Україна – ЄС». Було проведено переговори президента України П. Порошенка з президентом Європейської Ради Д. Туском, президентом Європейської комісії Ж.К. Юнкером, під час яких обговорювалися питання торгівлі, юстиції та лібералізації візового режиму. Врешті, 17 травня 2017 р. у Європарламенті був підписаний законодавчий акт, згідно з яким запроваджувався безвізовий режим для громадян України, що почав діяти з 11 червня 2017 р. Йшлося про надання безвізового режиму для українців при в'їзді до 34 європейських держав, яке президент України П. Порошенко оцінив як подолання серйозної межі, що вартує того, аби в майбутньому про це згадували в підручниках з історії. «Безвіз, – наголосив він, – це подолання наслідків Переяславської Ради. Це більш глибоке залучення України до єдиного європейського цивілізаційного простору, це вихід з кола т. зв. постра-

¹⁰⁴ Густав Гресель інтерв'ю. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/gustav-gressel-interview-himars-zsu-russia-crimea-donbas/31975736.html>

¹⁰⁵ Голос України. 13 серпня 2016. С.7-10.

¹⁰⁶ Голос України. 19 серпня 2016. С.7.

дянських країн, які в Росії називають «близьким зарубіжжям»¹⁰⁷. Водночас, президент України на 14-й щорічній зустрічі «Ялтинська європейська стратегія» у Києві (вересень 2017 р.) нагадав європейським партнерам, що «відмова від політики відкритих дверей буде для європейського проєкту помилкою. Це стало б сигналом для Росії, що реванш залишається можливим і що ЄС, відмовляючи сусідам у праві на європейську перспективу, враховує так звані «особливі інтереси» Росії у регіоні»¹⁰⁸.

17 липня 2017 р. у Києві відбувся дев'ятнадцятий саміт «Україна – ЄС», на якому, зокрема, було оголошено, що ЄС запровадив нові санкції проти РФ за поставки турбін «Сіменс» до Криму, а Рада Європейського Союзу затвердила тимчасові торговельні преференції для України, і що у 2016 р. Євросоюз став найбільшим торговельним партнером України: частка ЄС у експорті українських товарів становила 37,1 %, а частка ЄС в українському імпорті зросла до 43,7%. Зокрема, на ринок Євросоюзу експортували свою продукцію близько 14 тис. українських підприємств.

13 листопада 2017 р. 23 із 28 країн-членів ЄС підписали Угоду «Про постійне структурне співробітництво з питань безпеки і оборони», яка мала сприяти розвиткові спільних оборонних проєктів у форматі Євросоюзу. Це відкривало нове поле співпраці між Україною та Європейським Союзом. Зокрема, незабаром в Одесі було відкрито представництво ЄС із питань цивільної безпеки¹⁰⁹. Водночас Україна запропонувала в рамках Дунайської стратегії ЄС реалізувати проєкт збереження екологічної системи долини річки Тиса на прикордонній території України, Угорщини, Румунії та Словаччини.

Наприкінці лютого 2018 р. у Києві відбулася міжнародна конференція «Підсумки імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2017 рік та подальші плани». Голова представництва Європейської комісії в Україні Г. Мінгареллі заявив, що «ми одна команда, і виконання угоди про асоціацію буде нашим спільним успіхом або спільною поразкою»¹¹⁰. А керівники парламентів Польщі, Литви, Латвії у Вільнюсі поставили свої підписи під листом, який ще раніше підписали глави парламентів України та Молдови, в якому йдеться про те, що газопровід «Північний потік - 2» загрожує незалежності України та країн Європи. У квітні 2018 р. на засіданні парламентського комітету Асоціації Україна – ЄС високий представник ЄС з питань зовнішньої і безпекової політики Ф. Могеріні констатувала, що «анексія Криму – головний виклик ЄС» і анонсувала допомогу Україні у газовому конфлікті з Росією.

У червні 2018 р. під час візиту в Україну директора з питань Європи, Східного партнерства та Близького Сходу Генерального директорату Європейської

¹⁰⁷ Голос України. 18 травня 2017. С. 4.

¹⁰⁸ Голос України. 16 вересня 2017. С.3.

¹⁰⁹ Голос України. 22 грудня 2017. С.4.

¹¹⁰ Голос України. 24 лютого 2018. С.3.

комісії з питань цивільного захисту населення та гуманітарної допомоги Ж.-Л. де Броувера обговорювалися питання розв'язання гуманітарних проблем на Донбасі і було заявлено, що на потреби постраждалих від конфлікту на Донбасі Європейська Комісія виділила 24 млн. євро¹¹¹. Чорногорія, Албанія, Норвегія, Україна та Грузія приєдналися до рішення Ради Євросоюзу від 18 червня 2018 р. щодо продовження до 23 червня 2019 р. терміну дії санкцій, які передбачають заборону європейським компаніям вкладати інвестиції в окупований Росією Крим та імпортувати товари з півострова¹¹².

19 листопада 2018 р. міністри закордонних справ країн-членів Європейського Союзу обговорили ситуацію на Донбасі після незаконних виборів у «ДНР-ЛНР» 11 листопада. Дипломати застерігали від того, щоби ситуація не стала чимось на кшталт замороженого конфлікту, про який з часом усі забудуть¹¹³, а Євросоюз запровадив санкції проти осіб, які організували т. зв. «вибори» в «ДНР-ЛНР». 17 грудня 2018 р. у Брюсселі відбулося чергове засідання Ради асоціації Україна – ЄС, на якому прем'єр-міністр України В. Гройсман закликав Верховного представника ЄС із закордонних справ Ф. Могеріні до посилення режиму санкцій проти Росії. Водночас, Україна та ЄС підписали угоди про фінансування спільних програм з енергоефективності, технічного співробітництва, підтримки молоді, реформи системи державних фінансів та покращення транспортного сполучення на загальну суму 160 мільйонів євро¹¹⁴. За підсумками 2018 р. Україна серед експортерів аграрної продукції до ЄС посіла п'яте місце після Бразилії, США, Китаю, Аргентини¹¹⁵. Загалом, за три роки чинності зони вільної торгівля України з Євросоюзом товарообіг зріс на 40%.

У березні 2019 р. офіційний журнал ЄС опублікував рішення Ради ЄС про запровадження індивідуальних санкцій до восьми громадян РФ у зв'язку з агресією 24 листопада 2018 р. біля Керченської протоки. У рамках «Кримських дебатів» у Європейському парламенті комісар з питань європейської політики сусідства Й. Ган зачитав заяву голови дипломатії ЄС Ф. Могеріні про те, що «Євросоюз ніколи не визнає анексію Криму»¹¹⁶. У квітні 2019 р. ЄС започаткував нову регіональну кліматичну ініціативу країн «Східного партнерства» – України, Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії та Молдови, щоби допомогти їм виконати зобов'язання в рамках Паризької угоди з клімату¹¹⁷. З нагоди відзначення 10-річчя програми ЄС «Східне партнерство» у травні 2019 р., президент України П. Порошенко закликав країни Євросоюзу дати Україні, Грузії і Молдові реальну перспективу

¹¹¹ Голос України. 18 червня 2018. С.4.

¹¹² Голос України. 20 липня 2018. С.3.

¹¹³ День. 20 листопада 2018. С.4.

¹¹⁴ Урядовий кур'єр. 24 грудня 2018. С.3.

¹¹⁵ Урядовий кур'єр. 12 січня 2019. С.1.

¹¹⁶ Голос України. 24 березня 2019. С.4.

¹¹⁷ Голос України. 19 квітня 2019. С.3.

членства в ЄС, а також заявив, що Україна може відмовитися від Мінських угод, якщо знімуть санкційний тиск на РФ¹¹⁸.

Загалом, у 2014-2019 рр. завдяки зусиллям нової української влади в євроінтеграційному напрямі було досягнуто позитивних зрушень у взаємовідносинах України і Європейського Союзу. Кульмінаційним підсумком цих зусиль стало підписання 7 лютого 2019 р. президентом України П. Порошенком попередньо схваленого Верховною Радою 22 листопада 2018 р. конституційною більшістю (335 голосів депутатів) Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», який привітали керівники країн-членів ЄС.

Тріумфально прийшовши до влади у 2019 р. за результатами президентських і позачергових парламентських виборів, т. зв. «зелена» команда нового президента України Володимира Зеленського не лише продовжила реалізовувати євроінтеграційний курс нашої держави, але, по суті, розробила нову активну тактику зближення України з Європейським Союзом. Вже 4-5 червня 2019 р., через два тижні після інавгурації, відбувся перший візит президента України В. Зеленського до Брюсселя, де він наголосив на незмінності європейського інтеграційного курсу України. Євросоюз, своєю чергою, прийняв рішення продовжити санкції проти Росії до 23 червня 2020 року і обіцяв переглянути у 2021 р. торговельні квоти України на Спільному європейському ринку. Загалом, на думку спеціального представника Державного департаменту США з питань України Курта Волкера, російська агресія допомогла згуртувати Україну як державу. «Національна ідентичність в Україні сильніше ніж будь-коли; прозахідна, проєвропейська, пронатівська ідентичність в Україні теж сильніша ніж будь-коли»¹¹⁹, - заявив він у серпні 2019 року.

8 липня 2019 р. у Києві відбувся двадцятий саміт «Україна – ЄС». Йшлося про боротьбу з корупцією, допомогу Донбасу. За результатами саміту підписано секторальні угоди з ЄС на суму майже 120 мільйонів євро¹²⁰. 5 листопада 2019 р. у Брюсселі відбулося п'яте засідання Комітету асоціації «Україна – Європейський Союз», на якому віце-прем'єр-міністр України з питань європейської інтеграції Д. Кулеба закликав прискорювати європейську інтеграцію у тих сферах, які будуть відчутні бізнесу та українським громадянам¹²¹.

Дійсно, Україна завдяки Угоді про асоціацію та Угоді про зону вільної торгівлі отримала максимально широке поле співробітництва з ЄС. «Загалом, – як зазначив представник України при Європейському Союзі М. Точицький після перезавантаження складу інституцій ЄС наприкінці 2019 р., – Україна та ЄС

¹¹⁸ Урядовий кур'єр. 14 травня 2019. С.3.

¹¹⁹ Голос України. 17 серпня 2019. С. 4.

¹²⁰ Голос України. 8 липня 2019. С.4.

¹²¹ Урядовий кур'єр. 7 листопада 2019. С.1.

мають унікальні та комплексні відносини – безвізовий режим, амбітна Угода про асоціацію, поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі. Окрім того, ЄС став нашим надійним другом у проведенні демократичних реформ та протистоянні російській агресії. Нашим завданням на майбутнє є розвиток відносин Україна – ЄС до якісно нового рівня. Ми маємо амбітні цілі й відкрито говоримо про це європейським партнерам. Нашою стратегічною метою є набуття повноцінного членства в ЄС»¹²².

Водночас, не все в цій угоді влаштувало українську сторону. Зокрема, впродовж 2020 р. Україна наполягала на підготовці до перегляду умов угоди про асоціацію з ЄС. Норми угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС передбачають, що з 2021 р. Україна мала отримати нагоду внести корективи і зміни до угод. А вже 2014 р. Україна відкрила ринок для імпорту без захисту власних виробників. В 2013 р. без угоди Україна експортувала до ЄС товарів на 17 млрд. дол., а в 2019 р. експорт збільшився тільки на 3 млрд. дол.. В умовах лібералізації торгівлі товарообіг між країнами центрального і периферійного капіталізму апіорі здійснюється нееквівалентно. Але в країні не склався політичний консенсус щодо оновлення угоди на умовах відновлення економічного суверенітету України. ЄС також був проти цього.

Позитивні рішення в цьому плані були прийняті на двадцять другому саміті Україна – ЄС 6 жовтня 2020 р., під час якого український президент передав керівництву Євросоюзу концепцію оновлення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка базувалася на розширенні можливостей не тільки в торгівлі між сторонами, а загалом доступу до чотирьох економічних свобод ЄС – вільному руху товарів, послуг, капіталу й людей. За підсумками саміту Європейський Союз погодився на запуск процесу оновлення Угоди про асоціацію, а також привітав рух у напрямку «промислового безвізу», наближення політики і законодавства України до європейського «зеленого курсу», перспективи відновлення «звичайного» безвізу після того, як пандемія COVID-19 піде на спад. Загалом, завдяки Угоді про асоціацію між Україною та ЄС і через війну Росії проти України чимало українських експортерів переорієнтувалися з ринків пострадянського простору на ринки Євросоюзу. Наприклад, за підсумками 2020 р. частка ЄС у загальному товарообігу України становила понад 40%. Якщо у 2013 р. на ЄС припадало 26,5% від усього експорту товарів, а на РФ – 23,7%, то у 2020 р. питома вага Росії в загальному обсязі експорту товарів з України становила лише 5,5%¹²³.

Прогрес у двосторонній співпраці між Україною та Європейським Союзом і сталість підтримки європейської інтеграції України ЄС засвідчив офіційний візит президента Європейської Ради Шарля Мішеля до України 2-3 березня 2021 р.

¹²² Точицький М.. Три надзавдання для Єврокомісії: який курс проводитиме нове керівництво ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/12/2/7103705/>

¹²³ Див.: Нагорняк І. Українська дипломатія та ЄС: поза межами асоціації. Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск XXII. К., 2021. С.625-626, 628.

Відвідини ним Донбасу та пункту пропуску недалеко від лінії розмежування справили на голову ЄР, як відзначають експерти, доволі сильне враження. На підсумковій прес-конференції з В. Зеленським 3 березня 2021 р. Ш. Мішель рішуче засудив агресію РФ та дії підконтрольних їй бойовиків «ЛНР/ДНР» і заявив, що «прибув з чітким повідомленням» для українського народу: «Немає Європи без України. Ми поділяємо спільні цінності: демократія, верховенство права, дотримання міжнародного права та прав людини. ЄС є найнадійнішим партнером України»¹²⁴, - сказав він.

Водночас, нова українська влада розгорнула кампанію з отримання зобов'язань від держав-членів ЄС про підтримку ними членства України в цьому об'єднанні демократичних держав Європи. Уже в березні 2021 р. президенти Литви та України Гітанас Науседа та Володимир Зеленський підписали в Києві першу таку спільну декларацію, в якій зазначається, що в той день, коли Україна надасть у Брюссель свою заявку на вступ до ЄС, Литва буде готова проголосувати за таке рішення. Незабаром подібні зобов'язання взяла на себе низка інших країн-членів ЄС – Латвія, Естонія, Польща, Словаччина, Хорватія, Словенія. Розпочалися переговори щодо цього з іншими державами Європи, зокрема з Румунією, Чехією тощо¹²⁵. При цьому нове українське керівництво спиралося на громадську думку, яка свідчила про масову підтримку українцями євроінтеграційного курсу та про незворотність європейського вибору України: наприкінці 2021 р., зокрема, вступ до ЄС підтримували 62% українців, а до НАТО – 58%¹²⁶.

На початку 2022 р., на тлі попереджень про неминучість масованої російської агресії, Україна пропонувала Європейському Союзу запровадити превентивні санкції проти РФ. 17 лютого 2022 р. у Брюсселі відбувся неформальний саміт ЄС щодо загострення безпекової ситуації на всьому периметрі кордонів РФ і України. Верховний представник ЄС із питань спільної зовнішньої політики Ж. Боррель заявив, що з 2014 р. Європейський Союз надав Україні 17 млрд євро, утім ЄС відмовився вводити превентивні санкції проти Росії, що розглядалось як нібито мотивування Путіна до чергової стадії російсько-української війни.

На зустрічі міністрів закордонних справ країн ЄС у Брюсселі міністр закордонних справ України Д. Кулеба закликав надати Україні чітку перспективу членства в ЄС. Замість цього 21 лютого 2022 р. Євросоюз тільки дипломатично засудив звернення Путіна до Ради Федерації щодо визнання незалежності так званих «ДНР» і «ЛНР». Це «визнання» відбулось у адміністративних кордонах

¹²⁴ Володимир Зеленський і Шарль Мішель обговорили енергетичну безпеку, питання вакцинації та двосторонньої співпраці. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-i-sharl-mishel-obgovorili-energetichnu-b-66921>

¹²⁵ Сидоренко С. Євстратегія Зеленського: як Україна планує боротися за вступ до ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/04/12/7121997/0>

¹²⁶ Понад половина українців підтримують вступ до ЄС і НАТО – соціопитування «Рейтингу». URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/779016.html>

українських Донецької і Луганської областей. Унаслідок цього 23 лютого 2022 р. Європейський Союз запровадив санкції проти 351 депутата Державної Думи РФ та обмежив доступ РФ до ринку фінансових послуг. Одночасно з агресією проти України 24 лютого 2022 р. відбувся надзвичайний саміт Євросоюзу у зв'язку з агресією Росії проти України. Було погоджено перші пакети санкцій проти РФ. 27 лютого 2022 р. Євросоюз заклав небо для російських авіакомпаній, на початку березня це ж саме зробили США, а загалом – 36 країн світу¹²⁷. А 21 березня 2022 р., на тлі розгортання російської агресії в Україні, на зустрічі міністрів закордонних справ та оборони 27 країн-членів ЄС у Брюсселі було ухвалено рішення про прийняття першої в історії спільної стратегії Євросоюзу в галузі безпеки й оборони під назвою «Стратегічний компас безпеки та оборони для Європейського Союзу, який захищає своїх громадян, цінності й інтереси та сприяє міжнародному миру і безпеці», реалізація якого розрахована до 2030 р. У цьому документі ЄС, окрім іншого, було засуджено окупацію РФ Криму і закріплено визначення невмотивованої та несправедливої російської агресії проти України, що свідчило не лише про зміну ставлення, але і практичного підходу Євросоюзу в бік консолідації зусиль як у напрямку запровадження жорстких економічних санкцій проти РФ, так і надання Україні реальної потужної фінансової, гуманітарної, економічної і, що особливо важливо, військової допомоги¹²⁸.

Загалом, як відверто визнав у вже згадуваному виступі на загальній зустрічі послів ЄС Ж. Боррель, Європейський Союз припустився помилок у своїх підходах, зокрема в оцінці ситуації перед вторгненням РФ в Україну. «Війна в Україні триває, – зазначив шеф європейської дипломатії. – Ми не передбачали, наскільки ефективно Україна чинитиме опір. І ми не вірили, що війна буде. Я маю визнати, що коли американці говорили нам: «Вони нападуть», то ми дуже неохоче в це вірили. Дуже добре пам'ятаю, як держсекретар Е.Блінкін зателефонував мені і сказав: «Це станеться цими вихідними», а вже за два дні вони [росіяни. – *Авт.*] почали бомбити Київ. Але ми не вірили, що це станеться, і не передбачали, що Україна готова чинити опір так запекло і так успішно, як вона це робить. Безумовно, завдяки нашій військовій підтримці, без неї це було би неможливо, але ж і українці зі свого боку доклалися. Ми також не передбачали, що Путін може піти на масову мобілізацію та відкриті ядерні погрози... Ви маєте пояснити світові, що означає його [Путіна. – *Авт.*] ставлення до Заходу? і якими є справжні причини війни»¹²⁹. А экс-прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон вважає, що

¹²⁷ ЄС заклав небо для російських авіакомпаній. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/spisok-stran-kakie-gosudarstva-zakryli-svoe-nebo-dlya-rossii-50220598.html>

¹²⁸ ЄС затвердив «стратегічний компас» у сфері безпеки та оборони. Про що йдеться у документі. URL: <https://suspilne.media/220073-es-zatverdiv-strategicnij-kompas-u-sferi-bezpeki-ta-oboroni/>

¹²⁹ «Ми входимо в ідеальний шторм»: Виступ топ-дипломата ЄС про нову світову реальність. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/12/7148529/>

повномасштабного вторгнення Росії в Україну можна було б уникнути, якби Захід мав сміливість і послідовність у тому, щоб привести Україну в НАТО. «Десятиліттями ми використовували дипломатичну двозначність на тему НАТО і України – і це закінчилося повною катастрофою. Ми роками розповідали українцям, що ми проводимо політику «відкритих дверей» в НАТО, і що вони мають право «обирати свою долю», і що Росія не повинна мати права вето. І весь цей час ми недвозначно давали зрозуміти Москві, що Україна ніколи не вступить до альянсу – бо дуже багато членів НАТО самі застосують своє право вето... Результат – найгірша війна в Європі за останні 80 років», – відверто написав 30 січня 2023 р. Б. Джонсон у своїй колонці в газеті «The Washington Post».

28 лютого 2022 р., за 5 днів після початку повномасштабної російської агресії проти України, яка сколихнула весь цивілізований світ, Україна офіційно подала до Брюсселя заявку про вступ до Європейського Союзу і висловила сподівання, що ЄС, враховуючи обставини, зможе швидко почати цю процедуру. 1 квітня 2022 р. Київ, який залишався під тиском російських окупантів, відвідала голова Європейського парламенту Роберта Метсола. Вона запевнила, що Європарламент швидко розгляне заявку України на початок переговорів про вступ до ЄС. А 1 березня 2022 р. президенти держав-членів Європейського Союзу – Болгарії, Чехії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини та Словенії виступили із спільною заявою, в якій зазначали про необхідність терміново надати перспективу членства в ЄС Україні та негайно розпочати переговори про членство за прискореною процедурою¹³⁰. І дійсно, вже 8 квітня президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляйен під час візиту до Києва офіційно передала В. Зеленському опитувальник, заповнення якого є необхідним кроком для надання Україні статусу кандидата в ЄС. Через 10 днів, 18 квітня, Україна передала заповнену першу частину опитувальника, що складався з 370 запитань на близько 40 сторінках і стосувався політичної та економічної проблематики. До речі, саме в цей день розпочалася друга фаза наступу Росії на Донбасі з метою повного контролю над територіями Донецької та Луганської областей і утримання сухопутного коридору з АР Крим. У відповідь Рада ЄС виділила Україні 1,5 млрд євро військової допомоги.

На другу частину опитувальника ЄС, переданого Україні 13 квітня, потрібно було більше часу. Адже він був набагато більший: майже 240 сторінок із приблизно двома тисячами запитань і стосувався питань впровадження в Україні європейського права. Менш ніж за місяць, 9 травня 2022 р., Україна передала Єврокомісії заповнену і цю частину: відповіді склали майже 4 тис. сторінок¹³¹.

¹³⁰ Герасимчук С. Реакція найближчих до України країн на напад Росії. URL: <http://prismua.org/russian-attack/>

¹³¹ Україна передала ЄС заповнену другу частину опитувальника, необхідну для отримання статусу кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-peredala>

Такої оперативності в ЄС ще не було ніколи. У відповідь, уже 12 травня в Міністерстві закордонних справ РФ заявили, що Росія проти вступу України не лише в НАТО, але і до Європейського Союзу, а 14 травня уточнили, що якщо Євросоюз схвалить початок процедури вступу України до ЄС, це буде означати кінець об'єднання і буде свідчити, що воно керується суто геополітикою.

Тим часом, 20 квітня 2022 р. до Києва здійснив візит голова Європейської Ради Шарль Мішель. Він відвідав зруйновану російськими окупантами Бородняку, де запевнив, що «миру без справедливості не може бути». А 9 травня 2022 р. він відвідав Одесу, де висловив стурбованість блокадою українських портів. 4 травня 2022 р. Європейська комісія оголосила шостий пакет санкцій проти РФ. Угорщині було запропоновано перехідний період до 2024 р., аби відмовитись від російської нафти. 6 травня у Варшаві за ініціативою урядів Польщі та Швеції відбулася міжнародна донорська конференція, учасники якої обговорили обсяги та способи допомоги Україні в час агресії Росії та для повоєнного відновлення. Відкриваючи конференцію, президент Європейської Ради Шарль Мішель заявив, що вона стане відправною точкою європейського «плану Маршалла» для України. У конференції взяли участь особисто чи онлайн президенти, прем'єр-міністри, представники урядів чи послы 37 держав світу. Виступаючи на її закритті, прем'єр-міністр Республіки Польща Матеуш Моравецький оголосив, що учасники конференції зібрали для України 6,5 млрд доларів, і заявив, що міжнародна спільнота повинна посилити санкції проти Росії, зокрема запровадити повне ембарго на газ і нафту, а також конфіскувати російські активи та федеральні резерви¹³². А 18 травня 2022 р. Європейська комісія рекомендувала виділити Україні кредит 9 млрд євро. 19 травня 2022 р. Європейський парламент проголосував за скасування імпорتنих мит на товари з України.

21 травня 2022 р. президент України В. Зеленський за підсумками переговорів із прем'єр-міністром Португалії А. Коштою зазначив, що Україну не влаштує жодна альтернатива статусу кандидата на вступ в Євросоюз. А МЗС України заявило, що несправедливо пов'язувати питання надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС із прогресом у інтеграції країн Західних Балкан до Європейського Союзу. 30-31 травня 2022 р. відбувся саміт Євросоюзу, на якому Італія, Кіпр, Угорщина виступили проти розширення антиросійських санкцій. 11 червня 2022 р. у Києві відбулися переговори з головою Європейської Комісії Урсулою фон дер Ляйен, яка вдруге після широкомасштабного вторгнення РФ відвідала Україну. Під час них зазначалося, що сім країн-членів Європейського Союзу поки що не підтримують надання Україні статусу країни кандидата на вступ до ЄС,

yes-zapovneniu-drugu-chastinu-opituvalnika-neobhidnu-dlya-otrimannya-statusu-kandidata-na-chlenstvo-v-yes

¹³² Герасимчук С. Реакція найближчих до України країн на напад Росії. URL: <http://prismua.org/russian-attack/>

зокрема, проти виступають Австрія, Данія, Нідерланди, Швеція, а Німеччина і Франція – проти спрощеної та прискореної схеми такого рішення¹³³.

Отже, не все так просто було у взаємовідносинах України та ЄС із цим питанням, адже для позитивного його вирішення потрібна була одноставна підтримка усіх 27 країн-членів ЄС, а серед них залишаються розбіжності з питання надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу. Зокрема, особливу позицію щодо російсько-української війни й підтримки України займало угорське керівництво, а французький президент розмірковував щодо можливого приєднання України та деяких інших країн до європейського співтовариства в іншому, позаєвросоюзницькому форматі, були певні вагання керівництва Німеччини, Австрії, Нідерландів, Данії і Швеції щодо надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС. Мало того, наприклад, якщо 78% європейців вважають, що влада Росії винна в ситуації, що склалася в Україні, то Болгарія і Кіпр – єдині дві країни ЄС, де більшість громадян були не згодні з тим, що російська влада відповідальна за війну в Україні (46 і 52 % відповідно)¹³⁴. На жаль, такої думки дотримувалися також окремі представники т. зв. політичної еліти і в інших європейських державах. Численні факти свідчать про спробу Росії через лояльних до неї зарубіжних політиків, експертів та інститутів, а також підривну діяльність своїх дипломатичних представництв за кордоном, нав'язати світу потрібний їй погляд щодо російсько-української війни та української історії і культури загалом. Наприклад, конкретні факти щодо впливу Росії на громадську думку в Болгарії та підривної роботи посольства РФ у Софії виклав у інтерв'ю «The Times» у липні 2022 р. прем'єр-міністр Болгарії Кирил Петков. А за даними американської розвідки, Росія з 2014 р. тасмно витратила понад 300 млн. доларів, щоби спробувати вплинути на політиків та інших офіційних осіб у більш як двох десятках країн¹³⁵.

Водночас, Єврокомісія й керівники держав-членів ЄС при ухваленні остаточного рішення щодо надання Україні офіційного статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу не могли не враховувати такі незаперечні факти, що:

- 71 % європейців вважають Україну частиною європейської родини;
- практично у всіх країнах-членах ЄС більшість підтримує вступ України до ЄС: згідно з опитуванням, 66% мешканців ЄС згодні з тим, що Україна

¹³³ Фон дер Ляєн прибула до Києва обговорити заявку України на вступ до ЄС. URL: <https://www.golosameriki.com/a/eu-commission-head-ursula-von-der-leyen-second-visit-to-kyiv-since-russian-agression-start/6613178.html>

¹³⁴ Як війна в Україні змінює громадську думку в Європі. URL: https://lb.ua/world/2022/05/11/516489_yak_viyna_ukraini_zminyuye_gromadsku.html

¹³⁵ Див.: Прем'єр Болгарії розповів про вплив Росії в країні та підривну роботу посольства РФ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/28/7360751/>; США: Росія з 2014 року витратила \$300 млн. для прихованого впливу на світову політику. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/13/7367348/>

повинна вступити до ЄС, коли буде готова – цю ідею в більшості підтримують у всіх країнах, крім Угорщини (де згодні лише 48%). Найбільша підтримка в Португалії (87%), Естонії (83%), Литві (82%) і Польщі (81%), навіть і в таких «проблемних» щодо цього питання країнах, як Німеччина (68%), Франція (65%) і Нідерланди (62%). А найбільше незгодних у Люксембурзі (38%), Греції (37%), Угорщині (36%);

- більшість громадян країн-членів ЄС схвалюють постачання в Україну військової техніки: згідно з опитуваннями, закупки й постачання військового обладнання схвалюють 67% європейців. Найбільші показники зафіксовані у Фінляндії (90%), Естонії (87%), Польщі (86%), Литві (84%) та Португалії (83%), а найнижчі – на Кіпрі (31%) і в Болгарії (30%).
- також 93% громадян країн ЄС підтримують надання гуманітарної допомоги Україні, а 75% – прийом українських біженців (сьогодні в Європі понад 6 млн. українських біженців, і країни ЄС із свого бюджету вже виділили 3,7 млрд євро для допомоги їм та планують збільшити її);
- 80% європейців схвалюють фінансову підтримку України: з 2014 р. Європейський Союз надав Україні 17 млрд євро, а з початку широкомасштабної агресії Росії – 2 млрд євро на закупівлю зброї і розпочинає т. за. План Маршалла для України, який допоможе державі відновити інфраструктуру й підтримати економіку нашої країни після війни, а Єврокомісія запропонувала Україні додаткову макрофінансову допомогу в 2022 р. у 9 млрд євро. США, своєю чергою, в рамках 11 пакетів військової допомоги Україні, виділили їй уже понад 5 млрд дол., а Конгрес США ухвалив Закон про ленд-ліз для України на 5 років (передача зброї тощо без затримок і процесуальної тяганини, а розрахунки після війни кредитами);
- Європейський Союз скасував усі квоти та мита на українську продукцію;
- США й понад 40 держав світу надають фінансову та військову підтримку Україні в її справедливій війні проти російських окупантів, а ЄС створив спеціальний «Європейський фонд миру» для посилення спроможності України в її війні проти держави-терориста;
- під час російсько-української війни створена й активно діє контактна група з надання військової допомоги Україні «Рамштайн», до складу якої входять представники близько 50 країн;
- Європарламент 9 червня ц. р. підтримав резолюцію із зверненням до лідерів країн-членів ЄС надати Україні статус кандидата на вступ до ЄС «як чіткий політичний сигнал солідарності з народом України», а також рекомендував якомога швидше надавати Україні необхідну зброю. «Стратегічна мета вільного світу – допомогти Україні в кінцевому підсумку завдати поразки російському агресору й відновити контроль над її територією у міжнародно визнаних кордонах», – наголошується в цій

резолуції Європарламенту («за» проголосували 438 депутатів, 65 – «проти», 94 – утрималися);

- в Україні була сформована делегація на чолі з віце-прем'єркою з питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішиною для переконання державних діячів тих країн, де є сумніви щодо надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, а також президенти Польщі та Словаччини А. Дуда й З. Чапутова здійснили турне окремими країнами ЄС, щоби переконати лідерів цих країн підтримати надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС; із подібними закликами звернулися до ЄС країни Балтії, а балканські країни Північна Македонія, Албанія та Чорногорія ухвалили спільну Заяву про підтримку України та заклик до ЄС надати їй офіційний статус кандидата на вступ;
- у Європі вже більше 30 країн блокують російську пропаганду, зокрема мовлення телеканалів РФ тощо¹³⁶.

Наведені факти переконливо свідчать про те, що і у громадян Європи, і у чиновників Європейського Союзу та лідерів країн-членів під час російсько-української війни суттєво змінилося ставлення до України і щодо її перспектив членства в ЄС, і це стало обнадійливим фактом і додатковим стимулом для нашої перемоги над російським агресором. На цьому, зокрема, наголосив головний дипломат ЄС Ж. Боррель, заявивши, що він ніколи не бачив у ЄС такої єдності, як для підтримки України з початком повномасштабного вторгнення РФ, а також зазначив, що Євросоюз має за мету підтримати Україну й допомогти їй повернути території, втрачені, в крайньому разі, після початку повномасштабної війни після 24 лютого 2022 року.

Ще одним із підтверджень позитивного, доброзичливого й солідарного ставлення європейців до України, яка героїчно протистоїть варварській агресії Росії, є перемога 21 травня 2022 р. на конкурсі Євробачення української пісні «Стефанія», виконаної групою «Калуш оркестра». Адже саме близько 500 балів від європейських глядачів (найвищий показник за всю історію цього конкурсу з 1947 р.) забезпечили цю перемогу українських співаків, які за результатами голосування журі були лише на 4 місці після Великої Британії, Іспанії та Швеції.

Слід також відзначити, що цьому значною мірою сприяли, окрім героїчного супротиву Збройних сил України російській агресії, активні, наступальні дії української дипломатії – і Міністерства закордонних справ, і Кабінету міністрів, і Верховної Ради, і Офісу Президента України, і особисто українського президента. Зокрема, сотні зустрічей і телефонних перемовин із лідерами країн Заходу і пристрасні виступи із закликами підтримки України у війні та її євроінтегра-

¹³⁶ Див.: Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014-2022 рр. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 31. К., 2022. С. 26-28; Герасимчук С. Реакція найближчих до України країн на напад Росії. URL: <http://prismua.org/russian-attack/>

ційних прагнень президента України В. Зеленського у форматі онлайн відео-конференцій перед депутатами понад 20 парламентів країн-членів ЄС, Великої Британії та конгресу США не могли не вплинути на політику іноземних держав щодо України. Мабуть не випадково у травні 2022 р. президент Європейської Ради Шарль Мішель запропонував активізувати процес розширення ЄС, нагадавши, що, наприклад, переговори про його розширення на Західні Балкани затягуються і тривають уже майже 20 років, а сьогодні є запити на членство ще від України, Республіки Молдова і Грузії, тому слід терміново зробити крок вперед і створити новий імпульс для заохочення реформ і просування європейської інтеграції майбутніх членів ЄС. «Ви знаєте, що ми знаємо, що ви і народ України воюєте за свою батьківщину, за майбутнє ваших дітей, за ваші свободи. Але ви також воюєте за наші спільні європейські принципи, цінності і демократичні права», – зокрема наголосив він, звертаючись 9 травня до президента України В. Зеленського з Одеси, де в той день впали кілька російських ракет, принісши нові жертви й руйнування¹³⁷.

Вагомим підтвердженням цього стало прибуття в Україну канцлера ФРН Олафа Шольца, президента Франції Емануеля Макрона і прем'єр-міністра Італії Маріо Драгі, до яких приєднався президент Румунії Клаус Йоханніс, 16 червня 2022 р. (за день до того, як Єврокомісія повинна була надати висновок по заяві України на отримання статусу кандидата на членство в ЄС, що стане підставою для ухвалення політичного рішення на саміті лідерів ЄС 23-24 червня), щоби засвідчити В. Зеленському підтримку найбільших європейських держав. Не менш важливим є те, що лідери цих держав під час зустрічі з президентом України висловилися за негайне надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС без жодних попередніх застережень. «Результати зустрічі підтвердили, що Україна має стійку підтримку міжнародної коаліції», – наголосив глава Офісу Президента України Андрій Єрмак, додавши, що Україна передала лідерам провідних європейських держав «повний пакет санкційних пропозицій проти Росії, який підготувала міжнародна група Макфола-Єрмака» і що треба посилювати тиск на агресора і працювати над сьомим пакетом санкцій щодо газового ембарго. «Європа сьогодні разом з Україною. Переможемо», – підсумував результати зустрічі глава ОПУ. Все це дало підставу В. Зеленському після перемовин заявити, що зараз Україна наблизилася до Євросоюзу найближче за весь час незалежності»¹³⁸.

¹³⁷ Україна вимагає кандидатства в ЄС, остерігаючись альтернатив Макрона. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ukraine-demands-to-be-candidate-for-eu-membership/6565030.html>

¹³⁸ ОП оголосив результати зустрічі Зеленського з Макроном, Шольцом та Драгі. URL: https://novyny.online.ua/op-ogolosiv-rezultati-zustrichi-zelenskogo-z-makronom-sholtsom-ta-dragi_n846038/

Того ж дня – 16 червня – Дорадчий орган Європейської Комісії дав позитивну відповідь щодо надання статусу кандидата в члени ЄС Україні, а наступного дня – 17 червня – голова Єврокомісії офіційно оголосила її рішення про рекомендацію ЄР надати Україні статус кандидата на вступ до ЄС без попередніх умов, хоча у висновку Єврокомісії містилися 7 пріоритетних завдань-рекомендацій, зокрема у сфері верховенства права, антикорупції, медіа та національних меншин, які Україні необхідно виконати найближчим часом. Заявка Молдови теж була підтримана, але з умовами, а Грузії поки що відмовлено. Варто відзначити, що після позитивного рішення Єврокомісії головні скептики щодо європейської інтеграції України – спочатку Данія, а потім Нідерланди і Швеція заявили, що вони підтримають на саміті Європейської Ради 23-24 червня надання Україні статусу кандидата в члени ЄС. Нарешті, 23 червня 2022 р. Європейська Рада одногосно визнала Україну (разом із Молдовою) офіційним кандидатом на вступ до Європейського Союзу, що стало історичною подією у взаємовідносинах України та ЄС і важливим політичним сигналом та свідченням реальної підтримки Євросоюзом і усіма його 27 державами-членами європейської перспективи України¹³⁹. Слід наголосити, що жодна інша держава в історії Європейського Союзу не отримувала цей статус так швидко після подання заявки на вступ.

Здобувши офіційний статус кандидата на вступ до Європейського Союзу як перший етап на шляху до повноправного членства в ЄС, Україна отримала нові важливі для неї переваги. Насамперед, позитивне рішення Європейської Ради є потужним політичним сигналом, що ЄС змінює своє ставлення до України від «політики сусідства та східного партнерства» до «політики розширення», і одного дня Україна стане членом цього елітного європейського об'єднання. А сам процес приєднання розпочнеться після того, як усі нинішні держави-члени ЄС одногосно підтримають рішення про початок переговорів про вступ, тривалість яких, як свідчить практика, може бути різною в кожному окремому випадку. Нагадаємо, що нині, окрім України, статус кандидата мають ще шість країн: Туреччина (отримала статус у 1999 році), Північна Македонія (2005), Чорногорія (2010), Сербія (2012), Албанія (2014), Молдова (2022). Подали заявку на вступ та вважаються потенційними кандидатами Боснія і Герцеговина, Косово та Грузія. У процесі переговорів країні-кандидату потрібно привести своє законодавство у відповідність до законодавства ЄС, а також імплементувати політичні, соціальні, економічні, судові та адміністративні реформи. Отже, надання статусу кандидата стане потужним політичним поштовхом до прискорення розпочатих трансформацій в усіх, визначених ЄС, 35 політичних сферах та подальшої інтеграції України до спільного ринку Євросоюзу.

¹³⁹ Україна офіційно отримала статус кандидата на вступ в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/23/7141922/>

Окрім політичного аспекту, важливими є і економічні переваги від отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС. Країна-кандидат отримає доступ до фінансових інструментів Євросоюзу, які допоможуть швидше проводити необхідні реформи. Йдеться, зокрема, про т. зв. Єдиний передвступний інструмент – ІРА, спрямований на інвестування в соціально-економічну сферу країн-кандидатів. Діюча на сьогодні програма ІРА розрахована на 2021-2027 рр., її загальний бюджет складає 14,1 млрд. євро. Частиною цього інструменту є програма IPARD, у рамках якої ЄС надає країнам-кандидатам фінансову й технічну допомогу для розвитку сільських територій і сталого сільськогосподарського сектора, що є особливо актуальним для України. Також Україна може отримати доступ до індивідуальних програм і проєктів економічної допомоги Європейського Союзу. Досвід використання цих інструментів фінансування та програм ЄС, а також прямих іноземних інвестицій іншими країнами-кандидатами, свідчить про їхній вплив на зростання ВВП за паритетом купівельної спроможності. Крім того, Україна зможе отримувати довгострокові кредити від ЄС, а також допомогу у вигляді грантів на освіту, культуру, охорону здоров'я тощо.

За прогнозами аналітиків Центру «Нова Європа», Україна може стати привабливим місцем для європейських інвестицій уже після завершення російсько-української війни. Унікальність ситуації з Україною полягає в тому, що вона подала заявку на вступ до ЄС і отримала статус кандидата у розпал війни та потребуватиме значних фінансових надходжень для відбудови після її завершення, що може передбачати і особливий підхід із боку Європейського Союзу, зокрема розробку унікального комплексного механізму з відновлення України, який паралельно допомагав би їй у підготовці до повноправного членства в ЄС¹⁴⁰.

Утім, одночасно із затвердженням статусу кандидата Брюссель висунув на адресу Києва рекомендації/умови/вимоги щодо проведення реформ, надавши список із семи пунктів, які треба виконати для того, щоб Україна змогла зберегти статус кандидата на вступ до ЄС. Тут варто зауважити, що європейські посадовці не вживають термін «умови» чи «вимоги» щодо переліку реформ, який має виконати Україна. У Брюсселі кажуть про «перелік із семи кроків». Київ також уникає зобов'язуючої термінології, підкреслюючи, що робить ці реформи з власної волі, а не під примусом. Тому в українському уряді зазвичай кажуть про втілення «семи рекомендацій». Але як би це не називалось, йшлося, по суті, про сім блоків реформ, виконання яких Європейська Комісія визначила як умову того, що статус кандидата на вступ України до ЄС як першого етапу на шляху до її повноправного членства збережеться, а саме про необхідність:

1. Ухвалити та впровадити законодавство про процедуру добору суддів Конституційного суду України, яке запроваджує попередній відбір

¹⁴⁰ Фахурдінова М. Фінансування та поштовх до реформ: що дасть Україні статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/11/7139235/>

- суддів на основі оцінки їхньої доброчесності та професійних навичок, як рекомендувала Венеційська комісія;
2. Завершити перевірку доброчесності Радою з етики кандидатів у члени Вищої ради правосуддя та відбір кандидатів до створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
 3. Посилити боротьбу з корупцією, зокрема на високому рівні, з ефективним її розслідуванням та судовими рішеннями; завершити призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, затвердивши визначеного переможця конкурсу; провести відбір та призначення на посаду нового директора Національного антикорупційного бюро України;
 4. Забезпечити відповідність законодавства про боротьбу з відмиванням грошей за стандартами FATF; прийняти комплексний стратегічний план реформування правоохоронного сектора;
 5. Втілити у дію "антиолігархічний закон" для обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя; це має бути зроблено юридично обґрунтованим способом та має враховувати майбутній висновок Венеційської комісії.
 6. Подолати вплив корисливих інтересів через узгодження закону про ЗМІ з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіапослуги та передавши повноваження незалежному регулятору ЗМІ;
 7. Завершити реформу законодавства про національні меншини згідно з рекомендаціями Венеційської комісії, разом з механізмами його негайного та ефективного впровадження.

Таке рішення Єврокомісії щодо України (а також щодо Молдови, воно майже ідентичне), теж не має аналогів в історії ЄС. Зазвичай Брюссель або каже, що держава готова до кандидатства, і рекомендує розпочати з нею переговори про членства, або визнає, що вона не готова, і пропонує повернутися до питання пізніше, коли претендент стане більш європейським (таке рішення ЄК ухвалила щодо Грузії). По суті, Брюссель сказав, що Україна ще не готова повністю бути кандидатом, але, попри це, отримує статус просто зараз. При цьому, на відміну від усіх інших держав, яким давали статус кандидата, в українському висновку немає фрази про запрошення України (так само як і Молдови) до переговорів про членство навіть за виконання умов. А сім блоків реформ, перерахованих вище, необхідно виконати для того, щоб зберегти статус кандидата. Немає у висновках Європейської Комісії і дедлайну виконання цих умов, а лише йдеться про регулярну оцінку прогресу.

Водночас, Україна на найвищому рівні пообіцяла втілити рекомендації ЄС якнайшвидше і навіть взяла конкретні зобов'язання щодо часу. Так, віцепрем'єрка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України О. Стефанішина ще до офіційного ухвалення рішення про кандидатство заявила, що Київ

виконає всі сім умов до кінця року, а згодом зазначила, що реалістичним часом відкриття переговорів про членство України в ЄС вважає 2023 рік. Президент України В. Зеленський своєю чергою заявив, що очікує від Верховної Ради «пріоритетного схвалення євроінтеграційних законів», а в українському парламенті пообіцяли до 2025 р. ухвалити усі закони, необхідні для вступу в ЄС.

Сьогодні найбільш оптимістичним терміном виконання Україною умов Брюссель і Київ вважають середину чи другу половину 2023 р. З приводу цього 15 лютого 2023 р. під час візиту в Україну прем'єра-міністра Швеції, яка головує в Євросоюзі, український президент В. Зеленський заявив: «Ми робимо все, щоб підготувати старт переговорів щодо членства у ЄС... І в нас є й необхідне лідерство, і необхідна воля для того, щоб уже цього року мати переговори щодо членства. Україна в цьому відчуває підтримку партнерів, і я дякую за це». Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль, своєю чергою, заявив про амбітний план набуття членства в ЄС протягом двох років. А представник України при Європейському Союзі, посол В. Ченцов вважає, що вступити до ЄС у цьому десятиріччі – це реальна мета для України і що «підготовка до членства буде щільно пов'язана з процесом реконструкції і відновлення України». Цікаво відзначити, що переважна більшість українців теж вірять у вступ України до ЄС у найближчі роки - «щойно скінчиться війна» і в перспективі до 5 років.

В Європарламенті теж вважають, що переговори з Україною щодо її вступу до ЄС мають розпочатися 2023 року. «І ми хочемо, щоб вони проходили так, як із Центральною Європою. У Литви на переговори з ЄС пішло три роки, у Польщі чотири роки – це країна велика, співмірна з Україною», - зазначив у зв'язку з цим, наприклад, євродепутат, колишній прем'єр-міністр Литви Андрюс Кубілюс. З огляду на цей досвід, за його словами, в Європарламенті оцінюють, що переговори з Україною можуть добігти кінця до 2027 року, коли Литва головуватиме в Євросоюзі. Ще рік-два потрібно на ратифікацію договору в усіх 27 країнах-членах ЄС. «Якщо працювати в гарному темпі, то можна сподіватися, що вже 2029 року Україна зможе брати участь у виборах Європейського парламенту як повноцінний член ЄС»¹⁴¹, - додав А. Кубілюс. Між тим, на саміті 9 лютого 2023 р. Європейський Союз обмежився заявою про те, що ЄС «визнає рішучість України виконати усі необхідні вимоги, щоб якнайшвидше почати переговори про вступ», але утримався від конкретніших заяв щодо початку цих переговорів.

У зв'язку з цим слід нагадати, що окрім виконання вимог Єврокомісії, Україна повинна продовжувати роботу з реалізації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом 2014 р., яка «мала і продовжує мати важливе значення для посилення та просування подальшої інтеграції України в ЄС». Зокрема, під час 24-го Саміту Україна-ЄС, який відбувся у Києві 3 лютого 2023 р., Віце-прем'єр-

¹⁴¹ В Європарламенті бачать перспективу членства України в ЄС у 2029 році. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/2/7157224/>

міністерка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішина заявила, що Україна виконала вже понад 70% зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію з Європейським Союзом. «В умовах повномасштабної війни російської федерації проти України ми продовжували процес адаптації українського законодавства до європейського. Маємо зростання прогресу з імплементації Угоди про асоціацію на рівні 9% порівняно з показником 2021 року», – повідомила вона. Також Україні треба максимально відповідати т. зв. «Копенгагенським критеріям» для вступу 1993 р., згідно яким європейська країна-аплікант, яка хоче долучитися до Євросоюзу, повинна мати:

- стабільні інституції, що забезпечують демократію, верховенство права, права людини та повагу до прав меншин;
- функціонуючу ринкову економіку, що буде конкурентоздатною на ринку ЄС;
- здатність взяти на себе зобов'язання стосовно членства, зокрема і щодо дотримання цілей політичного, економічного та монетарного союзу.

Зокрема, відповідно до оновленої методології розширення ЄС, розробленої Європейською комісією для кращого оцінювання відповідності країни-аплікантки Копенгагенським критеріям, процес вступу розбитий на 35 розділів та шість кластерів, і для кожного розділу існують умови для відкриття та закриття переговорів, які визначають стан відповідності цим критеріям. Фактично після надання кандидатури та під час переговорів про вступ Єврокомісія здійснює регулярні оцінки прогресу країн-кандидатів по кожному розділу і надає цільові рекомендації для досягнення Копенгагенських критеріїв. На сприяння виконання Копенгагенських критеріїв спрямовані й сім рекомендацій, надані Україні одночасно зі статусом кандидата у члени ЄС.

Таким чином, і Копенгагенські критерії, і рекомендації, що надані Україні на її шляху до членства є дуже тісно переплетеними. Наприклад, описуючи економічні проблеми України, Європейська Комісія дуже чітко вказує на те, що покращення макроекономічної стабільності та збереження ринкової економіки мають забезпечуватися, зокрема, за рахунок зниження корупції, зменшення участі держави у функціонуванні економіки, скорочення суттєвого впливу олігархів, зміцнення прав власності та збільшення гнучкості ринку праці. Тобто, із семи рекомендацій, які надала Єврокомісія, фактично шість непрямым чином стосуються покращення функціонування української економіки. Не менш важливим є імплементація в українське законодавство актів права ЄС, а їх майже 27 тисяч.

Отже, після отримання в унікальному для Європейського Союзу форматі статусу кандидата на вступ до ЄС перед Україною постали нові/старі завдання й виклики, які ще більш ускладнювалися драматичним перебігом російсько-української війни, адже під час воєнного стану дуже важко проводити системні реформи. Але як довго збережеться нинішній рівень солідарності, підтримки й допомоги європейців Україні – невідомо, тому Київ повинен впроваджувати

необхідні реформи просто зараз, не відкладаючи їх на потім, після переможного завершення російсько-української війни. До того ж, цю ситуацію в Україні добре розуміють все більше європейських лідерів. Прем'єр-міністр Польщі М. Мора-вєцький, наприклад, у своєму виступі на Мюнхенській конференції з безпеки 17 лютого 2023 р. заявив, що Євросоюз має створити для України прискорений процес вступу до ЄС. «Ми не можемо зіставляти те, що відбувається в Україні, з «нормальним або майже нормальним процесом вступу». Слід мислити нестандартно. Ми живемо в поворотний момент історії, ми повинні змінити майже все в Європі. І тому ми повинні створити новий процес для України. Прискорений шлях – синонім цьому», - наголосив він. Такої ж думки дотримується глава європейської дипломатії Ж. Боррель, який на тій ж конференції заявив: «Україна належить до сім'ї ЄС та буде членом Євросоюзу. Точно. Після всього, що сталося, після бомбардувань та вбивств Росією. Те, як вони справляються. Майбутнє України у ЄС. Це зобов'яже нас змінити наші процедурні правила», наголосивши, що «Україна – член ЄС, європейської сім'ї, культури, європейської цивілізації. Це просто має бути інституційно оформленим. Вони повинні виконати свою домашню роботу, ми маємо допомогти їм. І ми підготуємося, щоби прийняти Україну до нас».

Наприкінці липня 2022 р. Європейський Союз опублікував щорічний звіт про виконання Україною Угоди про асоціацію, в якому позитивно оцінив кроки, здійснені Києвом на шляху європейської інтеграції з моменту опублікування останнього звіту 1 грудня 2020 р. і до початку відкритої воєнної агресії Росії проти України 24 лютого 2022 р. «Незважаючи на виклики, зокрема з боку Росії, Україна зробила важливі кроки щодо імплементації Угоди про асоціацію. Реформи, здійснені на сьогоднішній день в цьому контексті, дозволяють Україні з впевненістю розпочати новий етап відносин з ЄС після рішення Європейської Ради про надання Україні статусу країни-кандидата. Нелегітимна й неспровокована військова агресія Росії проти України не заважатиме ЄС підтримувати програму реформ в Україні»¹⁴², – запевнив високий представник ЄС із зовнішньої політики і політики безпеки Ж. Боррель.

У звіті також відзначається, що Україна зазнала викликів через дестабілізуючі дії Росії, війну на сході й пандемію коронавірусу, але попри це, продовжує надавати пріоритет асоціації і подальшій інтеграції з ЄС, а ключові реформи набули нового імпульсу. Водночас у звіті Європейського Союзу наголошується на необхідності подальших зусиль України, зокрема у сферах боротьби з корупцією, відмивання коштів, запобігання й боротьби з організованою злочинністю.

¹⁴² Україна стане членом Європейського Союзу – Боррель. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3672086-ukraina-stane-clenom-evropejskogo-souzu-borrel.html>

Варто зазначити, що у 2022 р. після початку широкомасштабного російського вторгнення українська економіка зазнала колосальних втрат: за даними Держмитслужби України ВВП країни обвалився на понад 30%, а експорт товарів, скоротився на 35% – до 44,2 млрд. дол. Проте обсяг експорту з України до ЄС продовжує зростати: згідно даним Мінекономіки України, за попередніми оцінками відповідно до методології торгового балансу експорт товарів до Євросоюзу в 2022 році збільшився на 4,2% в порівнянні з експортом у 2021 році й досягнув 28 млрд. дол., що становить понад 63% від усього товарного експорту України. Загалом, завдяки Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом обсяг експорту товарів з України до ЄС зріс з 2015 по 2022 р. майже в 2,5 рази.

5 вересня 2022 р. Україна вперше провела засідання Ради асоціації Україна-ЄС у новому статусі – як країна-кандидат на членство в Європейському Союзі. Українська делегація на чолі з прем'єр-міністром Д. Шмигалем презентувала чіткі пропозиції (подальші кроки) для формування Порядку денного приєднання України до ЄС. Зокрема, було заявлено, що за останні місяці Україна «чітко продемонструвала спроможність на інституційному рівні ефективно втілювати в життя євроінтеграційний порядок денний навіть в умовах війни», і тому «очікуємо рішучих кроків з боку ЄС для поступової повної інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС з його чотирма свободами». Також на Раді асоціації було офіційно закріплено приєднання України з 1 жовтня до митних конвенцій про процедуру спільного транзиту і спрощення торгівлі, а отже, Україна стала 36-ю учасницею конвенцій держав щодо «митного безвізу». Крім того, було підписано угоди щодо участі України у програмах «Митниця» та «Фіскаліс», і Україна стала учасницею програми ЄС «Цифрова Європа» з бюджетом 7,5 млрд євро.

24 березня 2023 р. український уряд представив детальний звіт про виконання Угоди про асоціацію з ЄС за 2022 рік. Згідно зі звітом, оприлюдненому на «Урядовому порталі», наразі Україна виконала 72% всіх зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію, яка є важливим елементом інтеграції України до внутрішнього ринку Євросоюзу. Загальний прогрес виконання Угоди за 2022 рік збільшився на 9%. Загалом, за 2014-2022 роки головні виконавці зобов'язань демонструють такі показники: Кабінет міністрів виконав 70% заходів, а також 1% в процесі виконання, Верховна рада – 61% заходів. Інші органи державної влади виконали 59% заходів¹⁴³.

Інтенсивність й ефективність виконання завдань щодо вступу України до Європейського Союзу залежать, насамперед, від стану справ на російсько-українському фронті і дієвої підтримки та допомоги західних союзників, а також у не меншій мірі від активної, цілеспрямованої й узгодженої праці усіх гілок української влади в цьому напрямку та консолідації всього суспільства. Розгор-

¹⁴³ Уряд заявив про виконання 72% зобов'язань за Угодою про асоціацію Україна – ЄС URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/24/7158599/>

тання масштабних воєнних дій Росії проти України після 24 лютого 2022 р. сприяло консолідації українського суспільства і підвищення його довіри до своєї влади і держави. Російське повномасштабне вторгнення стало також причиною дуже різкої зміни у масовій свідомості українців: відбувся показовий ріст громадянської самоідентифікації жителів України. «Але головна, фундаментальна зміна, яка відбулась за цей рік – це поява величезної довіри українців до своєї держави. Раніше вона була представлена у рейтингах довіри лише фрагментарно, люди могли любити «свою землю», довіряти якимось інституціям, але державі – ні. Тепер же влада і держава – у лідерах довіри, українці нарешті повірили у свою країну», – вважає директор соціологічної групи «Рейтинг» О. Антипович. А заступник директора Київського міжнародного інституту соціології А. Грушецький відзначає ріст довіри насамперед до всіх інституцій в Україні, які залучені до оборони країни. Зокрема, за даними опитування цього інституту, проведеними в грудні 2022 р., Збройним силам України довіряли 96% опитаних людей, президенту України і волонтерам – по 84%, Службі безпеки України – 63%, Національній поліції – 58%, українським ЗМІ – 57%, уряду України – 52%, Верховній Раді України – 35%, а судам і прокуратурі – відповідно 25 і 21%. Водночас, 76,5% опитаних громадян України вважають, що децентралізація позитивно вплинула на відбиття російської агресії та вважають, що їхні громади готові до опору, а підтримка створених під час війни воєнних адміністрацій становила 74%.

Проведене агенцією «Рейтинг» у листопаді 2022 р. соціологічне опитування, своєю чергою, засвідчило, що 90% опитаних українців вважають, що обороноздатність країни зросла, 86% переконані у поліпшенні міжнародного іміджу України і майже 90% громадян вважають, що справи в Україні розвиваються у правильному напрямку. Загалом, як вважає відомий український філософ і соціолог Євген Головаха, українці показали себе в 2022 р. оптимістами: «В те, що життя в найближчий рік більш-менш налагодиться, зараз вірять втричі більше наших співвітчизників, ніж це було до 24 лютого минулого року». Зокрема, через рік повномасштабного вторгнення РФ в Україну, в лютому 2023 р., соціологи зафіксували рекордні показники підтримки українцями вступу в Європейський Союз - 87% та НАТО - 86% і 95% опитаних українців вірять в перемогу України над Росією. Водночас, понад 70% українців підтримують вимоги ЄС про реформи в Україні для відкриття переговорів щодо її членства в Європейському Союзі¹⁴⁴.

Маючи таку значну підтримку громадян України, українська влада приступила до виконання насамперед тих умов Євросоюзу, процес по яких є досить тривалим. Зокрема, найпріоритетнішими були визначені схвалення Верховною Радою України законів про національні меншини та про медіа, які імплементують

¹⁴⁴ Руستم Халілов. Оптимісти і циніки. Українці часів війни в дзеркалі соціології – інтерв'ю з Євгеном Головахою 9 березня 2023 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/03/9/7392553/>

норми, що увійшли до критеріїв ЄС, а також забезпечення чесних конкурсів в Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та до Конституційного Суду і здійснення реформування правоохоронного сектору України загалом. Вже 28 липня 2022 р. відбулося призначення керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) фіналіста конкурсу О. Клименка, яке тривалий час блокувалося і тому стало першою позитивною новиною на шляху виконання вимог ЄС. У царині судової реформи такою новиною стало обрання 15 серпня 2022 р. двох нових членів Вищої ради правосуддя (ВРП), до яких не було жодних претензій з боку громадянського суспільства. Також були напрацьовані законопроекти про національні меншини та про медіа, почалася робота над законодавством про реформу Конституційного Суду.

В середині серпня 2022 р., через півтора місяці, як Україна отримала статус кандидата на членства в ЄС, консорціум експертів аналітичних організацій під проводом Центру "Нова Європа" здійснив експертну оцінку семи блоків реформ за 10-бальною шкалою. Цей перший незалежний моніторинг виконання Україною рекомендацій ЄС показав наступні результати:

- Реформа Конституційного суду - 0 балів;
- Реформа ВРП та ВККС - 7 балів;
- Антикорупція: САП та НАБУ - 6 балів;
- Боротьба з відмиванням коштів - 5 балів;
- Антиолігархічна реформа - 2 бали;
- Законодавство про медіа - 6 балів;
- Законодавство про нацменшини - 5 балів.

Загальна оцінка виконання Україною 7 умов ЄС на той час становила 4,4 бали.

У жовтні 2022 р. та в січні 2023 р. українські експерти ще два рази перевіряли прогрес у втіленні цього переліку реформ. Результати останньої з цих перевірок засвідчили, що через пів року після отримання статусу кандидата на вступ до ЄС Україна пододала психологічну межу і перетнула позначку у 50% виконання європейських вимог: загальний бал щодо їх виконання становив 5,8 з 10 можливих, а саме:

- Реформа Конституційного суду - 2 бали;
- Реформа ВРП та ВККС - 7 балів;
- Антикорупція: САП та НАБУ - 7 балів;
- Боротьба з відмиванням коштів - 6 балів;
- Антиолігархічна реформа - 2 бали;
- Законодавство про медіа - 9 балів;

- Законодавство про нацменшини - 8 балів¹⁴⁵.

Отже, Україна суттєво просунулася у виконанні визначених ЄС критеріїв, пов'язаних із реформами, але все ж увійшла у 2023 рік із значною частиною невиконаних зобов'язань, особливо щодо реформи Конституційного суду та анти-олігархічної реформи. Зокрема, попри рекомендацію Венеційської Комісії не призначати нових суддів Конституційного Суду до розробки нового законодавства, в Україні було призначено 4 нових судді до Конституційного Суду. А 13 грудня 2022 р. парламент ухвалив законопроект про реформу Конституційного Суду, який вже 20 грудня підписав президент України, наступного дня після того, як Венеційська комісія офіційно заявила про невідповідність реформи європейським критеріям щодо деполітизації складу Конституційного Суду через запровадження професійного та ціннісного вибору кандидатів до нього. Щоправда, після закликів ЄС переглянутим цей закон, уряд України визнав проблему і анонсував зміни до нього. Таким чином, комплексне та послідовне впровадження судової реформи відповідно до рекомендацій Венеційської комісії, у тому числі реформи Конституційного Суду та процедури відбору політично незалежних і кваліфікованих суддів Конституційного Суду, залишається життєво важливим завданням для посилення стійкості України та для забезпечення прогресу у процесі просування до Євросоюзу.

До позитивних зрушень у впровадженні судової реформи слід віднести те, що у січні 2023 р. Україна нарешті отримала повноважну Вищу раду правосуддя, до складу якої наразі обрано 15 з 21 члена. Певний прогрес спостерігається й у формуванні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Процес рухається за планом, і за умови збереження високих темпів роботи комісії з відбору вже до кінця лютого 2023 р. будуть визначені 32 кандидати, з яких ВРП зможе призначити 16 членів ВККС, завершивши таким чином виконання цього критерію.

Рекомендація Європейської комісії щодо обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя з врахуванням висновку Венеційської комісії теж залишається поки що не виконаним. Йдеться про т. зв. «Антиолігархічний закон» 2021 р., який дуже повільно впроваджується в Україні і ще не отримав висновку Венеціанки. Хоча певні зміни відбуваються, вплив та потужність окремих олігархів в Україні поступово зменшуються. Наприклад, Р. Ахметов через небезпеку санкцій з боку закону позбавився своєї медіаімперії, а медіа П. Порошенка змінили офіційних бенефіціарів. Розпочався процес націоналізації стратегічних підприємств, які належали до війни олігархам К. Живаго, І. Коломойському, В. Богуслаєву, К. Григоришину, В. Новинському.

¹⁴⁵ Громадські експерти підвищили оцінку виконання Україною рекомендацій ЄС. Прес-центр УКМЦ. URL: <https://uacrisis.org/uk/gromadski-eksperty-pidvyshhyly-otsinku-vykonannya-ukrayinoyu-rekomendatsij-yes>

З виконанням Україною інших рекомендацій Єврокомісії справи виглядають краще. Щодо посилення боротьби з корупцією, то, як вже відзначалося, відбулося призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури – переможця тривалого конкурсу, прийнято кілька антикорупційних законів, в т. ч. про запровадження процедури верифікації кінцевих бенефіціарів власників, була створена і розпочала діяльність конкурсна кваліфікаційна комісія з відбору кандидатів на посаду директора Національного антикорупційного бюро України, якою 25 лютого 2023 р. до наступного етапу відбору було допущено 11 кандидатів, а вже 3 березня – проголосовано за трьох переможців конкурсу, з яких остаточного переможця має обрати Кабмін України. Того ж дня уряд затвердив Державну антикорупційну програму, яка є ключовим інструментом реалізації Антикорупційної стратегії 2021-2025 і містить заходи, спрямовані на підвищення ефективності системи запобігання корупції в різних сферах суспільного життя, формування негативного ставлення до корупції в суспільстві та забезпечення невідвортної відповідальності за неї. А 6 березня 2023 р. під час позачергового засідання уряду Кабінет міністрів призначив директором НАБУ Семена Кривоноса, який займав посаду голови Державної інспекції архітектури та містобудування України, а також закликав його призначити заступниками 2 його конкурентів, які вийшли у фінал конкурсу, – С. Гупяка та Р. Осипчука. Під час засідання уряду прем'єр міністр Д. Шмигаль назвав конкурс щодо обрання голови НАБУ «прозорим», нагадавши, що кандидатів обирала комісія, зокрема, за участі міжнародних партнерів і заявив: «Тепер Україна виконала всі 7 рекомендацій ЄС, які були визначені при отриманні статусу кандидата. Це демонструє нашу цілеспрямованість вже цього року перейти до початку перемовин про вступ». Позитивно оцінила прогрес України на антикорупційному напрямку, зокрема затвердження Антикорупційної стратегії й призначення нового директора НАБУ і глава Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, про що заявив президент В. Зеленський після розмови з нею 9 березня 2023 року¹⁴⁶.

Також останнім часом в Україні було оголошено підозри низці колишніх й нинішніх топ-посадовців, включно з народними депутатами та членами уряду, проведено дієві розслідування і низку справ скеровано до суду тощо. Водночас, експерти вважають, що для посилення ефективності роботи антикорупційних органів необхідними є: відновлення декларування топ-посадовців, зупинене на початку широкомасштабної агресії РФ проти України, посилення інституційної

¹⁴⁶ Див.: Сидоренко С. Шлях до ЄС. Що має зробити Україна, щоб почати переговори про членство. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/08/22/7145358/>; Україна на шляху до ЄС: де ми є і куди рухаємося далі. URL: <https://zn.ua/ukr/international/ukrajina-na-shljakhu-do-jes-de-mi-je-i-kudi-rukhajemosja-dali-.html>; Зеленський та Урсула фон дер Ляєн обговорили прогрес України у виконанні рекомендацій Єврокомісії щодо вступу України в ЄС. URL: https://lb.ua/news/2023/03/09/548412_zelenskiy_ursula_fon_der_lyaien.html

незалежності САП, внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України.

Останнє стосується і боротьби з відмиванням коштів. І хоча вже набув чинності схвалений Верховною Радою України у листопаді 2022 р. закон про запобігання та протидію відмиванню коштів, він втілюється в життя досить повільно. В Офісі генпрокурора розробляється комплексний стратегічний план щодо реформи правоохоронних органів, при цьому розвиток правоохоронного сектора відбувається з огляду на реалії війни – прокуратура і органи досудового розслідування значні ресурси витрачають тепер на розслідування воєнних злочинів та злочинів у сфері національної безпеки.

Найбільш успішно, на думку експертів, реалізуються реформи у медійній сфері та законодавства щодо національних меншин. 13 грудня 2022 р. парламент України ухвалила закон про медіа, який 29 грудня підписав президент. Цей законопроект був суттєво допрацьований перед ухваленням з урахуванням висновку Єврокомісії та Ради Європи, а також рекомендацій національних гравців. До другого читання у законі також було виправлено норми, що могли послабити механізми захисту української мови та національного культурно-інформаційного простору. Утім, для завершення виконання рекомендації Україна має ухвалити зміни до закону про рекламу, що втілять додаткові положення аудіовізуальної директиви ЄС. Проект цього закону розроблений та надісланий в ЄК. Новий Закон «Про медіа» суттєво посилює роль Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення та надає регулятору широкі можливості для обмеження доступу до каналів та сервісів провайдерів РФ, а також контенту лінійних каналів на платформах спільного доступу до відео. Він набув чинності 31 березня 2023 р. «Сьогодні, нарешті, набирає чинності Закон України «Про медіа», до якого Україна прямувала понад 10 років. Перш за все, закон забезпечує прозорість медійного простору та сприяє реалізації права на свободу вираження поглядів, отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації та її вільного поширення. Що не менш важливо, державної мови на національному телебаченні стане більше. Мінімальна частка зросте з 75% до 90%, що значно посилює позиції української мови в медіасфері», – наголосив міністр культури та інформаційної політики О. Ткаченко¹⁴⁷.

Нарешті, ще одним успіхом в реалізації рекомендацій Європейської Комісії стало ухвалення рамкового законодавства щодо прав меншин, на необхідність прийняття якого особливо наполягала Угорщина. 13 грудня 2022 р., після довгих дебатів, критики з боку українських експертів та з урахуванням позиції Ради Європи, до якої був надісланий законопроект, Верховна Рада України ухвалила закон «Про національні меншини (спільноти) України». Цей закон, за оцінкою

¹⁴⁷ Сьогодні набирає чинності Закон України «Про медіа». URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/sogodni-nabyraye-chynnosti-zakon-ukrayiny-pro-media>

експертів, відповідає вимогам конвенції щодо захисту меншин, стороною яких є Україна, однак його ухвалення відбулося не без проблем. По-перше, Україна не зверталася до Венеційської комісії з проханням надати висновок щодо законопроекту (натомість використала попередні висновки ВК та запитала думку інших інституцій Ради Європи). По-друге, закон був ухвалений у першому та другому читаннях дуже швидко, через що між читаннями не було консультацій з представниками меншин, вони проходили лише перед першим читанням. Цілком очікувано закон викликав зауваження з боку окремих країн ЄС, передусім Угорщини та Румунії, які послідовно виступають за зміну інших законів про національні меншини, насамперед щодо мови освіти. Україні доведеться вести з ними діалог для досягнення взаємопорозуміння. Одна з ідей це продовження перехідного періоду освітнього закону, втілення якого припало на часи російсько-української війни. Також експерти відзначають, що для повного виконання цієї рекомендації ЄК Україні ще потрібно розробити імплементаційні механізми (підзаконні акти), а не лише ухвалити рамковий закон. Одним із таких актів може бути прийняття Концепції Державної цільової програми для забезпечення розвитку єдності у розмаїтті національних меншин (спільнот) на 5-10 років», проєкт якої представлений на обговорення Державною службою України з етнополітики та свободи совісті.

31 березня 2023 р. у Страсбурзі відбулися робочі зустрічі делегації України з представниками Венеційської Комісії, Консультативного комітету Рамкової конвенції про захист національних меншин та Комітету експертів Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, під час яких українська сторона детально розповіла про особливості закону про національні меншини (спільноти) України та хід роботи щодо розроблення нормативно-правової бази, спрямованої забезпечити його належну імплементацію та дієвість. Також представники цих європейських інституцій були запрошені в Україну для зустрічей з представниками органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських об'єднань задля кращого розуміння стану ситуації із забезпеченням прав національних меншин та корінних народів¹⁴⁸.

3 лютого 2023 р., під час розгортання т. зв. «великого наступу» російських військ в Україні, у Києві відбувся саміт Україна – ЄС, який став головною міжнародною подією, що зібрав разом президента України В. Зеленського, президента Європейської Ради Ш. Мішеля і президентки Європейської Комісії У. фон дер Ляєн. Його результатом став важливий документ – «Спільна заява за підсумками 24-го Саміту Україна-ЄС», що відбиває позиції та вимоги обох сторін. «Ми підтвердили, що майбутнє України та її громадян – у Європейському

¹⁴⁸ Українська делегація обговорила питання забезпечення прав нацменшин у Раді Європи.

URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/ukrayinska-delegaciya-obgovoryla-pytannya-zabezpechennya-prav-nacmenshyn-u-radi-yevropy>

Союзу», - таким був головний сигнал, з яким лідери приїхали до Києва. Водночас у спільній заяві знайшло відображення бачення сторін щодо процесу зближення та вступу України до ЄС. Загалом, з огляду на воєнний час Європейський Союз задоволений темпом реформ в Україні. Про це чітко зазначено в заяві: «ЄС визнав значні зусилля, які Україна продемонструвала протягом останніх місяців у досягненні цілей, що лежать в основі її статусу кандидата на членство в ЄС, привітав реформаторські зусилля України у такі важкі часи та закликав країну продовжити цей шлях і виконувати умови, визначені у висновку Комісії щодо заявки України на членство, з метою просування до майбутнього членства в ЄС».

Під час спілкування з журналістами 12 березня 2023 р. віце-прем'єрка України з євроінтеграції Ольга Стефанішина заявила, що перша оцінка Єврокомісії щодо прогресу України у виконанні «кандидатських критеріїв» буде представлена у травні, і до того часу Київ завершить виконання більшості з них. «Декілька блоків у нас вже політично завершені, лишилися технічні питання... Залишаться завдання щодо імплементації закону про національні меншини», – пояснила вона. Зокрема, за оцінкою віце-прем'єрки, Верховна Рада до травня 2023 р. ухвалить закон щодо структурування рекламного ринку в Україні, що дозволить Києву заявити про виконання критерію щодо реформи медіа. «Очільник НАБУ призначений; концепція реформування правоохоронних органів підготовлена і має бути схвалена рішенням президента; завершиться процес відбору членів ВККС. Таким чином ми закриваємо антикорупційний, правоохоронний і судовий блок», – наголосила Стефанішина.

У зв'язку з цим варто зазначити цікавий факт. 16 березня 2023 р. відомі європейські політики, науковці та діячі культури направили спільне звернення до глав держав та урядів 27 країн Європейського Союзу із закликом розпочати переговори про вступ України до ЄС у червні 2023 року. «Українці борються за свою і нашу свободу, і щодня платять за це високу ціну у вигляді людських життів і руйнування своєї країни. У цьому контексті ми вважаємо, що будь-яке відтермінування з боку країн ЄС офіційного відкриття переговорів про вступ після червня 2023 року було б неприйнятним з політичної, людської та моральної точки зору», - наголошується у листі, під яким були перші 139 підписів.

Автори нагадали, що у червні 2022 року ЄС нарешті надав Україні статус кандидата на вступ і це означало подолання величезного опору та побоювань, які тривалий час культивувалися російською «м'якою силою» на Заході. «Сьогодні є всі підстави вважати, що сили, які вороже ставляться до швидкого вступу України до ЄС, знову запрацювали. Як інакше можна розцінювати заяви президентки Єврокомісії, яка, звертаючись до президента Зеленського, нещодавно сказала, що «між теперішнім часом і цим світлим майбутнім може бути важка дорога», - зазначається у зверненні. Автори визнають, що, незважаючи на сміливі реформи, які вже були проведені в умовах вторгнення, від якого вона потерпає, Україні потрібно буде зробити більше для викорінення корупції. Водночас вони наголо-

шують, що низка країн-членів ЄС досі не зробили жодних серйозних кроків для переслідування власних громадян, які були політично, інтелектуально чи фінансово корумповані російським режимом. «Для того, щоб розвіяти будь-яку двозначність, давайте чітко визначимо, що мова йде не про створення преференційних умов вступу для України, а, дуже просто, про рішення про початок переговорів. Таким чином, будь-які бюрократичні аргументи, такі як необхідність дочекатися звіту Комісії, який має бути оприлюднений восени наступного року, є політично неприйнятними»¹⁴⁹, - йдеться у листі.

Отже, Європейський Союз та уряди і громадяни країн-членів здійснюють масштабні акції на підтримку України в її боротьбі з російськими окупантами та її євроінтеграційного курсу. Про це свідчать активна політична, воєнна, фінансова, гуманітарна допомога Україні країнами-членами ЄС та НАТО. Зокрема, у 2022 р. ЄС разом із США надали Україні 113 млрд дол. допомоги, а 13,5 млрд дол. – інші держави. Із початку широкомасштабного вторгнення Росії Євросоюзом також фінансується гуманітарна допомога Україні, яка надається через гуманітарні агентства ООН, неурядові організації та Міжнародний комітет Червоного Хреста: на квітень 2023 р. сума цієї допомоги становила 685 млн євро¹⁵⁰. А 13 квітня 2023 р. Рада ЄС схвалила виділення 1 млрд євро на боєприпаси для України. Ухвалене рішення збільшує загальний внесок Європейського Союзу для допомоги Україні в межах Європейського фонду миру до 4,6 млрд євро¹⁵¹. Це є ще одним підтвердженням, що Європейський Союз залишається непохитним у своїй підтримці незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів та її невід’ємного права на самооборону від російської агресії.

Утім, найбільш яскравим показником і ефективним інструментом солідарності, підтримки і допомоги Європейського Союзу Україні в її героїчному протистоянні російській агресії є, безумовно, антиросійські санкції. Зокрема, 6 жовтня 2022 р Рада ЄС ухвалила вже восьмий пакет санкцій Європейського Союзу проти Росії у відповідь на її агресію проти України. В ньому, зокрема, йдеться про індивідуальні санкції проти фізичних та юридичних осіб (загалом нині під санкціями ЄС перебувають 1236 фізичних і 115 юридичних осіб РФ), розширення обмежень, окрім Донецької та Луганської областей, також на Херсонську й Запорізьку області, впровадження ліміту ціни на російську нафту, додаткові обмеження на імпорт із Росії на 7 млрд. євро, нові експортні обмеження, спрямовані на скорочення доступу РФ до військових, промислових і технолог-

¹⁴⁹ Європейські політики та лідери думок закликали ЄС розпочати у червні переговори про вступ України URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/16/7158112/>

¹⁵⁰ ЄС виділить ще 55 млн євро на гуманітарну допомогу Україні – євро комісар. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/20/7398771/>

¹⁵¹ Рада ЄС схвалила виділення 1 млрд євро на боєприпаси для України. URL: <https://mail.ukr.net/desktop#readmsg/16818367522303525632/f0>

гічних товарів, обмеження для державних підприємств, фінансові й ІТ-консультації та інші бізнес-послуги, запобігання обходу санкцій тощо¹⁵².

Дев'ятий пакет нових санкцій, спрямованих на посилення тиску на Росію у зв'язку з її війною проти України, був затверджений Радою ЄС 16 грудня 2022 р. «Після продовольства та голоду Путін тепер використовує зиму як зброю, навмисно позбавляючи мільйони українців води, електрики та опалення. Європейський Союз відповідає на цю останню ескалацію та воєнний злочин нашим дев'ятим пакетом жорстких санкцій. Ми продовжимо спрямовувати санкції проти економіки та проти тих, хто сприяє цій жорстокій війні», - прокоментував рішення верховний представник ЄС із закордонних справ та політики безпеки Жозеп Боррель. Зокрема, санкції застосовуватимуться до 168 додаткових суб'єктів, пов'язаних з оборонно-промисловим комплексом РФ. Щоправда, у процесі перемовин про дев'ятий пакет санкцій проти Росії Угорщина вже традиційно вимагала певних послаблень, зокрема змогла добитися виключення з нього трьох російських міністрів. 24 лютого 2023 р., в річницю широкомасштабного російського збройного вторгнення в Україну, Євросоюз схвалив вже десятий пакет санкцій проти РФ. Цілу низку обмежувальних санкцій щодо Росії запровадили Сполучені Штати Америки.

Нарешті, ще одним важливим показником пріоритетної уваги Європейського Союзу до війни Росії проти України став річний звіт Європейського парламенту (ЄП) про втілення спільної зовнішньої та безпекової політики, ухвалений абсолютною більшістю голосів європейських депутатів («за» - 407, «проти» - 92) в січні 2023 р. Рішення цього репрезентативного органу ЄС дуже важливі для України: вони, зокрема, дають дороговказ політиці Євросоюзу щодо завершення російсько-української війни без компромісів для України. Насамперед, ЄП в цьому документі чітко констатує, що «Росія скоїла воєнні злочини проти України», а до того ж «виступає з ядерними погрозами», що змінюють реальність у світі. Далі звіт містить заклики до негайних дій, які мають бути вчинені державами ЄС, і для цього пропонує конкретні рішучі заходи:

- визнання Росії державою-спонсором тероризму та державою-терористом;
- негайне та повне ембарго на російський імпорт викопного палива та урану;
- закриття та остаточна відмова від трубопроводів «Північний потік 1» та «Північний потік 2», побудова яких була помилкою;
- не лише засудження агресії РФ, а й відмова лідерів окремих країн ЄС від сепаратних ліній контактів із Путіним;

¹⁵² ЄС схвалив 8-й пакет санкцій проти РФ. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/yes-shvalyv-8-y-paket-sankciy-protu-uf>

- відмова від переговорів з Росією доти, доки українська влада не вирішить їх розпочати.

В документі кілька разів підкреслюється, що доки Україна не оголосила про свою перемогу, ЄС має продовжувати допомогу, надаючи Україні усе, що потрібно, включно з постачанням зброї, і що ця перемога станеться лише тоді, коли Україна «відновить ефективний контроль над усією своєю територією в межах міжнародно-визнаних кордонів». «Лише остаточна перемога України над Росією захистить світовий порядок та утримає інших агресивних акторів від ведення загарбницьких війн», - наголошує текст документу. Європарламент також закликає до створення спеціального трибуналу для покарання військового та політичного керівництва РФ за злочин агресії і водночас до продовження розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду в Міжнародному кримінальному суді. Також підкреслюється, що Росія повинна буде відшкодувати всі збитки та руйнування, які вона спричинила в Україні, а ЄС повинен відігравати провідну роль у багатосторонньому механізмі примусового стягнення та виплати російських репарацій Україні.

Отже, звіт Європейського парламенту про втілення спільної зовнішньої та безпекової політики у 2023 р. переконливо свідчить, що домінуючим серед його депутатів, обраних у державах-членах ЄС, є розуміння того, що майбутнє Європи зараз створюється в Україні, а також ключового завдання, що стоїть перед світом: як досягти перемоги України у війні та яким має бути покарання для агресивної Росії. Окрім того, європейські депутати дійшли висновку, що ЄС потребує не лише перемоги України й поразки Росії, але й зміни системи ухвалення ним рішень, зокрема із зовнішньополітичних питань (відмови від консенсусу), а також «досягти та гарантувати власне та постійне місце Європейському Союзу на всіх багатосторонніх форумах, включаючи Раду Безпеки ООН», тобто підтримали реформу Ради Безпеки, за яку вже тривалий час виступає й Україна¹⁵³.

Особливою подією у взаємовідносинах України і Європейського Союзу став 24-й саміт Україна-ЄС, який відбувся в Києві 3 лютого 2023 р. в умовах широкомасштабної війни Росії проти України (востаннє він проходив у Києві в жовтні 2021 року). Зустріч на найвищому рівні стала безпрецедентною ще й тому, що вперше з 24 лютого 2022 р. до Києва приїхало одночасно все керівництво ЄС, а Україна вперше взяла у ньому участь вже у статусі кандидата на вступ до ЄС. Центральним питанням саміту стали інтеграція України до ЄС, військова підтримка та посилення санкцій проти РФ. Зокрема, керівники Євросоюзу позитивно оцінили прогрес у втіленні реформ в Україні, які доводиться реалізовувати в умовах війни. Як наголошується в підсумковій заяві

¹⁵³ Див.: Сидоренко С. Від покарання РФ до конфлікту з друзями України: великий огляд зовнішньої політики Євросоюзу. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/01/25/7154822/>

саміту, ЄС «визнав значні зусилля, які Україна продемонструвала протягом останніх місяців» у виконанні семи критеріїв Єврокомісії. Зокрема, прогрес у забезпеченні незалежної та ефективної роботи антикорупційних інституцій та приведенні медіа-законодавства України у відповідність до законодавства ЄС щодо аудіовізуальних медіа-послуг. Також ЄС привітав намір України отримати оцінку Венеційської комісії щодо закону про національні меншини. Водночас Брюссель нагадав про необхідність впровадження судової реформи відповідно до рекомендацій Венеційської комісії.

Щодо подальших європейських інтеграційних зусиль України, то насамперед слід наголосити, що йдеться про наявність проблем, складніших, ніж досягнення т. зв. копенгагенських критеріїв членства в ЄС 1993 р. Їхнє розв'язання потребує якісної суспільної еволюції. Очевидно, що прискорене впровадження європейських стандартів у соціальній, гуманітарній, правовій, бізнесовій сфері не може бути забезпечене лише зусиллями влади. Вхідження до європейської спільноти не може бути тільки результатом перемоги прибічників цієї ідеї над її противниками, воно потребує органічного зникнення таких противників, як масово суспільно значущого явища, що, по суті, вже сталося внаслідок російсько-української війни: за даними соціопитування, проведеного на початку серпня 2022 р., 92% українців хочуть приєднання України до ЄС, 79% – за вступ до НАТО¹⁵⁴. А на початку жовтня 2022 р. за вступ України до ЄС проголосувало 86% опитаних, до НАТО – 83%. Отже, повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. максимізувало підтримку українцями євроінтеграції, яка стала водночас запорукою стійкості та здатності до боротьби з російськими окупантами¹⁵⁵. Сьогодні можна і навіть потрібно дискутувати з питань переваг і ризиків вступу до ЄС, шляхів забезпечення й захисту специфічних інтересів окремих прошарків населення та галузей економіки, але щодо цінностей європейської цивілізації має існувати широкий загальнонаціональний консенсус.

По-друге, Україна не має розглядати вступ до ЄС як самоціль. Завданням має бути забезпечення цілком конкретних переваг як політичних, так і економічних. Ще важливішими є суспільно-політичні та гуманітарні аспекти європейської інтеграції країни. Особливу увагу слід приділити відомій тріаді: права і свободи людини, демократія, верховенство права, в т. ч. міжнародного. Окрім того, в процесі підготовки до вступу необхідно всіляко сприяти формуванню позитивної суспільної думки щодо європейського вибору України як безальтернативного шляху до демократичної, правової і процвітаючої євро-

¹⁵⁴ 92% українців хочуть приєднання України до ЄС, 79% - за вступ до НАТО. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/20/7368314/>

¹⁵⁵ Див.: Резнік О. Євроінтеграційні прагнення українців: від амбівалентності до увиразнення. URL: <https://dif.org.ua/article/evrointegratsiyini-pragnennya-ukraintziv-vid-ambivalentnosti-do-uviraznennya>

пейської держави і водночас розширювати українську присутність у Європі та зробити це складовою національної політики в культурній та гуманітарній сфері.

По-третє, аби зберегти перспективу реального членства України в ЄС у найближчі п'ять-десять років для вирівняння економічної відсталості національна економіка України має не лише повністю відновитися після переможного завершення російсько-української війни, але й розвиватись удвічі швидше, ніж у нинішніх країнах-членах ЄС (за обсягом ВВП на душу населення ми на 140 місці – 7500 дол.).

Загалом, на думку фахівців, є принаймні 3 засадничі проблеми української євроінтеграції: 1) політико-законодавча, тобто відсутність в Україні головного закону про європейську інтеграцію або чіткої і послідовної Стратегії розвитку відносин між Україною та ЄС і окремими його державами-членами (що дало б, наприклад, можливість ратифікувати Римський статут, зобов'язання про що взяла на себе Україна) і єдиного національного органу з питань європейської інтеграції, відповідального перед президентом і парламентом, наділеного відповідними правами та повноваженнями; 2) професійно-кадрова проблема, пов'язана з відсутністю в країні, зокрема в українському уряді, необхідної кількості дипломованих «євроінтеграторів», високофахової команди експертів-професіоналів (наприклад, про необхідність формування нового покоління державних службовців, які будуть спроможні вести перемовини з ЄС, говорила віце-прем'єрка України з європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішина у програмному інтерв'ю для «Європейської правди» 29 серпня 2022 р.); 3) брак політичної волі не лише вищого керівництва України, але й на усіх рівнях української влади, і європейського стилю (насамперед прилюдності, прозорості, професійності та відповідальності) в діях євроінтеграторів як у центрі, так і на місцях¹⁵⁶.

До цього можна додати і прорахунки та зайву обережність у політиці Європейського Союзу щодо України, про які вже йшлося. Актуалізується необхідність розуміння європейською політичною елітою, а також суспільствами країн-членів ЄС того, що без України великий проєкт формування об'єднаної Європи не може вважатися завершеним, а членство України в ЄС лише зміцнить це об'єднання демократичних держав, адже, за влучним висловом Юрія Андруховича, «Європа без України – це Недо-Європа»¹⁵⁷.

Нарешті, серед об'єктивних і суб'єктивних причин, що гальмують реалізацію європейського вибору України, слід назвати ще один вагомий, чи не найголовніший чинник – російський, який, навіть за умов поразки РФ у війні з Україною, залишиться відчутним у європейській політиці й міжнародних відносинах. Тому нейтралізація або принаймні зменшення російського впливу як

¹⁵⁶ Стефанішина: Вікно для вступу України до НАТО може відкритися ще до завершення війни з Росією. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2022/08/29/7145770/>

¹⁵⁷ Україна на експорт. URL: https://zn.ua/ukr/ART/ukrayina_na_eksport.html

на внутрішню, так і на зовнішню політику України, а також політику держав-членів Європейського Союзу і суспільно-політичну думку європейської громадськості – принципове завдання української влади та дипломатів, у тому числі громадянського суспільства – т. зв. публічної та культурної дипломатії. Вони повинні бути щиро переконаними і переконувати світ в тому, що в європейській інтеграції України немає альтернативи, що вона вигідна як Україні, так і Європейському Союзу, всім його державам-членам, що, врешті-решт, якщо Україна хоче зберегти свою незалежність та відновити територіальну цілісність, зміцнити демократичність національної влади та підвищити добробут населення, вона має за допомогою західних союзників перемогти у російсько-українській війні і не лише відродити, але й побудувати сучасну, квітучу, спрямовану на майбутнє Україну та стати справжньою демократичною європейською державою, а не проміжною, євразійською країною.

Саме цю мету переслідує, наприклад, урядова комунікаційна кампанія «Embrace Ukraine. Strengthen the Union» на підтримку України, започаткована у травні 2022 р. Зокрема, у квітні 2023 р. вона була запущена у Франції, Німеччині, Австрії, Італії та Португалії для ширшого ознайомлення громадян цих держав-членів ЄС про те, як Україна розвивається і буде своє європейське майбутнє попри широкомасштабного вторгнення РФ. «Україна є постійною мішенню російської пропаганди, створених нею стереотипів і міфів про нас, які Росія роками підживлювала в країнах ЄС. Тому дуже важливо розкривати сильні сторони України, розповідати про нашу стійкість, наш характер, відданість цінностям вільної Європи і про те, що ми не просто виживаємо під час війни – ми розвиваємось і готуємо країну до вступу в ЄС. З цією метою ми ініціювали комунікаційну кампанію, щоб продемонструвати, що Україна є частиною європейської родини, і є історією успіху, відтак сильна Європа, Європа майбутнього, можлива тільки з Україною», – наголосила віце-прем'єрка України О. Стефанішина про значення цієї кампанії¹⁵⁸.

Як вже зазначалося, реакція світової спільноти, провідних держав світу на російську агресію проти України впродовж 2014-2022 рр., так само, як і на агресивні дії РФ на початку 1990-х років проти Молдови у Придністров'ї та її брутальні війни в Чечні, війну проти Грузії у 2008 р., воєнні дії у Сирії та інші агресивні акти Росії, була не зовсім адекватною й часто запізнілою. «На жаль, - як наголосив із цього приводу у своєму виступі на засіданні Ради Безпеки ООН 22 червня 2022 р. Постійний представник України при ООН, Надзвичайний і

¹⁵⁸ У Франції, Німеччині, Австрії, Італії та Португалії запустили комунікаційну кампанію на підтримку України. URL: <https://mail.ukr.net/desktop#readmsg/16818367522303525632/f0>

Повноважний Посол Сергій Кислиця, - світ не помітив цю небезпечну тенденцію, яка могла лише захопити Росію до консолідації її агресивної пропаганди. Ба більше, Кремль протягом 30 років отримав стільки доказів фактичної апатії світу до порушень, які вчинила росія, а згодом і до її безкарності, що розгортання нею повноцінної війни було лише питанням часу... Перехід Росії до агресивного фашистського режиму вже підтверджений її нездатністю утриматися від нападу на тих, кого вона вважає «слабкою здобиччю». Ми всі повинні це зупинити – чим швидше, тим краще. Україна перебуває зараз на передовій, вона має необхідну волю свого керівництва, рішучість і хоробрість своєї армії та народу, а також безпрецедентну міжнародну солідарність. Якщо ми дозволимо путіну чи його наступнику на кремлівському троні відростити свої відрубані пазури, заюшені кров'ю українців, наступна війна неминуча, і цивілізований світ заплатить утричі більше, ніж сьогодні»¹⁵⁹.

Зважаючи на це, а також враховуючи драматичний історичний досвід напередодні Першої та Другої світових війн, коли європейська еліта лояльно й досить безвідповідально та зневажливо поставилася до агресивних намірів і шовіністичних планів урядів провідних держав Європи і не спромоглася забезпечити мирне розв'язання існуючих протиріч і відвернути світові воєнні конфлікти, то з початком широкомасштабної воєнної агресії Росії проти України 24 лютого 2022 р. вона, здебільшого, досить швидко зрозуміла реальні глобальні наміри кремлівського диктатора й можливі трагічні наслідки для всього цивілізованого світу в разі їх здійснення, хоча й сприймає їх із різною емоційністю і пропонує різні шляхи аби відвернути реальну небезпеку Третьої світової війни – війни Росії проти Європи і всього західного світу.

Провідні німецькі інтелектуали, наприклад, різняться за критерієм емоційності підтримки України. Політолог Андреас Умланд послідовно підтримує український опір російській агресії, а класик німецької філософської думки Юрген Габермас констатував, що Європа не може дозволити собі, аби Україна програла війну Росії. Професор Мюнхенського університету Людвіга-Максиміліана Мартін Шульце Вессель, своєю чергою, розмірковуючи про моральну відповідальність усіх росіян за розпочату Путіним війну, переконаний, що не один Путін, а вся Росія веде війну проти української нації, а «будь-яка війна проти нації має вимір геноциду», що є дуже важливим для протидії існуючому в Європі тренду покладання відповідальності за війну в Україні виключно на кремлівське керівництво, але не на російський народ. І хоча після Другої світової війни «у німецькому суспільстві в пріоритеті завжди була політика, орієнтована на мир», - наголошує далі німецький історик, але «нічим не спровокована російська агресія показала німцям, що вони повинні допомагати Україні, зокрема й поставками зброї».

¹⁵⁹ Кислиця Сергій. Виступ надзвичайного і повноважного посла на засіданні Ради безпеки ООН. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/06/23/7354232/>

Водночас Мартін Шульце Вессель зазначає: «Зараз у європейців є дуже великий інтерес до України, вони глибоко їй співчують. Це триватиме ще деякий час, але так не може бути завжди. Саме тому ми повинні скористатися цим моментом, щоби розповісти якомога більше про Україну, зміцнити інституційні зв'язки між Україною та Німеччиною...» і тим самим «впливати на суспільну думку в Німеччині»¹⁶⁰.

Після розпаду СРСР і здобуття незалежності Україною, вона завжди була у фокусі уваги відомого французького філософа, журналіста і письменника Бернара-Анрі Леві. Він часто відвідує і добре знає Україну, був, зокрема, безпосереднім свідком Помаранчевої революції та Революції Гідності і ще у 2016 р. на запитання щодо кризи проєкту Європейського Союзу відповів, що «є надія все ж зберегти Європу цілою й відродити цей проєкт. Наприклад, інтегруючи Україну. Це був би дуже добрий спосіб наповнити ЄС новими смислами. В Європі чомусь усі думають, що Україна – це тягар, але я вважаю, що Україна – це благословення для ЄС». Це переконання Б.-А. Леві послідовно втілює в життя своєю невтомною діяльністю на захист демократії, європейського вибору і незалежності України. Яскравим підтвердженням цього є його реакція на широкомасштабне вторгнення Росії в Україну. З метою впливу на громадську думку в світі щодо необхідності підтримки України в її справедливій війні проти російських окупантів, Леві у 2022 р. зняв два документальних фільми - «Чому Україна» і «Слава Україні», в яких йдеться про початок бруталного вторгнення РФ в Україну і звільнення ЗСУ Харківщини і Херсонщини. Говорячи про важливість створення цих документальних стрічок, Бернар-Анрі Леві в інтерв'ю журналістці «Української правди» Ганні Щокань сказав: «Існує таке поняття як втома громадської думки. Тому що після ентузіазму приходиться втома. І я зняв цей фільм проти втоми – він буде показаний в кінотеатрах, на телебаченні, в Конгресі Америки, в Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку, у французькому парламенті і на великому телебаченні. Фільми варто зараз знімати для того, щоб подолати втому від війни та отримати більше підтримки для України».

Знана французька історикиня, професорка Сорбонни Франсуаза Том теж активно розмірковує на сторінках засобів масової інформації Франції про причини й можливі наслідки російсько-української війни. Зокрема, вона переконана, що Путін, розв'язавши підступну війну проти України, хоче її радянлізувати, як свого часу Сталін радянлізував Центральну Європу¹⁶¹. А у великій аналітичній статті «Путін: фаза самознищення» вона пише: «Російський президент нездатний

¹⁶⁰ «Це війна не Путіна, а Росії». Німецький історик про колективну відповідальність і досвід німців. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61707862>

¹⁶¹ Thom, Fr. (2022). Les idéologues russes visent à liquider la nation ukrainienne. URL :: <https://deskrussie.eu/2022/04/06/les-ideologues-russes.html> ; Ackerman, G. and Thom, Fr. (2022). Poutine prétend soviétiser l'Ukraine comme Staline avait soviétisé l'Europe centrale. Le Figaro. Lundi 11 avril, p.26.

вчитися на своїх помилках або навіть визнати, що він не є непогрішимим. Його реакція на кожну невдачу – ескалація,.. Ця логіка знищення обертається проти інструментів російської влади». Водночас Ф. Том зазначає, що російські «західники», які завжди були схильні занадто персоналізувати політику, продовжують фантазувати про «реформатора», який дозволить комфортно зблизити Росію й Захід. «Путін зі своїми комплексами й манією величі, безумовно, небезпечний, – наголошує вона. – Але російську проблему ніяк не вирішити, замінивши його людиною з «сераля», як би вона не контрастувала за своїм стилем зі стилем Путіна. За деспотизмом однієї людини ховається грізна машина влади, ефективність якої можна виміряти упродовж двадцяти років, у Росії та за кордоном. Заміна її представника в жодному разі не означатиме ні демонтажу цієї машини, ні відмови від проєкту російського панування. Західникам доведеться вимірювати зміни за справами, а не пустими обіцянками та поступками, які нічого не варті, на кшталт визволення політв'язнів. Повернення всіх територій, вкрадених у сусідів Росії, визнання реальної незалежності усіх пострадянських держав мають стати обов'язковими критеріями для зняття санкцій»¹⁶².

Видатний американсько-французький письменник, режисер та журналіст Джонатан Літтель з моменту збройного вторгнення Росії в Україну видав кілька статей, у яких писав про те, навіщо Путіну ця війна, закликав російське суспільство взяти відповідальність за порятунок країни у свої руки та звинувачував західні країни в нерішучості та відповідальності за появу Путіна. Зокрема, в інтерв'ю «Українській правді» він наголошував, «що явно було життєво важливим для Путіна, це цей месіанський комплекс, його власний образ... ідея, що їм потрібно відновити імперію, їм потрібно відновити, за його словами, слов'янські землі, і вони мають мати Україну. І якщо вони не будуть рішуче переможені на полі бою і не викинуті принаймні туди, де вони були до 24 лютого, то, мабуть, вони вважатимуть це якоюсь перемогою для них. Тому цьому необхідно рішуче запобігти. Заради України, але й заради всієї Європи і навіть самої Росії»¹⁶³. Ще рішучіше він відстоює цю думку в статті «Домовлятися з Путіним безглуздо. Його треба перемогти». Реагуючи на останні висловлювання окремих західних політиків про необхідність Заходу поводитися з Путіним «акуратніше» і домовлятися з ним, оскільки «Росію принижувати не можна», Дж. Літтель зазначає: «Щойно минув його перший подив від моментальної та скоординованої реакції Заходу на вторгнення в Україну, Путін знову зробив ставку на довгострокову перспективу, на внутрішні суперечності Європи й насамперед на нашу слабкість і тотальне нерозуміння, принаймні у Західній Європі, російської

¹⁶² Thom, Fr. (2022). Poutine : la phase de l'autodestruction . URL: <https://desk-russie.eu/2022/07/15/poutine-la-phase.html>

¹⁶³ Попадюк Ф. Джонатан Литтель: Путин и его правительство никогда не заботились о людях России. Их это никогда не волновало. Для них это просто слуги. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2022/07/17/7358525/>

імперської свідомості». І далі: «Думати, що Путіна можна змусити вести переговори чесно і що він (нарешті!) поважатиме умови домовленостей – просто смішно... Тільки безумовна поразка російських військових сил в Україні може повернути щось на кшталт безпеки на континенті. І лише за умови такої беззастережної поразки можна буде вести діалог з Росією і досягти скільки-небудь надійних домовленостей. Без беззаперечної та безумовної перемоги України будь-яка дипломатія буде або балаканиною, або капітуляцією»¹⁶⁴, - переконаний відомий у світі письменник та режисер.

З перших днів підступної воєнної агресії РФ проти України міжнародна академічна спільнота, зокрема наукові установи та відомі вчені сусідніх західно-європейських держав висловлюють підтримку й солідарність з героїчним українським народом і бажають Україні перемоги над агресором. Наприклад, вже 25 лютого 2022 р. Комітет словацького історичного товариства при Словацькій академії наук ухвалив публічну Заяву про військову агресію Росії проти України. «Російський напад на Україну є актом агресії проти суверенної держави, який Європа востаннє переживала в такому вигляді в 1939 році, - наголошується в заяві. - А агресором цього разу є однозначно Російська федерація. Ми засуджуємо цю агресію і особливо стурбовані тим, що агресор виправдовує цей акт насильства історичними аргументами. Промова президента Путіна, яка виправдовує агресію, сповнена історичної брехні... Військова агресія проти України не може залишити нас байдужими. Це наступ на мир в Європі, на принципи демократії та на принципи мирного співіснування націй. Історія неодноразово вчила нас, що агресора не можна зупинити поступками і спробами дипломатичних переговорів, які агресор зневажає. Водночас ми висловлюємо нашу солідарність з українським народом та підтримку наших українських колег». В опублікованій того ж дня Заяві академічної спільноти Польщі у зв'язку з агресією Росії проти України, яка є «брутальним порушенням міжнародних угод і стандартів, що діють у цивілізованому світі», теж зазначається, що «польська наукова спільнота рішуче засуджує напад на нашого сусіда та застосування насильства проти нього. Висловлюємо нашу повну солідарність з усім українським народом і підтримуємо Україну як суверенну державу, заявляємо про всю можливу допомогу в ці важкі часи»¹⁶⁵.

Активно коментує військову агресію РФ проти України та героїчний опір українців окупантам у засобах масової інформації Чеської Республіки відомий чеський історик, професор Карлового університету в Празі Ян Рихлік, який, зокрема, закликає НАТО до більш дієвої допомоги Україні, адже «постійною обороною ще ніхто жодної війни не виграв, а без важкої зброї взагалі наступати неможливо»¹⁶⁶. А

¹⁶⁴ Літтель Джонатан. Домовлятися з Путіним безглуздо. Його треба перемогти. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/07/22/7359567/>

¹⁶⁵ Листи підтримки від іноземних колег. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>

¹⁶⁶ Rychlik, J. (2022). Kratkozrake lavirovani NATO. Pravo (CR). 30.5.22

на початку літа 2022 р., у розпал російсько-української війни, у «Видавництві Лідове новини» в Празі вийшло з друку друге, доповнене видання книги добре відомих у наукових колах істориків - Яна Рихліка, Богдана Зілинського і Пола Р. Магочія, «Історія України» (перше видання побачило світ у 2015 р.). Нове видання доповнене окремим розділом про драматичні події в історії України у 2014-2022 рр. На особливу увагу заслуговує передмова до другого видання «Історії України», написана Я. Рихліком в умовах російсько-української війни і з врахуванням брехливих наративів Кремля про історію України, її державність і культуру. В ній наголошується, що «Двадцять четвертого лютого 2022 року буде вписано чорними літерами до книги з новітньої історії: в цей день російська армія без офіційного оголошення війни напала на сусідню суверенну державу – Україну... Український народ об'єднався через війну. На момент написання цих рядків, ракети падають на українські міста, а столиця Київ готується до оборони. Не знаємо, як закінчиться цей бій. Наше повне співчуття, звичайно, на боці України, чий єдиний «злочин» в очах Кремля полягає в тому, що його громадяни хотіли обрати прозахідну орієнтацію. Військова перевага Росії очевидна. Сама Україна може захищати себе від Росії, але, на жаль, вона не може перемогти в цій війні до того часу, поки в самій Росії не відбудуться фундаментальні політичні зміни. Але навіть якщо Путін переможе у військовому відношенні, політично він нічого не здобуде. Політично він вже програв: став ненадійним партнером, тому що публічно брехав світові, і такій людині вже не можна довіряти. Він об'єднав Захід, як ніколи раніше. Він домігся того, що бази НАТО і складні системи озброєнь тепер, безсумнівно, будуть розміщені в країнах Східної Європи. Але найголовніше: він поставив Росію в тотальну міжнародну ізоляцію і викопав траншею між росіянами і українцями, яку не вдасться вилікувати навіть через сто років»¹⁶⁷.

Далі автор передмови пише про зрозуміле зростання інтересу до історії України в умовах російсько-української війни й наголошує, що пропонується читачеві книга «також є відповіддю на тиради Путіна про те, що української нації не існує, що Україна не має жодних традицій власної державності і може існувати тільки в союзі з Росією. Читач цієї книги переконається, що Україна навпаки має багату історію, яка загалом не є історично пов'язана з Росією, і що українська нація виникла подібно і приблизно в ті ж часи, як й інші нації цієї частини Європи... Водночас автори та видавництво цим хочуть віддати належне героїчним захисникам України, які борються не лише за Україну, а й за свободу всієї Східної Європи»¹⁶⁸. Внесок професора Яна Рихліка, який також перераховує частину гонорарів від своєї наукової й публіцистичної діяльності на гуманітарну допомогу і придбання зброї для України, в розвиток українсько-чеський відносин на якісно

¹⁶⁷ Rychlik, J., Zilynskyj, B. and Magocsi, P.R. (2022). Predmluva. Dejiny Ukrajiny. Praha

¹⁶⁸ Історик Тімоті Снайдер: чому перемога України важлива для світу. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/10-argumentiv-vid-istoryka-timoti-snaydera-chomu-peremoga-ukrayiny-vazhlyva-dlya-svitu>

новому рівні в ці складні історичні часи, високо оцінена, зокрема, Надзвичайним і Повноважним Послом України в ЧР Євгеном Перебийнісом, про що свідчить його лист-подяка чеському вченому з вдячністю за наполегливу працю в цьому напрямку, підтримку України і віру в українську перемогу від 23 липня 2022 року.

Не можна в цьому контексті не згадати ставлення до російсько-української війни історика зі світовим ім'ям, письменника та громадського діяча Тімоті Снайдера. Хоча він є громадянином США, але вся його плідна творча діяльність присвячена історії Європи, зокрема т. зв. «кривавим землям» Центрально-Східної Європи, тому його теж можна віднести до європейських інтелектуалів. Останнім часом з'явилося чимало його публікацій про причини й характер агресії Росії проти України, значення російсько-української війни і її можливі регіональні та глобальні наслідки тощо. Зокрема, Т. Снайдер виклав у вільний доступ свій курс лекцій про історію України, який набрав майже 3 млн. переглядів, а також у листопаді 2022 р. став амбасадором фандрейзингової платформи UNITED24, ініційованої українським президентом В. Зеленським для збору коштів на системи протидії ворожим БПЛА, якими Росія постійно атакує об'єкти критичної інфраструктури в Україні, і за шість місяців зібрав майже 1,3 млн. доларів США на т. зв. «Ловця шахедів» для України. Президент України В. Зеленський високо оцінив діяльність американського історика та письменника: «Тімоті Снайдер – видатний історик і справжній друг України, який у своїх працях пояснює всьому світу важливість України, її правдиву історію, її справжні цінності, як вони сформувалися й чому ми їх захищаємо. Я вдячний також за те, що більше людей знатимуть не лише про причини й умови нашої боротьби, а й про те, як вони можуть нам допомогти»¹⁶⁹.

На особливу увагу заслуговує виступ Т. Снайдера на Київському Безпековому Форумі в травні 2022 р. на тему «Чому перемога України важлива для світу?», в якому Т. Снайдер навіс десять причин, «чому ми маємо мислити в парадигмі української перемоги». Зокрема, ключовою причиною він назвав перемогу України як єдиний шлях досягнення миру. Далі він наголосив, що перемога України важлива: для безпеки регіону, особливо для народів країн Балтії, для Польщі, Румунії, Молдови; насамперед для громадян України; для захисту демократії в Україні і демократії загалом; для захисту базового принципу – всі нації рівні, а держави заслуговують на повагу, і тому перемога України стане ще одним поштовхом до постімперіалістичного світу; для пам'яті і об'єктивного прочитання Другої світової війни; для майбутнього самої Росії; для відновлення світової торгівлі, адже Україна є величезним виробником продовольства для решти світу. І заключною причиною важливості перемоги

¹⁶⁹ Зеленський зустрівся з професором Єльського університету Тімоті Снайдером URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3568660-zelenskij-zustrivsa-z-profesorom-elskogo-universitetu-timoti-snajderom.html>

України в цій війні, яка певним чином підсумовує всі попередні, Т. Снайдер назвав політику майбутнього, адже перемога «допоможе не лише українцям, а й усім нам спрямувати свою увагу до майбутнього. «Вважаю, дуже важливо, аби європейці та інші допомогли в тому, аби запропонувати українцям майбутнє після цієї війни – у сенсі членства в ЄС та потужної допомоги, яка дасть Україні відбудуватися. Але це двосторонній процес. Якщо ми відкриті в тому, як ми дивимося на Україну і цю війну, ми можемо побачити, що українці пропонують майбутнє й нам»¹⁷⁰, - завершив свій виступ на цьому форумі Тімоті Снайдер. Такої ж думки дотримується директор Музею сучасного мистецтва (М НКА) в Антверпені, член Міжнародного комітету музеїв та колекцій сучасного мистецтва (СІМАМ) Барт де Баре, який переконаний, що «Україна не здається завдяки українській культурі» і що «тому Україна виграє війну, бо вона воює за майбутнє, і Європа може повчитися цього в Україні»¹⁷¹.

В березні 2023 р., як вже зазначалося, відомі європейські політики, науковці та діячі культури направили спільне звернення до глав держав та урядів 27 країн Європейського Союзу із закликом розпочати переговори про вступ України до ЄС у червні 2023 року. «Українці борються за свою і нашу свободу, і щодня платять за це високу ціну у вигляді людських життів і руйнування своєї країни. У цьому контексті ми вважаємо, що будь-яке відтермінування з боку країн ЄС офіційного відкриття переговорів про вступ після червня 2023 року було б неприйнятним з політичної, людської та моральної точки зору», - йдеться у листі, який наразі підписали 139 європейських інтелектуалів.

Отже, найкращі представники європейської еліти своїми публічними виступами, публікаціями та громадською діяльністю здійснюють суттєвий вплив на суспільну думку щодо сприйняття розв'язаної Путіним війни проти України. Про те, як російсько-українська війна змінює громадську думку в Європі свідчать, наприклад, результати дослідження «Реакція ЄС на війну в Україні», проведеного у квітні 2022 р. на замовлення Європейської Комісії компанією «Ipsos» в 27 країнах-членах ЄС. Зокрема, згідно з цим дослідженням, дев'ять із десятих опитаних постійно тримають тему України в полі зору, а понад дві третини респондентів стурбовані війною в Україні. Найменший інформаційний інтерес до подій в Україні спостерігається в таких країнах як Угорщина (45%), Словенія (45%), Бельгія (43%). Франція (40%) та Греція (37%). У середньому 82% опитаних у 27 країнах вважають, що війна в Україні становить великий або значний ризик для світу загалом, а 78% європейців переконані, що влада Росії винна в ситуації, що склалася в Україні, і вісім з десяти респондентів схвалюють економічні санкції проти Росії, а 79% громадян ЄС – санкції проти російських олігархів. Опитування

¹⁷⁰ «Україна не здалася завдяки українській культурі». Інтерв'ю з директором Музею сучасного мистецтва в Антверпені. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/08/13/249972/>

¹⁷¹ Калініченко О. Як війна в Україні змінює громадську думку в Європі та світі. URL: https://lb.ua/world/2022/05/11/516489_yak_viyna_ukraini_zminyue_gromadsku.html

також засвідчило, що 89% європейців відчувають співчуття до українців, 88% схвалюють ідею запросити до ЄС людей, які рятуються від війни, а 80% підтримують ідею надання Україні фінансової підтримки. Нарешті, відправлення озброєння та військової техніки Україні підтримало 58% опитаних європейців. Водночас, в Європі, попри усю підтримку України, бачення відповіді на агресивні дії РФ є в окремих країнах, зокрема в Болгарії, Греції, Кіпрі, Угорщині та Словаччині, досить поляризованим¹⁷².

На жаль, і окремі представники т. зв. політичної еліти в європейських державах висловлюють дещо інші, особливі міркування щодо російсько-української війни. Зокрема, в газеті «Le Figaro» від 12 травня 2022 р. була надрукована стаття Анрі Гюено, радника колишнього президента Франції Н. Саркозі «Ми крокуємо до війни, ніби сомнамбули», в якій, по суті, використані кремлівські нарративи щодо причин війни: «Розширюючи НАТО на всі колишні країни Сходу до країн Балтії, трансформуючи Атлантичний альянс у Альянс антиросійський, просуваючи кордони Європейського Союзу до кордонів Росії, Сполучені Штати та Європейський Союз пробудили в росіян відчуття оточення, що було на початку всіх європейських війн. Західна підтримка революції Майдану, у 2014 році, проти проросійського уряду стала для росіян доказом, що їхні побоювання були обґрунтованими. Анексія Криму Росією та її підтримка сепаратистів на Донбасі своєю чергою дали Заходу відчуття, що російська загроза була реальною і що потрібно озброювати Україну, а це переконало Росію трохи більше, що Захід їй загрожував. Угода про стратегічне партнерство, укладена між Сполученими Штатами й Україною 10 листопада 2021 року, скріплюючи союз двох країн, що виразно спрямований проти Росії й обіцяє вступ України до НАТО, остаточно переконала Росію, що вона має атакувати до того, як уявний супротивник буде здатний це здійснити. Це збіг складних обставин 1914 року у чистому вигляді, що жахає»¹⁷³. А 30 травня у цій же газеті з'явилася стаття Рено Жірара «Війна в Україні: який шлях виходу?», в якій автор пропонує зняти санкції з Росії, від яких зазнає збитки насамперед Європа (а, наприклад, не англосаксонські союзники) і примусити за допомогою ООН росіян й українців сісти за стіл переговорів з «технічних питань» (експорт зернових, газопроводи тощо)¹⁷⁴. В обох випадках тут йдеться, по суті, про спробу т. зв. «збереження обличчя» диктатора країни-терориста і вбивці Путіна.

І подібні приклади непоодинокі. Наприкінці травня 2022 р. Центр протидії дезінформації при РНБО України оприлюднив чергову низку конкретних прикладів просування російських нарративів про російсько-українську війну в

¹⁷² Guaino, H. (2022). Nous marchons vers la guerre comme des somnambules. *Le Figaro*. Vendredi 13 mai, p.18.

¹⁷³ Guaino, H. (2022). Nous marchons vers la guerre comme des somnambules. *Le Figaro*. Vendredi 13 mai, p.18.

¹⁷⁴ Girard, R. (2022). Guerre en Ukraine, quelle voie de sortie? *Le Figaro*. Mardi 31 mai, p.17.

країнах Заходу. Зокрема, Французький центр досліджень у галузі розвідки опублікував аналітичну довідку, в якій частково просуваються кремлівські наративи про «недосвідчених українських солдатів» і «професійну російську армію». Екс-сенатор США Ричард Блек в одному з інтерв'ю розповідав про неминучість перемоги Росії, бо «РФ не може собі дозволити програти через загрозу розширення НАТО». Італійський генерал Леонардо Трикаріко закликав ЄС відмовитися від «шаленої ідеї виграти війну в Україні» і схилити Україну до капітуляції, щоб не провокувати Росію на використання зброї масового враження. А німецький Інститут Шиллера провів міжнародну дискусію на тему загрози Третньої світової війни, учасники якої дійшли висновку, що «конфронтація з Росією згубна для Німеччини та ЄС». Навіть британське агентство «Reuters» у своїх публікаціях називає окуповані РФ українські території «промосковськими», а крадіжку українського зерна – «експортом»¹⁷⁵.

Не відстає в подібній пропаганді і наш найближчий сусід – Угорщина. Загальновідомим є особливе ставлення цієї країни до нинішньої повномасштабної війни РФ проти України, яке можна охарактеризувати висловом прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана «Це не наша війна»¹⁷⁶. Його численні скандальні заяви щодо України та російсько-української війни взагалі обурили українську владу і суспільство, а також партнерів і союзників України у світі¹⁷⁷.

Усі ці заяви, публікації свідчать про агресивну й підступну спробу Росії через лояльних до неї зарубіжних політиків, експертів та інституцій (а то і підкуплених і завербованих російськими спецслужбами публічних осіб), зокрема через підривну роботу своїх дипломатичних представництв, про що свідчить, наприклад, інтерв'ю прем'єр-міністра Болгарії Кирила Петкова «The Times»¹⁷⁸, нав'язати Європі та світу потрібну їй точку зору про російсько-українську війну та українську історію і культуру загалом.

Саме тому принципово важливим і невідкладним завданням для усіх небайдужих до долі України і майбутнього об'єднаної демократичної Європи та євроатлантичної цивілізації загалом, і особливо для європейських інтелектуалів, які безумовно впливають на суспільну думку громадян своєю професійною збросю – словом і пером, є сьогодні донесення до суспільства правди про російсько-українську війну 2014-2023 рр., її причини і реальні та можливі

¹⁷⁵ Росія просуває наративи пропаганди через лояльних західних експертів. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/29582/2022-05-29-rosiya-prosuvaie-naratyvy-propagandy-cherez-loyalnykh-zakhidnykh-ekspertiv/>

¹⁷⁶ Протокол розбіжностей Угорщини з Україною. URL: https://zaxid.net/tse_ne_nasha_viyana_n1560267

¹⁷⁷ Портніков В. Про що свідчать заяви Орбана про війну Росії проти України. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/pro-scho-svidchat-zayavi-orbanapro-vijnu-rosii-proti-ukraini.htm>

¹⁷⁸ Прем'єр Болгарії розповів про вплив Росії в країні та підривну роботу посольства РФ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/28/7360751/>

геополітичні наслідки, спростування російської брехливої пропаганди та її історичних наративів, зокрема про історію т. зв. «єдиного російського народу» та «русский мир», а також розкриття сутності, складників та історичних витоків панівної тоталітарної ідеології, політики та практики сучасної Росії – «рашизму», що становить загрозу існуванню всієї людської цивілізації і потребує якнайшвидшого знищення. Про визначення рашизму як сучасного «російського фашизму» йдеться, зокрема, в ухваленій Верховною Радою України 2 травня 2023 р. постанові «Про використання політичним режимом Російської Федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких».

РОЗДІЛ 3

Особливості підтримки України з боку Великої Британії, Італії, Іберійських держав, Німеччини, Франції, Скандинавських країн

Європейська інтеграція на початку ХХІ століття стала втіленням постмодерних тенденцій, пов'язаних із конкуренцією традиційних ієрархічних порядків та рівноправних мережевих зв'язків. Історія європейської інтеграції веде мову про країни «ядра» Євросоюзу та його «периферію». Але вже світова фінансова криза 2008 р. засвідчила, що події на «периферії», наприклад, тоді у Греції засвідчили факт взаємозалежності «ядра» і «периферії» Європейського Союзу. Зрештою, сам Євросоюз є прикладом постмодерної мережі, здатної впливати на сучасні міжнародні відносини, змінюючи принципи їхньої організації. З попереднього розділу читачі ознайомились із особливістю спільної зовнішньої політики Європейського Союзу. Однак зберігаються оперативні, стратегічні та функціональні можливості національної зовнішньої політики окремих країн-членів Євросоюзу. Саме відкритість і демократичність Євросоюзу спростувала пропагандистські штампи європейських скептиків різного ґатунку щодо схожості ЄС і СРСР.

Одним із найближчих й активних союзників України є Велика Британія, яка зайняла чітку позицію засудження російської агресії проти України від часу анексії Криму¹⁷⁹. Інтенсифікація «гібридної війни» у квітні 2014 р. після захоплення бандою Гірка (Стрелкова) Слов'янська та збиття 17 липня 2014 р. пасажирського нідерландського «Боїнга» стимулювала Британію до мотивування Європейського Союзу щодо запровадження системи санкцій проти РФ. Кремль активізував гібридну війну проти Євросоюзу. Зокрема, російська інтервенція у Сирії масштабувала процес міграції сирійців до Європи. Криза 2015 р. з біженцями посилила європейські скептичні настрої у Великій Британії. Внаслідок цього 23 червня 2016 р. відбувся референдум, на якому більшість громадян проголосувала за вихід з Європейського Союзу¹⁸⁰. Британські еліти обрали стратегію «Глобальної Британії», яка передбачала розвиток особливих відносин зі США та Австралією (у 2020 р. було створено

¹⁷⁹ Грубінко А.В., Мартинов А.Ю. Європейський Союз після BREXIT: продовження історії. Тернопіль, 2021. С.46.

¹⁸⁰ Там само. С.58.

воєнний альянс «AUCUS»), та зміцнення відносин з країнами Балтії і Польщею та Україною в Європі¹⁸¹. Особливий характер також мали британсько-турецькі відносини та британсько-польські відносини. Тому вихід з ЄС не бачився як суттєва проблема, адже було завдання збереження зони вільної торгівлі з ЄС (через Ольстер, угода щодо чого була досягнута у березні 2023 р.)¹⁸².

7-8 жовтня 2020 р. під час візиту у Лондон президента України В. Зеленського була підписана угода про зону вільної торгівлі між Британією та Україною, а також угода щодо виділення Великою Британією для України 1,4 млрд. євро на розвиток військово-морського флоту в обмін на створення британської військово-морської бази в Очакові. Російська пропаганда тлумачила це як «англосаксонське воєнне освоєння території України», що нібито загрожує безпеці РФ. Влітку 2021 р., коли російські війська концентрувались вздовж периметру кордону з Україною, Велика Британія закликала ЄС і НАТО до солідарності з Україною. Восени 2021 р. РФ висунула ультиматум з вимогою фактичної капітуляції НАТО. Британська дипломатія рішуче заперечила проти цього.

4 січня 2022 р. відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Британії Ліз Трасс. Сторони погодили позицію на фоні посилення російського тиску на Україну. 13 січня 2022 р. у телефонній розмові президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Великої Британії Б. Джонсона йшлося про реальність прямої російської агресії проти України. Британія надала Україні чергову партію зброї. Зрештою, 1 лютого 2022 р. Київ відвідав британський прем'єр-міністр Борис Джонсон. Велика Британія висловила підтримку Україні та продовжила постачання зброї, що відіграло важливу роль у відбитті атаки на Київ після 24 лютого 2022 року.

Тим часом 10 лютого 2022 р. у Москві відбулися переговори міністра закордонних справ Великої Британії Е. Трасс і міністра закордонних справ Росії С. Лаврова. Британія наполягала на відведенні російських військ від українських кордонів. «Якби сталося вторгнення Росії в Україну, українці стали б боротися, це був би довгий, затяжний конфлікт. Союзники України впровадили б жорсткі санкції проти окремих інститутів та особистостей. Ми маємо також чітко дати зрозуміти, що «Північний потік-2» не запрацює» - зазначала Ліз Трасс¹⁸³. Наступного дня у Москві пройшли переговори міністра

¹⁸¹ Aukus deal: US, UK and Australia agree on nuclear submarine project URL: <https://www.bbc.com/news/world-australia-64945819>

¹⁸² Allister Heath. The Brexit revolt against the Remain establishment has only just begun. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2023/03/22/brexit-revolt-against-remain-establishment-has-just-begun/>

¹⁸³ День. 11 лютого 2022. С.1.

оборони Росії С. Шойгу і міністра оборони Великої Британії Б. Уолліса, за підсумками яких посольство Британії тимчасово переїхало з Києва до Львова.

17 лютого 2022 р. сайт МЗС України повідомив, що за підсумками зустрічі міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Великої Британії Л. Трасс оголошено про створення союзу Британії, Польщі, України. Л. Трасс зазначала, що «повідомлення про передбачувану аномальну військову активність України на Донбасі є кричущою спробою російського уряду сфабрикувати приводи для вторгнення. Велика Британія продовжить викривати дезінформаційну кампанію Росії»¹⁸⁴.

19 лютого 2022 р. на полях Мюнхенської конференції з питань безпеки президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Великої Британії Б. Джонсоном. Британський прем'єр-міністр Б. Джонсон оголосив про санкції проти п'яти російських банків, Г.Тимченка і братів Ротенбергів. Відразу після масштабування російської агресії 25 лютого 2022 р. британський прем'єр-міністр Б. Джонсон закликав росіян протестувати проти війни в Україні, адже «Свобода України потрібна світу»¹⁸⁵. Також Борис Джонсон висловив сподівання, що поразка Росії у війні на території України сприятиме зміні путінського режиму.

За умов облоги Києва російськими війська 18 березня 2022 р. президент України В. Зеленський заявив, що за підсумками переговорів з прем'єр-міністром Б. Джонсоном домовились зміцнювати антивоєнну коаліцію. Міністерство оборони Великої Британії висловило протест військовому аташе РФ з приводу військових злочинів російської армії в Україні. 24 березня 2022 р. на саміті НАТО Британія оголосила про направлення в Україну чергової партії зброї.

29 березня 2022 р. на фоні консультацій української і російської делегацій у Стамбулі британський прем'єр-міністр Б. Джонсон запевнив, що навіть підписання українсько-російської угоди буде недостатнім аргументом для скасування британських санкцій проти РФ. Водночас Британія не була готова надати Україні гарантії безпеки на рівні НАТО. Натомість британський прем'єр-міністр Б. Джонсон оголосив про намір посилити морську оборону Одеси та закликав країни НАТО радикально змінити ставлення до РФ. Британія стимулювала зміну позиції ФРН щодо постачання зброї Україні. 8 березня 2022 р. у Лондоні Борис Джонсон провів переговори з німецьким канцлером О. Шольцем, на яких йшлося про широку підтримку України у війні проти РФ¹⁸⁶.

¹⁸⁴ День. 18 лютого 2022. С.1.

¹⁸⁵ Boris Johnson: I believe that Ukraine will retake Crimea and Donbas. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/eng/interview/2023/01/18/7154388/>

¹⁸⁶ Scholz in London. Frankfurter Allgemeine Zeitung. 9 März 2022. S.1.

Після поразки російської армії на київському напрямку 9 квітня 2022 р. у Києві з візитом побував британський прем'єр-міністр Б. Джонсон. Велика Британія відмовилась обміняти В. Медведчука на двох британських громадян, захоплених у Маріуполі. 3 травня 2022 р. прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон у Зверненні до Верховної Ради України констатував, що «настав зоряний час України», зробивши аналогію до відомого виступу У. Черчилля під час Битви за Британію 1940 року.

11 травня 2022 р. Велика Британія надала гарантії безпеки Швеції і Фінляндії, які подали заявку на вступ у НАТО¹⁸⁷. 24 травня 2022 р. Британія заявила, що неготова до військового розблокування Одеси для експорту зерна з України. Це сприяло досягненню «зернової угоди».

6 червня 2022 р. Консервативна партія Великої Британії проголосувала вотум довіри своєму лідерові Б. Джонсону, якого звинувачували у проведенні вечірки під час ковідного локдауну (211 за – 148 проти)¹⁸⁸. Міністр закордонних справ Великої Британії Ліз Трасс назвала розprawою «вирок» «суду ДНР» двом британцям, захопленим у Маріуполі. Конкретику військово-технічного співробітництва 10 травня 2022 р. командував ЗСУ В. Залужний обговорив з міністром оборони Великої Британії Беном Воллесом.

17 червня 2022 р. Київ знову відвідав британський прем'єр-міністр Борис Джонсон. Сторони домовились, що українські військові навчатимуться на території Британії. Велика Британія заборонила постачати Росії нафтогазове обладнання. Джонсон заявив, що піде у відставку, якщо доведеться припинити військову допомогу Україні. Російська пропаганда раділа з того, що 28 червня 2022 р. перший міністр Шотландії Н. Стерджен оголосила про проведення 19 жовтня 2023 року референдуму щодо незалежності Шотландії. У листопаді 2022 р. Верховний суд Британії визнав референдум нелегітимним. Ці події стимулювали внутрішньополітичну кризу у Лондоні. 6 липня 2022 р. у відставку пішли міністр фінансів Ріші Сунак і міністр охорони здоров'я Саджид Джавід. 7 липня 2022 р. Борис Джонсон оголосив про відставку з посади прем'єр-міністра та лідера Консервативної партії. 9 липня 2022 р. міністр оборони Великої Британії Б. Воллес відвідав українських військових, які навчаються на території Британії. 24 серпня 2022 р. президент України В. Зеленський нагородив прем'єр-міністра Великої Британії Б. Джонсона Орденом Свободи¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Sweden and UK. URL: <https://www.gov.uk/world/sweden/news>

¹⁸⁸ Boris Johnson to remove. URL: <http://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/birthofparliament/overview/riseofcommons/>

¹⁸⁹ Зеленський у Києві вручив Орден Свободи Джонсону. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3557319-zelenskij-u-kievi-vruciv-dzonsonu-orden-svobodi.html>

Вибори нового лідера Консервативної партії відбулися 5 вересня 2022 р. Конкурували між собою Р. Сунак і Л. Трасс. Лідером консерваторів була обрана Ліз Трасс. 7 вересня 2022 р. відбулася офіційна відставка прем'єр-міністра Бориса Джонсона. Новим прем'єр-міністром стала Ліз Трасс. Президент України В. Зеленський закликав зберегти спадок Джонсона у боротьбі проти РФ. 8 вересня 2022 р. померла королева Великої Британії Єлизавета II. Наступником став її старший син Чарльз (Карл III). У Британії оголошено десятиденний траур¹⁹⁰.

21 вересня 2022 р. у Лондоні прем'єр-міністр Великої Британії Л. Трасс провела переговори з прем'єр-міністром України Д. Шмигалем. Йшлося про британську допомогу у стримуванні російської агресії проти України. 4 жовтня 2022 р. під загрозою вотуму недовіри уряд Л. Трасс погодився відкликати зменшення максимальної податкової ставки. Але вже 20 жовтня 2022 р. відбулася відставка прем'єр-міністра Ліз Трасс і 25 жовтня 2022 р. прем'єр-міністром Великої Британії став Ріші Сунак¹⁹¹.

16 листопада 2022 р. президент України В. Зеленський провів телефонну бесіду з прем'єр-міністром Великої Британії Р. Сунаком. Сторони обговорили падіння ракети на сході Польщі. Наголошувалось, що це не казус-белі з нападом РФ на країну-члена НАТО. А 19 листопада 2022 р. прем'єр-міністр Великої Британії Р. Сунак відвідав Київ. Сторони підтвердили наміри продовжити воювати проти російської агресії в Україні. 23 листопада 2022 р. Верховний суд Великої Британії визнав незаконним призначений на 2023 р. референдум щодо незалежності Шотландії. Це стабілізувало внутрішньополітичне становище Британії.

25 листопада 2022 р. Київ відвідав міністр закордонних справ Великої Британії Дж. Клеверлі. Британія наполягала на продовженні наступу на РФ. 6 грудня 2022 р. Р. Сунак і Дж. Байден обговорили збільшення постачання американського газу до Британії у контексті енергетичної безпеки Європи.

16 грудня 2022 р. британський прем'єр-міністр Р. Сунак розпорядився провести аудит воєнної допомоги Україні та заявив, що до виведення російських військ з усієї території України не можуть вестися переговори з РФ. 13 січня 2023 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Великої Британії Р. Сунака. Британія обіцяла прискорити постачання танків «Челленджер» Україні. Велика Британія розпочала підготовку українських танкових екіпажів.

Демонстрацією загального партійного британського консенсусу щодо допомоги Україні 16 лютого 2023 р. став візит до Києва лідера Лейбористської

¹⁹⁰ King Charles III, the new monarch. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-59135132>

¹⁹¹ Rishi Sunak prime minister of United Kingdom. URL: <https://www.britannica.com/biography/Rishi-Sunak>

партії Великої Британії Кіра Стармера¹⁹². Відбулися переговори з президентом України В. Зеленським. Обговорювались питання подальшої британської допомоги. Під час візиту 20-22 березня 2023 р. до Москви китайського автократів Сі Цзіньпіна російська сторона звинуватила Британію у намірі постачати Україні разом із танками «Челленджер» снарядів зі збідненим ураном¹⁹³. Росія розглядала це як крок до ескалації війни. Водночас важливим фактором стабілізації європейського простору стала остаточна ратифікація Великою Британією та Європейським Союзом Віндзорського рамкового договору про автономію Ольстеру у відносинах з ЄС¹⁹⁴. Під час візиту короля Сполученого королівства Великої Британії і Північної Ірландії Чарльза III до Німеччини (29-30 березня 2023 р.), зокрема, йшлося про координацію британсько-німецьких зусиль, спрямованих на всебічну допомогу Україні. Зазначена тема також було серед пріоритетних під час візиту до Великої Британії 11-14 квітня 2023 р. президента США Дж. Байдена. Загалом, Велика Британія залишається найбільш послідовним союзником України, так само як США, Канада і Польща.

Здавалося, що Іберійські держави – Іспанія та Португалія знаходяться надто далеко від лінії фронту між РФ і Україною, аби активно реагувати на цю війну. Але помітний вплив на позицію як Мадрида, так і Лісабона щодо російсько-української війни має позиція значної української діаспори в цих країнах. Причому солідарність Іспанії і Португалії з Україною зберігається попри внутрішньополітичну кон'юнктуру у цих державах. Наприклад, наприкінці січня 2022 р. закликав міністерства оборони Іспанії направити додаткові сили в Чорне море поставив на межу розколу правлячу коаліцію. Ліві політичні сили виступили проти. 1 лютого 2022 р. сайт МЗС України повідомив, що міністр закордонних справ України Д. Кулеба провів переговори з міністром закордонних справ Іспанії Хосе Мануелем Альбаресом Буено. Була висловлена вдячність за всебічну підтримку України в процесі стримування Росії. Сторони наголосили на недопустимості руйнації європейської безпеки.

¹⁹² До Києва з неоголошеним візитом прибув лідер британської опозиції. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/do-kieva-z-neanonsovanim-vizitom-pribuv-lider-britanskoi-opozitsii-pobuvav-u-buchi-i-zustrivsvya-z-zelenskim-foto.htm>

¹⁹³ Xi zu Putin: «In der Ukraine Kriege mehre sich die Stimmen für Frieden und Vernunft». URL: <https://www.deutschlandfunk.de>

¹⁹⁴ Британія і ЄС схвалили нову торговельну угоду. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/24/7158612/>

27 лютого 2022 р. Іспанія приєдналась до санкцій ЄС проти Росії. 31 березня 2022 р. міністр оборони Іспанії М. Роблес, виступаючи у кортесах, заявила, що Іспанія постачає наступальну зброю Україні. 5 квітня 2022 р. Іспанія вислала 25 російських дипломатів, звинувачених у шпигунстві. Вже 21 квітня 2022 р. Київ відвідав прем'єр-міністра Іспанії Педро Санчес. На переговорах з українською стороною йшлося про збільшення іспанської допомоги Україні для протидії російській агресії. А 27 жовтня 2022 р. відбулися переговори міністра оборони України О. Резникова і міністра оборони Іспанії М. Роблес. Іспанія анонсувала черговий пакет воєнної допомоги Україні, зокрема, йшлося про танки «Леопард-2». 23 лютого 2023 р. Київ відвідав прем'єр-міністр Іспанії П. Санчес. Іспанія висловила готовність продовжити підтримку України у відбитті російської агресії. Показово, що така позиція лівоцентричного уряду проявила себе у ході виборчої кампанії, адже 28 травня 2023 р. відбулися вибори нового складу кортесів Іспанії. Фактично у цій країні відсутні відверто проросійські політичні сили. Це ж можна сказати про іспанську сусідку Португалію.

На фоні посилення російського військово-політичного тиску на Україну 30 січня 2022 р. відбулися вибори нового складу парламенту Португалії. Третє місце посіла права популістська партія «Досить» на чолі з Андре Вентура. Партія вимагала радикального скорочення рівня оподаткування. Але впевнено перемогли соціалісти на чолі з Антоніу Кошта.

27 лютого 2022 р. Португалія долучилася до санкцій ЄС проти РФ та оголила про надання зброї Україні. 21 квітня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив по відео зв'язку перед парламентом Португалії та закликав до підтримки України, яка захищає Європу від російської агресії. Вже 21 травня 2022 р. Київ відвідав прем'єр-міністр Португалії А. Кошта. Португалія виділила 250 млн. євро допомоги Україні. 8 січня 2023 р. відбулися чергові телефонні переговори президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Португалії Антоніу Кошти. Сторони підтвердили готовність тісно взаємодіяти в ЄС і НАТО. Таким чином, Іберійські держави демонструють кращі зразки послідовної політики захисту ліберальної демократії, що засвідчує успішну трансформацію іспанського і португальського суспільств після тривалого періоду диктатур Ф. Франко і А. Салазара. Португалія відіграє важливу роль у процесі реалізації спільної зовнішньої політики ЄС. Так само, як і Іспанія, Португалія є ключовим суб'єктом, який впливає на формування і реалізацію політики ЄС щодо країн Латинської Америки. Особливими залишаються португальсько-бразильські відносини. На відміну від інших «середніх» за розмірами і кількістю населення країн-членів Європейського Союзу, Португалія має не лише загальноєвропейську, а й власну політику щодо України.

Початок ХХІ століття став визначальним у розвитку українсько-португальських відносин. Підготовка Португалії до проведення чемпіонату Європи з футболу 2000 р. була пов'язана із залученням кваліфікованої робочої сили для розбудови спортивної інфраструктури. Відтоді постійно збільшувалася кількість української громади у Португалії. Вона є наймолодшою, порівняно із іншими діаспорами України у світі. Але процес самоорганізації української діаспори у Португалії наразі є зразковим з точки зору формування у Європі позитивного іміджу України та українців. Зокрема, унікальним є досвід української діаспори у Португалії в просуванні ідеї легалізації робочої міграції, наданні її представниками державних соціальних гарантій, підтримка культурно-політичних проєктів. Завдяки цьому українська діаспора в Португалії стала важливим фактором впливу на двосторонні українсько-португальські відносини.

Досить несподівано для Кремля проукраїнську позицію зайняла Італія. Ще на початку 2000-х років Путін «за поняттями» зблизився з італійським прем'єром С. Берлусконі. Кошти «Газпрому» активно використовувались для фінансування як італійських лівих («П'ять зірок»), так і правих популістів («Ліга Півночі»). 10 лютого 2022 р. у телефонній розмові з міністром закордонних справ Росії С. Лавровим міністр закордонних справ Італії С. Ді Майо закликав до деескалації на кордоні з Україною¹⁹⁵. 15 лютого 2022 р. відбулися переговори міністра закордонних справ Італії С. Ді Майо і міністра закордонних справ України Д. Кулеби. Україна попередила, що визнання Росією так званої «незалежності» «ДНР-ЛНР» означатиме свідомий вихід Росії з Мінських угод. 25 лютого 2022 р. президент Зеленський заявив, що через активізацію бойових дій не зміг переговори з італійським прем'єр-міністром М. Драгі. МЗС України закликала Італію підтримати відключення Росії від СВІФТ та запровадження економічних санкцій від Європейського Союзу. 27 лютого 2022 р. Італія офіційно приєдналась до санкцій Євросоюзу проти Росії за її агресію проти України¹⁹⁶.

22 березня 2022 р. президент України В. Зеленський звернувся до італійського парламенту у відео-форматі. Український президент закликав Італію посилити санкції проти Росії, аби зупинити її війну в Україні¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Russland boykottiert Münchener Sicherheitskonferenz. URL: <https://www.welt.de/politik/ausland/article236805709/>

¹⁹⁶ Russische Banken werden vom Swift ausgeschlossen. URL: <https://www.welt.de>

¹⁹⁷ Промова президента України В. Зеленського в Палаті депутатів Італійської Республіки. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-palati-d-73733>

31 березня 2022 р. італійський прем'єр-міністр М. Драгі заявив, що у телефонній розмові з ним В. Путін відмовився від припинення вогню в Україні. Це розвіяло ілюзії умовно проросійської частини італійського істеблішменту. Вже 5 квітня 2022 р. Італія вислала 30 російських дипломатів за діяльність несумісну з їхнім статусом. Натомість 16 квітня 2022 р. Італія повернула співробітників посольства в Київ, звідки вони поїхали напередодні масштабування російської агресії 24 лютого 2023 року.

Водночас Кремль спробував мобілізувати лояльні до нього політичні сили в Італії. 19 травня 2022 р. опозиційні лідери М. Сальвіні («Ліга Півночі»), Дж. Конте («Рух п'ять зірок») закликали припинити постачання зброї Україні. Італія пропонувала припинення вогню на українсько-російському фронті, розблокування портів України для експорту зерна, збереження територіальної цілісності України без негайного вирішення питання статусу Криму¹⁹⁸.

У той же час правляча коаліція дотримувалась спільної позиції Європейського Союзу щодо засудження російської агресії. Свідченням цього став візит 16 червня 2022 р. до прифронтового Києва президента Франції Е. Макрона, прем'єр-міністра Італії М. Драгі, канцлера ФРН О. Шольца, президента Румунії К. Йоханнеса¹⁹⁹. Втім, внутрішньополітична криза в Італії ставила під загрозу постачання зброї України, але 15 липня 2022 р. президент Італії С. Маттарела не прийняв відставки прем'єр-міністра М. Драгі. 21 липня 2022 р. Сенат Італії проголосував вотум недовіри уряду М. Драгі. На Італію чекали дострокові вибори.

До виборів чинний уряд продовжував виконувати обов'язки. 13 вересня 2022 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Італії М. Драгі. Обговорено критичну ситуацію на Запорізькій АЕС. Італія підтримала зусилля МАГАТЕ, спрямовані на недопущення ядерної катастрофи.

25 вересня 2022 р. відбулися дострокові вибори парламенту Італії. Лідер партії «Брати Італії» Дж. Мелоні декларувала намір створити коаліцію з «Лігою Півночі» Сальвіні та «Вперед, Італія» С. Берлусконі²⁰⁰. Зрештою, 21 жовтня 2022 р. Дж. Мелоні стала прем'єр-міністром Італії. Італія продовжила постачати зброю Україні. 7 лютого 2023 р. прем'єр-міністр Італії Дж. Мелоні і президент Франції Е. Макрон обговорили плани продовження воєнно-технічної допомоги Україні²⁰¹.

¹⁹⁸ Felix Eick. Der geheime Reichtum des Putins-Clans. URL: <https://www.welt.de>

¹⁹⁹ Selenskyj dankt für Solidarität des EU-Qwartets. URL: <https://www.welt.de>

²⁰⁰ В Італії проходять дострокові парламентські вибори. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3579229-v-italii-prohodat-dostrokovyi-parlamentski-vibori.html>

²⁰¹ Meloni – Macron un'ora w garanta per il dislego. URL: <https://www.huffingtonpost.it/esteri/2023/03/24/news/meloni-macron-unora-e-quaranta-per-il-disgelo-11657976/>

21 лютого 2023 р. прем'єр-міністр Італії Дж. Мелоні відвідала Бучу та Ірпінь. Вона наголосила, що Італія продовжить підтримку України, незважаючи на опір цьому курсу з боку проросійських політичних сил, таких як «Ліга Півночі» та «П'ять зірок»²⁰². Таким чином, незважаючи на внутрішньополітичні проблеми, Італія солідаризується з партнерами по Європейському Союзу щодо надання Україні всебічної допомоги.

Німецьке суспільство і еліти були шоковані масштабною агресією РФ проти України, тим паче, що до 24 лютого 2022 р. канцлер Олаф Шольц і міністр закордонних справ Анна-Лена Бербок докладали максимум зусиль, аби запобігти такому розвитку подій. Але, попри «особливі» німецько-російські відносини, РФ не дослухалася до німецьких аргументів.

Російський розрахунок був на об'єктивне зацікавлення ФРН в дешевих російських ресурсах та на суб'єктивний вплив «розуміючих Путіна» на прийняття рішень у Берліні. Кремль не сподівався на християнських демократів, особливо коли їхнім лідером став Фрідріх Мерц. Натомість соціал-демократи вважаються історично ностальгійно-проросійськими. Тим дивніше для РФ була позиція канцлера О. Шольца щодо підтримки України. Але Кремль не полишає спроб посягти розкол в соціал-демократичній партії щодо оцінки перспектив мирних переговорів та умов завершення війни.

Опитування соціологічної служби тижневика «Шпігель» на початку листопада 2022 р. засвідчили, що німецьке суспільство поділене за регіональною ознакою в питанні оцінок російської агресії проти України²⁰³. У східнонімецьких федеральних землях зберігається проросійська ностальгія. Східнонімецька економіка потерпає від режиму санкцій та від втрати вигоди від експлуатації «Північного потоку».

Поки що такі суспільні настрої не є критичними. Насамперед тому, що вдалося накопичити достатній обсяг газу, аби взимку 2022-2023 років забезпечити функціонування німецької провислості та домогосподарств. На стабілізацію енергетичного балансу спрямовано рішення відкласти закриття атомних станцій, хоча це суперечить коаліційній угоді із партією зелених і вільних демократів. Але німецька влада не може нехтувати тим фактом, що німці стурбовані війною в центрі Європи. Канцлер О. Шольц на початку листопада 2022 р. у Пекіні закликав китайського лідера Сі Цзіньпіна вплинути на РФ, аби не допустити використання тактичної ядерної зброї проти України.

²⁰² Візит Мелоні в Бучу та Ірпінь. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/02/21/7156605/>

²⁰³ Тема України. URL: <https://www.spiegel.de/thema/ukraine/>

РФ продовжує шантажувати захід ядерною зброєю, граючи на ризиках стрімкого переростання конвенційної війни у ядерну.

Суспільно-політичні дискусії у ФРН також зважають на той факт, що за останні три десятиліття бундесвер не був перетворений на сучасну професійну армію. Більша частина конвенційних озброєнь йшла на світовий ринок зброї, а не на модернізацію бундесверу. З точки зору внутрішньої безпеки німці стурбовані ризиком сутічок російських мігрантів, які давно мешкають у ФРН, із біженцями з України (попри те, що більшість серед них становлять жінки і діти).

Німеччина в 2022 р. головувала у «великій сімці» та анонсує допомогу Україні у відновленні економіки. Але розпочати цей процес навряд чи можливо до завершення бойових дій, що стає додатковим аргументом на користь припинення війни. Відкритим є питання, чи готові німці забезпечити правові процедури заради направлення арештованих російських авуарів на користь Україні.

Олаф Шольц одним із перших після ХХ з'їду Компартії Китаю відвідав Пекін. Німеччина шукає в Китаї ринок збуту своєї промисловості. США натякають на можливість направлення китайської експансії з Тайваню на Далекий Схід РФ. Опозиційна німецька преса критикувала Шольца за спробу дружити з черговим диктатором. Російська пропаганда вбиває клин між Шольцем і Бербок, яка під час його візиту в Пекін проводила зустріч з міністрами закордонних справ країн «великої сімки». Бербок представляється як «проамериканський» політик, а Шольц «пронімецький».

В німецькому суспільстві, просякнутому ідеалами пацифізму, існують страхи ескалації російсько-української війни та її виходу на ширші рубежі. Попри це, в бундестазі залишається відносно стабільною ідея підтримки України. Правляча коаліція (соціал-демократи, зелені, вільні демократи) обережно ставиться до збільшення обсягів постачання важких озброєнь Україні. Склади бундесверу у цьому сенсі не безмежні. Ідеологічні антиподи «Альтернатива для Німеччини» і «Ліва партія» критикують за допомогу Україні як правлячу коаліцію, так і правоцентристську опозицію (християнські демократи і християнсько-соціальний союз). Загалом «Альтернатива для Німеччини» і «Ліва партія» покривають весь право-лівий спектр передусім німецьких антиглобалістів, які індоктриновані путінізмом. Посилення їхніх позицій залежить від спроможності федерального уряду та земельних урядів взимку 2022-2023 років зберегти соціально-політичну стабільність. Передумови для цього наявні. Але треба мати на увазі, що РФ неодмінно використовуватиме будь-які похибки, так само як втому від інфляції, невизначеність зі стратегію перемоги України над Росією у війні.

Німецький інформаційний нарратив працював на попередження такого розвитку подій у ФРН. Тут навряд чи ефективною буде тактика «вимагати від

Німеччини неможливого». Варто вітати німецькі зусилля щодо консолідації позиції країн-членів Євросоюзу у продовженні підтримки України та щодо готовності ФРН очолити реалізацію європейського плану післявоєнної відбудови економіки та інфраструктури України.

7 грудня 2022 року німецьке відомство з охорони конституції провело арешти 25 змовників, які, за версією слідства, планували штурм бундестагу та здійснення державного перевороту у ФРН. На чолі змовників був аристократ з федеральної землі Тюрінгія Гайнріх Рьойсс. Плани передбачали силове захоплення влади у стилі Ваймарської республіки. Понад сто років тому Німеччина була без усталених демократичних інститутів, але навіть тоді послідовно провалювались як ультраправі, так і ультраліві путчі. Тому Гітлер, як відомо, відверто у «Майн Кампф» планував прихід до влади легальним парламентських шляхом. На жаль, зрештою це йому вдалося із вкрай негативними наслідками для німецької демократії і німців та всього світу.

Цього разу факт викриття контррозвідкою змови має не лише внутрішньополітичний вимір, який зрозумілий. Адже правлячу коаліцію соціал-демократів, зелених і вільних демократів критикують і зліва, і справа і з центру. Канцлеру Олафу Шольцу християнські демократи закидають неспроможність побороти інфляцію, Ліва партія звинувачує уряд у недоліках соціальної політики та надмірній допомозі Україні, «Альтернатива для Німеччини» проголошує інвективи за ліберальну міграційну політику та намір переглянути законодавство щодо надання громадянства. Натомість уряд демонструє дієздатність демократичних інститутів попри напружену ситуацію в Європі та світі.

Тому більш вагомим є зовнішньополітичний резонанс від викриття змови. Адже російська пропаганда послідовно просуває інформаційний порядок денний щодо того, нібито тільки німецькі ультраліві та ультраправі є «послідовними справжніми захисниками німецьких національних інтересів». Кремлівські пропагандисти плекають надії на «німецьке повстання», яке дивом змінить курс Берліна щодо Москви та «звільнить німців від євроатлантичного впливу». За деякими витоками інформації, серед змовників крім колишніх активістів партії «Альтернатива для Німеччини» були колишні і діючі офіцери «Commando Special Kräfte» («КСК» - німецький загін спеціального призначення), індоктриновані ультраправою ідеологією. Але сучасна Німеччина це не країна недіючих демократичних інститутів, де така стилістика державних переворотів може спрацювати. Навпаки, невдала спроба перевороту привертає увагу до концептуальних роздумів того ж Олафа Шольца, який у виданні «Foreign Affairs» опублікував статтю «Глобальна зміна епох. Як запобігти

новій холодній війні та створити багатополлярний світ»²⁰⁴. Ця стаття не просто підводить ризику під традиційною східноєвропейською політикою німецьких соціал-демократів, а й накреслює бачення середньострокової стратегії розвитку міжнародних відносин. Головне, що німецькі еліти фактично визнали неможливість продовження традиційної політики «бізнес як завжди з РФ», якщо не буде трансформовано саму Росію. Безумовною передумовою такої трансформації є перемога України у війні. Водночас у статті йдеться про спадковість німецької дипломатії щодо пошуку багатосторонніх компромісних рішень, про доцільність еволюційного підходу до демократичних перетворень у авторитарних державах на кшталт РФ або Китаю. До певної міри це виглядає утопічно, як і заклик уникнення нової холодної війни, яка була оголошена РФ Заходу принаймні у сумнозвісній мюнхенській промові кремлівського фіурера у лютому 2007 року. Водночас Олаф Шольц дистанціювався від чергового заклику французького президента Емануеля Макрона «враховувати російські інтереси безпеки». Тобто це свідчить про відсутність єдиної німецько-французької позиції щодо жорсткого курсу проти РФ.

У цю шпарину втискається російська пропаганда, яка працює на поглиблення розколу всередині Євросоюзу, так і між Європейським Союзом і США. Власну лепту у блокування політики ЄС внесла Угорщина, яка наклала вето на рішення щодо виділення Україні 18 мільярдів євро фінансової допомоги. Злам епох відбувається вкрай не прогнозовано та болісно як для застарілих концепцій і схем політики, так і для еліт, які не встигають за динамікою історичного процесу. Частина соціал-демократів, близьких до колишнього канцлера Г. Шредера, наполягала на зацікавленості Євросоюзу у замиренні путінського режиму²⁰⁵. Колишній радник Шредера з питань зовнішньої політики Г. Ферхойген підкреслював, що «тривалого миру в Європі можна досягнути тільки з врахуванням російських інтересів»²⁰⁶. Ці тези мають відгук у певних кластерах німецької громадської думки, особливо у східнонімецьких федеральних землях, де потужними залишались проросійські настрої.

Після 24 лютого 2022 р. Берлін і Париж погодили санкції ЄС проти РФ. Кремль розраховував на протиріччя між Францією і Німеччиною. Наприклад, Франція найбільший виробник атомної енергії в Європі. Німеччина донедавна згортала власну атомну енергетику. Франція домоглася визнання Євросоюзом атомної енергетики екологічно чистою, що викликало роздратування німецької партії зелених.

²⁰⁴ Olaf Scholz: The Global Zeitenwende. URL: <https://www.foreignaffairs.com/germany/olaf-scholz-global-zeitenwende-how-avoid-new-cold-war>

²⁰⁵ Ernst-Jörg von Studnitz. Was kommt nach Putin? URL: <https://www.cicero.de/aussenpolitik/russland-putin-ukraine-nato>

²⁰⁶ Günter Verheugen. Dauerhaften Frieden kann es nur mit Russland geben. URL: <https://www.cicero.de/aussenpolitik/europaeische-union-ukraine-russland-zeitewende>

Суперечливим є питання готовності перейти до скасування права вето в процесі прийняття рішень в Європейському Союзі. Вихід Британії залишив надто глибоку рану в ЄС. Британія вибудовує власну сферу впливу в Євросоюзі, інтенсифікуючи відносини з Польщею, Естонією, Латвією, Литвою. Правий переворот у Швеції та Італії, особлива «проросійська позиція» Угорщини, претензії Польщі на репарації від Німеччини максимально ускладнюють процес прийняття рішень в ЄС.

Найбільш бажаним для РФ є розкол між Німеччиною і Францією щодо стратегії розвитку Європейського Союзу. Зокрема, існують розбіжності щодо темпів прийняття до ЄС країн Західних Балкан, щодо позиції Сербії у питанні визнання незалежності Косово, щодо розморожування переговорів про вступ Туреччини до Євросоюзу. Розбіжності між Німеччиною і Францією можуть бути особливо небезпечними для найближчого майбутнього ЄС. Суть суперечок стосується використання спільного «антиковідного» фонду Євросоюзу, який збільшив інфляційний тиск на спільну європейську грошову одиницю «євро». Активна фаза російської війни проти України з 24 лютого 2022 р. радикально посилила тиск на економіку ЄС. Суттєво збільшується обсяг державного боргу, Європейський центральний банк (який впродовж вересня-жовтня радикально збільшив облікову ставку по кредитах у євро) наляканий перспективою стагфляції (одночасної інфляції і падіння темпів розвитку економіки) не може схилити національні уряди країн-членів ЄС до більш скоординованої економічної політики. Країни «Вишеградського блоку» (тільки Словаччина замінила національну валюту на євро) Польща, Угорщина, Чехія, а також Естонія, Латвія, Литва намагаються більше орієнтуватись на Лондон і Вашингтон, а не на Брюссель, Париж і Берлін. До того ж, Польща та Угорщина перебувають у правовому конфлікті з Євросоюзом щодо специфіки розуміння національних форм правової держави. Право-популістські форми європейського скептицизму представлені після перемоги правих у Швеції та Італії. Хронічна внутрішньополітична нестабільність залишається властивою Болгарії і Румунії. Проблеми Західних Балкан органічно доповнюються грецько-турецькими протиріччями. Причому навіть спільними зусиллями німецької і французької дипломатії не завжди вдається нейтралізувати грецько-турецькі територіальні суперечності, наприклад, на Кіпрі, або щодо островів у Егейському морі.

Ці протиріччя намагається використати Росія. Функціонально її можливості обмежені бойкотом російських ЗМІ в більшості європейських країн та практикою оголошення російських «дипломатів» персонами нон-грата в багатьох європейських столицях. Тому тактика Кремля ґрунтується на просуванні своїх інформаційних нарративів опосередковано через соціальні мережі (лідерів думок російських громад у відповідних країнах), що фрагментує аудиторію як об'єкт пропаганди. Поки що російські

пропагандистські установки не працюють на значну частину європейської громадської думки, до тих пір, коли наявні протиріччя ще не вступили у зв'язок у одній системі координат. Тобто російська пропаганда залишається неефективною, поки криза процесу європейської інтеграції не набула системних ознак. Досі криза має характерні ознаки у окремих кластерах (одним із її проявів вважається російська збройна агресія проти України) та опосередковано впливає на систему Євросоюзу. Правляча у ФРН коаліція соціал-демократів, зелених і вільної демократичної партії (за партійними кольорами її називають світлофорною) демонструє єдність щодо всебічної підтримки України. З понад п'яти мільйонів українських біженців, які знайшли притулок у країнах Європи, майже мільйон двісті тисяч зареєстровані у ФРН. З квітня 2023 р. під час візиту в Україну віце-канцлера Р. Хабека йшлося про німецькі інвестиції у модернізацію української енергетики²⁰⁷. Питання військово-технічної співпраці обговорювались під час візиту до Києва голови німецького оборонного концерну «Рейнметал» А. Наппергера. Йшлося про технічне обслуговування німецької воєнної техніки, наданої Україні. Також важливою подією сучасної історії українсько-німецьких відносин стало відкриття в Берліні офісу «Українського інституту». Українська культурна дипломатія в Німеччині залишається важливим чинником адекватного розуміння німецьким суспільством особливостей російської імперської війни проти України та проти модерну загалом.

Проросійські sentimenti досить міцно укорінилися у французькому суспільстві та еліті. Французькі капітали інтенсивно кредитували російську імперію. У роки Першої світової російський військовий експедиційний корпус воював у Франції. Ця країна стала притулком для «білої» еміграції після жовтневого перевороту 1917 р. в Росії. Після Другої світової війни Шарль де Голль розглядав «історичну Росію» у вигляді СРСР як додатковий ресурс для відновлення світової ролі Франції. Франція як і РФ болісно переживала розпад колоніальної імперії. Так само як чимало росіян не може змиритись із незворотною втратою України, чимало французів тривалий час воювали за збереження під своїм контролем Алжиру. Тобто постімперські больові синдроми властиві масовій свідомості росіян і французів. Однак Франція знайшла себе у процесі примирення з Німеччиною та у спільному лідерстві у післявоєнній Європі. Часто казали, що економічно потужна ФРН відіграє роль матеріального забезпечення німецько-французького тандему, а Франція, яка є

²⁰⁷ Віце-канцлер Німеччини відвідав Україну разом з делегацією бізнесменів. URL: <https://mind.ua/news/20255638-vicekancler-nimechchini-vidvidav-ukrayinu-razom-z-delegaciyu-biznesmeniv>

постійним членом Ради Безпеки ООН та має атомну зброю, забезпечує політичний вплив тандему в Євросоюзі та за його межами. Невипадково РФ після анексії Криму та агресії на Донбасі у квітні 2014 року погодилась залучити ФРН і Францію як посередників на переговорах з Україною. Тим паче, що навіть після цього французькі власті складно ухвалювали рішення про розрив контракту на побудову на замовлення РФ військових кораблів серії «Містраль», які приймають гелікоптери. Зрештою, побудовані кораблі були продані Єгипту. Франція загалом не блокувала санкції за анексію Криму, але далось це їй дуже важко.

Після президентських виборів 2017 року у Франції навіть тривала дискусія, чи готова німецький канцлер Ангела Меркель передати молодому та амбітному французькому президентові Емманюелю Макрону роль лідера в ЄС. Однак ставлення до політичного курсу Макрона є неоднозначним у самій Франції. Якщо Де Голль мав безумовну внутрішньополітичну підтримку своєї лідерської ролі, то Макрону доводиться постійно боротись за саме право претендувати на таку роль.

У травні 2017 року у другому турі президентських виборів Е. Макрон переміг Марін Ле Пен. На президентській посаді він спочатку проводив курс неоліберальних економічних реформ. Це стало приводом для протестів «жовтих жилетів». У квітні 2019 року до другого туру президентських виборів в Україні Макрон зустрічався з Володимиром Зеленським у Парижі. Після виборів в Україні Макрон плекав надії на просування мирного процесу на Донбасі, але розуміння сторонами суті компромісу надто було різним. У грудні 2019 року у Парижі відбулась остання зустріч глав держав у «нормандському форматі». Макрон намагався підтримувати динаміку переговорного процесу, але ультимативні позиції РФ зробили це неможливим. Пандемія коронавірусу спровокувала неоднозначне ставлення до політики президента Макрона. Протестний рух «жовтих жилетів» під впливом карантинних заходів завершився. Натомість активізувались протести проти локдаунів. Активістами цих рухів були як прихильники лівих, так і правих ідеологічних течій.

Після відставки у грудні 2021 року німецького канцлера Ангели Меркель французького президента Е. Макрона часто називали її наступником як неформального лідера Євросоюзу. Зважаючи на цей статус, Макрон до останнього моменту відкладав участь у виборчій кампанії, демонструючи свою місію як державного діяча, а не як політика. Але показово, що Макрон заявляв, що французькі компанії мають самі приймати рішення, чи продовжувати працювати на російському ринку.

За результатами першого туру президентських виборів 10 квітня 2022 року Е. Макрон вийшов у другий тур знову разом із ультраправою популістською Марін Ле Пен. Після збройної агресії РФ проти України 24

лютого 2022 року Макрон десять разів мав телефонні розмови з Путіним²⁰⁸. Макрон погодився надати притулок українським біженцям у Франції. Його конкурентка Марін Ле Пен перед другим туром запевняла, що вихід з ЄС не її пріоритетом. Вона декларувала обмеження участі Франції у НАТО. Натомість Макрона вважають послідовним проєвропейським політиком, якого так потребують військові часи, які переживає Європа. У другому турі виборів 24 квітні 2022 року переміг Е. Макрон.

До 24 лютого 2022 р. Франція позиціонувала себе найближчим європейським партнером РФ. У 2014 р. після анексії Криму тільки потужний тиск з боку США і НАТО зупинив реалізацію угоди про продаж РФ французьких військових кораблів типу «Містраль». Впродовж першого президентського терміну Еммануель Макрон з 2017 р. намагався вибудувати персональні відносини з Путіним і спробував використати цю комунікацію на початку 2022 р., залагоджуючи ультиматум РФ на адресу НАТО. Тоді ця активність розглядалась як прагматичний «миротворчий» курс до французьких президентських виборів у травні 2022 року.

Водночас з 2020 р. у французько-російських відносинах актуалізувалась подразлива тема російської активності у франкомовній Африці. Російська «приватна військова кампанія Вагнера» (як фактичний дах головного розвідувального управління генштабу РФ) витіснила французький іноземний легіон із Центральноафриканської республіки, Малі і Чаду. Зважаючи на це, симпатії до РФ з боку навіть французьких правих консерваторів девальвувались.

Опонентка і конкурентка Макрона Марін Ле Пен позиціонувала себе як ідеологічно близький до путінського радикального консерватизму політик. Але під час виборчої кампанії вона дистанціювалась від Кремля, який внаслідок агресії проти України став надто токсичним. Утім, такі ідеологічні похибки помітно послабили шанси Ле Пен на перемогу. Це також стало уроком для французьких ультраправих.

Франція до кінця червня 2022 р. скептично ставилась до ідеї надання Україні статусу країни кандидата на вступ в Європейський Союз. Однак така позиція, зважаючи на реальний захист в Україні демократичних європейських цінностей, не мала морального виправдання. Після президентських виборів Макрон перестав надто часто телефонувати в Кремль. Ле Пен переключилась на парламентську роботу та передала управління своєю партією «Національне об'єднання» Жордану Борделлу. Наявний розкол у інтелектуальному французькому середовищі щодо інтерпретації причин, перебігу та наслідків російсько-української війни. Неоконсервативний філософ Глюксман закликає Францію стати головним союзником України в Європі. Але значна частка

²⁰⁸ Тер Рociя. URL: <https://mondediplo.com/tag/russia>

французьких інтелектуалів отруєна симпатіями до путінських анти глобалістських «ідей».

На відміну від Німеччини (на прикладі партії зелених і вільних демократів), у Франції немає політичної партії, яка б відкрито і послідовно захищала курс на надання допомоги Україні до перемоги над путінською РФ. Влітку 2022 р. Макрон втратив абсолютну більшість у парламенті. Президентська коаліція «Разом» загалом отримала 38,6%, ліва опозиція «Новий народний екологічний і соціальний союз» Ж.-Л. Меланшона здобула 31,6%, «Національне об'єднання» Марін Ле Пен отримала 17,3% голосів²⁰⁹. Виборці були невдоволені енергетичними та пенсійними проблемами. Президенту Макрону довелось фактично створювати коаліцію з голлістами (республіканська партія). Мінлива коаліція ускладнила процес взаємодії з Німеччиною в Євросоюзі. Голлісти вважають, що німці недостатньо враховують французькі економічні інтереси. Наприклад, на початку листопада 2022 р. пропонувався спільний візит від імені ЄС до Пекіна, але зрештою там побував особисто канцлер Олаф Шольц.

За цих обставин велика регіональна війна на Сході Європи драгує французьких виборців, які не розуміють, чому більше неможливо з РФ вести «бізнес як завжди» як було до війни. Франція бере участь у військово-технічному ленд-лізі країн НАТО для захисту України. Але російсько-українська війна суттєво змінила структуру світового ринку озброєнь. Російська зброя помітно поступається місцем на ключових його сегментах. Французький оборонний комплекс зацікавлений у тому, аби захопити найбільш ласі шматки ринку озброєнь, аніж постачати її задарма.

Російська дипломатія намагається сприяти поглибленню французько-німецьких протиріч, які мають максимально ускладнити процес спільної політики ЄС щодо російської агресії проти України. Російська пропаганда презентує французьких і німецьких політиків як «виконавців волі США». Тому бажана для Путіна «велика угода» щодо гіпотетичного поділу сфер впливу в Східній Європі більше, на думку Кремля, залежить від Вашингтона, аніж від Парижа і Берліна. Водночас російська пропаганда проводить спеціальні інформаційні операції з метою дискредитації політики постачання західної зброї Україні. Зокрема, поширюється інформація про нібито появу західних зразків стрілецької зброї на чорному кримінальному ринку Європи (що навряд чи можливо, якщо в Україні реально запроваджено систему обліку і контролю за обігом зброї зразка НАТО).

Е. Макрон у жовтні 2022 р. відвідав Ватикан, де вітав зусилля Папи Римського Франциска щодо інспірування переговорного процесу між РФ і

²⁰⁹ Парламентські вибори у Франції: блок Макрона на долю відсотка випередив опозицію.

URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/13/7141126/>

Україною. Користуючись цією тенденцією, РФ намагатиметься застосувати всі важелі впливу (інформаційні, енергетичні, військово-технічні на фронтах в Україні), аби грати на нервах втомлених війною європейців.

Проведення у березні 2023 р. пенсійної реформи у Франції частково дестабілізувало внутрішньополітичне становище у Франції. Напруженим залишалось соціально-економічне становище у Німеччині, де 27 березня 2023 р. відбувся страйк транспортників. РФ розраховувала на мобілізацію своєї мережі впливу у ФРН і Франції, аби переконати їх у необхідності «замороження» війни в Україні та фактичної капітуляції перед вимогами Кремля. Тактика такого впливу ґрунтується на внесенні розколу між європейськими елітами та суспільствами, втомленими інфляцією і невизначеністю вибору між бажаним для РФ тимчасовим «миром», аби підготуватись до нової війни, і справедливістю для України, яка неможлива без стратегічної поразки РФ на полі бою. Показовим у цьому сенсі став візит 6-7 квітня 2023 р. президента Франції Е. Макрона до Китаю. Він переконує французів, що Європа має вести діалог з Китаєм та не віддавати його на відкуп РФ. Макрон вважав Китай єдиною країною, яка дійсно здатна переконати Росію припинити війну, тим паче, що торгівля Китаю з ЄС більша за китайську торгівлю з РФ²¹⁰. Наприкінці квітня 2023 р. після скандальної заяви посла КНР у Парижі Лу Шаня щодо «історичних прав РФ на Крим» Європейський Союз так і не зайняв єдиної позиції щодо Тайваню. Високий представник ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики Ж. Боррель назвав пропозицію щодо патрулювання Тайванської протоки «дуже небезпечною», адже гіпотетична війна за Тайвань може порушити до 40 відсотків світової торгівлі²¹¹. Але Китай усвідомлював євроатлантичну солідарність у питанні стримування технологічного розвитку Піднебесної та орієнтувався на поетапну китайську колонізацію російської економіки, що давало Кремлю ресурс на продовження війни проти України.

Серед Скандинавських країн маємо членів Європейського Союзу Данію, Швецію, Фінляндію і Норвегію, яка є лише членом НАТО. Натомість Швеція через негативну позицію Туреччини станом на квітень 2023 р. не змогла завершити процедуру вступу в НАТО. Але російська пряма збройна агресія проти України однозначно консолідувала країни Скандинавії навколо ЄС і НАТО у питанні підтримки України.

²¹⁰ URL: <https://www.irishtimes.com/opinion/editorials/2023/04/05/the-irish-times-view-on-the-visit-by-eu-leaders-to-beijing-trying-to-nudge-china/>

²¹¹ Chen Qing Qing. Call of top EU diplomat for European navies to patrol the Taiwan straits «very dangerous». URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202304/1289630.shtml>

27 січня 2022 р. сайт МЗС України повідомив, що міністр закордонних справ України Д. Кулеба у Копенгагені провів переговори з прем'єр-міністром Данії Метте Фредеріксен. Висловлена вдячність Данії за підтримку України під час війни з Росією. Данія надала фінансову допомогу на зміцнення безпеки України та на підтримку українських ветеранів. 27 лютого 2022 р. Данія приєдналась до санкцій ЄС проти Росії. Вона також передала Україні протитанкові озброєння та засоби протиповітряної оборони. 29 березня 2022 р. президент України В. Зеленський у відео зверненні до датського парламенту закликав підтримати України у війні з Росією. 5 квітня 2022 р. Данія вислала 15 російських дипломатів. Після відбиття російського наступу на Київ 21 квітня 2022 р. українську столицю відвідала прем'єр-міністр Данії Метте Фредеріксен. За результатами переговорів з українським керівництвом сторони домовились про збільшення данської допомоги Україні для боротьби з російською агресією. 2 травня 2022 р. Київ відвідав міністр закордонних справ Данії Єппе Кофод. Разом з міністром закордонних справ України Д. Кулебою він відвідав Ірпінь. Символічно, що 2 червня 2022 р. Данія заявила, що повертається до спільної оборонної політики Європейського Союзу. А 21 червня 2022 р. прем'єр-міністр Данії М. Фредеріксен заявила, що Данія виступає за надання Україні статусу кандидата на вступ.

1 листопада 2022 р. відбулися дострокові парламентські вибори у Данії. Приводом стало знищення в 2020 р. норок як нібито переносників коронавірусу. Але виборці підтримали правлячу коаліцію. 30 січня 2023 р. президент України В. Зеленський і прем'єр-міністр Данії М. Фредеріксен відвідали Миколаїв. Данія висловила готовність допомагати відновленню цього міста. На початку квітня 2023 р. Міністерство оборони Данії уклало з Норвегією угоду про спільну передачу Україні 8 тисяч артилерійських снарядів. А під час перебування в Україні, в.о. міністра оборони Данії Троелс Лунд Поульсен на спільному брифінгу з міністром оборони України О. Резніковим 10 квітня 2023 р., в Одесі повідомив, що Данія планує наступного місяця поставити Україні самохідні артилерійські установки CAESAR та розраховує до літа почати поставки близько 100 танків Leopard 1.

Фінляндія стала членом Європейського Союзу тільки 1 січня 1995 року, але відтоді повністю інтегрована до спільної зовнішньої політики ЄС. 23 лютого 2022 р. на фоні розширення масштабу агресії Росії проти України посольство Фінляндії в Україні виїхало з Києва до Львова. 27 лютого 2022 р. Фінляндія підтримала санкції ЄС проти Росії за збройну агресію проти України. Фінляндія посилала військово-технічну співпрацю зі США. 8 квітня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив перед фінським парламентом. Він зазначив, що росіяни готові вчинити військові злочини у будь-якому європейському місті. 14 квітня 2022 р. Стокгольм відвідала прем'єр-міністр Фінляндії Сання Марі. Стало відомо, що влітку Фінляндія і

Швеція планували подати заявку на вступ в НАТО. 23 квітня 2022 р. парламент Фінляндії проголосував за подання заявки на вступ у НАТО. 2 травня 2022 р. Фінляндія відмовилась від контракту на побудову РФ атомної станції «Ханхіківі». У відповідь 21 травня 2022 р. Росія відключила Фінляндію від газу.

26 травня 2022 р. у Києві президент України В. Зеленський провів переговори з президентом Фінляндії Санна Марін. Український президент закликав до сьомого пакету санкцій проти РФ. Тим часом 29 червня 2022 р. Туреччина зняла заперечення проти вступу Фінляндії в НАТО. 5 липня 2022 р. був підписаний протокол про вступ Фінляндії в НАТО.

24 січня 2023 р. президент Фінляндії С. Ніїністьо відвідав Бучу і Бородянку. 10 березня 2023 р. Київ відвідала прем'єр-міністр Фінляндії Санна Марін. На переговорах з президентом України В. Зеленським йшлося про термінову військову допомогу Україні. 30 березня 2023 р. Парламент Туреччини проголосував за вступ Фінляндії в НАТО.

На цьому фоні 2 квітня 2023 р. відбулися чергові вибори депутатів фінського парламенту. Партія «Справжні фіни» Р. Пурра показала майже однаковий результат із соціал-демократами. Новий уряд формував лідер консервативної «Національної коаліційної партії» Петтері Орпо, який також послідовно підтримує надання допомоги Україні. 4 квітня 2023 р. Фінляндія офіційно стала 31-м членом НАТО. Президент України В. Зеленський привітав із цим президента Фінляндії С. Ніїністьо.

Швеція, так само як і Фінляндія, демонструвала стурбованість російською агресивністю щодо незалежності України. 31 січня 2022 р. сайт МЗС України повідомив, що відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Швеції А. Лінд. Сторони обговорили стримування російської агресії. 22 лютого 2022 р. прем'єр-міністр Швеції М. Андерсон провела телефонну розмову з прем'єр-міністром України Д. Шмигалем. Швеція засудила визнання Кремлем «незалежності» «ЛДНР». 27 лютого 2022 р. Швеція підтримала ЄС у запровадженні санкцій проти Росії за збройну агресію проти України.

24 березня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив у відео-форматі перед парламентом Швеції із закликом підтримати Україну під час збройної агресії РФ. 5 квітня 2022 р. Швеція вислала трьох російських дипломатів. Швеція також надала Україні кредит 44,5 млн. євро на нагальні соціальні потреби. 4 травня 2022 р. посольство Швеції повернулось в Київ. Швеція надала Україні протикорабельні та протитанкові ракети. 4 липня 2022 р. відбувся візит до Ірпеня та Бучі прем'єр-міністра Швеції М. Андерсен. А 30 серпня 2022 р. Стокгольм відвідав міністр закордонних справ Д. Кулеба. Він закликав шведський бізнес, зокрема, концерн ІКЕА повернутись в Україну.

11 вересня 2022 р. відбулися вибори нового складу шведського парламенту. До правлячої коаліції могла увійти права популістська партія «Шведські демократи» на чолі з Й. Окссоном. Соціал-демократка М. Андерссон закликала до коаліції «Помірковану коаліційну партію» на чолі з У. Крістерссоном. 10 жовтня 2022 р. лідер «Поміркованої коаліційної партії» У. Крістерссон став прем'єр-міністром Швеції.

1 січня – 30 червня 2023 р. Швеція головувала в Європейському Союзі та координувала допомогу ЄС Україні. 6 січня 2023 р. президент України В. Зеленський провів телефонну розмову з прем'єр-міністром Швеції У. Крістерссоном. На фоні провокації зі спаленням Корану біля посольства Туреччини 20 січня 2023 р. Туреччина скасувала запланований на 27 січня візит до Анкари міністра оборони Швеції П. Йонссона. Торги навколо долі курдів, які здобули політичний притулок у Швеції, вступили в нову фазу і затримують вступ Швеції до НАТО.

15 лютого 2023 р. у Києві президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Швеції У. Крістерссоном. Швеція надала додаткову військову допомогу Україні. Конкретизацію номенклатури військової допомоги 8 березня 2023 р. у Стокгольмі обговорив міністр оборони України О. Резніков на зустрічі з міністрами оборони країн ЄС і закликав, зокрема, надати мільйон снарядів.

На відміну від Данії, Швеції, Фінляндії, які є членами ЄС (Швеція поки що не член НАТО), Норвегія є тільки членом НАТО з 4 квітня 1949 року. Але норвезька підтримка України здійснювалася не лише через НАТО, адже 1 січня 2022 р. – 31 грудня 2023 р. Норвегія як непостійний член Ради Безпеки ООН активно підтримувала зусилля української дипломатії в ООН з відбиття російської агресії. 27 лютого 2022 р. Норвегія приєдналась до санкцій ЄС проти Росії, а 13 квітня 2023 р. вона оголосила небажаними особами 15 співробітників посольства РФ у Норвегії, які де-факто займалися шпигунською діяльністю під дипломатичним прикриттям²¹². Норвезькій пенсійний фонд, своєю чергою, оголосив про виведення своїх інвестицій у російську економіку. 30 березня 2022 р. президент України В. Зеленський звернувся у відео форматі до норвезького парламенту з проханням про всебічну підтримку України від російської збройної агресії.

31 березня 2022 р. норвезький прем'єр-міністр Й. Стере заявив, що Путін у телефонній розмові з ним відмовився припиняти війну в Україні. 8 травня 2022 р. прем'єр-міністр України Д. Шмигаль закликав Норвегію створити в Україні центри реабілітації для українських військових. Росія висловила

²¹² Норвегія висилає 15 російських шпигунів з посольства в Осло. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/13/7397716/>

протест Норвегії через блокування ротації російських громадян на архіпелазі Шпіцберген. 5 лютого 2023 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Норвегії Й. Гар Стьоре. Президент України подякував Норвегії за системну допомогу Україні. 15 лютого 2023 р. президент України В. Зеленський звернувся до норвезького парламенту. 10 березня 2023 р. Київ відвідав міністр оборони Норвегії Арільд Грам. Норвегія разом зі США підсилила протиповітряну оборону України. А 3 травня 2023 р. у Гельсінкі вперше у форматі Україна – країни Північної Європи відбулися двосторонні переговори президента України В. Зеленського з президентом Фінляндії С. Ніїністо, президентом Норвегії Г. Стьоре, прем'єр-міністром Швеції У. Крістерссоном, прем'єр-міністром Данії М. Фредеріксен, прем'єр-міністром Ісландії К. Якобсдоттір про співпрацю в умовах війни. З геополітичної точки зору це важливо, зважаючи на тенденцію формування міжнародного об'єднання Балтійсько-Чорноморської вісі.

Отже, Скандинавські країни, які формально належать до середніх за розмірами європейських держав, так само як країни Балтії, демонстрували послідовність і щедрість у допомозі Україні.

РОЗДІЛ 4

Позиція сусідніх з Україною держав-членів ЄС щодо російсько-української війни

Аналізуючи сучасні проблеми міжнародної, зокрема європейської безпеки, і політику окремих держав світу щодо російсько-української війни 2014-2023 рр., особливо важливим є аналіз еволюції взаємовідносин України і сусідніх держав-членів Європейського Союзу, адже на тлі активного обговорення політикумом, експертами, громадськістю і ЗМІ гібридної, а згодом відкритої воєнної агресії РФ проти України значно менше уваги приділяється викликам і потенційним загрозам Україні, які виникають на її західному геополітичному напрямі. А на думку міжнародних експертів, «криза у відносинах між Україною та її західними сусідами стала однією з найпомітніших подій у 2017 році, підтвердивши, що в Україні існує криза як її зовнішньополітичної ідентичності загалом, так і української політики сусідства зокрема. Розбіжності між Україною та Угорщиною, Польщею є лише відображенням глибоко вкоріненої кризи добросусідства, в той час як проблеми двосторонніх відносин є набагато складнішими... Теперішня ситуація є регіональним викликом, який потребує вирішення шляхом застосування нового підходу до політики добросусідства».

Директор Інституту Центральноєвропейських стратегій Дмитро Тужанський у висновках реалізації Спецпроєкту «Мости на Захід», в матеріалі «Як українці ставляться до своїх західних сусідів: стереотипи та прагнення», опублікованому на сторінках «Української правди» в січні 2022 р., теж відзначає: «Утім, як не парадоксально, на своєму західному шляху Київ за останні роки постійно зіштовхується з перешкодами у відносинах зі своїми безпосередніми західними сусідами. З Польщею – через суперечки довкола спільної трагічної історії. З Угорщиною та Румунією – через права їхніх етнічних спільнот в Україні. Часто за цими перешкодами видніється російське намагання зіштовхнути сусідів лобами. Проте факт залишається фактом: Україні наразі не вдається сповна використати своїх безпосередніх західних сусідів, аби хай наразі не юридично, але максимально економічно, інфраструктурно, логістично, енергетично та політично інтегруватися в західний світ. У тому числі зменшити власну залежність від Росії (до прикладу, у постачаннях газу, електроенергії чи дизелю), а відтак стати стійкішою»²¹³. А сьогодні не менш важливим для України є забезпечення максимально можливої підтримки і

²¹³ Див.: Артёмов І.В., Віднянський С.В. та ін. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014-2022 рр.): монографія. Ужгород, 2022. С. 54.

допомоги сусідніх країн-членів ЄС в протистоянні українського народу російському агресорові.

Отже, розглянемо яким є особливості ставлення до війни Росії проти України 2014-2023 рр. західних країн-сусідів України.

Республіка Польща (РП), яка є членом НАТО та ЄС і найбільшим західним сусідом України, зайняла чітку й однозначну позицію щодо російсько-української війни 2014-2022 рр.: рішуче засудила агресію РФ і виявила цілковиту солідарність з Україною, підтримала всі санкції, введені міжнародним співтовариством проти Росії і стала однією з найближчих союзниць України, яка бореться за національну ідентичність, свободу та незалежність. Вже наприкінці 2013 – в першій половині 2014 рр., коли російська «гібридна війна» проти України втілювалася у анексії Криму та агресії на Донбасі, Польща ініціювала прискорення підписання угод ЄС з Україною про асоціацію та зону вільної торгівлі і була однією з перших держав-членів ЄС, яка ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 р.

Як одна з держав-засновниць Організації Об'єднаних Націй Республіка Польща активно підтримує Україну в цій універсальній міжнародній організації. Наприклад, Польща стала одним із ініціаторів резолюції Генеральної Асамблеї ООН (№ 68/262), ухваленої 27 березня 2014 р. на підтримку суверенітету й територіальної цілісності Української держави. На вересневій 69-й сесії ГА ООН більшість членів організації, у тому числі Польща, вустами президента Броніслава Коморовського, підтримала Україну й засудила агресію Росії, у той час як майже 1/3 членів Асамблеї утрималась від голосування, а 11 проголосували проти.

Активною була позиція Республіки Польща у статусі непостійного члена Ради Безпеки ООН у 2018-2019 рр.: Україна визначалась одним із географічних пріоритетів польської дипломатії у цьому органі. Зокрема, вона переконувала решту членів РБ щодо масштабів негативних наслідків для світової спільноти, до яких призвело грубе порушення міжнародного права РФ, докладала зусиль, щоби підтримувати інтерес до ситуації в окупованому Криму й на Донбасі, для чого презентувала її не лише в регіональній, а насамперед у глобальній перспективі. Завдяки конструктивній співпраці з європейськими партнерами Польща організувала низку зустрічей на тему ситуації в Україні. Наприклад, 15 березня 2018, з ініціативи Польщі, Швеції, Великої Британії, США, відбулись консультації у форматі Аррія на тему російської окупації Криму. Рішення про скликання неформальної зустрічі було слухним з огляду на обструкцію Росії у рамках статутної роботи РБ. Винесення питання міжнародно-правового статусу Криму як окупованої території на відкрите засідання дозволило ще раз публічно

нагадати про російсько-український конфлікт та збільшити втрати РФ (зокрема іміджеві) за порушення міжнародного права. За рік Польща, Бельгія, Франція, Німеччина, Велика Британія і США організували наступну таку зустріч із промовистою назвою «Символічна дата: п'ята річниця початку окупації Криму Росією. Грубе порушення міжнародного права». На ній були присутні експерти і представники кримськотатарського народу. Обидві зустрічі відбулися за співпраці з Україною.

29 травня 2018 р. у форматі брифінгу відбулось засідання Ради Безпеки на тему ситуації в Україні, на якому головував міністр закордонних справ РП Я. Чапутович. Високопосадовці ООН і ОБСЄ висловили стурбованість нестабільною ситуацією в районі російсько-українського конфлікту, атаками на цивільне населення й інфраструктуру, стрімким зростанням числа жертв і поранених у квітні і травні, використанням забороненої зброї, перешкодами в роботі гуманітарного персоналу. Учасники зустрічі закликали сторони конфлікту припинити воєнні дії, дотримуватись Мінських угод і повернутись до переговорів. Голова засідання вказав на систематичне порушення прав людини РФ на окупованих теренах, зокрема кримських татар, а також на фінансування, навчання та військовоє оснащення сепаратистів і закликав ООН стати на захист цивільного населення, а Росію – припинити протиправну агресію.

У зв'язку з подіями в Керченській протоці 25 листопада 2018 р., коли російські сили захопили три українські судна разом з екіпажем, наступного дня на прохання України відбувся надзвичайний брифінг Ради Безпеки ООН. Ініціативу підтримали Польща, Франція, Нідерланди, Швеція, Велика Британія і США, які перед цим відхилили пропозицію Росії розглядати питання з перспективи порушення її кордонів. На засіданні воно ставилось у ширшому контексті конфлікту на сході України й окупації Криму, а в більш детальному вимірі – як елемент україно-російського спору в Азовському морі. Негайно звільнити українські судна й моряків з російського полону вимагала посолкиня РП при ООН Й. Вронецька на засіданні Ради Безпеки 12 лютого 2019 р. Оскільки темою зустрічі було загострення ситуації на Донбасі й виконання Мінських угод, яких мали дотримуватись усі сторони конфлікту, дипломат попросила не забувати, «хто в цьому випадку жертва, а хто агресор». Знову польські дипломати наголошували, що агресія Росії проти України залишається загрозою безпеці всього регіону.

Польські делегати згадували про питання України на засіданнях Ради Безпеки ООН за багатьох інших нагод. Наприклад, вони засудили указ президента В. Путіна від 24 квітня 2019 р. про прискорену процедуру отримання громадянства РФ жителями окупованих територій Донбасу, критикували закиди РФ щодо України стосовно її мовної і етнічної політики, як і кваліфікування Росією війни з Україною як внутрішнього конфлікту. Президент РП А. Дуда на полях ООН декілька разів наголошував на порушенні Меморандуму про гарантії

безпеки для України 1994 р. Зокрема, про недотримання Росією Будапештського меморандуму він говорив у контексті кризи довіри в міжнародних відносинах на дебатах у Раді Безпеки 18 січня 2018 р. Польський президент звертав на це увагу і під час брифінгу 26 вересня 2018 р. на тему обмеження зброї масового ураження.

Отже, завдяки польській стороні у 2018-2019 рр. питання російсько-українського конфлікту/війни не зникало з порядку денного Ради Безпеки ООН й обговорювалось у різних контекстах²¹⁴. Польща також внесла вагомий вклад у формування і зміцнення міжнародної коаліції на підтримку України у протидії агресії Російської Федерації.

Утім у польсько-українських відносинах все ще залишалися проблеми, які час від часу загострювалися та підживлювалися й використовувалися Росією. Зокрема, не можна не згадати про безпрецедентний конфлікт між країнами в питаннях історичної пам'яті, зокрема про відродження старої історичної дискусії (синдромів) та спроби польської сторони на тлі історичного спору між Польщею і РФ нав'язати Україні своє бачення історії, насамперед подій часів Другої світової війни (щодо трактування Волинської трагедії 1943-1945 років, щодо людських втрат України і Польщі часів Другої світової війни та перших повоєнних років (етнічні чистки, примусові обміни населенням (евакуація польських громадян до УРСР в 1944-1946 рр. та акція «Вісла» тощо), що супроводжується глибокими емоційними реакціями і займає помітне місце в історичній політиці Польщі та підживлює конфлікт між обома сусідніми державами в питаннях історичної пам'яті, що стало ледь не ключовим питанням у відносинах між Україною та Польщею в останні роки.

Досить згадати, наприклад, тривале польсько-українське протистояння навколо пошуково-ексгумаційних робіт щодо загиблих на території України поляків, або т. зв «війну пам'ятників» - руйнування українських монументів на території Польщі та польських на території України (наприклад, пам'ятника учасникам УПА на горі Монастир в Польщі, що загинули у боях із військами НКВС або пам'ятника загиблим у 1944 р. полякам в с. Гута Пеляцька Львівської області), чи навколо питання про вшанування пам'яті карпатських січовиків на Верещкому перевалі в Закарпатті, розстріляних угорськими військовиками та польськими прикордонниками в березні 1939 р., а також щодо Закону ПР про Інститут національної пам'яті і Комісію з розслідування злочинів проти польського народу 2018 р. і Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», що

²¹⁴ Див.: Козирська А. Республіка Польща в Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй (2018-2019) і українське питання // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 31: міжвідомчий збірник наукових праць. Головний редактор Степан Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2022. С. 38-61.

забороняє зневажливе ставлення до УПА, рівно як визнання приналежності Волині та Галичини до міжвоєнної Польщі як «окупації» чи навколо заяв окремих польських політиків, які узалежнювали підтримку Польщею європейської інтеграції України від інтерпретації нею власного минулого, зокрема дій українських націоналістів, оцінки ролі С. Бандери в історії тощо.

Після зміни влади в Україні у 2019 р. і, зокрема, після обіцянок нового українського президента Володимира Зеленського скасувати мораторій на пошуково-ексгумаційні роботи щодо останків поляків, які втратили життя на території України, в українсько-польських відносинах відбулися помітне потепління, зміцнення довіри й поглиблення стратегічного партнерства. Зокрема, про «зниження градусу емоцій в історичних питаннях з Польщею» заявив 27 січня 2020 р. президент України В. Зеленський під час вшанування разом з президентом РВ А. Дудою пам'яті жертв Голокосту. 12-13 жовтня 2020 р. під час візиту в Україну президента Польщі А. Дуди було підписано українсько-польську заяву щодо підтримки РП територіальної цілісності України, а 21 квітня 2021 р. Сенат Республіки Польща прийняв резолюцію про підтримку України у її війні проти Росії. 3 травня 2021 р. президенти України та Польщі підписали спільну декларацію про підтримку Варшавою європейських та євроатлантичних прагнень України, 4 червня 2021 р. Варшава заявила про готовність замість Мінська прийняти переговори з врегулювання конфлікту на Донбасі, у серпні, напередодні 30-ї річниці відновлення незалежності України, президенти України і Польщі опублікували спільну статтю, в якій наголосили, що Україна в майбутньому повинна стати членом ЄС, а у вересні 2021 р. президент Польщі Анджей Дуда на неформальній зустрічі президентів парламентських та парламентсько-президентських держав-членів ЄС виступив за розширення Європейського Союзу, заявивши, що Україна, Молдова та інші держави, що модернізуються й намагаються стати членами ЄС, повинні отримати таку можливість. Польща була одним із ініціаторів створення 28 липня 2020 р. т. зв. «Люблінського трикутника» (Україна-Литва-Польща), а також вимагала припинення добудови і запуску газопроводу «Північний потік – 2», який, за словами міністра закордонних справ ПР Я. Чапутовича, «вбиває Україну»²¹⁵.

Брутальне, неспровоковане й невинуватене воєнне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. консолідувало представників усіх політичних партій та сил Республіки Польща і польського суспільства на всебічну підтримку України. Зокрема, президент Польщі А. Дуда рішуче заявив про підтримку поляками українців, які протистоять російському імперіалізму, що має бути зупинений, а це, на його думку, означає, що «по-перше, російські війська мають

²¹⁵ Північний потік-2 вбиває Україну – Чапутович. URL: <https://tyzhden.ua/pivnichnyj-potik-2-vbyvaie-ukrainu-chaputovich/>

вийти з українських територій, які окупували з 2014 року. Україна має повернутися до своїх міжнародно визнаних кордонів, а по-друге, воєнні злочинці мають бути покарані». «Якщо українці піддадуться, ми можемо бути наступними. Ми це усвідомлюємо», - наголосив польський президент. «Стратегічне партнерство пережило випробування агресією РФ проти України», - наголосив, своєю чергою, президент України В. Зеленський, виступаючи з промовою перед Сенатом РП 12 березня 2022 р. А прем'єр-міністр Республіки Польща Матеуш Моравецький став одним з перших закордонних високопосадовців, який, попри обстріли Києва, 15 березня 2022 р. приїхав до столиці України, щоб продемонструвати солідарність з українцями і підтримку України, оскільки РФ порушує всі можливі норми міжнародного права, наголосивши, що «захист України – це захист й польської безпеки». 5 травня 2022 р. з ініціативи Польщі у Варшаві було проведено Конференцію країн-донорів України, під час якої було зібрано 6,5 млрд. доларів²¹⁶.

22 травня 2022 р., перебуваючи з візитом в Україні, президент ПР Анджей Дуда виступив у Верховній Раді з емоційною промовою: він став першим іноземним лідером, який після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну особисто виступив у сесійній залі українського парламенту, заявивши про безумовну підтримку України в її супротиві агресору і зажадавши від Німеччини і Франції та інших країн ЄС більш послідовної підтримки України. Показовим є і такий факт: напередодні червневого 1922 р. саміту Ради ЄС президент Польщі здійснив турне окремими країнами ЄС, щоби переконати лідерів цих країн підтримати надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. А 14 грудня 2022 р. польський Сейм ухвалив резолюцію про визнання Росії державою-спонсором тероризму. Як зазначається в ухваленому документі, російська агресія проти України є «грубим порушенням» заборони Статуту ООН на застосування сили, а також «порушенням суверенітету, політичної незалежності та територіальної цілісності України» і «Російська Федерація має бути ізольована на міжнародній арені»²¹⁷.

Знаковою подією в українсько-польських відносинах став офіційний візит до Республіки Польща президента України В. Зеленського 5-6 квітня 2023 р. Зокрема, під час нього сусідні країни-союзники погодили новий пакет військової допомоги Польщі Україні, який включатиме бронетранспортери, системи ППО, міномети та інше озброєння. Президент України також закликав Польщу проявити лідерство в авіаційній коаліції й допомогти Україні отримати сучасні винищувачі F-16. А президент Польщі А. Дуда у публічному виступі в Варшаві

²¹⁶ Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014-2022 рр. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 31. К., 2022. С. 37.

²¹⁷ Сейм Польщі ухвалив резолюцію про терористичний статус РФ // <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/15/7380790/>

надіслав чітке послання Кремлю щодо взаємин Польщі та України, заявивши: «Вам не вдасться нас посварити, вам не вдасться нас розділити, ніколи більше»²¹⁸.

Отже, після початку широкомасштабної агресії РФ проти України Республіка Польща стала чи не найактивнішим союзником України, всіляко підтримуючи Україну в її супротиві російському агресору, а також її євроінтеграційні прагнення. Зокрема, польська підтримка українців та України з початку повномасштабного вторгнення Росії на кінець 2022 р. становила майже 9 мільярдів доларів США (40 мільярдів польських злотих), з них майже 2 мільярда доларів – військова допомога, що включала передачу Україні понад 240 танків Т-72, близько 100 бронетранспортерів, а також самохідної артилерії, реактивних систем залпового вогню, зенітно-ракетних комплексів тощо²¹⁹. Польща стала першою країною, що зняла обмеження на постачання Україні західних танків: про передачу Україні роти танків Leopard 2 (10-14 одиниць) заявив президент РП А. Дуда під час Другого саміту «Люблінського три кутника» у Львові 11 січня 2023 р. А напередодні саміту лідерів Європейського Союзу в Брюсселі 9 лютого 2023 р. польський прем'єр-міністр М. Моравецький заявив, що його країна готова передати Україні винищувачі, але не робитиме це першою з країн НАТО. А після цього саміту, під час якого президент України В. Зеленський передав лідерам ЄС списки побажань щодо нових поставок озброєнь для ЗСУ і не отримав від них чітких зобов'язань, президент Польщі А. Дуда в інтерв'ю виданню «Le Figaro» попередив західних союзників: «Якщо ми не надішлемо військову техніку в Україну в найближчі тижні, Путін може перемогти. Він може перемогти, і ми не знаємо, де він зупиниться», додавши, що потенційний напад Росії на Польщу був би нападом Росії на НАТО. «Ми вважаємо, що якби стався напад на країну НАТО, якою б вона не була, відповідь була б однаковою: швидкою та рішучою»²²⁰, - сказав він. 24 лютого 2023 р., в річницю широкомасштабного збройного вторгнення Росії в Україну, РП доставила в Україну перші 4 танків Leopard 2, а польський прем'єр-міністр М. Моравецький, перебуваючи в цей день в Києві, заявив, що найближчим часом його країна передасть решту обіцяних таких танків, а також 60 танків РТ-91. В березні 2023 р. РП першою серед держав-членів НАТО заявила про передачу Україні 4 винищувачів МІГ-29.

Польща є також координатором серед країн Європейського Союзу у справі підтримки України в енергетичній сфері. Зокрема, польські енергетичні компанії

²¹⁸ Візит Зеленського до Польщі: «Між нашими народами не буде існувати жодних кордонів». URL: https://lb.ua/world/2023/04/06/551200_vizit_zelenskogo_polshchi_mizh.html

²¹⁹ Вовканич І., Шніцер І. Реакція країн Вишеградської четвірки на повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (29). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. С. 7

²²⁰ Дуда пояснив, який у Польщі план передачі Україні танків Leopard і чому їх так мало. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/11/7384478/>

організують постачання обладнання, необхідного для відновлення зруйнованого російськими окупантами енергетичного сектора України: перший пакет такої допомоги надійшов до України з Польщі наприкінці листопада 2022 р., другий – наприкінці грудня, третій – в лютому 2023 р. (більшу частину допомоги було доправлено на Хмельницьку АЕС), а наприкінці січня 2023 р. в Польщі відкрився Енергетичний хаб, завдяки якому ЄС надаватиме Україні відповідну допомогу.

Республіка Польща прийняла і надала притулок мільйонам українських біженців. За даними Прикордонної служби Польщі, станом на 15 вересня 2022 р. польсько-український кордон перетнули 6,286 млн. біженців з України. Проте не всі українці залишалися у Польщі²²¹. Деякі прямували далі на Захід чи поверталися додому, інші – прибували до Польщі з Румунії, Угорщини чи Словаччини, де перетинали кордон ЄС. Утім, Польща залишається абсолютним рекордсменом у питанні вибору українцями місця прихистку від війни. За даними Міністерства внутрішніх справ і адміністрації Польщі, станом на 4 вересня 2022 р. PESEL (польський аналог ідентифікаційного номера) отримали понад 1,3 млн. громадян України, що надає їм право на перебування, працевлаштування, соціальну й медичну допомогу, запис дітей до дитсадків і шкіл, вивчення польської мови тощо. Також з Польщі в Україну було відправлено тисячі тон гуманітарної допомоги українцям, постраждалим від війни.

Загалом, російсько-українська війна неймовірно зблизила поляків і українців, змусивши, зокрема, історію/історичні дискусії відійти на задній план. Одним із свідчень цього став Закон України «Про встановлення додаткових правових та соціальних гарантій для громадян Республіки Польща, які перебувають на території України» від 28 липня 2022 р., який був прийнятий «з урахуванням принципу взаємності та на знак вдячності Польській Нації за солідарність і підтримку України в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації» та у відповідь на прийняття Закону РП від 12 березня 2022 року «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території цієї держави», який діє з 24 лютого 2022 року. Опитування, проведене в Польщі на початку лютого 2023 р., засвідчило, що 80,4% опитаних поляків позитивно ставляться до політики й дій уряду РП на міжнародній арені щодо підтримки України і допомоги їй у досягненні перемоги у війні з Росією²²². «Однак, - як зазначає один із керівників польського Центру діалогу імені Юліуша Мерошевського Лукаш Адамський, - її (історії. – Авт.) конфліктогенний

²²¹ Кузенко Марія. Українські біженці в Польщі, Чехії й Румунії: хто вони, чого чекають і чи повернуться додому. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/project/2021/workineu/article6.html>

²²² Президент Польщі впевнений, що Росію можна перемогти. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/duda-zaradi-bezpeki-svitu-rosijskij-imperializm-maje-buti-zupinenij.html>

потенціал радше не вичерпався, а тільки послабився, тим паче що тимчасово був прикритий жахом війни та небезпекою для обох країн з боку тоталітарної Росії», а отже треба «винести уроки з періоду 2014-2019 років та назавжди прибрати конфліктність історії»²²³. І це завдання насамперед для істориків, зокрема для Комісії істориків України та Польщі, яка продовжує діяти в цьому напрямку.

Українсько-угорські відносини в останні роки були досить напруженими, а після початку повномасштабної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р. Угорщина виявляє особливу позицію серед країн-членів ЄС щодо російсько-української війни. Сусідня країна, наприклад, забороняла транспортування західної зброї та військового вантажу Україні через її територію, блокувала прийняття шостого пакету санкцій ЄС проти РФ, наполягаючи на торгівлі енергоносіями за рублі та на відмові від заборони на купівлю російських нафти і газу, а також вносила сприятливі для Росії правки в наступні пакети санкцій, зокрема, разом з Францією та Болгарією блокує санкції проти атомної енергетики РФ, а також заблокувала приєднання України до системи кібернетичної оборони НАТО тощо.

На цьому фоні мабуть не випадково 2 травня 2022 р. прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан опинився на сайті «Миротворець». А сама Угорщина, ставши членом Європейського Союзу у 2004 р., з часом перетворилась на приклад проблемної для брюссельської бюрократії країни. Зокрема, у травні 2021 р. в ЄС навіть постало питання про можливість робити заяви від імені 26 держав-членів, а не усіх 27, після серії вето Угорщини з низки питань європейської політики.

Дійсно, політика прем'єр-міністра В. Орбана, який очолює угорський уряд з 2010 р., все виразніше свідчить про демонстративне протиставлення угорської суб'єктності європейській солідарності. Наприклад, за період його правління було прийнято низку рішень, які суперечать принципам ліберальної демократії та обмежують діяльність правоохоронних органів, роботу журналістів та засобів масової інформації, функціонування неурядових організацій та університетів тощо. Через це, за версією міжнародної неурядової організації Freedom House, Угорщина у 2019 р. набула статусу напівконсолідованої демократії, на 2020 рік – країни з гібридним або перехідним режимом, по суті авторитарним, а 15 вересня 2022 р. Європейський парламент визнав Угорщину країною «вибіркової автократії». Праві партії Угорщини, кількість та чисельність яких зростають, і на які спирається угорський уряд, об'єднані ідеєю повернення до «Великої

²²³ Адамський Л. Як не дати історичним суперечкам знищити зближення України та Польщі // <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/07/11/7142944/>

Угорщини», що означає об'єднання земель Румунії, Словаччини, України, Сербії, Словенії та Хорватії. У 2020 р., наприклад, у ЗМІ Угорщини правлячою, по суті націоналістичною партією «ФІДЕС», що активно пропагує ідею «Великої Угорщини», була розгорнута масштабна, по суті ревізійська, кампанія з відзначення 100-річчя Тріанонського мирного договору як найбільшої трагедії в історії Угорщини, «коли її паризькі миротворці несправедливо позбавили 2/3 історичної території угорців». Серйозне занепокоєння Європейського Союзу також викликає співпраця Угорщини з Російською Федерацією.

За умов російської агресії проти України В. Орбан намагається зберегти «нормальні відносини з В. Путіним», а його зближення з Росією, критика санкцій і опортунізм у просуванні економічних інтересів РФ в Угорщині створює проблеми й підриває європейську єдність. МЗС Угорщини також часто розглядає війну в Україні так, ніби це заморожений конфлікт, і взаємодія з Росією є неминучою, а угорські ЗМІ, починаючи фактично з 2014 р., подекуди тиражують російські пропагандистські фейки щодо суб'єктності України. Особисто В. Орбан, як вважає один з авторитетних фахівців з українсько-угорських відносин, директор Інституту центральноевропейської стратегії Д. Тужанський, «не сприймає Україну як суверенну державу, не вірить в Україну і вважає її штучною державою». А на думку колишніх американських чиновників, В. Орбан (а також В. Путін) в розмовах з президентом США Д. Трампом у 2019 р. псували імідж України, посилювали сприйняття ним України як безнадійно корумпованої країни і т. п.

Проявами цього курсу є, наприклад, реалізація спільного проекту з побудови «Росатомом» нових ядерних реакторів на угорській атомній станції «Пакш» за рахунок російського кредиту, домовленості Будапешта з Москвою про розвиток спільних залізничних проєктів, шантаж Євросоюзу можливістю угорського вето рішення про економічні санкції проти РФ, відмова від прийому національної квоти нелегальних мігрантів до ЄС і, нарешті, протистояння Угорщини та України. Проте одним із головних пріоритетів зовнішньої політики угорського уряду в останнє десятиліття стала підвищена увага до прав етнічних меншин у сусідніх державах і всебічна підтримка закордонної діаспори. Зокрема, протягом 2010-2018 рр. урядом В. Orbana була створена розгалужена система державних органів управління, які сприяють використанню угорської діаспори в реалізації зовнішньої та внутрішньополітичної стратегії Угорщини²²⁴.

²²⁴ Метелешко Ю. Політика «м'якої сили» Угорщини на Закарпатті: цілі, суб'єкти, напрями. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (21). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. С. 253

Щодо українсько-угорських відносин, то їх радикальне погіршення у 2017-2022 рр. пов'язане з дискурсом довкола прав угорської національної меншини в українському Закарпатті, вимогою надання їм права на подвійне громадянство, створення угорської національно-культурної автономії в Україні, намірами угорського уряду призначення «уповноваженого міністра, відповідального за розвиток Закарпатської області», роздаванням громадянам України паспортів Угорщини у консульствах Угорщини в Україні й особливо – з ухваленням 5 вересня 2017 р. закону про використання державної української мови в навчальних закладах України – Закону про освіту (7 стаття). Прояв української суб'єктності спровокував неадекватну реакцію Будапешта, що привело до взаємної висилки дипломатів, оголошення топ-посадовців персонами нон-грата, звинувачень у втручанні у вибори та фінансуванні сепаратизму тощо. Угорщина, зокрема, заблокувала нормальну планову роботу Комісії Україна – НАТО. Також вона регулярно відкидає українські пропозиції щодо вирішення конфліктних питань національної політики: лише у 2018 р., наприклад, міністр закордонних справ України П. Клімкін провів шість зустрічей у різних форматах зі своїм угорським колегою П. Сійярто, в тому числі за участю міністрів освіти двох сусідніх держав, переважна більшість з яких була присвячена пошуку шляхів вирішення мовного питання при організації освітнього процесу в Закарпатській області. Також Угорщина наполягає, як уже зазначалося, на створенні угорського анклаву (автономії) на території України (в Закарпатті), подвійному громадянстві (впродовж 2017-2018 рр., наприклад, на Закарпатті було видано понад 100 тис. угорських паспортів), оновленні українського законодавства про національні меншини, на праві угорської меншини користуватися своєю мовою у всіх сферах, включаючи державне управління, що є втручанням у внутрішньополітичні справи України, як і агітація серед угорців Закарпаття під час виборів в Україні або мобілізація громадян України з угорськими паспортами для участі у загальнонаціональних та місцевих виборах в Угорщині тощо. Навіть після того, як Україна відповідно до рекомендацій Венеційської комісії про те, як втілити стандарти Ради Європи щодо мови освіти, впровадила їх у 2018 р. стосовно мов держав-членів ЄС, тобто включно з угорською, Угорщина продовжує наполягати на тому, що все навчання у державних школах угорської меншини в Закарпатті повинно відбуватися суто угорською мовою, відкидаючи аргументи Києва про те, що «це вже було і призвело до того, що угорські діти через це просто не володіють українською та не мають кар'єрних перспектив в Україні».

Загалом, свої подальші відносини з Україною угорська сторона ставить у залежність від її гуманітарної політики, вимагаючи від неї коригування цієї політики, зокрема щодо угорців Закарпаття, згідно з угорським баченням розв'язання конфліктних гуманітарних проблем. Зокрема, це вчергове підтвердив міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто 25 березня 2023 р.

під час зустрічі з помічницею комісара ООН з прав людини, заявивши: «Угорщина не може підтримувати трансатлантичну та європейську інтеграцію України доти, доки угорські школи на Закарпатті перебувають у небезпеці»²²⁵.

Красномовним щодо ставлення Угорщини до України є й такий факт: Угорщина заборонила в'їзд народному депутату України кількох скликань, експлаві Секретаріату президента часів В. Ющенко Віктору Балозі. «Отримав нагороду від мілкого діяча сучасності Орбана - становлю загрозу національній безпеці Угорщини. Показово, що угорська влада мене «злякалась» в день встановлення національного державного символу України - Тризуба, замість імперського символу «Великої Угорщини» турула (містичного птаха. – Авт.) на Мукачівському замку (в кінці жовтня 2022 р. – Авт.). Сприймаю таке рішення путінських посіпак, як визнання ефективності нашої боротьби за територіальну цілісність та суверенітет України», - відреагував на таке рішення сусідньої держави український політик у Фейсбуку. Все це можна розглядати як наявність серйозної кризи в угорсько-українських відносинах.

Утім, наприклад на переконання активного представника угорської громади в Україні Тібора Томпи, «ніякого утиску угорської громади в Україні ніколи не було». На цьому він наголосив під час розлогої розмови з редактором «Європейської правди» С. Сидоренком 30 травня 2022 р. «Навпаки, - відверто розповідав український угорець, уродженець Закарпаття, - в Україні була до угорців так звана позитивна дискримінація. До нас ставилися з розумінням того, що ми не так добре знаємо українську мову. А розповіді про «утиски» угорців – це піар. Переважна більшість тих угорців, які проживають в Україні, в тому числі на Закарпатті, є проукраїнськими. Багато угорців боронять Україну вже вісім років. Від початку війни до 24 лютого загинуло 20 угорців. А з 24 лютого, від початку повномасштабного вторгнення, загинуло четверо угорців, які воюють в різних частинах України, боронячи нашу державу»²²⁶. Під час робочого візиту до Закарпатської області України на початку квітня 2023 р. для передачі українській стороні гуманітарної допомоги (міських автобусів), заступник міністра закордонних справ Угорщини Л. Мадяр на зустрічі з керівником обласної військової адміністрації В. Микитою також торкнувся питання мови освіти закарпатських угорців, яка в останні роки порушила, на його думку, «дружні відносини між нашими країнами», й висловив сподівання, що в Києві «матимуть розуміння і добрі наміри, аби рано чи пізно досягти якщо не повноцінного, то примирливого рішення». Очільник Закарпатської ОВА,

²²⁵ Сійярто підтвердив: Угорщина не підтримає вступ України в ЄС через закон про освіту.
URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/25/7158652/>

²²⁶ Див.: «Утисків угорської громади в Україні ніколи не було». Відверта розповідь українського угорця. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/30/7140264/>; Томпа Т. Орбан – це не вся Угорщина. Чому важливо відрізнити угорську владу від народу // <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/09/6/7146261/>

своєю чергою, в розмові з угорським високопосадовцем подякував за підтримку санкцій ЄС проти Росії та засудження Угорщиною вторгнення російських військ в Україну. А щодо питання національних спільнот, В. Микита заявив: «Жодних утисків немає, держава дбає про представників усіх нацспільнот, які проживають на Закарпатті, вони представлені на всіх рівнях та мають повну підтримку від влади на місцях. На цьому публічно наголосили представники угорської громади. Така сама позиція і в румунської громади Закарпаття», - додавши, що «усе інше – маніпуляції та провокації, спрямовані на дестабілізацію суспільної ситуації в краї і спроби блокування євроінтеграції України»²²⁷.

А щодо особливого ставлення Угорщини до нинішньої повномасштабної війни РФ проти України, то його найкраще характеризує, з нашого погляду, вислів прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана «Це не наша війна». Численні скандальні заяви угорського прем'єра щодо російсько-української війни і його зневажливі висловлювання щодо України взагалі обурили українську владу й суспільство, а також партнерів і союзників України у світі. Ось деякі з них: «Якщо уряд (України. – Авт.) вирішив боротися, то це рішення не можна ставити під сумнів, навіть якщо букмекери не дають великих шансів на перемогу»; «Проблема в тому, що майже ніхто в Європі не говорить голосом миру. Ми повинні говорити голосом миру»; «ЄС повинен поступово змінювати свою стратегію, тому що, якщо після нафти (російської. – Авт.) введуть обмеження на газ, це буде мати серйозні наслідки»; «Ми повинні фінансувати мир, а не війну... є кола, зацікавлені в затягуванні війни»; «Санкції проти Москви не спрацювали... Україна ніколи не виграє війну просто тому, що російська армія має асиметричну перевагу»; «Ця війна може тривати до 2030 року, і Україна може втратити третину або й половину території»; «Захід розпочав нову холодну війну, тому Угорщина має підтримувати відносини з його ворогами»; «Путін не може дозволити собі програти війну і не програє»; «мета Росії – перетворити Україну на некеровану руїну, щоб Захід не міг заявити про неї як про приз», «росіяни вже досягли успіху в цьому, оскільки тепер Україна, як Афганістан, є нічийною землею»; «Ми маємо десять тисяч разів подумати над подальшим розширенням НАТО (за рахунок України. – Авт.) на схід»; «Україна у фінансовому сенсі неіснуюча країна, вона не може сама себе фінансувати. Питання стоїть про те, чи ми утримуємо Україну, чи ні. Щойно ми скажемо «ні» – війна закінчиться» тощо²²⁸. А під час парламентських виборів в

²²⁷ Заступнику Сійярто на Закарпатті розповіли про відсутність "утисків" угорців // <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/2/7159074/>

²²⁸ Див.: «Україна стає Афганістаном»: Орбан зробив низку скандальних заяв про російсько-українську війну. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/27/7386814/>; Портніков В. Про що свідчать заяви Орбана про війну Росії проти України. URL: <https://>

Угорщині весною 2022 р. угорська влада звинувачувала опозиційні сили, які демонстрували прихильність до України, в тому, що їхня проукраїнська і антипутінська діяльність складає небезпеку і загрозу поширення війни на територію Угорщини. Кульмінацією у визначенні пріоритетності зовнішньополітичного курсу угорської влади в умовах російсько-української війни став офіційний візит глави МЗС Угорщини П. Сійярто до Москви 21 липня 2022 р., що розірвав західну дипломатичну блокаду держави-агресора. У квітні 2023 р. міністр закордонних справ Угорщини здійснив ще один візит до Росії.

18 лютого 2023 р. угорський прем'єр-міністр виголосив щорічне годинне звернення до співгромадян, половина якого була присвячена повномасштабній війні Росії проти України й тому, чому Будапешт незгодний із санкціями й військовою допомогою Києву. Зокрема, В. Орбан підкреслив, що 2023 рік буде, на його думку, найнебезпечнішим з часів падіння комунізму через загрозу війни та інфляції і додав, що для Угорщини єдиний шлях гарантувати мирне життя – «триматися подалі від російсько-української війни». «Ми є частиною західного світу, членами НАТО і Європейського Союзу, і всі там на боці війни, або, принаймні, роблять вигляд, що це так, окрім нас», – сказав він, наголосивши, що в Україні йде війна «не армії добра і зла, а війська двох слов'янських країн, які ведуть війну, обмежену в часі і поки що просторі» і що «це їхня війна, а не наша» і визнаючи право України на самооборону, було б неправильно ставити інтереси України вище інтересів Угорщини²²⁹. А в квітні 2023 р. Орбан висловив обурення заявою Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга під час візиту до Києва про те, що Україна у майбутньому має стати членом Альянсу. З приводу цього важко не погодитися з думкою президента України В. Зеленського, висловленою під час інтерв'ю журналістам скандинавських держав 29 квітня 2023 р. про те, що поведінка Угорщини та її стосунки з Росією не відповідають статусу союзника НАТО. «Дуже дивна ситуація, чи може бути країна НАТО за Росію і проти НАТО?... Я вважаю, що це неадекватна поведінка, - заявив український президент, додавши, - Так не може бути. Значить ти вже не союзник Альянсу. І тому, якщо ти де-юре союзник, а де-факто працюєш проти, то ти не маєш радити Україні йти або не йти в НАТО. І ти не маєш робити перепони».

Керівник адміністрації уряду Угорщини Гергей Гуйяш, своєю чергою, намагався переконати партнерів по НАТО, що Росія «не загрожуватиме», якщо дозволити їй захопити Україну і критикував заяви Польщі та країн Балтії про те, що у разі програшу України російська загроза перекинеться на них. «НАТО за жодних умов не можна дозволяти втягнути себе провокаціями

www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/pro-scho-svidchat-zayavi-orbanapro-vijnu-rosii-proti-ukraini.htm

²²⁹ Орбан: Угорщина буде й далі торгувати з Росією, а Європа сповзає у "війну двох слов'янських країн" // <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/19/7389998/>

у війну, і в такому разі РФ не загрожуватиме Альянсу», - стверджував угорський високопосадовець. Виправдати агресію Росії намагався і колишній міністр закордонних справ Угорщини Геца Єсенські, який приводом для нападу назвав «ставлення України до національних меншин»²³⁰. А один із найближчих соратників прем'єр-міністра Угорщини, головний представник урядової пропагандистської машини Жолт Байер просуває в угорському медіа думку, що Україна є аналогом нацистської Німеччини, посилаючись на заклики в Україні про перегляд ролі російської культури в освітньому та культурному просторі. Він також ставить під сумнів існування української культури та української нації загалом, заявляє, що території України нібито є не українськими, а відібраними або отриманими від Росії та Польщі (чомусь упустив при цьому згадку про Угорщину та Румунію)²³¹.

Наведемо й такі шокуючі факти: в Угорщині, у державі-члені ЄС та НАТО, за даними соціопитування, проведеного у серпні ц. р., лише 3% виборців чинної партії влади (ФІДЕС. – Авт.) вважають, що Росія є відповідальною за війну в Україні, решта звинувачують переважно США та саму Україну, а після проведеного урядом Орбана в січні 2023 р. в Угорщині так званих «національних консультацій» щодо шкоди санкційної політики ЄС проти РФ було оголошено, що 97% опитаних не підтримує антиросійські санкції через війну в Україні (нагадаємо, що В. Орбан особисто підтримував на той час 10 санкційних пакетів ЄС проти Росії). На початку грудня 2022 р. Угорщина блокувала виділення Україні в 2023 р. 18 млрд. євро фінансової допомоги від Європейського Союзу, а у січні 2023 р. вона заблокувала виділення Україні сьомого траншу в розмірі 500 мільйонів євро з Європейського фонду миру, який спрямовується на військову допомогу, а на Генасамблеї ООН в лютому 2023 р. закликала до «прямих переговорів США та РФ» про долю України. Також Угорщина 20 березня 2023 р. заблокувала спільну заяву країн-членів Європейського Союзу щодо видання Міжнародним кримінальним судом у Гаазі ордеру на арешт президента Росії В. Путіна.

Як це могло статися? Відповідь досить проста. Орбан, що очолює країну вже понад 12 років поспіль, і контролює усі гілки влади, створив для своїх прибічників простір альтернативної реальності. Влада отримала контроль над основними медіа в країні, які тепер транслюють навіть найбезглуздіші фейки, якщо ті потрібні команді Орбана. І загалом, питання війни стало майже

²³⁰ Політики в Румунії та Угорщині фантазують про «перемогу Росії». URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/politiki-v-rumuniji-ta-uhorshchhini-fantazujut-pro-peremohu-rosiji.html> ; Портніков В. Про що свідчать заяви Орбана про війну Росії проти України. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/pro-scho-vidchat-zayavi-orbanapro-vijnu-rosii-proti-ukraini.htm>

²³¹ Ключовий пропагандист Орбана прирівняв Україну до нацистської Німеччини. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/29/7140237/>

лакмусовим папірцем для угорської влади і суспільства. Зокрема, практичні кроки керівництва Угорщини заради непровокування Росії, збереження нейтралітету і недопущення втягування Угорщини у війну знайшли підтримку з боку більшості населення країни. Дотримуючись політики ізоляціонізму і невтручання у «внутрішній конфлікт України», у процес реалізації Росією «спецоперації на території України», правляча партія угорського прем'єр-міністра виявилася в очах більшості угорців та виборців рятівником, надійною силою, спроможною не допустити поширення війни на Угорщину, захистити інтереси батьківщини та розчленованої у Карпатському регіоні угорської нації. А серед критиків влади ситуація протилежна: 64% прихильників опозиційної коаліції звинувачують росіян у війні. Мабуть тут слід також додати, що Угорщина залишається єдиною країною ЄС, де більшість населення – 52% - не підтримують вступ України до ЄС і НАТО, тоді як в інших державах-членах ЄС підтримка членства України в середньому становить 66%.

У зв'язку з цим заслуговують також на увагу міркування фахівця з новітньої історії Угорщини М. Держалюка про історичні причини такої політики нинішньої угорської влади та значної її підтримки угорцями. «Спільною рисою національної ідеї Росії та Угорщини є те, що вони постійно прагнуть переглянути умови, в які потрапили обидві держави після розпаду Австро-Угорської та Радянської багатонаціональних імперій, в яких угорці та «русские» посідали панівне становище, - наголошує історик. - Угорщина і РФ зацікавлені у зламі існуючого міжнародного правопорядку і запровадженні нового, в якому у них зростуть шанси на відновлення свого домінуючого статусу. Об'єктом для реалізації обопільної мети стала Українська держава, до якої у кожній з них на сході й півдні (РФ) та на заході (Угорщина) маються підвищені інтереси та претензії. Позиція РФ та Угорщини щодо законів про освіту, про застосування української мови як державної, про подвійне громадянство, про автономію для російськомовного населення та угорців в Україні значною мірою співпадають між собою. На думку Москви і Будапешта, закономірні процеси державотворення і націєтворення в Україні завершаться українізацією усього соціуму, домінуванням титульної нації, зниженням впливу московитів та мадярів у житті країни, обмеженням уже набутих прав представниками цих етносів, тому сприймаються вороже і супроводжуються відповідною протидією з їхнього боку»²³².

Водночас, слід зазначити, що Угорщина визнає агресію РФ проти України і вже 25 лютого 2022 р. прем'єр-міністр В. Орбан заявив, що разом із союзниками по НАТО Угорщина засуджує атаку Росії, а міністр закордонних справ П.

²³² Держалюк М.С. Результати парламентських виборів в Угорщині 3 квітня 2022 р. та перспективи українсько-угорських відносин (Частина 2). Проблеми всесвітньої історії. 2022. № 3(19). С. 167-168.

Сійярто підкреслив, що його країна підтримує суверенітет і територіальну цілісність України. Угорщина також підтримала практично усі санкції і заяви ЄС з цього приводу (нехай і з певними застереженнями), надає притулок українським біженцям (на червень 2022 р., наприклад, Угорщина надала притулок для понад 800 тис. біженців з України, щоправда, без права на працевлаштування з тих міркувань, що з відновленням сприятливих умов вони мають повернутися в Україну), а також гуманітарну допомогу Україні, яку, зокрема, добре відчувають угорці Закарпаття (у лютому 2020 р., наприклад, Угорщина виділила 50 млн. дол. на розвиток інфраструктури цього українського краю і збільшила цю допомогу в 2022 р., коли в Закарпаття через війну прибули понад 500 тис. біженців переважно зі східних й центральних регіонів України). Ще в березні 2022 р. Угорщина потрапила у російський список так званих «недружніх країн» разом з усіма країнами ЄС, G7 та Україною, з приводу чого посол РФ в Угорщині Є. Станіславов нещодавно заявив, що, попри спроби Угорщини відстоювати власні інтереси, які часто суперечать політиці ЄС, «факт залишається фактом: Угорщина підписалася під усіма антиросійськими санкційними пакетами Брюсселя і змушена їх суворо виконувати» і додав, що РФ «тримає канали діалогу відкритими заради збереження накопиченого за минулі роки багажу позитивних напрацювань»²³³.

Про певну еволюцію ставлення угорської влади до російсько-української війни через рік після російської широкомасштабної агресії свідчать заяви офіційних осіб Угорщини. Наприклад, 29 березня 2023 р. президентка Угорщини Каталін Новак на прес-конференції з турецьким президентом Реджепом Таїпом Ердоганом під час візиту до Анкари заявила: «Нам потрібен мирний план, який не тягне за собою перемоги для Росії, та водночас передбачає справедливий й реалістичні цілі» і наголосила, що РФ також має забрати війська з України²³⁴. Тоді ж, глава МЗС Угорщини П. Сійярто уточнив, що заклик Будапешта зупинити вогонь в Україні та почати мирні переговори не означає, що Росії відійдуть усі українські території, які вона зараз контролює²³⁵. А в останній день березня 2023 р. угорський парламент ухвалив резолюцію, в якій проголосив прихильність досягненню миру в Україні, але більшість її тексту була присвячена критиці санкцій проти РФ з боку Європейського Союзу, які не «приглушили війну і не поставили російську економіку на коліна». Окремо в резолюції підкреслюється, що Угорщина з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну здійснює «найбільшу гуманітарну операцію у своїй

²³³ Посол РФ пояснив, чому Москва оголосила Угорщину недружньою країною. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/30/7395693/>

²³⁴ Росія має забрати війська з України для досягнення миру – президентка Угорщини. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/29/7395647/>;

²³⁵ Угорщина виступає за припинення вогню, але не згодна, щоб Росія зберегла окуповані території – МЗС. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/26/7395130/>.

історії», а угорське населення Закарпаття «вкрай потерпає від збройного конфлікту» й призову, який «втягує ще більше закарпатців на лінію фронту»²³⁶.

Проте загалом, нинішня політика угорського уряду щодо України і російсько-української війни є, з нашого погляду, контр-продуктивною і рано чи пізно ця сусідня країна, в якій досить складна соціально-економічна ситуація і яка залежить не лише від російських енергоресурсів, а значно більшою мірою від фінансових вливань й допомоги Європейського Союзу (зокрема, щороку Угорщина отримує дотацію у 6 млрд. 250 млн. євро – найбільшу допомогу на одну людину у всьому ЄС), змінить своє ставлення і до російсько-української війни, і до України загалом, з якою має спільне минуле, звичайно, якщо вона хоче залишитися членом об'єднаної, демократичної Європи. Зокрема, посол України при ЄС Всеволод Ченцов вважає, що Угорщина, як і всі держави-члени ЄС, намагається захищати свої інтереси, але досить часто робить це за рахунок інших держав, у тому числі за рахунок України, утім створюється політична ізоляція Угорщини і вона не зможе необмежено шантажувати увесь Євросоюз своїм право вето у спільних рішеннях - зокрема тих, що стосуються України. Наприклад, новообраний президент Чеської Республіки Петер Павел через політику Будапешта поставив під сумнів співпрацю в рамках групи країн Вишеградської четвірки у складі Чехії, Словаччини, Угорщини та Польщі. «Угорщина вже давно йде своїм шляхом, - заявив він. - Якщо ми не можемо домовитися з базових питань - таких як відносини з Росією та Україною - це є фундаментальною проблемою для Вишеградської четвірки», додавши, що за таких обставин виникає питання, чи повинна Чехія залишатися у Вишеградській групі. А у Секретаріаті НАТО напередодні запланованого на початок квітня 2023 р. засідання Комісії Україна-НАТО, яке Угорщина, як зазвичай, планувала заблокувати, теж сказали «досить» і знайшли процедурний шлях зробити так, щоб угорці не наслідилися застосувати своє вето. Як наслідок, це засідання за участю української делегації на чолі з міністром закордонних справ Д. Кулеби відбулося вперше з часів його блокування Угорщиною в 2017 р.

Про ймовірність змін в Угорщині свідчать також нещодавні заяви та інтерв'ю впливових угорських політиків. Так, головний опонент Віктора Орбана, мер Будапешта Гергей Корачонь в інтерв'ю «Європейській правді» наприкінці листопада 2022 р. заявив, що прем'єр Угорщини намагався зробити з України та з президента Володимира Зеленського ворога, однак це не спрацювало. «Тому в одному з останніх виступів Орбан, навпаки, порівняв Зеленського з одним із наших мучеників, Імре Надєм, якого стратили після революції 1956 року під тиском Росії», - зауважив Корачонь і додав, що «Орбан може одночасно робити заяви, які будуть абсолютно суперечити одна одній. Наприклад, він

²³⁶ Парламент Угорщини висловився про війну: критикує санкції ЄС й бідкається через угорців на Закарпатті. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/31/7395960/>

особисто проголосував за санкції в ЄС, а після цього запустив неймовірно дорогу урядову рекламну кампанію та завісив усю країну білбордами, що агітують проти санкцій». А 26 листопада 2022 р. Орбан, відомий прихильністю до Кремля й тим, що перекладав провину за війну на Захід, несподівано заявив, що потрібно подбати про те, аби Україна залишалась суверенною державою, щоб Росія не могла становити загрози для Європи. «Європа об'єднана з приводу того, що є її ціллю і найважливіше, щоби Росія не становила загрози для Європи, - наголосив він, - «для чого нам потрібна суверенна Україна». Водночас, він продовжив нарікання на європейські санкції проти Росії, зауважуючи, що потрібно уникнути рецесії, а високі ціни на енергоносії через війну та санкції Євросоюзу ускладнюють це завдання для країн Центрально-Східної Європи. А напередодні саміту лідерів ЄС в Брюсселі 9 лютого 2023 р. В. Орбан пообіцяв подальшу гуманітарну та фінансову підтримку Україні, але наголосив, що «Угорщина належить до табору миру!»²³⁷. А ось ще одна суперечлива заява угорського високо посадовця – головного радника віце-прем'єра Балаша Орбана: «Угорщина вважає, що необхідно прискорити інтеграцію України до Європейського Союзу, і водночас прагне зберегти тісні зв'язки з Росією»²³⁸.

Показовими й обнадійливими є і такі приклади, які свідчать про неоднозначність у сприйнятті російсько-української війни в Угорщині та ймовірність сприятливих для України змін настроїв угорського суспільства. Йдеться, зокрема, про інтерв'ю нового глави найвідомішої малої партії Угорщини «Йоббік», яка після 2014 р. через свою скандальну політику стосовно України небезпідставно набула імідж проросійської, Мартона Дьондьоша «Європейській правді» на початку грудня 2022 р. Повномасштабна агресія РФ проти України засвідчила різку зміну ідеології цієї партії: із крайньоправих проросійських націоналістів партія «Jobbik» перетворилася на поборницю ліберальної Європи і стала сьогодні одним із найзапекліших опонентів Орбана і його політичної сили. «Я виступав проти України у співпраці з Росією, і це була помилка - заявив новий лідер цієї партії. - Україна – це сусід Угорщини, який вирішив, що хоче належати до Заходу, мати західні цінності, бути демократією і ринковою економікою. Словом, обрати Європу замість Росії та Азії. Але цей вибір України переріс у жахливу агресивну війну, яку розв'язала Росія. І не може бути жодного питання про те, на чий стороні ми у цьому конфлікті. Ми маємо допомогти Україні, як можемо»²³⁹.

²³⁷ Сидоренко С. Здолати вічного Орбана: хто допоможе вийти з кризи у відносинах України та Угорщини // <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/12/13/7152400/>

²³⁸ Орбан: Угорщина буде й далі торгувати з Росією, а Європа сповзає у «війну двох слов'янських країн». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/19/7389998/>

²³⁹ Томпа Т. Орбан – це не вся Угорщина. Чому важливо відрізнити угорську владу від народу. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/09/6/7146261/>

А один з головних опонентів нинішньої влади Орбана, мер Будапешта Гергей Корачонь після візиту в Україну на початку січня 2023 р. записав відео звернення, в якому аргументує, чому важливо, щоб Україна перемогла у війні. «Якщо хтось втратив моральний компас і не може побачити різниці між жертвою і агресором, якщо хтось забув, що пережили угорці у ХХ сторіччі - раджу приїхати сюди, в Бучу і в Київ, та подивитися в очі тих, хто вижив. Тоді буде ясно, що у цій війні не просто дві країни воюють між собою, а зла сила намагається окупувати іншу країну», - наголосив він. Г. Корачонь також заявив, що Угорщина не тільки має моральний обов'язок підтримати українців, а це й у її власних інтересах - аби не доводилося думати, яка наступна країна стане жертвою агресії. «Ця війна має закінчитися лише перемогою України та висновками з таких жажливих воєнних злочинів, як наприклад у Бучі»²⁴⁰, - підкреслив мер Будапешта. Про надання гуманітарної допомоги Україні та підтримку її вступу до ЄС і НАТО заявив один із лідерів угорської політичної партії «Моментум» Ендре Томаш на зустрічі з викладачами і студентами Ужгородського національного університету 15 січня 2023 року.

Про те, що Угорщина неоднорідна, що чимало угорців знають правду про російсько-українську війну і покладають відповідальність за антиукраїнську пропаганду однозначно на угорську владу, свідчать акції протесту, публічні звернення угорців і мітинги протесту перед посольством РФ у Будапешті в березні-травні 2022 р. А підтримка санкцій ЄС проти Росії серед угорців є значно вищою, ніж це намагається подати прем'єр Угорщини В. Орбан. Згідно даних репрезентативного опитування, проведеного аналітичним центром «Republikon Institute» в середині лютого 2023 р., наприклад, 46% опитаних підтримують санкції, 32% виступають проти, а 22% або не знають, або не захотіли висловити свою думку щодо санкцій. При цьому санкції підтримують 68% виборців опозиційного шести партійного альянсу. Серед виборців правлячої партії «Фідес» таких 23%²⁴¹.

Нарешті, ще декілька обнадійливих фактів. В грудні 2022 р. уряд Угорщини пообіцяв виправити ситуацію з провокативним змістом онлайн-підручника з географії для 8-класників 2018 р. видання, у якому російську агресію проти України трактують як громадянський конфлікт, який роздмухують Росія, ЄС і США. У річницю російського широкомасштабного вторгнення в Україну прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан заявив, що «Росія не може перемогти, тому що весь західний світ став за Україну», щоправда додавши: «Водночас Росія є ядерною державою, а ядерну державу не можна заганяти в кут, бо це може спровокувати ядерну війну. Нам потрібне

²⁴⁰ Мер угорської столиці після відвідин Бучі пояснив, чому Україна має перемогти у війні.
URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/12/7384628/>

²⁴¹ Уряд Орбана оголосив про 97-відсоткову опозицію угорців до санкцій проти РФ. URL:
<https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/14/7154159/>

припинення вогню і мирні переговори. Чим швидше, тим краще». А на початку березня 2023 р. міністерство оборони Угорщини підтвердило, що бере участь у підготовці військових медиків з України. «Позиція Угорщини не змінилася: ми на боці миру і не підтримуємо жодних кроків, які ведуть до ескалації війни - саме тому ми не відправляємо в Україну ні зброї, ні солдатів», - заявили в міністерстві, додавши: «Тим не менш, як сусідня країна, в рамках найбільшої гуманітарної акції в історії Угорщини, Угорщина допомагає тим, хто потрапив у біду, і тим, хто потребує допомоги. В дусі цього ми надали допомогу в лікуванні поранених українських солдатів, а Збройні сили Угорщини також беруть участь у підготовці українських військових медиків у гуманітарних цілях».

Оптимізму щодо покращення угорсько-українських відносин надав і візит до України на початку квітня 2023 р. заступника міністра закордонних справ Угорщини Л. Мадяра, який після його завершення заявив: «Зараз є можливість знайти рішення, яке буде прийнятним для угорської громади Закарпаття, для Києва і для Будапешта... І в офісі президента, і в профільних міністерствах панує максимальна відкритість, можливо, небачена раніше, щоб нарешті зняти проблемні питання українсько-угорських відносин»²⁴².

Водночас, на думку експертів Ради зовнішньої політики «Українська призма», «Будапешт залишається культурно й історично відчуженим в рамках Євросоюзу, тому, навіть, перебуваючи в рамках НАТО й ЄС, Будапешт шукає союзників у посиленні своїх можливостей стосовно забезпечення власної історичної перспективи. Свідчення такого твердження є неперебірливість Угорщини щодо інтеграційного партнерства між Брюсселем, Москвою, Пекіном і Вашингтоном. Будапешт почувається самотнім у Євросоюзі зі своїми національними амбіціями та пост-Тріанонськими болями. І Київ міг би подати руку розуміння і стати стратегічним союзником, якого так бракує Угорщині»²⁴³. Так, історичні та геополітичні передумови для цього дійсно є, але вони можуть бути реалізовані лише при зміні ставлення офіційного Будапешта до російсько-української війни. Але поки що цього не відбувається, про що свідчить і зустріч та переговори В. Зеленського з В. Орбаном в рамках саміту лідерів ЄС в Брюсселі 9 лютого 2023 р., під час яких прем'єр-міністр Угорщини відмовив президенту України в його проханні щодо поставок зброї, а також не відповів

²⁴² Заступнику Сійярто на Закарпатті розповіли про відсутність "утисків" угорців. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/2/7159074/>

²⁴³ Історія відносин Україна – Угорщина як динаміка та зміст політичного діалогу (Українська призма. Рада зовнішньої політики) // <http://prismua.org/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D1%8F/>

щодо запрошення відвідати Київ. Щоправда, на початку березня 2023 р. міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто заявив, що візит прем'єр-міністра В. Орбана до Києва готується та відбудеться «після виконання всіх передумов...», але зараз ми перебуваємо на етапі технічної підготовки» Зазначимо, що Віктор Орбан, поки що, залишається одним із небагатьох лідерів держав Європейського Союзу, які не відвідали Київ після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Республіка Румунія з початку незаконної тимчасової окупації РФ Криму в 2014 р. підтримує європейські санкції проти Росії через порушення територіальної цілісності України, поглиблює двосторонні відносини: з 2017 по 2019 рр., наприклад, між урядами двох сусідніх держав було підписано 12 угод про співпрацю в різних сферах, у тому числі у військовій сфері. Зокрема, 7 вересня 2020 р. під час візиту міністра закордонних справ України Д. Кулеби до Бухаресту було підписано нову Угоду про військово-технічне співробітництво України та Румунії, а вже 8-10 вересня того року в Одеській області було проведено українсько-румунські військові навчання. 23 лютого 2022 р. Румунія засудила дії Росії, яка визнала незаконні формування на території України «ДНР» та «ЛНР». А з початком повномасштабного нападу РФ на Україну, який президент Румунії Клаус Йоганніс засудив як «цілковито нелегальний шлях масового воєнного насильства проти незалежної і суверенної держави», румунський уряд разом із діаспорою та румунською національною спільнотою Буковини підтримують Україну та українців, адже румуни розуміють, що «Україна нині воює та боронить не лише себе, а за всю Європу»²⁴⁴. 27 лютого 2022 р. Румунія оголосила про підтримку санкцій Європейського Союзу проти Росії.

Прийняття і надання житла вимушеним переселенцям з України, відправка гуманітарної допомоги, палива, військового обмундирування, боєприпасів та зброї Збройним силам України, медичного обладнання й медикаментів, заборона використання румунських портів на Чорному морі і на Дунаї кораблями під російським прапорами, співпраця з Туреччиною щодо знешкодження мін у Чорному морі, допомога в справі експорту українського зерна, маніфестації на підтримку України і засудженням злочинів РФ під російським посольством в Бухаресті – це не повний перелік проявів підтримки та допомоги Румунії Україні. Наприклад, 3 липня 2014 р. Румунія першою з країн-членів ЄС ратифікувала Угоду про асоціацію між Європейським Союзом і

²⁴⁴ Глава МЗС Румунії: Україна має перемогти у війні з РФ, і я впевнений, що це станеться.
URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/22/7138247/>

Україною. 14 травня 2022 р., одним з перших, румунське посольство відновило свою роботу у Києві після віроломної атаки російських окупантів на столицю України. Румунія була також однією з перших країн, яка почала поставляти Україні летальну зброю. Як заявив міністр оборони України Олексій Резніков, «ще сотні одиниць стрілецької зброї, десятки тисяч таких необхідних боеприпасів і запасних частин для різного озброєння».

Румунські лідери також відреагували на звірство російської армії в Україні. Зокрема, президент К. Йоганніс наголосив на потребі розслідувати бучанську трагедію та притягнення усіх винних до відповідальності. «Вторгнення Росії в Україну має жахливі, невимовні наслідки – кадри з Бучі та інших міст України мають бути нагадуванням усьому світу, що ми повинні припинити цю незаконну агресію і що всі винні мають відповісти! Сподіваюсь на триумф міжнародного правосуддя!», - написав президент Румунії у Twitter. Румунський прем'єр-міністр Ніколае Чуке, своєю чергою, 26 березня 2022 р. в інтерв'ю заявив, що «протизаконна, неспровокована, брутальна агресія проти України є найбільшим випробуванням з часів Холодної війни і відкриває нову сторінку у європейській історії», і тому НАТО має радикально розширити свій мандат, щоб відповідати викликам нового покоління. А міністр закордонних справ Румунії Богдан Ауреску після зустрічі з українським колегою Дмитром Кулебою 22 квітня заявив, що його країна підтримує європейські прагнення України і наголосив: «Ми єдині з українським народом. Загиблі в Україні - це наші брати і сестри, наші батьки і наші діти. Ці злочини не повинні залишатися безкарними, і Румунія підтримує міжнародне розслідування дій Росії... Україна має перемогти у цій війні, і я переконаний, що вона перемаже»²⁴⁵.

З початку широкомасштабного російського воєнного вторгнення в Україну Румунія оперативно відреагувала, щоб надати допомогу українським біженцям. За інформацією МВС Румунії від 15 квітня 2022 р., з початку російсько-української війни до країни загалом прибуло понад 600 тисяч осіб з України, але більшість з них вирішили продовжити подорож у інші країни. На той час у Румунії проживало 70 тисяч українців, з яких понад 10 тисяч звернулися за отриманням державної допомоги. Зокрема, допомога українцям в Румунії становила понад 63 мільйони євро, що складалася з безкоштовного доступу до медичних послуг, освіти, а також заходів підтримки дітей, забезпечення безкоштовного транспорту по території Румунії, відкриття ринку праці. Вже 25 лютого 2022 р. благодійна фундація Румунський об'єднаний фонд за підтримки Посольства Румунії у США започаткувала Український фонд миру з метою зібрати не менше 100 тис. доларів на підтримку українських біженців у

²⁴⁵ Президент Румунії: Агресія РФ проти України впливає на сталий розвиток у всьому світі.
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3575901-president-rumunii-agresia-rf-proti-ukraini-vplivae-na-stalij-rozvitok-u-vsomu-sviti.html>

Румунії. А в березні того ж року в румунському місті Хусі запрацював гуманітарний хаб, створений благодійною організацією «Help Ukraine» для допомоги передусім південним регіонам України. Перебуваючи у складі делегації лідерів провідних європейських держав в Києві напередодні саміту Ради ЄС щодо надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу 16 червня 2022 р., президент Румунії Клаус Йоганніс на прес-конференції заявив: «Один мільйон триста тисяч українців перетнули наш кордон - здебільшого жінки та діти... Ми маємо мобілізацію громадянського суспільства - разючу, небувалу підтримку України та українців»²⁴⁶. А станом на березень 2023 року українсько-румунський кордон перетнули вже понад 2 мільйони осіб, з яких понад 120 тисяч попросили у Румунії тимчасового захисту.

У своєму виступі на 77-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (2022 р.) президент Румунії Клаус Йоганніс знову заявив, що війна, розв'язана Росією проти України, спричиняє неприпустимі порушення норм та принципів міжнародного права, зокрема основних прав людини. «Наслідки цієї війни мають глобальний характер і не обмежуються питаннями нашої безпеки. Вони спричиняють неприпустимі порушення норм та принципів міжнародного права, включаючи міжнародне гуманітарне право, та основних прав людини. Крім того, вони впливають на сталий розвиток у всьому світі», - зазначив румунський лідер, додавши, що це має викликати стурбованість у всіх держав, незалежно від того, наскільки вони віддалені від війни, і що треба діяти негайно та підтримати усіх, хто бореться за свободу й демократію.

Підтвердженням дієвої підтримки Румунією України є також й те, що в травні 2022 р. Румунія вирішила втрутитися на користь України у справі в Міжнародному суді проти Російської Федерації. А влітку минулого року Румунія та Україна відновили залізничне сполучення на ділянці Рахів - Ділове - Валя-Вішеулуй. Через російське вторгнення в Україну румунський порт Констанца має важливе значення для відвантаження зерна з цієї країни через Чорне море. На початку 2023 р. уряди Румунії та Молдови оголосили про низку логістичних проєктів для поліпшення транспортування товарів з України, особливо зерна. Зокрема, спільними зусиллями Румунія і Молдова побудують понтонний міст через прикордонну річку Прут, щоб поліпшити транспортування вантажів з України, в першу чергу продовольства²⁴⁷. На початку 2023 р. уряди Румунії та Молдови оголосили про низку логістичних проєктів для поліпшення транспортування товарів з України, особливо зерна.

²⁴⁶ Редько Д. Румунія – Україна: як спільна історія змінює сусідів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3558833-rumunia-ukraina-ak-spilna-istoria-zminue-susidiv.html>

²⁴⁷ Румунія всебічно підтримуватиме Київ у протидії збройній агресії Росії, – посол. URL: https://lb.ua/world/2022/11/07/535116_rumuniya_vsebichno_pidtrimuvatime.html

Зокрема, спільними зусиллями Румунія і Молдова побудують понтонний міст через прикордонну річку Прут, щоб поліпшити транспортування вантажів з України, в першу чергу продовольства. В Румунії також планують побудувати новий пороховий завод і створити потужності для виробництва боєприпасів (і не тільки за стандартами НАТО, а й для того, щоб поповнювати запаси України у частині озброєнь, які ЗСУ використовують для боротьби з Росією).

Нарешті, Румунія ухвалила декілька важливих політичних рішень щодо України. У листопаді 2022 року румунські депутати та сенатори проголосували за Декларацію румунського парламенту про засудження навмисного голоду (Голодомору), якого зазнав український народ внаслідок радянської окупації у 1932-1933 роках. А у 2023 році парламент Румунії на спільному засіданні обох палат схвалив декларацію до річниці повномасштабного вторгнення Росії, яка рішуче засуджує загарбницьку війну РФ та закликає негайно вивести російські війська.

Загалом, румунська влада і більшість суспільства добре усвідомлюють: саме російська загроза є небезпечною для Румунії, зокрема стала причиною нестабільності у Чорному морі, що позначається на румунських планах і добробуті, а також на ставленні румунів до своєї сусідки – України. Наприклад, згідно з опитуванням, проведеним восени 2022 р. «Українською призмою» у партнерстві з представництвом фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та у співпраці з дослідницькою компанією «Інфо-Сапієнс», у Румунії кількість тих, хто позитивно ставиться до України, становить 52%. 77% громадян Румунії вважають, що Україна має стати членом ЄС, а прийняття України до НАТО підтримують 72% румунів. Цікавим є також показник готовності надавати ще більше військової допомоги Україні. У Румунії тих, хто вважає, що Центральна Європа та держави Балтії повинні надавати Україні ще більшу військову допомогу, сягає 40%. Схожі результати й щодо економічної допомоги – 41%²⁴⁸.

Щоправда, серед румунських політиків та частини румунського суспільства є й такі, котрі мріють про часи т. зв. «Великої Румунії», висувують територіальні претензії до сусідніх держав, зокрема й України. У вересні 2022 р., наприклад, колишній очільник міністерств закордонних справ та освіти Румунії Андрей Марга в одному із своїх публічних виступів безапеляційно заявив: «Я стверджую це з усією відповідальністю, Україна у неприродних кордонах. Вона має віддати свої території: Закарпаття – Угорщині, Галичину – Польщі, Буковину – Румунії, а Донбас і Крим – Росії. Це все території інших держав, не України»²⁴⁹. 25 жовтня 2022 р. було відправлено у відставку міністра оборони

²⁴⁸ Герасимчук С. Недооцінений союзник: чому «руссофобія» Румунії так і не зробила її близьким другом України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/03/24/7158596/>

²⁴⁹ Політики в Румунії та Угорщині фантазують про «перемогу Росії». URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/politiki-v-rumuniji-ta-uhorshchini-fantazujut-pro-peremohu-rosiji.html>

Румунії В. Динку, який закликав до миру в Україні на російських умовах, а 5 листопада 2022 р. Міністерство закордонних справ Румунії спростувало заяви Путіна про румунські територіальні претензії до України і висловилося за продовження допомоги ЄС і НАТО Україні в її супротиві російській агресії.

Досить красномовним є і такий факт. Якщо за результатами опитування, опублікованими Європейською радою з міжнародних відносин у березні 2023 р., загалом дві третини європейців вважають Росію противником своїх держав, то у Румунії лише 44% опитаних громадян згодні з цим. Або такий приклад: за даними румунських ЗМІ, в березні 2023 р. позафракційна сенаторка парламенту Румунії Діана Шошоакє – засновниця маргінальної ультраправої партії S.O.S., подала законопроект, який пропонує денонсувати Договір про добросусідство і співробітництво України та Румунії 1997 року і приєднати до Румунії «історичні території, які їй належали, а саме: Північну Буковину, Герцу, Буджак (Кагул, Болград, Ізмаїл), історичний Марамуреш та острів Зміїний». У відповідь, Міністерство закордонних справ України рішуче засудило спробу поставити під сумнів територіальну цілісність України і підважити дух добросусідства між Україною та Румунією.

Утім, громадяни Румунії в питанні ставлення до російсько-української війни 2014-2023 рр. більшою мірою на боці України і підтримують її у боротьбі проти російського агресора. До того ж ця війна повернула інтерес до самої Румунії і стала аргументом на користь її спроб позиціонувати себе як бастион НАТО на Чорному морі. Підтвердженням цього стала Чорноморська безпекова конференція в Бухаресті 12-13 квітня 2023 р., що зібрала міністрів закордонних справ і оборони України, Румунії і Молдови та міжнародних партнерів. В ухваленій ними спільній заяві міністри зазначили, що три держави мають схожі безпекові занепокоєння та однакову зацікавленість у стабільному та безпечному Чорноморському регіоні. Вони підкреслили, що вторгнення Росії в Україну у 2022 році як продовження агресії, розпочатої у 2014 році, спричинило страждання та руйнування для мільйонів людей. Окрім військових атак на Україну, Росія продовжує використовувати широкий спектр гібридних тактик, спрямованих на подальше залякування України, Молдови та інших країн регіону. Міністри висловили готовність до тісної співпраці для зміцнення спільних можливостей з протидії російській пропаганді та зміцнення стійкості суспільств своїх країн, у тому числі до дезінформації. Учасники зустрічі також підкреслили відданість суверенітету, територіальній цілісності та незалежності Молдови та України в межах їхніх міжнародно визнаних кордонів, що поширюються на територіальні води, а Чорне море визнали таким, що залишається територією стратегічного значення для безпеки європейського континенту та євроатлантичного регіону, і в цьому контексті назвали розширення Європейського Союзу, а також поглиблену співпрацю з НАТО ключовими в цьому стосунку і пообіцяли докладатимемо всіх зусиль, щоб

продовжувати сильну європейську та євроатлантичну підтримку регіону. Нарешті, міністри у спільній заяві підкреслили важливість тристороннього формату діалогу та співпраці Румунія-Молдова-Україна для зближення трьох країн і підтвердили тверде бажання продовжувати координацію в цьому форматі²⁵⁰.

Звісно, за мирного часу, і особливо в контексті переговорного процесу приєднання України до Європейського Союзу, в українсько-румунських відносинах можуть роз'ятритися старі рани. Зокрема, аналітики відносять до них проблему національних меншин, «молдавської мови» в Україні, багаторічні розбіжності щодо судноплавства у дельті Дунаю. Проте Румунія, на відміну від іншої сусідки України – Угорщини, налаштована на діалог з Україною, а не на ультиматуми. Тож зі всією вірогідністю можна припустити, що за посередництва Брюсселя Київ та Бухарест зможуть вирішити всі проблемні моменти двосторонніх відносин.

Україна була першою серед держав світу, яка визнала незалежність Словацької Республіки (СЗ) в день її офіційного проголошення – 1 січня 1993 р., того ж дня Київ та Братислава встановили дипломатичні відносини. Словаччина, своєю чергою, 21 вересня 2014 р. в числі перших держав-членів ЄС ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Разом з тим, вільні від історичних тягарів та серйозних проблемних питань українсько-словацькі відносини, на жаль, тривалий час не мали системного характеру, а радше були, на думку експертів, історією недооцінених можливостей. Україна та Словацька Республіка багато в чому залишалися «terra incognita» одна для одної: «забутий сусід» – так часто, наприклад, посилалися ще нещодавно на Україну в Словаччині. А словацько-українські відносини загалом є доволі прагматичними. До того ж, багато словаків, наприклад, залишаються симпатиками ідей та ідеології панславізму, згідно з якою Росія сприймалася, зокрема словацькими націоналістами, як єдиний союзник і захисник всіх слов'янських народів, а для частини словацького політикуму досить близька російська призма сприйняття України. Якщо колишній президент СР Андрей Кіска у 2014-2019 рр. відкрито засуджував агресію РФ проти України, підтримував антиросійські санкції та європейські прагнення України, то словацькі прем'єр-міністри того періоду Роберт Фіцо та Петер Пелегріні були відомі заявами про контр-продуктивність антиросійських санкцій та заграваннями з Росією. Це пояснюється тим, що якщо для України

²⁵⁰ Україна, Румунія і Молдова в Бухаресті домовилися про зміцнення відносин. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/13/7397802/>

Росія є агресором і основною загрозою безпеки, то для Словаччини Росія часто є можливістю і довгостроковим партнером, адже вона була і все ще залишається основним постачальником енергоресурсів і величезним ринком для словацьких товарів. А економічна співпраця між Словаччиною та Україною є не дуже активною: у 2018 р., наприклад, двосторонній товарообіг склав всього близько 1,4 млрд дол. Практично єдиним успішним напрямом співпраці став проєкт реверсу природного газу зі Словаччини до України через газогін «Вояни-Ужгород», що забезпечував енергетичну безпеку України; наприклад, частка Словаччини в транзиті природного газу з Європи до України в 2018 р. становила 81,4%²⁵¹.

Ситуація в Словаччині і словацько-українських відносинах почала змінюватися після перемоги на президентських виборах у 2019 р. кандидата від проліберальних сил Зузани Чапутової і парламентських виборів та призначення нового уряду СР в 2020 р. Вже у вересні 2019 р., під час перших ста днів президентства З. Чапутової, відбувся її офіційний візит до Києва, який засвідчив важливість України для Словаччини. «Я вважаю це зближення (між Україною та Словаччиною – Авт.) особливо важливим в той час, коли Україна переживає важкі часи. Я шкодую про те, що існують різні міфи і неправди про неї. Саме тому я хочу, щоб наші громадяни знали і відкрито говорили про складну ситуацію, в якій перебуває Україна, і про серйозні наслідки порушення правил мирного співіснування між державами», – написала президентка Словацької Республіки на сторінці у Facebook. 15 лютого 2022 р. З. Чапутова засудила звернення Державної думи РФ до президента Путіна із проханням визнати незаконні республіки в ОРДЛО. «Територіальна цілісність України, зокрема на Донбасі, не те, що має диктувати російський парламент. Вирішувати можуть лише українці, а ми – підтримувати. Не можна говорити про мир, водночас роблячи кроки, що його підривають», – написала вона у Twitter.

А з перших днів широкомасштабної агресії Росії проти України Словацька Республіка як член Європейського Союзу та НАТО і сусідня з Україною держава активно підтримує національно-визвольну війну українського народу, надаючи Україні моральну, політичну, дипломатичну, гуманітарну та військову допомогу. Вже 25 лютого 2022 р. президентка СР Зузана Чапутова та прем'єр-міністр Едуард Гегер рішуче засудили відкриту агресію Росії проти України, а міністр закордонних справ Іван Корчок заявив, що Україна допомогла Словаччині «відкрити очі». Свідченням цього стали візити прем'єр-міністра Е. Гегера (8 квітня 2022 р.) та президентки Словаччини З. Чапутової (31 травня 2022 р.) в Україну, а також звернення останньої російською мовою до

²⁵¹ Вовканич І., Шніцер І. Реакція країн Вишеградської четвірки на повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (29). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. С.14.

російських солдатів та командирів, засудивши воєнні злочини, звірства та насильство, які вони коять в Україні під гаслом «визволення»²⁵². «Той світ без війни, в якому ми просто намагалися жити, ви перетворили на світ, у якому помирають абсурдно, жорстоко та безглуздо. Ніхто вам не загрожував і ніхто не хотів завдати вам шкоди, проте ви завдасте шкоди», - наголосила З. Чапутова у відео повідомленні, опублікованому у Твіттері 26 квітня 2022 р. А під час свого виступу в українському парламенті 31 травня президентка Словачької Республіки заявила, що «українці захищають свою країну, своє життя, своє майбутнє та своє право ухвалювати рішення самостійно. Ви захищаєте право та правила, які гарантували нашому континенту десятиліття миру, правила, які сьогодні зримо топче Російська Федерація. Своєю боротьбою ви захищаєте й нас, і ми дякуємо вам за це, ваша війна справедлива й оборонна. У цій війні весь демократичний світ на вашому боці й не лише риторикою, яку ви вже давно слухаєте, зараз настав час дій».

Яскравим і повчальним був також виступ З. Чапутової під час загальних дебатів на 77-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН 20 вересня 2022 р., в якому вона заявила, що саме слабкість світу стосовно Росії у 2014 р. призвела до ще більшої агресії, тож тепер необхідно винести уроки зі зроблених у минулому помилок. «Сьогодні ми стаємо свідками як один із п'яти постійних членів (Радбезу ООН – Авт.) відкрито відмовляє іншому члену ООН - Україні - у праві на існування як незалежної держави... 141 країна засудила війну Москви проти України в резолюції Генеральної асамблеї. Жодне вето не зможе змінити очевидну істину - що сьогодні захищати мир у всьому світі, Росія робить усе, щоб його зруйнувати. Агресія Москви завдала збитків усьому світу»²⁵³, - сказала президентка Словаччини. Вона наголосила, що в Україні загинули тисячі невинних цивільних. Мільйони людей змушені тікати через війну зі своїх домівок. І ще мільйони людей у світі перебувають на межі голоду через дії Росії, які призвели до посилення і без того серйозної глобальної продовольчої кризи. «Усі ми повинні стати голосом України. Голосом, який буде продовжувати говорити про злочини Росії в Україні, щоб нікому не було дозволено чинити такі звірства. Володимир Путін сподівався захопити Україну і злякати всіх нас, він не досяг успіху. Про це говорять успіхи на полі бою в Україні», - зазначила З. Чапутова.

Окрім відвертих і чітких заяв словацьких керівників на підтримку України в її протистоянні російській агресії, сусідня країна активно допомагає їй. Вже другого дня після російської агресії Словачька Республіка надала 100 тис. євро

²⁵² Левонюк Т. Братислава відкриває вікно можливостей: що означає візит президента Чапутової до Києва // Європейська правда (eurointegration.com.ua)

²⁵³ Президентка Словаччини – до Генасамблеї ООН: Усі ми повинні стати голосом України.
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3575882-prezidentka-slovaccini-do-genasamblei-oon-usi-mi-povinni-stati-golosom-ukraini.html>

на допомогу Україні, 27 лютого - підтримала санкції Європейського Союзу проти Росії за її агресію. А 28 лютого Словаччина оголосила про рішення надати Україні військову допомогу: йшлося про дизельне паливо, газ і боєприпаси. До початку травня 2022 р. Словаччина виділила Україні військової допомоги на 10 млн. євро, а 7 травня словацький уряд ухвалив рішення надати Україні військових матеріалів ще на 2 млн. євро. Словаччина також здійснює поставки Україні гелікоптерів, танків Т-72, ракетних боєприпасів для «Градів», самохідних артилерійських установок Zuzana 2 (у 2022 р. передано Україні 8 САУ, а протягом 2023 р. передбачається передати ще 16), розмінувальної техніки та іншої зброї, висловила готовність передати їй свої системи протиракетної оборони С-300 та винищувачі МіГ-29, розглядає можливість власного видобутку урану з метою заміщення ядерного палива з Росії, відмовилася від пропозиції РФ змінювати умови газових контрактів і перейти на оплату в рублях, спільно з Німеччиною відкрила на сході Словаччини базу з ремонту важкої військової техніки для Збройних Сил України.

На початку грудня 2022 р. уряд Словаччини схвалив новий пакет військової допомоги для України. Про це заявив глава МЗС Словаччини Растіслав Качер на спільній прес-конференції з главою МЗС України Дмитром Кулебою у Києві 8 грудня: «Ми і далі підтримуватимемо вас практично у вашій боротьбі. Вчора наш уряд схвалив новий пакет оборонної допомоги. Це боєзапас, великі калібри, також для винищувачів, теплі речі, інше спорядження» - сказав Качер. Також, за його словами, Словаччина продовжить гуманітарну допомогу Україні, щоб українці легше могли перезимувати. Міністр закордонних справ СР також наголосив на тому, що ніхто не може підштовхувати Україну до переговорів, вона сама має визначати умови миру. Для тих хто каже: «Ми хочемо миру, миру шляхом перемовин» ми відповідаємо: «Ми вже спробували з Гітлером, ми вже спробували перемовини від нас, хтось за нашою спиною намагався провадити... Ми знаємо, це призвело до руйнації Чехословаччини і до Другої світової війни і втрат десятків мільйонів людей. Ми цього ніколи не повторимо» - заявив він. «Ми знаємо науку історії, ми навчилися і будемо вас підтримувати до самого кінця. Кінець – це коли ви скажете. Це український варіант миру, український формат, українське рішення, і Україна повернеться у свої кордони цілком, забравши назад свою суверенну територію» - наголосив міністр. А прем'єр-міністр СР Едуард Гегер під час теледискусії Громадського радіо та телебачення Словаччини 8 січня 2023 р. заявив, що «Україна повинна виграти боротьбу», тому що «не можна розраховувати на те, що Росія не нападе й на інші держави»²⁵⁴.

²⁵⁴ Опитування: 47% словаків хочуть перемоги України у війні, лише 19% – Росії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/4/7148085/>

Загалом, за офіційними даними, з лютого 2022 року Словаччина надала Україні озброєння на загальну суму майже 168 мільйонів євро. Йдеться про зенітні ракетні комплекси С-300, гелікоптери, тисячі ракет для систем залпового вогню «Град» і десятки бронемашин. А на тлі нових звернень української влади в лютому 2023 р. до західних країн щодо надання винищувачів Словаччина розглядає можливість ближчим часом надати Україні 10 із 11 своїх літаків МіГ-29 радянського виробництва, які було знято з озброєння минулого року. Про це заявив міністр оборони Словаччини Ярослав Надь на початку березня 2023 р., додавши, що останній, 11-ий радянський винищувач планується передати словацькому музею. І вже 18 березня Словацька Республіка підписала угоду з Україною про передачу Києву 13 винищувачів МіГ-29 та двох комплексів протиповітряної оборони «Куб». Міністерство оборони Словаччини з приводу цього наголосило, що безкоштовна передача Києву військової техніки відповідає зовнішньополітичним інтересам Братислави та загальним принципам міжнародного права.

Нарешті, сусідня країна прийняла значне число біженців з України і навіть ухвалила спеціальні зміни до національного законодавства щодо підтримки біженців, а також українських науковців і студентської молоді тощо. Наприклад, з початку широкомасштабної воєнної агресії Росії проти України українсько-словацький кордон перетнуло понад 300 тис. українців, з яких близько 60 тис. отримали статус тимчасового захисту в Словаччині.

Водночас, хоча офіційна державна політика СР щодо війни кремлівського режиму була одностайною, однозначною та солідарною з Україною, яка стала жертвою російської агресії, реакція словацьких політичних партій на цю війну виявила розкол у поглядах та цінностях. На бік України стали продемократичні та проінтеграційні політичні сили, що виходять з пріоритету загальнолюдських цінностей свободи, демократії, прав людини та права кожної нації визначати свою долю. Навпаки, політичні сили, що є прихильниками національного егоїзму, недовіри до інтеграційних об'єднань, членом яких є Словаччина, не підтримали Україну і стали на бік Росії відкрито чи приховано. Зокрема, деякі опозиційні парламентські популістські партії, такі як SMER-SD («Напрямок – соціальна демократія», лідер Роберт Фіцо, прем'єр СР у 2012-2016) і SNS («Словацька національна партія», лідер Андрій Данько, спікер парламенту СР у 2012-2020), виступають проти спільної політики ЄС щодо Кремля і за дружні відносини та співпрацю з Росією, незалежно від її політики. Ці політики та їхні активісти стверджують, що санкції Заходу проти РФ завдають шкоди економікам країн-членів ЄС, у т. ч. Словаччині, і що вони є проявом антиросійських настроїв і їх треба скасувати (в січні 2023 р., наприклад, з подібними заявами виступив міністр економіки СР), виправдовують політику РФ, організовують антиукраїнські, по суті проросійські «кампанії миру»,

активно виступають проти постачання зброї Україні та оборонної співпраці СР зі США тощо.

Наприклад, за уявленням лідера впливової в Словаччині партії SMER-SD Р. Фіцо, мир має настати, коли західні держави припинять постачання зброї Україні. Він так пояснював позицію своєї партії щодо цього: «Ми говоримо про підтримку переговорів між українцями та росіянами. Усі зусилля мають бути зосереджені на мирних переговорах... Але яка реальність? На жаль, словацький уряд посилає в Україну смертоносні боєприпаси. Він ненавидить простих звичайних росіян. Словацький уряд підтримує неприйнятну ідею про колективну провину (росіян. – Авт.)... Просто подивіться на виступ президента США Байдена і його переконання, що нарешті з'явилася можливість знищити смертоносного російського ворога». Особливо жорсткою стала риторика партії SMER-SD щодо ЄС та України напередодні дострокових парламентських виборів в Словаччині, призначених на вересень 2023 р. Зокрема, її лідер Фіцо під час виборчої кампанії заявляв, що війну в Україні у 2014 р. розпочали «українські фашисти», а повернути Крим неможливо.

Схожу позицію мають також деякі інші партії, зокрема правоекстремістські партії LSNS (Народна партія «Наша Словаччина») і «Республіка», SaS (партія «Свобода і солідарність»), «Для людей», «Ми – родина», «Прогресивна Словаччина», KDĽ (партія «Християнсько-демократичний рух» та Словацько-російське товариство (SRS) на чолі з колишнім прем'єром Яном Черногурським, а також окремі депутати Європарламенту від Словацької Республіки. Зокрема, голова SRS, однієї з головних проросійських організацій у Словаччині, відкрито підтримував російську агресію проти України та наміри Кремля «демлітаризувати» і «денацифікувати» Україну, що означатиме, на його думку, зміну політичного режиму. В середині березня 2022 р. на сайті цієї організації Черногурський навіть представив сценарій розвитку Європи після закінчення російсько-української війни, який у заключній частині містить фактичну рекомендацію Словаччини змінити зовнішньополітичну та цивілізаційну орієнтацію і повернутися у сферу впливу Росії: «Якщо Росія переможе в українському конфлікті – зростатиме геополітичний вплив Росії в Європі. Тоді президент Путін може повернутися до своїх вимог до Байдена у грудні минулого року, щоб США та НАТО повернулися до кордонів 1997 року. Отже, розширення НАТО на схід буде фактично скасовано... Усі міжнародні договори в цій сфері набудуть іншої ваги, і скасування деяких не буде немислимим... Російська концепція державної інтеграції відрізняється від західної, представлені Європейським Союзом. У російській концепції держави не втрачають значної частини свого суверенітету, ніж в ЄС, а повинні довести власну

життєздатність. Життєздатні держави вступають в інтеграційне угруповання і розвивають взаємну інтеграцію, зберігаючи при цьому життєздатність»²⁵⁵.

Подібні численні антиукраїнські й проросійські, а часом безглузді публічні висловлювання лідерів та активістів цих партій впливають, на жаль, на суспільну думку в Словаччині. Мабуть не випадково словаки найбільше у Центральній Європі підтримують Путіна та довіряють російській пропаганді. Зокрема, проведене влітку 2021 р. опитування показало, що 55% словаків схвально ставилися до президента РФ, а у лютому 2022 р., перед російським вторгненням в Україну, 44% словаків звинувачували у напруженні на українських кордонах НАТО та США, тоді як лише 33% звинувачували Росію. Проведене в середині вересня 2022 р. опитування, своєю чергою, показувало, що більшість населення Словаччини радше вітали б перемогу Росії, а не України, у російсько-українській війні. Щоправда, вже в жовтні 2022 р. внаслідок успішного контрнаступу ЗСУ настрої серед словаків дещо змінилися: 27% респондентів віддавали перевагу перемозі України і лише 10% - Росії, утім переважна більшість словаків – майже 60% - схилилися на користь «мирних домовленостей воюючих сторін»²⁵⁶.

16 лютого 2023 р. Національна рада (парламент) Словацької Республіки вкотре засудила російську агресію в Україні та висловила підтримку незалежності, суверенітету і територіальній цілісності України, а в прийнятій резолюції назвала нинішній російський режим терористичним, а Росію - державою-спонсором тероризму. Водночас документ засуджує гібридну війну, яку Росія веде і на території Словаччини і закликає правоохоронні органи, розвідувальні служби та інші компетентні органи не недооцінювати загрозу, а вжити ефективних заходів проти неї з метою підтримки безпеки і демократії в Словаччині.

З першого дня широмасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну Чеська Республіка (ЧР) відкрито засудила дії Кремля і стала одним з найактивніших партнерів-союзників нашої держави, зокрема, вже через 14 днів після початку російського вторгнення Чехія здійснила перші поставки воєнної техніки в Україну. Показово, що під впливом подій 24 лютого 2022 р. власні

²⁵⁵ Див.: Месежніков Г. Словаччина в контексті агресії Росії проти України: внутрішній та зовнішньополітичні аспекти // Геополітика України: історія і сучасність. Збірник наукових праць. Вип. 1(28). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. С. 29-45.

²⁵⁶ Див.: Словаки найбільше у Центральній Європі підтримують Путіна та довіряють роспропаганді – опитування. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/31/7140394/>; Більшість населення Словаччини хоче перемоги Росії у війні – опитування // <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/15/7367533/>

погляди на війну в Україні і своє ставлення до Росії змінив президент ЧР Мілош Земан, якого раніше небезпідставно звинувачували в «проросійській політиці». Зокрема, в ексклюзивному інтерв'ю Радіо Свобода на початку червня 2022 р. він заявив, що «з російським нападом на Україну настала принципово нова ситуація, на основі якої я реаую. Ця ситуація зрозуміла: мова про агресію проти суверенної держави... Напад на Україну був для багатьох людей в Росії і поза нею холодним душем, і я є одним з них... Далі, звичайно, необхідно продовжувати підтримувати Україну – матеріально і політично. Як відомо, Чеська Республіка належить до найкращих союзників України і тих, хто її найбільше підтримує. У цьому в нас широке політичне порозуміння, що є дуже важливим», адже «війна в Україні є зрештою справді війною проти всього Заходу і західної демократії. Це є війна проти світового порядку, яким ми його знаємо, і це нас торкається». А на запитання, чи вважає він В. Путіна «воєнним злочинцем», М. Земан відповів: «Сьогодні я думаю, що Путін справді мав би стати перед воєнним судом. І водночас перед судом російським за все те, що він з Росією охочий зробити. Путін вирішив напасти на Україну, хоча й повинен був знати, що настане після цього, тобто про неминучі заходи у вигляді економічних і політичних санкцій, які рішуче Росії торкнуться»²⁵⁷.

Однак, заради справедливості, варто відзначити, що довготривалі зв'язки із РФ та проросійськими політиками Мілош Земан розірвав не зовсім. Про це свідчить його зустріч з впливовим словацьким політиком Робертом Фіцо, який виступає за скасування санкцій проти Росії та проти військової допомоги Україні. Проте експерти констатували абсолютне порозуміння між президентом Мілошем Земаном та прем'єр-міністром Петером Фіалом стосовно принципового підходу до війни РФ проти України.

15 березня 2022 р. відбувся перший візит в Україну прем'єр-міністра ЧР Петера Фіали, в ході якого було обговорено підтримку нашої держави під час війни та посилення санкцій проти Росії як країни-агресора. 11 травня 2022 р. Сенат парламенту ЧР прийняв постанову щодо підтримки України, якою, зокрема, засудив численні військові злочини, вчинені Росією в Україні. «Етнічно мотивовані злочини проти людства, такі як масові страти, прояви неповаги до загиблих, катування, згвалтування, фізичне та психологічне насильство або насильницька депортація дітей, які Росія вчиняє систематично і масштабно, що є проявами геноциду проти українського народу», - зазначається в цьому документі. У вересні 2022 р. уряд Чехії ініціював створення Міжнародного кримінального трибуналу для Путіна та його друзів в ООН, а сьогодні вже 37 країн є учасниками коаліції щодо спеціального трибуналу над РФ.. А за

²⁵⁷ Мілош Земан про Україну, РФ, Крим, НАТО і допомогу під час війни. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/intervyu-milosh-zeman-ukrayina-rf-dopomoha-zbroya-krym-nato/31881437.html>

публічне схвалення війни РФ проти України в Чехії загрожує кримінальна відповідальність. Країна також серед перших в Європі закрила своє небо для російських літаків, заморозила активи російських олігархів на сотні мільйонів крон. Ще перед початком широкомасштабної агресії Росії проти України ЧР вислала з країни 90% складу російського посольства.

31 жовтня 2022 р. прем'єр-міністр Чеської Республіки П. Фіала на чолі урядової делегації прибув до України з новим робочим візитом. Під час зустрічі з президентом України Володимиром Зеленським він відзначив мужність українського народу у відстоюванні демократичних цінностей, свободи й територіальної цілісності своєї держави та заявив, що ЧР й надалі підтримуватиме Україну «тому що ми бачимо: на сході України дії Росії стають більш агресивними й політика Росії стає агресивнішою». У цьому контексті прем'єр-міністр ЧР наголосив на важливості надання Україні військової, гуманітарної, економічної допомоги та «чіткої перспективи вступу до західних структур – НАТО та Європейського Союзу». Він під час свого візиту до Києва також запевнив, що Україна буде пріоритетом під час головування Чехії в ЄС. У відповідь президент України В. Зеленський нагородив П. Фіалу орденом Ярослава Мудрого I ступеня за визначний особистий внесок у розвиток українсько-чеського міждержавного співробітництва, підтримку незалежності й територіальної цілісності України. Важливим підсумком зустрічі В. Зеленського і П. Фіали стало підписання ними Спільної декларації щодо євроатлантичної перспективи України, яка стала першим двостороннім документом, який підписала Україна з метою прискорення євроатлантичної інтеграції.

Також за результатами спільного засідання урядів України та ЧР 31 жовтня 2022 р. було підписано три документи, серед яких і спільна заява, в якій підтверджено рішучість відновити територіальну цілісність і суверенітет України в межах міжнародно визнаних кордонів. Учасники засідання наголосили на важливості подальшої активізації українсько-чеської співпраці, спрямованої на розвиток співробітництва між двома європейськими країнами та дружніми народами на основі взаємоповаги та розуміння. Офіційний Київ також привітав Програму гуманітарної, стабілізаційної, реконструкції та економічної допомоги ЧР Україні на 2023 – 2025 роки на суму майже 20 мільйонів доларів США щорічно, яка спрямована на відшкодування збитків від війни, допомогу внутрішньо переміщеним особам, розмінування територій та реконструкцію критичної інфраструктури. Не менш важливою стала офіційна заява уряду Чеської Республіки про непохитну підтримку України на її шляху до Європейського Союзу та вступу до НАТО «як вільного демократичного вибору українського народу».

Чеська Республіка активно підтримує Україну в її супротиві російській агресії і в міжнародних організаціях. «Чехія не визнає спроб анексії Росією українських територій і силової зміни кордонів та засуджує поведінку РФ, яка

становить загрозу для всіх членів міжнародної спільноти... Ми не визнали незаконної анексії Криму і ніколи не визнаємо незаконної анексії Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей України». Про це заявив постійний представник ЧР при ООН Якуб Кулганек 12 жовтня 2022 р. під час надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН, яка розпочала розгляд проєкту резолюції «Територіальна цілісність України: відстоювання принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй». Чеський посол також наголосив, що всі винні у найбільш серйозних порушеннях міжнародного права в Україні мають бути притягнуті до відповідальності, зокрема ті, хто причетний до організації так званих «референдумів». Він додав, що Чехія підтримує створення Спеціального міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності офіційних осіб РФ, відповідальних за злочин агресії проти України. «Ми закликаємо РФ припинити цю війну і негайно повністю та без жодних умов вивести свої війська з території України»²⁵⁸, - підкреслив Я. Кулганек.

Отже, Чеська Республіка максимально підтримує Україну, виділяючи їй, зокрема, значні кошти на військову та гуманітарну допомогу. За повідомленням міністерства оборони Чехії загальний обсяг військового обладнання, які передали Україні зі своїх складів Збройні сили Чехії, а також експортували чеські виробники зброї, на середину лютого 2023 р. становив понад 54,8 мільярда крон (приблизно 2,3 мільярда євро). З міркувань безпеки і тактичних міркувань ЧР не розкриває обсяг допомоги, але, за наявною інформацією, на додаток до боєприпасів і стрілецької зброї, вона відправила в Україну важку техніку, включаючи танки і бойові вертольоти. Зокрема, державні й приватні структури ЧР передали Україні 89 танків, а також 226 бронемашин і 39 гаубиць, 6 ракетних комплексів Strela-10MS тощо, причому близько третини цих поставок надійшли з армійських складів. Вона також вироблятиме для України мобільні системи протиповітряної оборони, призначені для боротьби з дронами. Окрім надання зброї, Чехія прийняла на лікування десятки українських солдатів, допомагає з ремонтом військової техніки та навчанням військовослужбовців. Крім того, міністерство оборони Чехії розглядає можливість підготовки або навчання молодших українських офіцерів та участі чеської військової поліції у розслідуванні воєнних злочинів в Україні. «Дії Заходу мають бути єдиними та ефективними. Це означає, що наша колективна допомога Україні не тільки продовжиться, але ми прискоримо і збільшимо її, хай то постачання боєприпасів, запчастин або ремонт техніки»²⁵⁹, – прокоментувала цю допомогу міністерка оборони Чехії Яна Чернохова.

²⁵⁸ Чехія в ООН: Дії росії становлять загрозу для всіх держав // <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3591946-cehia-v-oon-dii-rosii-stanovlat-zagrozu-dla-vsih-derzav.html>

²⁵⁹ Капнік О. «Війна в Європі стала реальністю»: у Чехії планують переозброїти і підготувати армію. URL: <https://tsn.ua/svit/viyana-v-yevropi-stala-realnistyu-u-chehiyi-planuyut-pereozbroiyiti-i-pidgotuvati-armiyu-2207509.html>; C:\Users\istdr\Downloads\Лісовська Р

Водночас, воєнна агресія Росії проти України змусила Чеську Республіку збільшити бюджет свого Міністерства оборони з метою екстреної модернізації/переозброєння своєї армії. Згідно з заявами міністра фінансів Збінека Станжури, чеський уряд планує вкладати більше коштів на оборону держави: якщо у 2021 р. ЧР спрямувала на цю сферу 1,4% ВВП, то нинішній уряд зобов'язався витратити на армію до 2025 р. 2% ВВП. «Ми повинні готуватися насамперед до найскладнішого і найнебезпечнішого сценарію, а саме до широкомасштабної війни проти передового супротивника. Війна в Україні – це великий тривожний дзвінок для всього суспільства. Потенціал ескалації війни в Україні продовжує зростати. Не можна виключати навіть найсерйозніший сценарій», – заявив з цього приводу голова Генерального штабу Чехії Карел Ржека. А заступник міністра оборони ЧР Томаш Копечний, перебуваючи на початку листопада 2022 р. в Києві для консультацій щодо додаткових військових потреб Збройних сил України, у великому інтерв'ю «Суспільному» впевнено заявив: «У нас немає ілюзій щодо справжніх намірів Путіна. Це геноцидна війна, це терористична війна. Це війна, яка демонструє цілковиту слабкість російської армії, що здатна вражати лише цивільну і критичну інфраструктуру та вбивати мирних жителів. Головне питання: як ми можемо це зупинити? Відповідь: через перемогу... Я впевнений, що Україна перемаже. Це буде безумовна перемога» і додав, що інакше – «ми будемо наступними. Звичайно, першими будуть поляки та країни Балтії, але потім будуть чехи. Росіяни просто окупують усіх, коли зможуть»²⁶⁰.

Заслуговує на увагу і стаття міністра закордонних справ Чеської Республіки Яна Ліпавського в «Європейській правді» від 9 березня 2023 р., в якій він, зокрема, пише: «Дедалі більше людей у Чеській Республіці та Європі закликають до миру, і я серед них... Мир настане тоді, коли Україна відновить контроль над своїми кордонами, а її армія і держава в цілому будуть настільки сильні, що Росія навіть не намагатиметься продовжувати війну». Він переконаний, що «переможена, зруйнована, недемократична і слабка Україна, про яку так мріє Володимир Путін, була б загрозою безпеці чеських громадян і всієї Європи. Тому ми маємо захистити Україну, щоб вона могла відновити свої кордони, зміцнити ЄС і НАТО, стати новою можливістю для чеських компаній і підприємців у сферах торгівлі, інвестицій та реконструкції країни»²⁶¹.

Нарешті, Чехія прийняла найбільшу кількість українських біженців на душу населення серед країн-членів ЄС: з початку російсько-української війни

²⁶⁰ «Я не думаю, що Путін буде в Гаазі, живим він туди не добереться» - заступник міністра оборони Чехії. URL: <https://suspilne.media/314176-a-ne-dumau-so-putin-bude-v-gaazi-zivim-vin-tudi-ne-doberetsa-zastupnik-ministra-oboroni-cehii/>

²⁶¹ Ліпавський Ян. Як уникнути нової війни після перемоги України: стаття глави МЗС Чехії URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/03/9/7157652/C:\Users\istdr\Downloads\Лісовська Р>

біженці з України отримали в цій країні понад 460 тис. віз тимчасового захисту, серед них майже 100 тис. осіб були працевлаштовані. Загалом, на кінець 2022 р. у Чеській Республіці проживало легально понад 630 тис. українців, що становить майже 4% всього населення. 28 жовтня 2022 р. президент України В. Зеленський нагородив столицю ЧР Прагу відзнакою «Місто-рятівник».

Водночас, у Чехії є сили й окремі політики, що виступають проти допомоги й підтримки Україні. Наприклад, у вересні 2015 р. під час голосування в нижній палаті парламенту ЧР за ратифікацію Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною 2014 р. 29 депутатів від Комуністичної партії Чехії й Моравії проголосували «проти». 3 вересня 2022 р. в Празі відбувся 70-тисячний мітинг проти особливого статусу українських біженців в ЧР та за прямі газові постачання з РФ. А 11 березня 2023 р. у Празі на Вацлавській площі відбувся скликаний партією «Право та гідність» (PRO) антиурядовий мітинг під гаслом «Чехія проти бідності», після якого частина протестувальників вирушила до будівлі Національного музею, вимагаючи прибрати український прапор. Систематично критикує уряд Чеської Республіки за допомогу Україні в її супротиві російській агресії голова опозиційного чеського популістського руху SPD Томіо Окамура. «З нас досить, з людей досить, ваша Україна весь час. Досі тільки українці, українці», - заявив він в одній із своїх довгих промов в Палаті представників чеського парламенту, наголосивши, що «Україна є пріоритетом для уряду Фіали, а ви викинули чеських громадян за борт. Для нас, SPD, чеський громадянин є пріоритетом».

Під час президентської компанії в Чеській Республіці наприкінці 2022 р – на початку 2023 р. в Празі відбувались акції протесту з гаслами відставки чеського уряду, що підтримує Україну і надає їй військову допомогу, проти проєвропейського кандидата, генерала у відставці Петера Павела і на підтримку колишнього прем'єр-міністра Чехії і мільярдера-популіста та кандидата у президенти ЧР Андрея Бабіша, відомого своїми проросійськими поглядами і який, зокрема, заявляв, що «допомога Україні зброєю втягне Чехію у війну, і досить допомагати Києву», і що в разі обрання його президентом «не відправлятиме солдатів до Польщі, Естонії, Литви та Латвії, якщо Росія нападе на них»²⁶². Згодом, після завершення президентських виборів, міністерство внутрішніх справ ЧР оприлюднило аналіз дезінформації та маніпуляцій під час цих виборів, спрямованих переважно проти П. Павела, аби завадити його обранню президентом Чехії. «Таким чином, можна зробити висновок, що в контексті президентських виборів у Чехії в 2023 році була зафіксована дезінформаційна діяльність іноземної держави (йдеться про Росію – Авт.), спрямована на завдання шкоди одному з кандидатів», – йдеться у заяві МВС ЧР.

²⁶² Андрущенко М. Олігарх проти генерала: чим важливі для України президентські вибори у Чехії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/01/24/7154681/>

У результаті другого туру президентських виборів в Чеській Республіці 28 січня 2023 р. переміг колишній голова військового комітету НАТО Петер Павел, набравши 58,32% голосів виборців. Наступного дня він зателефонував президенту України В. Зеленському, який привітав його з переконливою перемогою, і повідомив, що має намір відвідати Київ разом з президенткою Словаччини З. Чапутовою. А у своєму першому після обрання президентом ČR інтерв'ю міжнародним ЗМІ П. Павел сказав, що Україна «морально і практично готова» приєднатися до НАТО після закінчення війни. «Українська армія буде, мабуть, найдосвідченішою армією в Європі. Україна заслуговує бути частиною спільноти демократичних країн», – наголосив він. А в наступному інтерв'ю новобраний президент ČR заявив, що на військову допомогу Україні в протистоянні російській агресії не повинно бути «жодних обмежень», окрім ядерної зброї. «Ми повинні надати Україні всі засоби, щоб допомогти їй витіснити російську армію. Важливо демонструвати постійну підтримку України, підкреслювати все хороше й бажання продовжувати нашу ініціативу. Я думаю, що це те, що Україна повинна почути»²⁶³, – підкреслив П. Павел.

Щоправда, після інавгурації, новий президент ČR висловив дещо інші міркування щодо України. Зокрема, 16 березня 2023 р. в інтерв'ю агенції ЧТК П. Павел сказав: «Я думаю, що членство України або будь-якої країни в Європейському Союзі завжди можна краще пояснити тим, хто цього не хоче, як економічний, соціальний, культурний крок, а не як військовий. Безумовно, можливий вступ України до Європейського Союзу не викличе стільки суперечок, як розгляд питання про її вступ до НАТО». Водночас, президент Чехії окремо підкреслив, що вважає важливим бути на боці України не тільки на словах, але й через матеріальну чи фінансову допомогу. «Це єдине, що може не тільки підтримати бойовий дух українських солдатів, але й українського суспільства, який поки що надзвичайно високий... Якщо наші власні громадяни не бачитимуть сенсу допомагати Україні, якщо вони не сприйматимуть це як допомогу собі, то нам буде важко підтримувати темпи допомоги»²⁶⁴, – додав П. Павел, а також підтвердив, що відвідає Україну в квітні 2023 року.

І дійсно, 28 квітня 2023 р. президент Чеської Республіки разом з президенткою Словацької Республіки З. Чапутовою прибули до Києва і зустрілися з президентом України В. Зеленським. Під час спільної прес-конференції П. Павел заявив, що Україна і Чехія підготували шість проєктів зі спільного виробництва зброї та боєприпасів, навчальних літаків і ремонту танків із можливістю повного здійснення виробничих робіт українськими та чеськими фірмами на українській території. Також президенти України, Чехії та

²⁶³ Панченко Ю. Чехія постала проти проросійського реваншу: що показав перший тур виборів президента. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/01/16/7154203/>

²⁶⁴ Президентом Чехії стане экс-генерал НАТО Павел – результат підрахунку 100% голосів. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/29/7155078/>

Словаччини підписали спільну декларацію на підтримку повноправного членства України в ЄС і НАТО, яка окреслює спільне бачення трьох держав з найважливіших питань зовнішньої політики. Зокрема, документ поновлює вимогу до РФ негайно та беззастережно вивести всі свої збройні формування з території України і висловлює готовність держав до тісної співпраці з метою подальшого зміцнення обороноздатності України, посилення санкцій ЄС проти РФ та створення правової основи для використання заморожених російських активів для відбудови України²⁶⁵. Наступного дня, 29 квітня, президент ЧР П. Павел, для якого це був перший візит в Україну як глави держави, відвідав Дніпропетровську, а президентка СР З Чапутова – Чернігівську області України, де на власні очі ознайомилися із жахливими наслідками російської агресії і підтвердили наміри своїх країн допомагати Україні в післявоєнній відбудові.

Підсумовуючи сказане вище треба відверто визнати, що не все гаразд в наших відносинах із сусідніми державами-членами ЄС і НАТО. Водночас, російсько-українська війна, її вплив на внутрішньополітичний розвиток західних країн-сусідок України підтверджують, що життєво важливими інтересами цих держав та безпеки їх громадян є свобода і демократія, ефективний захист національної державності та перебування країн регіону в інтеграційних угрупованнях демократичних країн у співпраці з союзниками, партнерами та демократично орієнтованими сусідами. І що успішнішою та сильнішою економічно і стабільнішою політично буде Україна після перемоги над російським агресором, активнішою її зовнішня політика, то ще з більшою повагою й зацікавленістю в поглибленні рівноправного і взаємкорисного співробітництва будуть ставитися до неї наші найближчі сусіди й партнери.

Оптимізму в цьому питанні надає і заява президента України Володимира Зеленського про те, що «ми повинні вирішувати суперечки та прибрати тиск минулого з наших сучасних відносин зі всіма сусідами України, які нас поважають і які не є окупантами нашої держави», а також наміри/плани наших західних держав-сусідів сприяти відбудові України після перемоги над російським агресором.

²⁶⁵ Україна і Чехія підготували проекти зі спільного виробництва зброї, навчальних літаків і ремонту танків // <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/28/7160689/> ;

Чехія і Словаччина підтвердили готовність сприяти безпеці України до її вступу в НАТО // <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/28/7399935/>

РОЗДІЛ 5

Підтримка і допомога країн Балтії Україні в її супротиві російській агресії versus «нейтральної» політики Австрії, Швейцарії, Білорусі, Болгарії, Сербії, кавказьких і центрально-азійських країн

Позиція держав Балтії - Естонії, Латвії, Литви - щодо російсько-української війни визначається їхнім історичним досвідом співіснування з агресивною російською імперією у її різних іпостасях. Насильницька анексія Естонії, Латвії, Литви в 1940 році та вимушене перебування в складі СРСР до його розпаду у грудні 1991 року залишили слід у суспільній свідомості естонців, латишів, литовців, які як ніхто інший розуміють травматичний український досвід аналогічної співіснування з російською імперією. Навіть після вступу Естонії, Латвії, Литви в ЄС і НАТО російська загроза у їхній суспільній свідомості не стала меншою. Естонія має найменшу частку російськомовних громадян, які концентруються навколо м. Нарва. У Латвії російськомовних найбільше серед усіх балтійських держав. Литва має небезпечне сусідство з Калінінградською областю, яка є найбільш мілітаризованою територією в Європі. Ці фактори також помітно впливають на позицію країн Балтії щодо російської агресії проти України. Вони стимулювали рішення ЄС і НАТО щодо запровадження дієвих санкцій проти РФ за анексію Криму та агресію на Донбасі²⁶⁶.

Впродовж 2022 року Естонія за ротаційним принципом останній рік була непостійним членом Ради Безпеки ООН. У цьому статусі Естонія ініціювала в Раді Безпеки обговорення провокацій РФ проти України. 22 лютого 2022 року на фоні «визнання» Кремлем «ДНР-ЛНР» Київ відвідав президент Естонії Алар Каріс. Естонія висловила за посилення підтримки ЄС і НАТО України. 27 лютого 2022 року Естонія приєдналась до санкцій Європейського Союзу проти Росії за агресію в Україну. 4 квітня 2022 року «Газпром» припинив постачання газу в Естонію. Повідомлялось, що Естонія поставила Україні гаубиці, дрони. 20 січня 2023 р. за результатами роботи групи допомоги Україні «Рамштайн» Естонія оголосила про надання Збройним силам України амуніції на 113 млн. євро²⁶⁷.

13 квітня 2022 року Київ разом відвідали президент Латвії Е. Левітс, президент Литви Г. Науседа, президент Естонії А. Каріс, президент Польщі А. Дуда, які

²⁶⁶ Minna Alander. Warum Finnlandisierung keine Option für die Ukraine ist. URL: <https://www.swp-berlin.org/publikation/warum-finnlandisierung-keine-option-fuer-die-ukraine-ist>

²⁶⁷ Естонія надає Україні пакет військової допомоги на 113 млн. євро. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3655229-estonia-nadae-ukraini-paket-vijskovoi-dopomogi-na-113-miljoniv.html>

висловили безумовну підтримку Україні в її героїчному супротиві віроломній агресії Росії. 21 квітня 2022 року парламент Естонії визнав російську агресію проти України геноцидом²⁶⁸. Естонія направила своїх саперів в Україну для допомоги в розмінуванні Київщини. 3 травня 2022 року Естонія офіційно відмовилась переглядати договір про державний кордон з РФ.

6 травня 2022 року Київ разом відвідали міністри закордонних справ Естонії, Латвії, Литви. Також Естонія стала ініціатором додаткових санкцій проти РФ. 11 серпня 2022 року Естонія заборонила видавати шенгенські візи громадянам РФ. 20 серпня 2022 року президент України В. Зеленський привітав Естонію з Днем відновлення незалежності. Естонія закликала підіймати для РФ ціну війни проти України. Впродовж 2023 р. естонська допомога Україні залишалась масштабною і послідовною.

Відразу після масштабування російської агресії проти України 24 лютого 2022 року Латвія прийняла значну частку українських біженців, а 27 лютого 2022 року вона підтримала санкції ЄС проти Росії. 4 квітня 2022 року «Газпром» припинив постачання газу в Латвію. 5 квітня 2022 року Латвія відкликала посла з Росії і поставила Україні «Стінгери». 9 травня 2022 року у Ризі заступниця голови Верховної Ради України О. Кондратюк провела переговори зі спікером парламенту Латвії І. Мурцієне. Вважалося, що російськомовні жителі Латвії підтримували дії РФ проти України, що створювало додаткові ризики безпеки Латвії. 9 червня 2022 року Латвія заборонила трансляцію російських телевізійних каналів. 11 серпня 2022 року Сейм Латвії офіційно визнав РФ державою спонсором тероризму²⁶⁹.

1 жовтня 2022 року відбулися вибори Сейму Латвії. Перемога партії «Нова Єдність» К. Каріньша. На той час значна частина російськомовної громади Латвії почала переглядати своїє позитивне ставлення до РФ²⁷⁰. 3 березня 2023 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і президента Латвії Е. Левітса. Йшлося про нагальні потреби Збройних Сил України.

На відміну від сусідніх балтійських держав Литва, крім РФ, має ще одного проблемного сусіда Білорусь. Мінськ і Москва гостро реагували на створення в 2021 році «Люблінської трійки» у складі Литви, України, Польщі. Литва, так само як і Польща, Естонія та Латвія висловлювали занепокоєння підготовкою РФ до масштабної агресії проти України. 27 січня 2022 року президент України В. Зеленський провів телефонну розмову з президентом Литви Г. Науседою. Було обговорено військово-політичну ситуацію на українсько-російському кордоні.

²⁶⁸ Естонія визнала війну в Україні геноцидом українського народу. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-estoniya-viyna-v-ukrayini-henotsyd/31814413.html>

²⁶⁹ Латвія перевірятиме політичні погляди росіян, які хочуть зберегти громадянство. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/21/7149181/>

²⁷⁰ Програш росіян та нова коаліція: чим завершилися вибори у Латвії. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/3/7147973/>

10 лютого 2022 року відбулися переговори президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Литви Інґрідою Шимоніте. Того дня розпочалися російсько-білоруські військові навчання «Союзна рішучість». Литва висловила солідарність з Україною. За день до масштабування агресії 23 лютого 2022 року у Києві відбулися переговори президента України В. Зеленського, президента Литви Г. Науседи, президента Польщі А. Дуди²⁷¹. 27 лютого 2022 року Литва підтримала санкції ЄС проти Росії, а 10 березня 2022 року Сейм Литви закликав країни ЄС надати Україні статус країни кандидата на вступ. Аналогічну позицію зайняли Латвія та Естонія.

11 березня 2022 року президент України В. Зеленський привітав Литву з Днем відновлення незалежності. 24 березня 2022 року парламентська делегація Литви відвідала прифронтний Київ, висловивши солідарність з українським народом, який бореться з російською агресією. 2 квітня 2022 року Литва стала першою країною ЄС, яка повністю відмовилась від російського газу. 3 квітня 2022 року, документуючи бої та російські військові злочини у Маріуполі, загинув литовський режисер-кінодокументаліст Мантас Кведаравічюс²⁷². 4 квітня 2022 року Литва відкликала посла з Москви з 1 червня 2022 р. і закрила консульство РФ в Клайпеді. 11 квітня 2022 року прем'єр-міністр України Д. Шмигаль і його литовська колега Д. Шимоніте відвідали зруйноване росіянами м. Бородянка. 12 квітня 2022 року президент України В. Зеленський виступив перед парламентом Литви²⁷³.

10 травня 2022 року у Вільнюсі спікер парламенту Литви В. Чміліте-Нільсен провела переговори із заступницею голови Верховної Ради України О. Кондратюк. Литва підтримала ідею створення Трастового фонду для відновлення України. 21 червня 2022 року МЗС РФ виступив з погрозами на адресу Литви за блокаду транзиту до Калінінградської області. 23 липня 2022 року Литва відновила транзит до Калінінградської області товарів, які не суперечили режиму санкцій Європейського Союзу.

28 липня 2022 року президент Литви Г. Науседа нагородив президента України В. Зеленського Орденом Вітовта Великого. 14 жовтня 2022 року президент України В. Зеленський і президент Литви Г. Науседа обговорили технічне забезпечення Збройних сил України. 26 листопада 2022 року Київ

²⁷¹ Президенти Польщі, Литви, Латвії, Естонії в Києві. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/13/7137731/>

²⁷² У Маріуполі загинув литовський режисер Мантас Кведаравічюс. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3447141-u-mariupoli-zagynuv-litovskij-reziser-mantas-kvedaravicus.html>

²⁷³ Звернення Зеленського до Парламенту Литви. URL:

<https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-do-parlamentu-litvi-74285>

відвідала прем'єр-міністр Литви Д. Шимоніте²⁷⁴. Естонія, Латвія, Литва залишаються найбільш послідовними прихильниками ідеї швидкого вступу України до Євросоюзу і НАТО як гарантій від неповторення російської агресії. 16 лютого 2023 р. президент України В. Зеленський привітав Литву з 105-річницею відновлення державності.

У січні – лютому 2023 р. після рішення Естонії про передачу Україні всього запасу артилерії РФ понизила рівень дипломатичних відносин з Таллінном. У відповідь Латвія заявила про солідарність з Естонією та відкликання 10 лютого 2023 р. посла з Москви. Країни Балтії наполягали на послідовному продовженні підтримки України до остаточної перемоги над російським імперіалізмом. Один із перших закордонних візитів після формування нового естонського уряду прем'єр-міністр К. Каллас 24 квітня 2023 р. здійснила до Києва. Наголошувалось, що російська агресія проти України спонукала НАТО переглянути свою доктрину, яка доти передбачала можливість тимчасової окупації агресором національної території країни-члена НАТО, що викликало особливе занепокоєння країн Балтії та Польщі.

Отже, у випадку з країнами Балтії Україна має унікальну ситуацію, коли національні інтереси цих держав повністю гармонізуються з демократичними цінностями, які країни Балтії захищають разом з іншими країнами ЄС і НАТО та спільно з Україною.

Потенціал російського впливу на австрійську політику визначається специфікою австрійської банківської системи. Після 1991 року австрійські банки стали тихою гаванню для російських олігархічних капіталів. Такий стан справ відкривав широкі можливості для підкупу австрійських політиків головним чином ультраправого спрямування. Але не тільки їх. У 2021 р. закінчилась політична кар'єра наймолодшого австрійського канцлера Себастьяна Курца, який намагався вгамувати скандал з приводу спроби російського капіталу купити австрійські засоби масової інформації. Цьому запобігли працюючі механізми демократичного контролю та політичної конкуренції. Це відрізняє Австрію від Угорщини, де авторитарний режим деградуючої багатопартійної демократії створив умови для більш послідовної орієнтації на РФ.

Разом з тим, Австрія намагається всидіти на двох стільцях – бути частиною Євросоюзу і не спалювати мостів з РФ. Таку політику віддзеркалюють домінуючі суспільно-політичні настрої в Австрії. Провідні політичні сили країни «Австрійська народна партія», «Соціал-демократична партія Австрії» культивують ідею, що

²⁷⁴ На Алеї сміливості в Києві відкрили табличку з ім'ям прем'єр-міністерки Литви. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/255265-na-allee-smelosti-v-kieve-otkryli-tablichku-s-imenem-premer-ministra-ingridy-shimonite>

послідовний нейтралітет є передумовою миру і добробуту австрійського суспільства. Опозиційну точку зору до початку 2000-х років намагалася презентувати «Австрійська партія свободи». Вона закликала трансформувати австрійський нейтралітет у європейський скептицизм, антидемократизм і антиамериканізм²⁷⁵. Путін послідовно «підкормлював» активістів і провідних політиків цієї партії, вибудовуючи на їх фундаменті мережу російського впливу в Австрії. У 2014 році після анексії Криму, РФ нагадувала Австрії, що частина території України до 1918 року входила до складу австрійської імперії. Австрійцям пропонували ностальгію по імперії, аби вони краще розуміли російські імперські травми. Але вибудувати в австрійському суспільстві цей імперський ресентимент (войовничу ностальгію) не вдалося. Брутальність порушення РФ норм міжнародного права не залишила австрійській політичній еліті поля для маневру.

27 лютого 2022 року Австрія приєдналась до режиму санкцій, які Європейський Союз запровадив проти РФ²⁷⁶. На початку квітня Австрія оголосила персонами нон-грата чотирьох російських дипломатів, які надто активно намагались впливати на формування австрійської політики. 9 квітня 2022 р. канцлер Карл Нехаммер відвідав Київ у спробі посередництва в конфлікті. Переговори в Москві він назвав «недружніми і важкими»²⁷⁷. Австрія після цього відмовилась від імпорту російської нафти, замінивши її казахською. Однак МЗС Австрії висловлювало сумніви щодо надання Україні статусу країни кандидата на вступ в ЄС. Попри це, 27 квітня австрійське посольство повернулось у Київ. Правда, Австрія не поспішала розширювати асортимент зброї, яка постачалася Україні, залишившись на постачанні касок і бронезилетів. На відміну від Швеції і Фінляндії, які подали заявки на вступ у НАТО, Австрія заявила про неможливість перегляду свого нейтралітету.

РФ намагається створювати сприятливий для себе порядок денний у інформаційному просторі Австрії. 18 вересня 2022 р. посол України в Австрії В. Химинець висловив занепокоєння коментарем австрійського журналіста К. Віршютца щодо «мінімізації відповідальності РФ за військові злочини в Ізюмі»²⁷⁸. Водночас в Австрії зберігається соціально-політична стабільність. Фактично відсутній шок від зростання цін на енергоносії. Але австрійські акціонери спільного підприємства «Північний потік» втратили прибутки внаслідок його зупинення. Наприкінці жовтня 2022 р. стався скандал із постачанням

²⁷⁵ Австрійська партія свободи (АПС). URL: <https://www.dw.com/uk/>

²⁷⁶ EU-Sanctions. URL: <https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/foreign-policy/europe/eu-sanctions-national-authorities/>

²⁷⁷ Візит канцлера Австрії в Москву. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nehammer-putin-moskva-zustrich/31795943.html>

²⁷⁸ Посол України в Австрії обурився репортажем Крістіана Віршютца про російські злочини в Ізюмі. URL: <https://detector.media/infospace/article/202943/2022-09-19-posol-ukrainy-v-avstrii-oburyvsya-reportazhem-kristiana-vershyuttsa-pro-rosiyski-zlochyny-v-izyumi/>

австрійськими фірмами двигунів, які використовуються у іранських ударних безпілотниках. Це підриває морально-політичні засади австрійського нейтралітету. Тому не можна виключати, що російський тиск на Австрію з метою схилення її до відходу від солідарності з Євросоюзом, зокрема, у питанні санкцій, тільки посилюватиметься.

14 січня 2023 року російська ракета зруйнувала житловий будинок у м. Дніпро. Після цього МЗС України закликала міністра закордонних справ Австрії А. Шалленберга відвідати Дніпро та розповісти родинам загиблих про «дотримання почуття міри» у відносинах з РФ. На фоні інформації про підготовку замаху російських спеціальних служб на керівника незалежного міжнародного колективу журналістів розслідувачів «Беллінгкет» Х. Грозєва, який двадцять років жив у Відні, з австрійської столиці вислали чотирьох російських «дипломатів». Х. Грозєв зазначав, що «представників російських спецслужб у Відні більше за австрійських поліцейських»²⁷⁹. Це суттєво ускладнювало звільнення Австрії від російських мереж впливу. На початку лютого 2023 р. австрійські власті продовжили на рік термін легального перебування на території країни українських біженців від війни.

1 лютого 2023 р. президент Австрії А. фон дер Беллен відвідав Київ²⁸⁰. Міністерство фінансів США звинуватив австрійський «Райффайзен банк» у допомозі РФ обходити виключення з Свіфт. Через банк за умови санкцій проходили дві третини російських розрахунків із зовнішнім світом.

Отже, Австрія залишається слабкою ланкою у міжнародних санкціях проти РФ. Наприкінці березня 2023 р. Європейський центральний банк зажадав від «Райффайзен банк» надати чіткий графік виходу з російського фінансового ринку²⁸¹. 30 березня 2023 р. президент України В. Зеленський звернувся до австрійського парламенту зі словами вдячності за підтримку та закликом до співпраці, яка має забезпечити остаточну перемогу над російським імперіалізмом. Загалом Австрія продовжила балансувати між своїми інтересами та європейськими цінностями.

Швейцарська Конфедерація є ще одним прикладом традиційного нейтралітету ще більш послідовного, ніж австрійський нейтралітет. Утім, вже 28 лютого 2022 р. Швейцарія заявила, що не може бути нейтральною щодо порушення Росією міжнародного права внаслідок початку агресивної війни проти

²⁷⁹ Christo Grozev. URL: <https://uk.bellingcat.com/author/christo-grozev/>

²⁸⁰ Президент Австрії прибув до Києва. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3663267-prezident-avstrii-pribuv-do-kieva.html>

²⁸¹ Monetary developments in the euro area. URL:

<https://www.ecb.europa.eu/press/pr/stats/md/html/ecb.md2302~952f671d72.en.html>

України. Швейцарія приєдналась до санкцій Євросоюзу проти Росії. 18 березня 2022 р. Швейцарія повідомила, що доєдналась до четвертого пакету санкцій ЄС проти Росії. Показово, що у квітні 2022 р. Швейцарія взяла участь у навчаннях НАТО з кібернетичної безпеки. Швейцарія погодилась на тісніше співробітництво з НАТО без вступу. Після провалу російської спроби бліцкригу 19 травня 2022 р. Швейцарія відновила роботу свого посольства в Києві.

4-5 липня 2022 р. у Лугано відбулася Міжнародна конференція щодо відновлення економіки України. Фонд «Швейцарська солідарність» передав на 54 проекти в Україні 30 млн. швейцарських франків. Влітку «Червоний Хрест» Швейцарії прийняв українських поранених дітей і цивільних громадян, але не військових. Також швейцарські військові навчали розмінуванню українських мінерів. Однак, швейцарські нафтові трейдери продовжували працювати з «Роснафтою», а швейцарські технології подвійного призначення все ще потрапляли до РФ²⁸².

30 вересня 2022 р. президент України В. Зеленський запропонував Швейцарії передати Україні російські капітали. 20 жовтня 2022 р. президент Швейцарії І. Кассіс відвідав Бородянку. Швейцарія наполягала на розслідуванні масових військових злочинів, скоєних російськими окупаційними військами в Україні. Референдуми у окупованих РФ частинах Запорізької і Херсонської областей МЗС Швейцарії назвало знущанням над демократією²⁸³. Близько 70 тис. українських біженців отримали тимчасовий захист на території Швейцарії. Громадськість Швейцарії виступала за дозвіл на реекспорт озброєнь Україні. Але федеральний уряд наполягав на забороні реекспорту²⁸⁴.

18 січня 2023 р. президент України В. Зеленський виступив он-лайн перед учасниками «Давоського економічного форуму». Зрештою, 5 лютого 2023 р. була створена координаційна рада українців Швейцарії. 27 лютого 2023 р. МЗС РФ звинуватило Швейцарію у порушенні нейтралітету та підтримці України. 2 березня 2023 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і президента Швейцарської Конфедерації А. Берсе. Швейцарія надала 112 млн. швейцарських франків допомоги Україні. Водночас, Швейцарія і на далі відмовляється постачати зброю Україні, наголошуючи на своєму нейтральному статусі у міжнародних відносинах.

²⁸² Клод Вільд. Не перетворювати політику нейтралітету на фетиш. URL:

<https://r.sib.swissinfo.ch/mk/cl/f/>

²⁸³ Грос А. Референдуми у окупованих областях це знущання над демократією. URL:

<https://r.sib.swissinfo.ch/mk/cl/f/>

²⁸⁴ Федеральний уряд за заборону реекспорту озброєнь URL: <https://r.sib.swissinfo.ch/mk/cl/f/>

Білорусь з 1996 р., коли О. Лукашенко змінив демократичну конституцію, є «останньою диктатурою в Європі»²⁸⁵. Прихід до влади у липні 1994 року білоруського диктатора О. Лукашенка започаткував непростий період сучасної історії українсько-білоруських відносин. У 1996 року Лукашенко та президент РФ Б. Єльцин підписали договір про створення «союзної держави» Білорусі і РФ. Відтоді амбіцією Лукашенко було залучення до цього «союзу» України. Помаранчева революція 2004 року поставила ці прагнення під великий сумнів. Навіть за часів президентства В. Януковича (2010-2014) українсько-білоруські відносини так і не вийшли на «союзний» рівень. Послідовно погіршуватись ці відносини стали після перемоги в Україні Революції Гідності у лютому 2014 р.

Білорусь офіційно не визнала анексію Криму з боку РФ у березні 2014 року та запропонувала посередницькі послуги для переговорів щодо врегулювання на Донбасі. У лютому 2015 року у Мінську було підписано протокол про поступову реінтеграцію самопроголошених «ДНР-ЛНР» до складу України, але фактично на російських умовах. Масштабне погіршення українсько-білоруських відносин сталося за результатом президентських виборів влітку 2020 року, на яких переможцем себе оголосив О. Лукашенко. Україна більше симпатій проявила до його опонентки С. Тихановської. У серпні 2020 року стався інцидент зі спробою захопити найманців приватної військової компанії «Вагнер» на шляху з Мінська до Стамбула. У 2021 році українсько-білоруські відносини продовжили деградувати, значні зусилля до чого докладав самопроголошений президент Лукашенко.

2 січня 2022 року МЗС Білорусі висловило протест України з приводу участі під червоно-біло-червоними прапорами представників білоруської опозиції в марші з нагоди 113-ї річниці з дня народження С. Бандери. 6 січня 2022 року у форматі «Організації договору колективної безпеки» Білорусь направила контингент миротворців в Казахстан, який був звідти виведений до 19 січня. Готуючи ґрунт для втягнення Білорусі у війну проти України, 12 січня 2022 року Б. Гризлов був призначений на посаду посла Росії в Білорусі. 4 лютого 2022 року газета «День» подала думку генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга: «ми бачили суттєвий рух російських військових сил у Білорусь, що є найбільшим російським розгортанням з часів «холодної війни». 10-22 лютого 2022 року заради прикриття агресії були проведені російсько-білоруські військові навчання «Союзна рішучість - 2022»²⁸⁶.

²⁸⁵ Що постане на місці «останньої диктатури Європи»? URL: <https://tyzhden.ua/shcho-postane-na-mistsi-ostannoii-dyktatury-ievropy/>

²⁸⁶ РФ розпочала спільні з Білоруссю маневри «Союзна рішучість». URL: <https://www.dw.com/uk/rosiia-rozpochala-spilni-z-bilorussiu-viiskovi-manevry-soiuzna-rishuchist-2022/a-60722800>

19 лютого 2022 року Лукашенко був присутній на навчаннях російських стратегічних ядерних сил. Було оголошено, що російські війська залишаються на території Білорусі до «деескалації» ситуації навколо України. 22 лютого 2022 року Білорусь висловила «розуміння» мотивів визнання Росією «незалежності» «ДНР» і «ЛНР»²⁸⁷.

Кульмінацією такої політики О. Лукашенко стало введення російських військ з території Білорусі на територію України 24 лютого 2022 року. Бойові дії розгорнулись в радіоактивній Чорнобильській зоні у напрямку Києва. У зв'язку з цим президент України В. Зеленський звернувся до білорусів з проханням припинити російську агресію проти України з території Білорусі²⁸⁸.

28 лютого 2022 року у Гомелі заступник міністра закордонних справ Росії В. Медінський і заступник міністра закордонних справ України М. Точицький провели перший раунд переговорів на фоні бомбувань Росією Харкова та Києва. Українська сторона наполягала на безумовному виведенні усіх російських військ з території України, включно з Донбасом і Кримом. Росія, своєю чергою, вимагала «демільтаризації, денацифікації» України та «врахування російських інтересів» у справах європейської безпеки. Того ж дня Європейський Союз запровадив додаткові економічні санкції проти Білорусі за її участь у російській агресії проти України²⁸⁹.

11 березня 2022 року Білорусь спростовувала інформацію про підготовку своєї армії до вторгнення на боці Росії на територію України, а 17 березня Лукашенко закликав Україну укласти договір на умовах РФ. Зрештою, 19 березня 2022 року співробітники посольства Білорусі залишили територію України. Білоруські власті закрили українське генеральне консульство в Бресті та вислали низку дипломатів. На цьому фоні РФ збільшувала військовий контингент на території Білорусі. Наприкінці березня 2022 року під час українсько-російських мирних переговорів у Стамбулі відбувались військові «навчання» на території Білорусі. Тільки 3 квітня 2022 року Збройні Сили України повернули контроль над українською ділянкою українсько-білоруського державного кордону. О. Лукашенко зажадав залучення Білорусі до мирних переговорів України з РФ.

12 квітня 2022 року О. Лукашенко і В. Путін обговорили створення «спільного оборонного простору». Повідомляли про виведення на Донбас 85% російського військового угруповання в Білорусі. Путін наполягав на включенні

²⁸⁷ Путін визнав «ДНР-ЛНР» - Білорусь підтримує рішення Росії. URL:

<https://www.slovoidilo.ua/2022/02/22/novyna/polityka/povahoyu-ta-rozuminyam.-bilorus-prokomentuvala-vyznannya-rosiyeyu-ldnr>

²⁸⁸ Що за гру веде Лукашенко. URL: <https://forbes.ua/ru/inside/u-bilorusi-vidbuvsya-referendum-zapopravki-do-konstitutsii-shcho-za-gru-vede-lukashenko-rozpovidae-biloruskiy-opozitsioner-yaroslav-romanchuk-28022022-3996>

²⁸⁹ Санкції ЄС проти Білорусі. URL: <https://rpr.org.ua/news/sanktsii-yes-proty-bilorusi-shcho-vidbuvaetsia-sohodni/>

Білорусі до «гарантів безпеки України», аби легалізувати міжнародний статус Лукашенка. Наприкінці травня 2022 року білоруські спеціальні служби закликали протидіяти «українським диверсійно-розвідувальним групам». С. Тихановська заявила, що на стороні України проти РФ воюють до 1,5 тис. громадян Білорусі²⁹⁰.

7 червня 2022 року Лукашенко перевів білоруську армію з режиму мирного часу на режим воєнного часу. Канцлер ФРН О. Шольц у телефонній розмові з президентом України В. Зеленським виступив проти російської пропозиції розблокувати експорт зерна з портів України в обмін на зняття санкцій з Білорусі. 9 червня 2022 року Київ відмовився від побратимських зв'язків з Мінськом, а Полтава відмовилась від побратимських зв'язків з Барановичами. Українська розвідка попередила, що РФ готує вибухи домів у м. Мозир, аби втягнути Білорусь у війну проти України.

25 червня 2022 року у Мінську Путін провів переговори з Лукашенком. З території Білорусі продовжувались ракетні обстріли Києва. Тим часом білоруські добровольці у складі ЗСУ захищали Лисичанськ. 3 липня 2022 року О. Лукашенко з нагоди дня незалежності Білорусі погрожував Україні війною²⁹¹. 6 липня 2022 року Тернопіль відмовився від побратимських зв'язків з білоруськими містами Гродно та Пінськ. Близько 13 тис. білоруських військових зголосилися на участь у російській агресії проти України у складі різних російських мілітарних структур²⁹².

15-16 вересня 2022 року у Самарканді О. Лукашенко взяв участь у саміті «Шанхайської організації співробітництва». Білоруський диктатор, зокрема, просив грошей у китайського голови Сі Цзіньпіна та турецького президента Р. Ердогана, не отримавши обіцяне від Путіна. 8 жовтня 2022 року МЗС Білорусі звинуватило Україну у «підготовці удару по Білорусі». 10 жовтня 2022 року О. Лукашенко заявив про створення білорусько-російського військового угруповання проти України та оголосив про надзвичайну ситуацію із загрозою терористичних актів. На фоні масштабних російських ракетних ударів по енергетичній інфраструктурі України 16 жовтня 2022 року Білорусь закликала своїх громадян залишити територію України. 26 листопада 2022 року у Мінську помер міністр закордонних справ Білорусі В. Макей, який вважався контактером Лукашенка із Заходом²⁹³.

3 грудня 2022 року Мінськ відвідав міністр оборони РФ С. Шойгу. Білорусь декларувала намір дозволити транзит українського зерна через литовські порти. 19 грудня 2022 року відбувся візит до Білорусі В. Путіна. Сторони погодили

²⁹⁰ Білоруський батальйон увійшов до складу Збройних Сил України. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/biloruskij-bataljon-uvijshov-do-skladu-zsu/>

²⁹¹ Лукашенко: «Наша участь у «спеціальній операції» мною визначена». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lukashenko-viyna-rf-bilorus-ukrayina/31926904.html>

²⁹² Збройні сили Російської Федерації. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

²⁹³ Макей Володимир Володимирович. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

стратегію і тактику агресивних дій проти України. Білорусь мала стати «цехом» для збирання зброї для РФ. Перманентною загрозою для безпеки України є створення білорусько-російського воєнного угруповання та розміщення на білоруській території російської ядерної зброї.

19 січня 2023 р. на фоні заочного суду в Мінську над С. Тихановською та її соратниками Білорусь і РФ вкотре зазначили, що «мають однакове бачення цілей спеціальної воєнної операції» в Україні. Водночас Лукашенко пропонував Україні укласти «пакт про ненапад». Українська військова розвідка вважала ймовірність відкриття «білоруського фронту» проти України спробою російського керівництва відволікти увагу від інших напрямків російського наступу. Однак російські окупанти з територію Білорусі продовжили регулярні обстріли прикордонних українських громад Сумської і Чернігівської областей. 26 лютого 2023 р. був обстріляний аеропорт «Мічуліці» під Мінськом, де базувався російський військовий літак, який наводив ракети на українські мирні міста. Путін вимагав від Лукашенка атакувати Україну. Аби збалансувати впливи 28 лютого – 1 березня 2023 р. Лукашенко відвідав Пекін, де пропонував надати китайські гарантії збереження свого режиму. Білорусь шукала собі місце у авторитарній вісі РФ – Китай - Іран. Наприкінці березня 2023 р. російська сторона оголосила про розміщення на білоруській території тактичної ядерної зброї²⁹⁴. Проти розширення режиму санкцій ЄС щодо Білорусі виступала Угорщина²⁹⁵. 27 березня 2023 р. кремлівський фіорер оголосив про розміщення з 1 липня 2023 р. російської тактичної ядерної зброї на території Білорусі. Отже, Білорусь залишалась ключовою ланкою російської агресії проти України та в альянсі європейських авторитарів РФ-Білорусь-Угорщина. Путін анонсував розміщення російської ядерної зброї на території Білорусі з метою посилення шантажу країн Заходу заради відмови від підтримки України.

Як у випадку з Австрією, внутрішньополітичні проблеми детермінували позицію Болгарії щодо масштабування російської агресії проти України. Російсько-турецька війна 1877-1878 років, яка посприяла проголошенню незалежності Болгарії, вважається історичним сентиментом болгар щодо росіян. Вдячність зберігається попри чимало проявів великодержавного шовінізму та російського імперіалізму щодо Болгарії. Вступ 2007 року Болгарії до ЄС і НАТО на думку російської пропаганди створив у цих західних структурах «проросійські» орієнтовану державу. Насправді ці події стали поворотним моментом,

²⁹⁴ Путін розмістить тактичну ядерну зброю у Білорусі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-65060283>

²⁹⁵ Очільник МЗС Угорщини Сійярто повідомив про візит до Мінська. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-siyarto-minsk-viyana/32269055.html>

який позбавив більшість болгарського суспільства надмірних сентиментів щодо РФ. Звичайно, все ще значна частка болгар здебільшого старшого й середнього віку мають симпатії до РФ, але вони вже вирішальним чином не впливають на формування та реалізацію зовнішньополітичного курсу Болгарії. Світова економічна криза, яка розпочалася в 2008 році, стимулювала настрої щодо отримання дешевих російських нафти і газу. Але російська агресія у серпні 2008 року проти Грузії, анексія Криму у березні 2014 році знову нагадала болгарам, як небезпечно тісно співпрацювати з РФ. Проєвропейські орієнтовані болгари вважають, що спільний із росіянами «візантійський» спадок перешкоджає Болгарії швидко європеїзуватись і модернізуватись. Проявами цих протиріч стала внутрішньополітична нестабільність, властива Болгарії на початку 2020 років.

19 лютого 2022 року на полях Мюнхенської конференції з питань безпеки відбулися переговори президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Болгарії К. Петкова. Болгари були занепокоєні атакою росіянами 24 лютого 2022 року всієї території України. 27 лютого 2022 року Болгарія підтримала санкції ЄС проти Росії. Болгарію закликали надати Україні у лізинг винищувачі «Міг-29». 14 березня 2022 року відбулися українсько-болгарські переговори. Українська сторона просила танки «Т-72» та боеприпаси, необхідні для відбиття російської агресії. Болгарія виявилась готова зробити це тільки наприкінці 2022 року²⁹⁶.

2 квітня 2022 року Болгарія вислала понад сотню російських дипломатів за шпигунство. Болгарія також прийняла значну кількість українських біженців. 19 квітня 2022 р. у Софії відбулись переговори міністра закордонних справ України Д. Кулеби і президента Болгарії Р. Радева. «Газпром» припинив постачання газу Болгарії під приводом відмови платити у рублях. У відповідь Болгарія погрожує припинити транзит газу до Сербії та Угорщини²⁹⁷.

28 квітня 2022 року Київ з візитом підтримки відвідав прем'єр-міністра Болгарії К. Петков²⁹⁸. Але російські мережі впливу в Болгарії спровокували внутрішньополітичну кризу. 11 червня 2022 року популістська партія «Є такий народ» С. Трифонова вийшла з правлячої коаліції. Прем'єр-міністр К. Петков зберіг уряд меншості, що розглядалось як перехідний етап до дострокових виборів. Приводом для розпаду коаліції стало македонське питання. Політичний хаос зупиняв розвиток економіки. 28 червня 2022 року парламент Болгарії відмовився від вето на початок переговорів про вступ Північної Македонії в ЄС.

1 липня 2022 року прем'єр-міністр Болгарії К. Петков оголосив про висилку з Болгарії 70 російських дипломатів. РФ розглянула питання закриття посольства

²⁹⁶ Болгарія вперше надішле військову допомогу Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3631010-bolgaria-vperse-nadisle-vijskovu-dopomogu-ukraini.html>

²⁹⁷ Греція допоможе Болгарії через газовий шантаж Росії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3468834-grecia-dopomoze-bolgarii-cerez-gazovij-santaz-rosii.html>

²⁹⁸ Зеленський зустрівся з прем'єр-міністром Болгарії в Києві. URL: https://lb.ua/news/2022/04/28/515045_zelenskiy_zustrivsy_iz.html

в Софії, яке було осередком російської розвідки на Балканах²⁹⁹. 1 серпня 2022 року президент Болгарії Р. Радев розпустив парламент та призначив на 2 жовтня дострокові парламентські вибори. На них перемогу здобула партія Бойко Борисова «Громадяни за європейську Болгарію». Але внутрішньополітична криза тривала. 15 грудня 2022 року партія «Герб» не змогла забезпечити призначення професора Н. Габровського на посаду прем'єр-міністра Болгарії. Попри це, Болгарія уклала угоду на постачання зброї Україні. 20 грудня 2022 року відбулися переговори міністра оборони України О. Резнікова та міністра оборони Болгарії Д. Стоянова. Україна потребувала болгарські танки «Т-72». Болгарія декларувала готовність розглядати це питання у консолідації з іншими партнерами по НАТО.

1 лютого 2023 р. парламент Болгарії прийняв рішення про визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом українського народу. Також болгари наголошували, що вони від радянських часів спеціалізувались на виробництві боєприпасів для країн Організації Варшавського договору. Зважаючи на це в 2022 році за цією версією Болгарія «через треті країни» продавала зброю Україні. Ситуація ускладнювалась підготовкою болгарських політичних еліт до позачергових виборів 2 квітня 2023 року. У березні 2023 р. болгарські фермери протестували проти імпорту «дешевого українського зерна», а уряд Болгарії відмовився долучитися до ініціативи ЄС про надання Україні мільйону снарядів.

На останніх п'яти виборах до болгарського парламенту у 2020-2023 рр. за проросійські орієнтовані праву партію «Відродження» і ліву «Болгарську соціалістичну партію» голосували до чверті виборців. Загалом дострокові парламентські вибори 2 квітня 2023 р. засвідчили баланс сил між К. Петковим і Б. Борисовим, що не зробило легкою справою формування нової урядової коаліції. Основні політичні сили країни цього разу висловлювались за «широку коаліцію». Але глибока внутрішньополітична криза в Болгарії, де продовжували протистояти проєвропейські та проросійські популістські політичні сили, перешкоджала Софії чітко визначитись щодо засудження російської агресії проти України.

Проросійські sentimenti в Сербії є традиційними. Сербська суспільна свідомість ототожнює власні імперські інтенції на Балканах у спробах створення «Великої Сербії» із російською ностальгією щодо руйнації спочатку російської імперії, а потім і СРСР. Внаслідок балканських війн 1991-1999 років проєкт «Великої Сербії» зазнав поразки. Серби втратили контроль над Косово. Однак постімперські фантомні болі сербської національної свідомості протидіють

²⁹⁹ Болгарія висилає 70 російських дипломатів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3517360-bolgaria-visilae-70-rosijskih-diplomativ.html>

проекту європейської інтеграції Сербії. Політичні еліти наголошують, що передумовою вступу в ЄС є визнання незалежності Косово, але це вважається неприйнятним для сербської національної ідентичності. Сербська пропаганда визнає, що для РФ Київ є «матерю міст руських», так само як Косово є колискою сербської державності. У 2016 р. Україна відмовилась визнавати незалежність Косово, незважаючи на рішення суду ООН щодо законності проголошення незалежності Косово у лютому 2008 року.

22 лютого 2022 року президент Сербії А. Вучич заявив, що після визнання Росією «ДНР-ЛНР» ЄС вимагала приєднання Сербії до санкцій проти Росії. Утім, Сербія фактично підтримала Росію у війні проти України. Зазначимо, що з 2014 р. чимало сербських громадян були «добровольцями» у складі незаконних збройних формувань утворень «ДНР-ЛНР». Попри їхнє періодичне засудження сербськими судами за найманство, наприкінці 2022 р. в Белграді було відкрито вербувальний офіс російської приватної військової компанії «Вагнер».

На фоні поразок російської армії під час «спеціальної воєнної операції» 3 квітня 2022 року відбулися загальні вибори в Сербії. На президентських виборах 60% набрав А. Вучич³⁰⁰. Показово, що В. Путін заявив генеральному секретарю ООН А. Гутеррешу, що визнав «ДНР-ЛНР» за зразком визнання заходом незалежності Косово. А. Вучич висловив жаль, що це підриває сербські аргументи щодо абсолютної неприйнятності визнання незалежності Косово. Але ці символічні суперечності не завадили 28 травня 2022 р. президенту Сербії А. Вучичу домовитися з В. Путіним про постачання газу на три роки наперед³⁰¹. Позиція Сербії дратувала сусідів.

6 червня 2022 року МЗС РФ визнало, що Болгарія і Румунія блокували проліт своїм повітряним простором літака міністра закордонних справ РФ С. Лаврова, який планував відвідати Сербію. Президент Сербії А. Вучич обурювався, що канцлер ФРН О. Шольц вимагав приєднання Сербії до санкцій проти РФ. Натомість Сербія хотіла безстрокового отримання російського дешевого газу. Також РФ підтримала Сербію на початку серпня 2022 року, коли настала криза в сербських анклавах Косово внаслідок відмови албанських властей визнавати сербські транзитні документи. За умов масштабування російської збройної агресії Україна відкликала миротворчий контингент із сил «КФОР» у Косово, де вони перебували з літа 1999 року.

22 серпня 2022 року у Брюсселі за результатами переговорів А. Вучича та прем'єр-міністра Косово А. Курті не було досягнуто компромісу щодо визнання сербами албанських документів у Косово. Російська пропаганда обурювалась тим, що Сербія готова піти на компроміс щодо визнання документів, виданих

³⁰⁰ Президент Вучич виграв вибори у Сербії. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/4/7137161/>

³⁰¹ «Безглузде питання»: у Сербії сказали, чи заарештують Путіна в разі візиту. URL:

<https://www.unian.ua/world/vuchich-prokomentuvav-order-na-aresht-putina-12184971.html>

владами Косово. За умов російських ракетних ударів 16 жовтня 2022 року Сербія «з міркувань безпеки» закрила посольство в Києві. На початку листопада 2022 року поглибилась внутрішньополітична криза в Косово. Етнічні серби залишали державні органи влади Косово у відповідь на відмову визнати законність створення «Союзу сербських муніципалітетів Косово». 21 листопада 2022 року у Брюсселі за посередництва Ж. Борреля закінчився черговий раунд переговорів Сербії і Косово. Власти Косово погодились відкласти перереєстрацію сербських автомобільних номерів. На початку грудня 2022 року албанські влади Косово закликали сербів у своїх анклавах прибрати барикади. 14 грудня 2022 року Косово офіційно подало заявку на вступ в Європейський Союз, хоча члени ЄС Греція, Кіпр, Румунія, Іспанія, Словаччина не визнавали незалежності Косово. Цей крок ще більше ускладнив хід переговорів про вступ Сербії до ЄС. Белград наполягає на тому, аби Україна не вступила до Європейського Союзу раніше за Сербію.

Наприкінці січня 2023 р. президент Сербії А. Вучич в інтерв'ю «The Wall Street Journal» зазначив, що Белград не визнає Крим російським та поважає територіальну цілісність України. Він також не виключив, якщо національним інтересам Сербії відповідатиме запровадження санкцій проти РФ, то це буде зроблено³⁰².

Символічно, що 21 лютого 2023 р. командир сербських четників Братислав Живкович був присутній на зверненні президента РФ до Федеральних зборів. Живкович зазначав, що «все – це Росія, крім Косово – це Сербія»³⁰³. Але офіційні влади Сербії вимушені звертати увагу на дипломатичні зусилля ЄС. 28 лютого 2023 р. Європейський Союз домігся угоди між Сербією і Косово про неперешкоджання один одному у русі до ЄС. 3 березня 2023 р. Сербія спростувала інформацію про продаж через Канаду і Туреччину зброї Україні³⁰⁴. 24 квітня 2023 р. А. Вучич прийняв у Белграді угорського прем'єр-міністра В. Орбана та солідаризувався з ним щодо надмірної ціни для Євросоюзу допомоги Україні.

Загалом, чим довше тривала війна Росії проти України, тим менш органічно виглядала сербська «гібридна нейтральна» політика у розтяжці між Європейським Союзом і РФ. Росія також намагалась використати вплив на боснійських сербів з метою дестабілізації ситуації у Боснії і Герцеговині, яка намагалась дотримуватись нейтралітету щодо російської війни проти України. Зрозуміло, що Хорватія і Словенія як члени ЄС і НАТО повністю на стороні України. Кандидат на вступ до Європейського Союзу Республіка Північна Македонія, Албанія, Косово, Чорногорія також в цілому схилились до підтримки України. Але загалом, як

³⁰² Позиція Сербії щодо санкцій проти Росії не змінилася. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3686049-pozicia-serbii-sodo-sankcij-proti-rosii-ne-zminilasa-glava-mzs.html>

³⁰³ Братислав Живкович. URL: <https://www.wikiwand.com/ru/>

³⁰⁴ Сербія не здатна контролювати реекспорт своїх боєприпасів до України. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/serbiya-ne-zdatna-kontrolyuvaty-reeksport-svoyih-boeyprypasiv-do-ukrayiny/>

вважає Спеціальний представник США з протидії дезінформації Дж. Рубін, Західні Балкани «важко отруєні» кремлівською дезінформацією¹.

Специфіка політики кавказьких держав за умов російської агресії проти України визначається їхніми національними інтересами. Азербайджан і Вірменія мають неврегульовану територіальну проблему щодо статусу Нагірного Карабаху. Російська сторона претендує з 1991 року на роль «посередника» в конфлікті, незважаючи на присутність російської військової бази у Вірменії. Ситуація змінилася у листопаді 2021 р., коли Азербайджан за воєнної підтримки Туреччини здобув перемогу у війні проти Вірменії. Однак РФ нав'язала своє «миротворство», залишивши воєнний контингент на залишку підконтрольної вірменам території Нагірного Карабаху. Відповідно Азербайджан, незважаючи на тісні економічні відносини з РФ, не визнав анексію Криму та негативно поставився до масштабування війни після 24 лютого 2022 року. 14 січня 2022 р. в Києві відбулися переговори президента України В. Зеленського і президента Азербайджану І. Алієва. Було підписано Спільну декларацію поглиблення стратегічного партнерства. Поставлено мету подвоїти до 2024 р. товарообіг³⁰⁵. Але активізація бойових дій в 2022-2023 роках поставила вирішення цього завдання під питання. 25 січня 2022 р. відбулась телефонна розмова президента України В. Зеленського і президента Азербайджану І. Алієва. Готувався візит в Україну на початку лютого президента Туреччини Р. Ердогана, який пропонував союз Азербайджану, Україні і Туреччини.

За день до нової якості російської війни проти України 22 лютого 2022 р. Москву відвідав президент Азербайджану І. Алієв. Путін продовжив нав'язувати російське «миротворство» в Карабаху³⁰⁶. На фоні розширення російської агресії проти України 26 лютого 2022 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського та президента Азербайджану І. Алієва. Алієв та Ердоган пропонували організувати українсько-російські переговори заради припинення війни.

Символічно, що після розгрому російських військ під Києвом 26 березня 2022 р. спостерігалось посилення військового напруження в Нагірному Карабаху. Азербайджанські війська увійшли до зони контролю «російських миротворців». 28 березня 2022 р. відбулася чергова телефонна розмова президента України В. Зеленського і президента Азербайджану І. Алієва. Азербайджан декларував готовність надати паливно-мастильні матеріали для проведення весняної посівної

³⁰⁵ Президенти України й Азербайджану проводять зустріч в Києві. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-aliev-zustrich/31654107.html>

³⁰⁶ Не драгувати Москву, підтримувати Україну. Азербайджан у тенетах угод. URL: https://zaxid.net/viyna_v_ukrayini_ta_pivdenniy_kavkaz_n1542504

кампанії в Україні. Своєю чергою в Карабаху не вдалося швидко домовитись про врегулювання, хоча 6 квітня 2022 р. у Брюсселі відбулися переговори президента Азербайджану І. Алієва і президента Вірменії Н. Пашиняна. Сторони декларували готовність вести переговори щодо підготовки договору про мир. Впродовж завершення весни і більшої частини літа 2022 р. Вірменія затягувала прийняття рішення про визнання Карабаху азербайджанським.

1 серпня 2022 р. сталося чергове військове загострення ситуації в Нагірному Карабаху. Азербайджан наполягав на роззброєнні вірменської армії у цьому регіоні. 25 серпня 2022 р. «російські миротворці» передали Азербайджану контроль за критично важливим для вірмен Лачинським коридором. До процесу врегулювання навколо Карабаху долучився Європейський Союз. 31 серпня 2022 р. у Брюсселі Голова Європейської Ради Ш. Мішель провів переговори з прем'єр-міністром Вірменії Н. Пашиняном та президентом Азербайджану І. Алієвим. Намагаючись прискорити процес врегулювання, 14 вересня 2022 р. Азербайджан завдав удару про російським прикордонникам у вірменському м. Гегеркуні у намаганні пробити коридор до Нахічевані. Зрештою, 6 жовтня 2022 р. у Празі за результатами переговорів ЄС, Пашиняна та Алієва сторони погодились про розміщення цивільної місії ЄС на кордоні Азербайджану і Вірменії. Азербайджан закликав Вірменію 31 жовтня взяти участь у Брюсселі у засіданні з питань демаркації кордонів.

28 жовтня 2022 р. Азербайджан заявив, що українські біженці можуть залишатись на його території необмежений час. Вірменія намагалася залучити до процесу свою діаспору у Франції, яка домоглася 16 листопада 2022 р. визнання Францією Карабаху вірменським. У відповідь 14 грудня 2022 р. азербайджанські активісти блокували російських миротворців у Карабаху та зупинили постачання газу. На початку 2023 р. тривала азербайджанська блокада Лачинського коридору, який пов'язує Вірменію з Карабахом. США долучились до посередництва в цьому конфлікті. Азербайджан, спираючись на союзню підтримку Туреччини, використовував поразки РФ на українському фронті для посилення своїх позицій у Карабаху.

Натомість Вірменія обережно ставилася до кримського питання, маючи низку аналогій з Нагірним Карабахом. Єреван намагався залишатися союзником РФ по «Організації договору колективної безпеки». 6 січня 2022 р. Вірменія направила контингент миротворців у Казахстан, який був виведений 14 січня. Ці події стимулювали внутрішньополітичну кризу у Єревані. 23 січня 2022 р. відбулася відставка президента Вірменії Армена Саркісяна. Після цього Єреван фактично підтримав військову операцію РФ проти України. 3 березня 2022 р. парламент Вірменії обрав на посаду президента Ваагна Хачатуряна. Вірменія висловила стурбованість введенням азербайджанських військ у зону контролю «російських миротворців» у Карабаху. Однак 6 квітня 2022 р. прем'єр-міністр Вірменії Н. Пашинян і президент Азербайджану І. Алієв розпочали переговори

щодо підготовки мирного договору. Наслідком цього впродовж травня 2022 р. у Єревані стали протести опозиції проти внутрішньої і зовнішньої політики президента Н. Пашиняна. На цьому фоні 1 серпня 2022 р. сталося військове загострення ситуації в Нагірному Карабаху. Вірменія втратила контроль над Лачинським коридором. 13 вересня 2022 р. сталися перестрілки на вірменсько-азербайджанському кордоні. Вірменія звернулася по допомогу до ОДКБ, але її не отримала. 15 вересня 2022 р. у Єревані сталися масові заворушення у відповідь на заяву Н. Пашиняна про готовність визнати Нагірний Карабах азербайджанським.

18 вересня 2022 р. Єреван відвідала спікер палати представників конгресу США Н. Пелосі та відбувся мітинг з вимогою виходу Вірменії з ОДКБ. Але це не заважало Вірменії бути одним із віконець, через яке РФ намагалась обходити режим санкцій.

6 жовтня 2022 р. за результатами переговорів ЄС, Пашиняна та Алієва сторони погодились про розміщення цивільної місії ЄС на кордоні Азербайджану і Вірменії. 23 листопада 2022 р. у Єревані відбувся саміт ОДКБ. РФ переконала Вірменію та Казахстан принаймні до листопада 2023 р. не виходити з Організації договору колективної безпеки. Символічно, що 24 березня 2023 р. на фоні видання Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт Путіна Конституційний суд Вірменії визнав юрисдикцію МКС³⁰⁷. Але проросійські сили у Вірменії заперечили навіть розгляд можливості путінського арешту.

На відміну від Вірменії, яка претендує на територію визнаного міжнародним співтовариством азербайджанським Нагірного Карабаху, Грузія втратила внаслідок російської агресії у серпні 2008 р. Абхазію і Південну Осетію. Після цього РФ домоглася в 2013 р. усунення від влади президента М. Саакашвілі та приведення до влади в Тбілісі команди проросійського олігарха Б. Іванішвілі. Але громадська думка в Грузії залишилась на боці України. 26 лютого 2022 р. у Тбілісі сталися протести проти відмови уряду Грузії доєднатись до режиму санкцій проти Росії у відповідь на її війну проти України. 27 лютого 2022 р. Грузія оголосила про виділення Україні 100 тис. тонн гуманітарної допомоги. Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль закликав власті Грузії дозволити грузинським добровольцям вилетіти на допомогу Україні та не торгувати з Росією. 14 березня 2022 р. президент Грузії С. Зурабішвілі заклкала президента України В. Зеленського повернути посла України до Тбілісі. Грузія висловила стурбованість наміром проведення референдуму щодо приєднання Південної Осетії до РФ. Але Грузія не в повному обсязі дотримувалась санкцій проти РФ. 18 червня 2022 р. Європейський Союз відмовив Грузії у наданні статусу країни кандидата на вступ та висунув додаткові вимоги. 18 листопада 2022 р. адвокати М. Саакашвілі заявили, що в його організмі

³⁰⁷ Конституційний суд Вірменії визнав юрисдикцію МКС. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3686974-konstitucijnij-sud-virmenii-viznav-urisdikciu-mks.html>

виявили миш'як. 3 грудня 2022 р. у Тбілісі відбувся мітинг прихильників М. Саакашвілі. Президент Грузії С. Зурабішвілі висловила співчуття родинам грузинів, які загинули під м. Бахмут³⁰⁸.

7 грудня 2022 р. керівник парламентської фракції партії «Грузинська мрія» М. Мдінарадзе заявив, що «Грузія не є стороною російсько-українського конфлікту, тому не постачатиме зброю Україні»³⁰⁹. 20 грудня 2022 р. Україна закликала власті Грузії надіслати М. Саакашвілі на лікування в Україну. Але станом на початок 2023 р. цього не сталося. 1 лютого 2023 р. президент Грузії С. Зурабішвілі закликала включити до умов капітуляції РФ повернення Грузії Абхазії та Південної Осетії. Президент України В. Зеленський знову закликав власті Грузії припинити знущання над громадянином України М. Саакашвілі. Грузинські власті прийняли рішення скоротити термін безвізового перебування на своїй території громадян РФ, але калькували російський закон про іноземних агентів. Фактично режим правлячої партії «Грузинська мрія» нагадував режим «Партії регіонів» в Україні (2010-2014), коли декларувався європейський вибір, але авторитарні політичні практики нагадували кремлівські лекала. Отже, досить явними є відмінності у позиції офіційної грузинської влади, орієнтованої на проросійського олігарха Б. Іванішвілі, та грузинських громадян, які симпатизували Україні. «Грузинський легіон», наприклад, є найбільшим іноземним підрозділом у складі Збройних Сил України.

Країни Центральної Азії проводять щодо РФ диференційовану політику. Казахстан, Таджикистан, Киргизстан є учасниками Організації договору колективної безпеки та Євразійського союзу. Узбекистан залишається за межами обох цих організацій. Туркменістан з 1993 р. офіційно визнаний Організацією Об'єднаних Націй нейтральною державою. Ці диспозиції визначають політику центрально-азійських країн щодо РФ та її війни проти України.

На початку 2022 р. Китай не дав РФ можливості посилити вплив у Казахстані та скористатись із масових заворушень у цій країні. 5 січня 2022 р. президент Казахстану Касим Жомарт Токаєв закликав уряд зменшити ціну на газ. Було введено режим надзвичайного стану у Алмати та Нур-Султані до 19 січня 2022 року. Н. Назарбаєв остаточно відійшов від керівництва Радою Безпеки Казахстану. Ввечері 6 січня 2023 р. Касим Жомарт-Токаєв звернувся до ОДКБ з

³⁰⁸ У Грузії затримали бійця, який воював добровольцем за Україну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3680431-u-gruzii-zatrimali-bijca-akij-vouvav-dobrovolcem-za-ukrainu.html>

³⁰⁹ Союзник чи ні: яку позицію Грузія зайняла щодо війни РФ проти України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/16/infografika/polityka/soyuznyk-chy-ni-yaku-pozycziyu-zajnyala-hruziya-vijni-rf-proti-ukrayiny>

проханням про надання військової допомоги Казахстану. В Казахстан були введені миротворці з країн ОДКБ. МЗС Росії заявило, що США не мають права ставити під сумнів мандат ОДКБ в Казахстані. 10 січня 2022 р. сайт МЗС України опублікував Заяву МЗС України щодо розвитку ситуації в Республіці Казахстан та закликав до діалогу влади та опозиції.

11 січня 2022 р. президент Казахстану К.-Ж. Токаєв оголосив про соціальні реформи. Прем'єр-міністром Казахстану став Аліхан Смаїлов. 13 січня 2022 р. країни ОДКБ розпочали виведення військ із території Казахстану (спочатку вірмени, потім таджики, киргизи, білоруси, останніми залишили країну росіяни). Процес тривав до 19 січня 2022 року. 18 січня 2022 р. Н. Назарбаєв по телебаченню звернувся до казахського народу із першою заявою після заворушень та підтримкою президента К.-Ж. Токаєва. 29 січня 2022 р. президент К.-Ж. Токаєв очолив правлячу партію «Нур-Отан». У країні тривали страйки та акції протесту як з економічними, так і політичними вимогами. 5 лютого 2022 р. нафтовики Жанаозену відновили акції протесту. 10-11 лютого 2022 р. відбувся візит в Росію президента Казахстану К.-Ж. Токаєва. Сторони уклали контракти на 4,5 млрд. доларів³¹⁰.

26 лютого 2022 р. Казахстан відкрито не підтримав російську військову агресію проти України та виключив можливість направлення в Україну свого збройного контингенту. 1 березня 2022 р. президент Казахстану К.-Ж. Токаєв перейменував правлячу партію «Нур-Отан» на партію «Аманат». Власті Казахстану запропонували посередництво в українсько-російських переговорах. 5 березня 2022 р. газета «Вісті» опублікувала інтерв'ю з послом Казахстану в Україні Дарханом Калетаєвим. Казахстан виступив за принципи ООН у врегулюванні російської агресії проти України і запропонував посередницькі послуги для припинення російської агресії проти України. 1 квітня 2022 р. Казахстан запевнив ЄС, що не допомагатиме РФ обходити режим санкцій. Соціологічні опитування свідчили, що 39% казахів у війні були на боці РФ, 6% на боці України, 46% зайняли нейтральну позицію³¹¹. Російські торговельні мережі звернулись до Казахстану з проханням про допомогу у подоланні санкцій.

5 червня 2022 р. відбувся референдум щодо зміни Конституції Казахстану. Понад 75% проголосували за скасування смертної кари, обрання глав місцевих адміністрацій з двох кандидатур, за скасування особливих прав Назарбаєва. 17 червня 2022 р. президент Казахстану К.-Ж. Токаєв взяв участь у Петербурзькому економічному форумі. Дума пригрозила Казахстану за відмову визнавати так звані «ЛДНР». 23 липня 2022 р. президент України В. Зеленський подякував

³¹⁰ Токаєв приїхав до Путіна і назвав Казахстан і РФ «сусідами від Бога». URL: <https://glavcom.ua/world/observe/tokajev-prijihav-do-putina-i-nazvav-kazahstan-ta-rf-susidami-vid-boga-821083.html>

³¹¹ Третина жителів Казахстану поділяє позицію Росії щодо війни проти України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kazakhstan-viy-na-opytuvannia/32157888.html>

президенту Казахстану К.-Ж. Токаєву за підтримку територіальної цілісності України³¹². 20 серпня 2022 р. у Сочі відбулися переговори Путіна і К.-Ж. Токаєва. Казахстан був стурбований заявами російських турбо-патріотів щодо захоплення Північного Казахстану.

1 вересня 2022 р. К.-Ж. Токаєв оголосив про амністію учасникам січневих заворушень та оголосив про проведення дострокових виборів. 14 вересня 2022 р. Казахстан відвідав китайський лідер Сі Цзіньпіна. Китай декларував захист безпеки Казахстану³¹³. 16 вересня 2022 р. К.-Ж. Токаєв підписав закон про перейменування столиці з Нурсултана на Астану та закон про сім років президентського терміну.

15 жовтня 2022 р. Казахстан під час масованих ракетних обстрілів території України закликав громадян залишити територію України та закрити посольство. Російські ЗМІ повідомляли, що Казахстан домігся заміни посла України Врублевського за заяву: «чим більше росіян вб'ємо ми, тим менше доведеться вбивати нашим нащадкам»³¹⁴.

20 листопада 2022 р. відбулися позачергові президентські вибори в Казахстані. Набравши 81% голосів, переміг К.-Ж. Токаєв. На початку 2023 р. Казахстан профінансував створення юрт незламності у низці міст України. Казахстан змінив правила видачі дозволів на проживання для 400 тис. мігрантів з РФ. Водночас Казахстан є контрабандним хабом для підсанкційних товарів, які надходять до РФ. 26 лютого 2023 р. Казахстан підтримав китайський «мирний план» щодо припинення російсько-української війни³¹⁵. Це не дивно, адже Китай фактично є гарантом збереження незалежності Казахстану від зазіхань з боку РФ. Показово, що російська агресія проти України додала сміливості казахстанському керівництву дистанціюватись від російських пропагандистських штампів. Наприкінці квітня 2023 р. Казахстан прийняв військових інспекторів ОБСЄ, а також під приводом економії коштів було скасовано традиційний «парад перемоги» 9 травня. Однак загалом Казахстан продовжує балансувати на орбіті між Китаєм та РФ.

На відміну від Казахстану, Киргизстан не має великого державного кордону з РФ, тому проводив менш нейтральну політику. 5 січня 2022 р. Киргизстан

³¹² Зеленський здзвонився з президентом Казахстану. URL:

<https://www.unian.ua/world/zelenskiy-zidzvoniv-sya-z-prezidentom-kazahstanu-detali-rozmovi-12148041.html>

³¹³ Сі Цзіньпін здійснив перший закордонний візит за час пандемії – в Казахстан. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3571350-si-czinpin-zdijsniv-persij-zakordonnij-vizit-zacac-pandemii-v-kazahstan.html>

³¹⁴ Казахстан: послу України висловили протест через слова про Росію. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-kazahstan-posol-ukrainy/32001324.html>

³¹⁵ МЗС Казахстану підтримало позицію Китаю щодо «врегулювання української кризи». URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3675293-mzs-kazahstanu-pidtrimalo-poziciu-kitau-sodovreguluvanna-ukrainskoi-krizi.html>

висловив занепокоєння масовими заворушеннями в сусідньому Казахстані. 6 січня 2022 р. Киргизстан ввів війська в Казахстан разом з іншими країнами ОДКБ. 9 січня 2022 р. президент Киргизстану С. Жапаров визнав участь громадян Киргизстану у масових заворушеннях на території Казахстану. 27 січня 2022 р. сталася перестрілка між прикордонниками Киргизстану і Таджикистану у спірному районі.

26 лютого 2022 р. Киргизстан фактично підтримав російську військову агресію проти України. 14 березня 2022 р. у Киргизстані були заборонені антивоєнні мітинги біля посольства Росії в Киргизстані. Тільки 16 вересня 2022 р. Киргизстан досяг угоди про припинення вогню на кордоні з Таджикистаном. 16 жовтня 2022 р. Киргизстан закликав своїх громадян залишити територію України, зважаючи на російський енергетичний терор. Водночас Киргизстан забороняв своїм громадянам укладати контракти з російською армією.

6 - 19 січня 2022 р. Таджикистан у складі ОДКБ ввів контингент в Казахстан. На цьому фоні 27 січня 2022 р. сталася перестрілка між прикордонниками Киргизстану і Таджикистану. 26 лютого 2022 р. Таджикистан підтримав російську військову агресію проти України. Економічні санкції проти Росії обмежували надходження коштів від таджицької трудової еміграції в РФ. На територію України було направлено 201-шу дивізію, яка прикривала таджицько-афганський кордон.

20 травня 2022 р. президент Таджикистану Е. Рахмон, готуючись передати владу сину Рустаму Емомалі, оголосив антитерористичну операцію у Гірсько-Бадохшанському автономному районі на Памірі. 30 червня 2022 р. Душанбе відвідав В. Путін. Тільки 16 вересня 2022 р. Таджикистан домовився про припинення вогню на кордоні з Киргизстаном. Таджикистан визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, що створило йому проблеми після видачі 17 березня 2023 р. ордеру на арешт Путіна. Однак єдине, на що наважився Душанбе, це не рекомендувати своїм громадянами укладати контракти на службу у збройних силах РФ.

Туркменістан живе своїм «нейтральним» життям. 12 лютого 2022 р. президент Туркменістану Г. Бердимухамедов призначив на 12 березня 2022 р. дострокові президентські вибори. 12 березня 2022 р. відбулися вибори президента Туркменістану Сердара Бердимухамедова³¹⁶. Путін привітав С. Бердимухамедова з обранням на посаду президента Туркменістану. 26 квітня 2022 р. власті Туркменістану вперше з 24 лютого заговорили про гуманітарну допомогу Україні.

³¹⁶ Туркменістан: завершилося голосування на виборах президента. URL: <https://www.dw.com/uk/turkmenistan-zavershylosia-holosuvannia-na-dostrokovykh-vyborakh-prezydenta-a-61107656/a-61107656>

29 червня 2022 р. Ашхабад відвідав В. Путін³¹⁷. Проте Туркменістан відчував послаблення російського впливу у Центральній Азії. 13 грудня 2022 р. президент Туркменістану С. Бердимухамедов взяв участь у саміті з президентом Азербайджану І. Алієвим і президентом Туреччини Р. Ердоганом³¹⁸. Однак у березні 2023 р. колишній президент Г. Бердимухаметов створив верхню палату парламенту у спробі обмежити владу свого сина. Це стало наочним прикладом проблем, з якими стикаються диктаторські режими навіть за сприятливих умов транзиту влади. Тому Туркменістан занурився у боротьбу за владу між батьком і сином, що обмежувало його зовнішньополітичну активність.

Отже, Китай і Туреччина разом зі США та ЄС створили конкуренцію російському впливу у Центральній Азії. Як і кавказькі країни, держави Центральної Азії відчували радикальне послаблення російського регіонального впливу, зважаючи на російські поразки в Україні, але дотримувалися «нейтралітету», зважаючи на внутрішньополітичні імперативи та небажання радикально розривати відносини з РФ.

³¹⁷ Путін їде за кордон для проведення важливих зустрічей. URL:

<https://www.unian.ua/world/putin-jide-za-kordon-dlya-provedennya-vazhlih-zustrichey-reuters-novini-svitu-11881821.html>

³¹⁸ Туранський саміт. URL: https://www.turan.az/ext/news/2022/12/free/politics_news/ru/12404.htm

РОЗДІЛ 6

Активна політика США і Канади щодо війни Росії проти України

Адміністрація президента США Барака Обама (2009-2017) впродовж першого президентського терміну (2009-2013) намагалась організувати «перезавантаження» американсько-російських відносин. На заваді цьому не стала навіть російська агресія проти Грузії у серпні 2008 року, яка припала на період президентської виборчої кампанії в США та була заключним акордом діяльності попередньої адміністрації Дж. Буша-молодшого. 9 жовтня 2009 р. Нобелівський комітет оприлюднив сенсаційне повідомлення, що лауреатом Нобелівської премії миру 2009 р. став 44-й президент Сполучених Штатів Америки 48-річний Барак Обама. Американські та світові засоби масової інформації відразу поставили під сумнів достатність підстав для присудження Б. Обамі Нобелівської премії. Наголошувалось на хронологічній невідповідності, адже він став президентом лише 20 січня 2009 року, а висунення кандидатур на премію завершилося 1 лютого. Консервативні американські кола розглядали це нагородження як спробу європейських держав «нав'язати» своє бачення зовнішньополітичних пріоритетів євроатлантичного простору на чолі зі США. Барак Обама назвав це рішення Нобелівського комітету визнанням лідерства США в сучасному світі. Це превентивне нагородження визначило пацифістські інтенції зовнішньої політики Б.Обама впродовж обох його президентських термінів. Але в 2009-2011 роках за президентства в РФ Д. Медведєва, за спогадами посла США в Москві М. Макфола, російська влада не була налаштована на відмову від імперських сентиментів та агресивної зовнішньої політики. «Перезавантаження» відносин із США з російського боку було суцільною імітацією³¹⁹.

Повернення у Кремль в 2012 р. В. Путіна посприяло відновленню активної конфронтації між Москвою і Вашингтоном. Поховання надій на «перезавантаження» американсько-російських відносин пов'язане з подіями Революції Гідності в Україні (листопад 2013 – лютий 2014 років). Адміністрація Б. Обама засудила анексію Криму та запровадила санкції проти РФ після збиття 17 липня 2014 р. над м. Торез нідерландського пасажирського літака. Але адміністрація президента США Б. Обама відмовились постачати зброю Україні. Стримувати силою російський імперіалізм Б. Обама не наважився і в Сирії³²⁰.

³¹⁹ Макфол М. Від холодної війни до гарячого миру. К., 2021. С.165.

³²⁰ Barack Obama. A Promised Land. New York, 2020. С.358.

Перемога у листопаді 2016 р. на президентських виборах у США представника республіканців Дональда Трампа дала підстави Кремлю сподіватись на «велику угоду» щодо повернення України в російську сферу впливу. Але до цього справа так і не дійшла. Фактично впродовж 2017-2019 р. адміністрація Д. Трампа вперше погодилась передати Україні протитанкові системи «Джавелін» за умови їхнього складування, а не активного використання на донбаському фронті.³²¹

У листопаді 2020 р. Д. Трамп програв президентські вибори кандидату Демократичної партії Дж. Байдену, хоча й намагався закидати останньому надмірне залучення до українських справ під час перебування на посаді віце-президента в адміністрації президента Б. Обами. Впродовж 2021 р. адміністрація президента Дж. Байдена намагалась зберегти підтримку України на існуючому до того часу рівні. Влітку 2021 р. Дж. Байден на фоні концентрації російських військ по периметру російсько-українського кордону провів переговори з Путіним в Женеві. Але нової розрядки в російсько-американських відносинах не сталося. РФ восени 2021 р. висунула США «ультиматум» щодо відмови розглядати питання самої можливості вступу України в НАТО та відведення НАТО на позиції до його розширення в 1997 році. Ці ультимативні вимоги Кремля стали неприйнятними для вільного демократичного світу. Російські реваншисти на це і розраховували.

5 січня 2022 р. у Вашингтоні відбулися переговори щодо ситуації на українсько-російському кордоні між державним секретарем США Е. Блінкіним та міністром закордонних справ ФРН А. Бербок. Сторони висловили підтримку територіальної цілісності України. Були спростовані чутки про готовність США погодитись на вимогу Росії скоротити військовою присутність у Східній Європі. Президент України В. Зеленський закликав сенат США прийняти додаткові санкції проти газопроводу «Північний потік-2». 12 січня 2022 р. Київ відвідав директор ЦРУ США У. Бернс. Американці спрогнозували наступ РФ на українську столицю. 19 січня 2022 р. у Києві провів переговори державний секретар США Е. Блінкін. За два дні без результату завершилися у Женеві переговори державного секретаря США Е. Блінкіна і міністра закордонних справ Росії С. Лаврова. Наступного дня члени родин американських дипломатів залишити Україну.

4 лютого 2022 р. відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ України Д. Кулеби і державного секретаря США Е. Блінкіна. Сторони обговорили подальші кроки для стримування агресивних намірів Росії. 7 лютого 2022 р. у Вашингтоні президент США Дж. Байден закликав канцлера ФРН О. Шольца постачати зброю Україні та запровадити додаткові санкції для стримування Росії.³²² 13 лютого 2022 р. США вивезли спостерігачів із місії ОБСЄ в Донецьку.

³²¹ Zellik R. USA in the World. History of USA Diplomacy. New York, 2022. С.381.

³²² Байден і Шольц заявили про необхідність посилення східного флангу НАТО. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-biden-scholz/31707847.html>

Посольство США переїхало до Львова. Президент США Дж. Байден виступив із загрозою превентивних санкцій проти Росії, але навіть це не стримало путінських агресивних намірів щодо знищення України.

19 лютого 2022 р. на полях Мюнхенської конференції з питань безпеки президент України В. Зеленський провів переговори з віце-президентом США К. Гарріс, а 22 лютого 2022 р. у Вашингтоні міністр закордонних справ України Д. Кулеба провів переговори з міністром оборони США Л. Остіном. Д. Кулеба, зокрема, заявив про відсутність намірів набуття Україною ядерної зброї, на чому спекулювала російська пропаганда.

Всередині адміністрації президента Дж. Байдена точилася дискусія щодо стратегічних пріоритетів. Радник президента з питань національної безпеки Дж. Салліван і директор Центрального розвідувального управління У. Бернс закликали зосередити зусилля на стримуванні Китаю. Натомість державний секретар Е. Блінкін і міністр оборони Ллойд Остін наполягали на тому, аби не дати РФ зруйнувати світову систему безпеки через агресію проти України.

24 лютого 2022 р. внаслідок розширення російської збройної агресії проти всієї території України США запровадили жорсткі санкції проти Росії. США домоглися відключення Росії від міжнародної системи банківських платежів. США ввели проти Росії фінансові та технологічні санкції.

3 березня 2022 р. колишній президент Д. Трамп закликав США до переговорів з РФ заради припинення війни в Україні³²³. Росія вивезла зі США дипломатів, які були оголошені персонами нон-грата. На українсько-польському кордоні відбулися переговори міністра закордонних справ України Д. Кулеби і державного секретаря США Е. Блінкіна. США відмовились запроваджувати безпілотну зону над Україною, але оголосили про зупинення закупівлі російської нафти. Байден заборонив Польщі передавати Україні 19 винищувачів «Міг-29». Були ще побоювання ескалації. Китай обіцяв запобігти використанню російської атомної зброї. 15 березня 2022 р. МЗС РФ оголосило про санкції проти провідних діячів політичної еліти США³²⁴.

16 березня 2022 р. відбулося відео-звернення президента України В. Зеленського до обох палат конгресу США, після чого президент США Дж. Байден підписав закон про виділення Україні 13,6 млрд. доларів фінансової допомоги³²⁵. Президент США Дж. Байден також закликав країни ЄС до солідарності з Україною, надання зброї, вирішення міграційної кризи, посилення

³²³ Трамп дав би Росії захопити шматок України. URL: <https://www.unian.ua/world/tramp-zayaviv-shcho-dav-bi-rosiji-zahopiti-shmatok-ukrajini-12172245.html>

³²⁴ США: частина санкцій проти Росії залишиться і після війни. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ssha-rosija-sankciji-zalyshatsya-chynnymy/32129491.html>

³²⁵ Промова президента України В. Зеленського перед Конгресом США. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pered-kong-73609>

тиску на Китай. 25 березня 2022 р. у польському м. Жешув президент США Дж. Байден зустрівся з українськими біженцями³²⁶.

3 квітня 2022 р. відбулася телефонна розмова командувача ЗСУ В. Залужного і генерала М. Міллі – начальника об'єднаного комітету штатів збройних сил США. 7 квітня 2022 р. Сенат США прийняв закон про ленд-ліз для України. Посол РФ в США Антонов погрожував прямим збройним зіткненням РФ зі США у разі збільшення обсягів військової допомоги Україні. 21-22 квітня 2022 р. з візитом у США побував прем'єр-міністр України Д. Шмигаль. США оголосили про черговий транш фінансової допомоги Україні у розмірі 800 млн. доларів³²⁷.

27 квітня 2022 р. конгрес США голосував за програму ленд-лізу озброєнь для України. Конгрес США підтримав виділення Україні 33 млрд. доларів фінансової допомоги на війну та гуманітарну допомогу. Також у конгресі склалася двопартійний демократично-республіканський консенсус щодо надання Україні зброї з метою захисту від російської агресії. Героїчний опір української нації переконав американські еліти у здатності України витримати російський удар та доцільності захисту молодого демократії від російської тиранії.

1 травня 2022 р. Київ відвідала спікер палати представників конгресу США Ненсі Пелосі. Вона запевнила, що США будуть разом з Україною до перемоги над Росією. 8 травня 2022 р. в Ужгороді Олена Зеленська прийняла першу леді США Джил Байден. 9 травня 2022 р. США відновили роботу посольства в Києві. Президент Дж. Байден підписав закон про ленд-ліз. Д. Трамп виступив проти надання допомоги Україні, але його позиція не визначала офіційний курс Сполучених Штатів.

19 липня 2022 р. у Вашингтоні відбулися переговори дружини президента США Джилл Байден та Олени Зеленської, яка виступила перед конгресом США. 24 серпня 2022 р. президент США Дж. Байден привітав Україну з Днем незалежності та анонсував виділення 3 млрд. доларів військової допомоги. 6 вересня 2022 р. президент України В. Зеленський провів переговори з спікером палати громад США Н. Пелосі. Україна закликала оголосити РФ країною спонсором тероризму. Президент США Дж. Байден вважав, що оголошення РФ країною спонсором тероризму загрожуватиме продовольчій безпеці, але водночас заявив, що США ніколи не визнають анексію РФ українських земель³²⁸.

1 жовтня 2022 р. набув чинності закон США про військовий ленд-ліз для України. 10 жовтня 2022 р. після масованої ракетної російської атаки по всій

³²⁶ Байден прибув до польського міста поблизу кордону з Україною. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/25/7136640/>

³²⁷ Чому ленд-ліз для України має не лише військове, а й політичне значення. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-ssha-zbroya-dopomoha-lend-liz/32066648.html>

³²⁸ Байден пояснив, що для нього означає «справедливий мир» для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/22/7152921/>

території України президент США Дж. Байден у телефонній розмові з президентом України В. Зеленським обіцяв надати Україні сучасні системи ПВО. Для їхньої ефективності важливо було мати сучасні військово-повітряні сили.

24 жовтня 2022 р. відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ України Д. Кулеби і державного секретаря США Е. Блінкіна. Обговорено загрози РФ використати атомну зброю проти України. 4 листопада 2022 р. Київ відвідав помічник президента США Дж. Байдена з питань національної безпеки Дж. Салліван. Україна отримала військової допомоги на 400 млн. доларів, включно з танками «Т-72».

8 листопада 2022 р. пройшли проміжні вибори обох палат Конгресу США. Республіканці встановили контроль за палатою представників, демократи - за сенатом³²⁹. 14 листопада 2022 р. напередодні саміту «великої двадцятки» на Балі відбулися переговори Сі Цзіньпіна і Дж. Байдена. КНР і США виступили проти застосування російської ядерної зброї проти України. Байден запевнив, що холодної війни з Китаєм не буде³³⁰.

15 листопада 2022 р. директор ЦРУ В. Бернс під час російської масованої ракетної атаки території України перебував у Києві. Д. Трамп оголосив про участь у президентській виборчій кампанії 2024 року. Відбулись консультації міністра закордонних справ України Д. Кулеби і державного секретаря США Е. Блінкіна з приводу падіння ракети на сході Польщі. 30 листопада 2022 р. голова офісу президента України А. Єрмак провів переговори з радником президента США з питань національної безпеки Дж. Салліваном щодо підтримки України взимку 2023 року. 10 грудня 2022 р. колишній президент України П. Порошенко в США закликав надати Україні далекобійну зброю для ударів по території Росії. США визнали, що російсько-іранська військова співпраця становить глобальну загрозу. 11 грудня 2022 р. президент України В. Зеленський і президент США Дж. Байден обговорили зміцнення української системи протиповітряної оборони та відновлення енергопостачання у найбільших містах України.

21 грудня 2022 р. відбувся офіційний візит президента України В. Зеленського в США. Президент України виступив перед конгресом США. Наголошувалось, що Україна перебуває на передовій боротьби за демократію проти російської автократії. Впродовж 2022 р. США надали різноманітної допомоги Україні на 113 мільярдів доларів³³¹.

³²⁹ Трамп не виграв, Байден не програв: що показали проміжні вибори в США. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/11/9/7150317/>

³³⁰ Байден зустрінеться із Сі Цзіньпіном на Балі перед самітом G20. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3611700-bajden-zustrinetsa-iz-si-czinpinom-na-bali-pered-samitom-g20-bilij-dim.html>

³³¹ Зеленський прибув з візитом до США. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3638634-zelenskij-pribuv-iz-vizitom-do-ssa.html>

20 січня 2023 р. США на черговій зустрічі коаліції з підтримки України закликали надати танки, сучасні системи протиповітряної оборони. Канцлер ФРН О. Шольц зазначав, що німецькі танки будуть передані, якщо США передадуть Україні свої танки «Абрамс». Це давало нові надії РФ на розкол між США та ФРН щодо воєнної допомоги Україні та було особливо неприйнятно за умов підготовки Кремля до весняно-літнього 2023 р. нового «генерального наступу» проти України. Наприкінці січня 2023 р. США домоглися згоди Німеччини на передачу Україні танків «Леопард» та спонукали партнерів по НАТО продовжити допомогу Україні до остаточної перемоги на фронті. Показово, що Китай критикував НАТО за постачання зброї Україні, що трактувалось китайською пропагандою як внесок у ескалацію конфлікту. На цьому тлі на початку лютого 2023 р. китайський розвідувальний аеростат був збитий над територією США, що дало підстави скасувати запланований на 5-6 лютого 2023 р. візит в Пекін державного секретаря США Е. Блінкіна. Китай вичікував, коли США зануряться у президентську виборчу кампанію 2024 року, яка відволікатиме увагу американської виконавчої і законодавчої влади від російсько-української війни. Це створювало ризики розмивання двопартійного консенсусу демократів і республіканців щодо підтримки України як молодій демократії проти російської імперської автократії.

Важливим фактором підтримки України став візит президента США Дж. Байдена в Київ 20 лютого 2023 року. США оголосили про подальшу підтримку України. Національна асоціація виробників США закликала до інвестицій у економіку України. Агенція «USAID» передала українським аграріям насіння соняшника і мінеральні добрива. 27 лютого 2023 р. президент України В. Зеленський провів переговори з міністром фінансів США Дж. Єллен. Було обговорено фінансову допомогу США Україні. Витрати США на підтримку України за 2022 рік були менше одного відсотку валового внутрішнього продукту США, тоді як рік війни в Кореї (1950-1953) коштував два відсотки ВВП на рік³³². 2 березня 2023 р. державний секретар США Е. Блінкін попередив російського міністра закордонних справ РФ С. Лаврова, що США так довго допомагатимуть Україні, скільки буде потрібно для перемоги демократії над авторитаризмом³³³. 12 квітня 2023 р. США запровадили нові санкції проти Росії; у списку понад 120 організацій та фізичних осіб у 20 країнах³³⁴. Показовий факт: 13 квітня 2023 р.

³³² Zellik R. USA in the World. History of USA Diplomacy. New York, 2022. С.425.

³³³ Блінкін розповів про що говорив з Лавровим на полях саміту G20. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/2/7157240/>

³³⁴ Нові санкції США торкнулися понад 120 компаній і фізосіб із понад 20 країн – Блінкен. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/12/7397637/>

США не видали візи делегації РФ на чолі з головою МЗС С. Лавровим, яка головує в Радбезі ООН³³⁵.

18 квітня 2023 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і спікера Палати представників Конгресу США Кевіна Маккарті. Президент України подякував за двопартійну підтримку України. Водночас, республіканці вимагали від адміністрації Дж. Байдена чіткого визначення стратегічних цілей саме США в російсько-українській війні. Але загалом, в США спостерігається двопартійний консенсус щодо недопущення успіху російських зусиль, спрямованих на силовий перегляд кордонів у Європі. Однак цього не можна сказати про консенсус щодо доцільності остаточної перемоги над РФ з її подальшим розпадом. Хоча 25-28 квітня 2023 р. у США відбувся УІ Форум вільних народів пост-росії, але значна частина американського істеблішменту від обох провідних партій вважає доцільним зберегти територіально цілісну РФ як буфер між Європою і Китаєм.

Міністр фінансів США Дж. Йеллен закликала до 1 червня 2023 р. підняти стелю державного боргу вище за 31,4 трильйони доларів. Альтернативою могло бути припинення бюджетного фінансування державних витрат із ризиками продовження надання воєнної та фінансової допомоги Україні. Утім, навряд чи правлячі демократи та опозиційні республіканці ризикуватимуть втратою своєї репутації перед стартом виборчої кампанії 2024 р., граючи на користь російській та китайській пропаганді щодо втрати США гегемонії у світі.

Канада послідовно підтримує України від часу проголошення незалежності. Російська анексія Криму мотивувала Канаду ініціювати виключення РФ з великої сімки. У січні 2020 р. чимало канадських громадян загинули, коли в Тегерані збили український пасажирський літак. 11 січня 2022 р. президент України В. Зеленський провів переговори з прем'єр-міністром Канади Дж. Трюдо щодо іранської компенсації за збитий 2020 р. пасажирський літак. Сторони домовились щодо вимог компенсацій від Ірану за збитий у січні 2020 р. пасажирський авіалайнер.

25 січня 2022 р. Канада розпочала евакуацію родин дипломатів з Києва. 30-31 січня 2022 р. Київ відвідала міністр оборони Канади Аніта Ананд. Канада вивела військових радників з України на фоні нагнітання навколо загрози російської військової агресії. Посольство Канади переїхало до Львова. 22 лютого 2022 р. канадський прем'єр-міністр Д. Трюдо засудив визнання Росією

³³⁵ США не видали візи делегації РФ, яка головує в Радбезі ООН. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/13/7397680/>

«незалежності» «ДНР» і «ЛНР». 26 лютого 2022 р. Канада оголосила про надання Україні військової допомоги та підтримку відключення російських банків від Свіфт. Канада запровадила проти Росії фінансові та технологічні санкції і висловила цілковиту підтримку Україні. 21 квітня 2022 р. Україна і Канада домовились про розширення дії угоди про зону вільної торгівлі на сектори послуг та інвестицій після завершення російської агресії проти України³³⁶.

27 квітня 2022 р. парламент Канади визнав дії російської армії в Україні геноцидом. 8 травня 2022 р. прем'єр-міністр міністр Канади Джастін Трюдо відвідав Ірпінь, після чого Канада оголосила про санкції проти російського нафтогазового сектору. 10 липня 2022 р. МЗС України висловив занепокоєння поверненням після ремонту «Газпрому» турбіни газопроводу «Північний потік-1». 13 липня 2022 р. «Світовий конгрес українців» подав позов до суду Канади у спробі зупинити повернення турбіни для газопроводу «Північний потік-1». 28 липня 2022 р. Головнокомандувач ЗСУ В. Залужний провів переговори з начальником генерального штабу збройних сил Канади У. Ейром. 23 серпня 2022 р. прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо на Кримській платформі закликав продовжити режим санкцій проти РФ. 11 жовтня 2022 р. після масованих російських ракетних атак території України Канада закликала виключити РФ з МВФ і «великої двадцятки». 16 листопада 2022 р. президент України В. Зеленський і прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо обговорили падіння ракети на території Польщі.

18 січня 2023 р. Київ відвідала міністр оборони Канади А. Ананд. Канада оголосила про передачу Україні 200 БТР «Сенатор»³³⁷. 31 січня 2023 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Канади Дж. Трюдо. Канада оголосила російську «приватну військову компанію Вагнер» терористичною організацією. 11 березня 2023 р. Канада заборонила імпорту російського алюмінію і сталі. 15 березня 2023 р. міністр оборони України О. Резников і міністр оборони Канади А. Ананд домовились про черговий пакет військової допомоги³³⁸. 25 березня 2023 р. президент США Дж. Байден на переговорах з прем'єр-міністром Канади Дж. Трюдо зазначив, що поки що Китай не постачає зброю РФ. Також лідери двох держав підтвердили наміри і надалі допомагати Україні³³⁹.

³³⁶ Угода про вільну торгівлю між Україною і Канадою. URL:

<https://canada.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/94-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju/ugoda-pro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukrayinoyu-ta-kanadoyu>

³³⁷ Канада доправила в Україну вже більш як 3000 тонн військової допомоги. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3654938-kanada-dopravila-v-ukrainu-vze-bils-ak-3-000-tonn-vijskovo-dopomogi.html>

³³⁸ Канада оголосила про нову військову допомогу Україні. URL:

<https://mil.in.ua/uk/news/kanada-ogolosyla-pro-novu-vijskovu-dopomogu-ukrayini/>

³³⁹ Байден та Трюдо підтвердили наміри і надалі допомагати Україні. URL:

https://lb.ua/world/2023/03/24/549938_bayden_tryudo_pidtverdili_namiri_i.html

28 квітня 2023 р. прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо і голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляйєн обговорили питання координації зусиль Канади та Європейського Союзу щодо допомоги Україні. Результати цього обговорення були представлені 1 травня 2023 р., коли відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і прем'єр-міністра Канади Д. Трюдо. Зокрема, обговорювались перспективи українського контрнаступу.

Підтвердженням цього стали результати візиту прем'єр-міністра України Д. Шмигала до Канади 11 квітня 2023 р., під час якого міністр оборони Канади А. Ананд оголосила про додаткову військову допомогу Україні, яка включає передачу тисяч штурмових гвинтівок та мільйонів набоїв. При цьому вона зазначила, що «ця зброя допоможе Україні захистити себе та наші спільні цінності». Україна та Канада також оголосили про завершення переговорів з укладання оновленої Угоди про вільну торгівлю між двома країнами – цей документ замінить існуючу угоду, яка діяла з 2017 року. А прем'єр-міністр Канади Джастін Трюдо на спільній прес-конференції з прем'єром України Д. Шмигалем оголосив про запровадження додаткових санкцій проти Росії та Білорусі у зв'язку з агресією проти України³⁴⁰.

Нарешті слід наголосити, що помітну роль у підтримці США і Канадою України відіграє чисельна й активна українська діаспора в цих країнах. Обидві держави сприяють також консолідації світової спільноти заради підтримки України у її опорі російській агресії.

³⁴⁰ Вільна торгівля, військова допомога та санкції: Шмигаль підсумував візит до Канади. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3694732-vilna-torgivla-vijskova-dopomoga-ta-sankcii-smigal-pidsumuvav-vizit-do-kanadi.html>

РОЗДІЛ 7

Специфіка «нейтралітету» Молдови та Туреччини, арабських країн та Ізраїлю

Республіку Молдова (РМ) в Україні завжди розглядали позитивно як найближчого сусіда в Європі та партнера-союзника в процесі європейської інтеграції. У 2008 р. обидві країни стали учасниками програми Європейського Союзу «Східне партнерство», у 2014 р. – разом підписали угоди про асоціацію з ЄС, у 2021 р. вони спільно з Грузією утворили т. зв. Асоційоване тріо для координації євроінтеграційних прагнень, а у 2022 р. Україна і Молдова одночасно отримали офіційний статус держав-кандидатів на вступ до Євросоюзу.

Цілий ряд фактів і подій з історії розвитку українсько-молдовських добросусідських відносин з часу початку війни Росії проти України свідчать про спільність позицій обох країн щодо цієї війни та багатьох актуальних міжнародних проблем. Наприклад, 18 березня 2014 р. під час переговорів виконуючого обов'язки президента України О. Турчинова з прем'єр-міністром Молдови Ю. Лянке, останній заявив: «Молдова ніколи не визнає результатів фальшивого референдуму в Автономній Республіці Крим, який відбувся за аналогічним сценарієм, що і в Придністров'ї». Україна своєю чергою висловила підтримку Молдові у придністровському питанні. 22 лютого 2015 р. президент Молдови Н. Тімофті взяв участь у вшануванні пам'яті героїв Небесної Сотні в Києві, а 27 серпня 2016 р. частини Одеського військового округу взяли участь у військовому параді з нагоди 25-річчя незалежності Молдови в Кишиневі.

13 лютого 2017 р. під час візиту до Києва прем'єр-міністра Молдови П. Філіпа президент України П. Порошенко висловився щодо намірів президента Молдови І. Додона поглибити співпрацю з Євразійським економічним союзом, заявивши, що «зараз ми бачимо наполегливі спроби нав'язати й Україні, й Молдові такі форми реінтеграції, які дозволять ззовні вирішувати долю народів наших країн. Ці спроби приречені на поразку. Україна і Молдова будуть відновлені у своїх суверенно визнаних кордонах». 3 березня 2018 р. у Кишиневі відбулася конференція «Грузія, Молдова та Україна: Східне партнерство та сучасні безпекові виклики», на якій було ініційовано створення Міжпарламентської асамблеї цих країн з метою протидії російській агресії та деокупації їх територій. Учасниками конференції, главами парламентів України та Молдови А. Парубієм і А. Кандою був також підписаний лист главам парламентів європейських країн щодо недопущення будівництва другої черги «Північного газопроводу». 13 червня 2018 р. міністри оборони України та Молдови С. Полторак і Е.Стурза під час переговорів в Одесі обговорювали проблеми

протидії гібридній агресії Росії. А під час візиту в Україну міністра закордонних справ і європейської інтеграції Молдови Т. Уляновскі 5 жовтня 2018 р. обговорювались спільні політичні дії щодо європейських перспектив двох сусідніх країн і зазначалося, що доки в Придністров'ї перебувають російські війська, треба бути готовими до будь-яких сценаріїв. Під час чергового засідання міжпарламентської групи дружби «Україна – Молдова» 1 грудня 2018 р. в Кишиневі наголошувалось, що елементи російської гібридної війни відчують усі країни-сусіди України.

У зв'язку з політичною кризою в Молдові міністерство закордонних справ України 11 червня 2019 р. виступило із заявою, в якій зазначалося, що «як держава-посередник і гарант Україна зацікавлена у стабільній, демократичній і європейській Молдові, готова надати, в разі необхідності, сприяння у вирішенні існуючих проблем. Важливим для країни та безпекової ситуації в регіоні є недопущення зовнішнього втручання, спрямованого на реалізацію російського сценарію федералізації країни».

11 липня 2019 р. відбувся візит до Києва новообраної прем'єр-міністерки Молдови Майї Санду та її переговори з новообраним президентом України Володимиром Зеленським, під час яких, зокрема, було висловлено спільне бажання, щоб на територіях обох сусідніх держав не було російських військ. А після перемоги на президентських виборах в Молдові прибічниця європейської інтеграції М. Санду в листопаді 2020 р. та триумфу її партії «Дія і солідарність» на позачергових парламентських виборах в липні 2021 р. (за неї проголосували 53% виборців, а за проросійський блок комуністів та соціалістів – 27%), українсько-молдовські відносини набули нової динаміки. Зокрема, під час візиту до Кишинева 9-10 грудня 2020 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба підтримав вимогу повного та остаточного виведення російських військ з території Придністров'я, яку зажадала М. Санду від Росії 20 листопада 2020 року. А 12 січня 2021 р. відбувся перший візит президентки Молдови М. Санду до Києва, під час якого обговорювалися питання поглиблення українсько-молдовських відносин, в тому числі розглядалися амбіційні проєкти розвитку транспортної інфраструктури між країнами, зокрема створення транспортного коридору Київ – Кишинів в обхід території Придністров'я. Сторони висловили підтримку територіальної цілісності України та Молдови, а також виступили за залучення обох сусідніх країн до проєкту «Тримор'є». Президент України В. Зеленський запропонував отримати вакцини від коронавірусу через «Східне партнерство», а М. Санду анонсувала залучення України до кола довіри з Молдовою та Румунією.

23 серпня 2021 р. М. Санду презентувала Молдову на «Кримській платформі», а 27 серпня президент України В. Зеленський взяв участь у святкуванні 30-річчя незалежності Молдови в Кишиневі. Під час візиту міністра закордонних справ Молдови Ніку Попеску до Києва 21-22 жовтня 2021 р. сторони наголосили, що успіх Асоційованого тріо стане позитивною трансформуючою

силою для регіону. Водночас Молдова відмовилась сплатити 780 млн. доларів газового боргу Росії, а Україна вирішила подарувати свій газ Молдові. В січні-лютому 2022 р. відбулися політичні консультації міністерств закордонних справ України і Молдови.

Проте після початку повномасштабної воєнної агресії Росії проти України 24 лютого 2022 р. відносини між Молдовою та Україною почали псуватися. Хоча міністерство закордонних справ Молдови 22 лютого 2022 р. засудило рішення РФ щодо визнання «незалежності» «ДНР» і «ЛНР», а 24-28 лютого Молдова прийняла перших біженців від російської агресії з Одеси, утім вона не запровадила енергетичних санкцій проти Росії і не відмовилася від російських енергоносіїв, на чому наполягали Україна та її західні союзники. Ще 28 лютого міністр закордонних справ РМ Н. Попеску заявив, що країна не буде приєднуватися до санкцій проти Росії, оскільки такі санкції – «для країн з кращим рівнем альтернатив для економіки». Таку позицію піддав критиці його український колега Д. Кулеба, який 7 березня у коментарі «Європейській правді» зазначив: «Цінуємо солідарність грузинів і молдован з Україною, вдячні за гуманітарну допомогу Грузії і Молдови для українців, які потерпають від російської збройної агресії. Проте, на превеликий жаль, наразі ані Грузія, ані Молдова не підтримали нові санкції ЄС проти Росії... Така позиція не відповідає партнерським відносинам України, Грузії та Молдови в рамках «Асоційованого тріо» та яскраво ілюструє наразі неготовність Тбілісі та Кишинєва стати реальним контриб'ютором безпеки»³⁴¹.

1 квітня 2022 р. президентка Молдови М. Санду підтвердила, що Молдова не приєднається до санкцій проти Росії через «вразливі місця» у власній енергетиці, наголосивши, що західні партнери «дуже добре розуміють безпекову та економічну вразливість» Молдови, а залишення країни без енергоресурсів не відповідає інтересам країни і може призвести до дестабілізації, що не вигідно ані Україні, ані українським біженцям. Вона також зазначила, що через війну країна втратить значну частину торгівлі з Росією, Україною та Білоруссю - 26% імпорту та 15% експорту, а також стикнеться з гальмуванням притоку інвестицій та підвищенням цін на енергоносії, а враховуючи припинення торгівлі між Україною та Росією і Білоруссю і блокування транспортних коридорів, скоріше за все, торгівля Молдови з Росією обмежиться закупками російського газу.

Попри побоювання нападу з боку Росії та сепаратистського Придністров'я в перші місяці російсько-української війни, у квітні 2022 р. Молдова як нейтральна країна відмовилася надавати Україні воєнну допомогу (йшлося, насамперед, про б винищувачів МіГ-29, що не використовувалися Молдовою). Зокрема, 18 квітня молдовська прем'єрка Наталія Гавриліца на брифінгу заявила журналістам, що

³⁴¹ Ерман Г. Як у Молдові реагують на війну і чому в Україні незадоволені. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61155192>

Молдова не має стільки військової техніки, щоб допомагати Україні. «Що стосується військової допомоги Україні, є країни, які набагато більш оснащені військовою технікою, які мають більшу стійкість в економічній та енергетичній галузях, щоб надати цю допомогу», - заявила вона.

Водночас, керівництво Республіки Молдова зробило певні кроки, щоб обмежити проросійську пропаганду. Наприклад, 14 квітня 2022 р. молдовський парламент заборонив використання символів російської агресії проти України - георгіївської стрічки, публічне використання символів Z та V під загрозою штрафів. На знак протесту прихильники Росії в Гагаузії (автономії в складі Молдови з православним тюркомовним населенням і великим впливом Росії та Туреччини) провели автопробіг з прапорами кольорів георгіївської стрічки. Водночас, в Кишиневі проходили багатолюдні акції на підтримку України.

Утім, найбільшим внеском Молдови у підтримку українців став прийом біженців, що здійснювався з першого дня російсько-української війни. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 19 квітня 2022 р. кордон Молдови перетнули 427 тисяч українців, 97 тис. з яких лишилися у сусідній країні. В Молдові відкрили десятки пунктів допомоги біженцям, їх приймали в спортцентрах і «МолдЕкспо», чимало з них розмістили в рідинах, а десятки тисяч українців отримали в країні допомогу в організації авіап перевезення з Молдови до Ізраїлю та країн ЄС. «Республіка Молдова є прикладом для всього світу, тому що пропорційно до свого населення вона прийняла дуже велику кількість біженців», - зазначав в одному із інтерв'ю заступник Верховного комісара УВКБ ООН Рауф Мазу.

Згодом, під впливом успіхів Збройних сил України в протистоянні з російським агресором і посилення військової допомоги держав Заходу Україні у війні, керівництво Республіки Молдова більш активно долучилося до підтримки України. Наприклад, у грудні 2022 р. президентка Молдови М. Санду заявила, що не бачить можливості підтримувати з Росією конструктивні відносини після всього, що Кремль зробив в Україні. А в січні 2023 р. на полях Всесвітнього економічного форуму в Давосі вона закликала країни допомогти Україні виграти війну проти Росії. «Ми віримо в демократію, ми цінуємо демократію, ми хочемо бути частиною вільного світу, і єдине рішення - об'єднатися. Так, це складно, але ми повинні допомогти Україні виграти цю війну, тому що інакше кожен із нас буде в небезпеці... Ми не бачимо Росію в найближчому майбутньому демократичною країною, а це означає, що небезпека зберігається»³⁴², - заявила М. Санду. Тоді ж, в січні, в одному з інтерв'ю президентка Молдови повідомила, що в уряді на тлі повномасштабної війни в Україні обговорюють можливість відійти від нейтрального статусу та вступити до «більшого альянсу». «Молдова –

³⁴² Санду: Треба допомогти Україні виграти війну, інакше будемо у небезпеці. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/18/7385394/>

мирна країна. Це не Молдова розпочала війну проти своїх сусідів. Російській пропаганді вдалося переконати частину населення, що нейтралітет означає, що вам не потрібно інвестувати в оборонний сектор, що нейтралітет означає, що ви нічого не робите і не маєте можливості захистити себе, а це неправильно», – пояснила вона. За словами М. Санду, Молдова залишається дуже «вразливою» до російської гібридної війни через пропаганду та дезінформацію, й відзначила, що саме завдяки «мужності й стійкості українців» її країна не постала перед військовими загрозами.

Ще одним підтвердженням дружніх відносин і співпраці України та Молдови на тлі російської агресії в Україні та загроз Молдові з боку Росії є передача під час саміту ЄС в Брюсселі в лютому 2023 р. президентом України В. Зеленським своїй молдовській колезі, президентці М. Санду здобутих українськими спецслужбами планів Кремля щодо взяття під контроль Молдови з використанням силових дій та залученням диверсантів з-поза меж країни. А 2 березня 2023 р. парламент Молдови проголосував за текст декларації з осудом російської агресії проти України, внесений партією М. Санду PAS 24 лютого, у річницю початку повномасштабної війни. У декларації, зокрема, зазначається, що Росія з 2014 року здійснює неспровоковану і невиправдану агресивну війну проти України, яка з 2022 року переросла у повномасштабну, а також наголошується, що дії Росії є воєнними злочинами і грубим порушенням принципів міжнародного права і містить заклик до РФ припинити війну і вивести сили з усієї території України у межах міжнародно визнаних кордонів. Блок комуністів і соціалістів «ПКРМ-ПСРМ» – соратники колишнього президента Додона, який 1 березня зареєстрував свій проєкт декларації «про гарантії збереження миру у Молдові», що був відхилений парламентською більшістю, демонстративно вийшли із зали під час голосування. Відсутніми були також депутати партії «Шор», з ініціативи якої наприкінці лютого 2023 р. у Кишиневі відбувся багатотисячний протест, учасники якого заблокували автостраду.

Загалом, молдовське суспільство залишається дуже «вразливим» щодо ставлення до російсько-української війни, Заходу, НАТО і України через активну російську пропаганду та дезінформацію в країні. Зокрема, згідно з опитуваннями, більшість мешканців Молдови (саме підконтрольної уряду частини країни, без Придністров'я) підтримує або співчуває Україні у війні. Проте кількість тих, хто підтримує російську агресію, є також великою. Наприклад, згідно з одним із таких опитувань, проведеним 3-5 березня 2022 року, 51% опитаних підтримали в конфлікті Україну, 20% - Росію, а 21% заявили, що нікого не підтримують і 7% не визначилися. 61% опитаних вважали, що Росія веде війну проти України, 26% наполягали, що відбувається «спеціальна військова операція», 13% не змогли відповісти. Водночас, 61% опитаних засудив політику Путіна, 25% підтримали. А політику Зеленського в умовах війни підтримали 50% опитаних, 37% поставилися до неї негативно. 66% вважали, що війна Росії та України несе

небезпеку для Молдови. А згідно з опитуванням Центру соціологічних досліджень та маркетингу CBS-АХА, проведеного в Молдові теж в березні 2022 р., 38,4% опитаних вважали, що в конфлікті винна Росія, 20,6% - Україна, 40% не визначилися або не змогли відповісти на запитання. Згідно з результатами іншого опитування, проведеного в листопаді 2022 р., якби найближчим часом у Молдові провели референдум про приєднання до НАТО, то 70,9% респондентів із правом голосу проголосували би проти. Зокрема, кількість усіх опитаних, які виступають проти вступу до НАТО, - 54,5%. За вступ до НАТО висловилися 29,1% респондентів із правом голосу або 22,4% усіх опитаних³⁴³.

Враховуючи це, президентка Молдови М. Санду в ефірі румунського телебачення 15 лютого 2023 р. заявила: «Зараз не стоїть питання про відмову від нейтралітету – тому що він прописаний у Конституції Молдови. І якщо проаналізувати останні соціопитування, можна побачити, що більшість громадян, як і раніше, вважають, що нейтралітет потрібно зберегти. Ми поважаємо цей вибір громадян», - але водночас зазначила, - «Також ми маємо продовжити серйозне обговорення, що маємо робити, щоб захистити себе, чи можемо ми самостійно забезпечити мир і безпеку».

Про те, що серед жителів Молдови суттєво розходяться думки щодо війни Росії проти України, свідчать і результати опитування від CBS-Research, проведеного в січні 2023 р. методом телефонного інтерв'ю серед 1001 респондента. Воно засвідчило, зокрема, що 42% опитаних вважають, що Крим - територія України, 34,5% - що це територія Росії, 23,5% не визначилися. Водночас «приєднання» Росією окупованих Луганщини й Донеччини після псевдореферендумів незаконним вважають уже 49,8% опитаних, а 23,5% вважають, що Росія мала право це зробити, 26,7% не визначилися з відповіддю. Водночас, найбільша частка респондентів - 39,6% - вважають війну неспровокованим і безпідставним вторгненням Росії, а 22% вірять, що Кремль «захищає народні республіки Донбасу від України», 12% - що Росія нібито «звільняє Україну від нацистів», 1% - що Росія «захищається», і 22% не змогли визначитися з відповіддю. 25,1% респондентів вважають винним у війні особисто президента РФ, Росію загалом - 17%; 17,7% покладають провину на США, 11,8% - на Україну, 9% - на НАТО³⁴⁴. РФ продовжила дестабілізувати ситуацію в Придністров'ї, особливо коли стало відомо, що німецький концерн «Рейнметалл» створює ремонтну базу для військової техніки, яка надається Україні³⁴⁵.

³⁴³ Більшість громадян Молдови проти вступу в НАТО – опитування. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/25/7151311/>

³⁴⁴ Молдова: майже 50% вважають анексію РФ територій України незаконною, біля 35% вірять рос пропаганді. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/3/7387761/>

³⁴⁵ Rheinmetall організовує у Румунії ремонтний цех для техніки ЗСУ. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/rheinmetall-organizovuye-u-rumuniyi-remontnyj-tsentr-dlya-tehniki-zsu/>

Нагальною залишалась потреба зміцнення південно-західного флангу оборони України.

Навесні 2023 р. на тлі спроб РФ дестабілізувати молдовську владу 2 березня 2023 р. парламент Молдови проголосував за визнання румунської мови державною. Молдова намагалась відмовитись від нейтрального статусу, який більше не гарантував перспектив швидкого мирного врегулювання придністровського конфлікту.

РФ намагається дестабілізувати Молдову, використовуючи також фактор автономії Гагаузії. Зокрема, в травні 2023 р. відбувся другий тур виборів башкана Гагаузії, в якому конкурували два відверто проросійські кандидати: представниця партії «Шор» Є. Гуцул і представник соціалістів Г. Узун. Тобто Молдова залишається слабкою ланкою антипутінської коаліції.

Політичні кар'єри турецького президента Р. Ердогана і кремлівського диктатора В. Путіна на початку 2000-х років розвивались кожна за власною логікою, але синхронно. Переходи з посади прем'єр-міністра на посаду президента й у путінському випадку – у зворотному напрямку в 2008-2012 рр. відбувались заради збереження себе при владі.

Туреччина з 2011 р. мала розбіжності з РФ щодо тлумачення народних протестів проти влади режиму Б. Асада в Сирії. Офіційний турецький курс, спрямований на створення тюркського союзу, «зазіхав» на російську сферу впливу на «пострадянському» просторі. Навесні 2014 р. Туреччина засудила російську анексію Криму та надавала підтримку кримським татарам. Введення восени 2015 р. російських окупаційних військ у Сирію загострило російсько-турецькі протиріччя. Однак у липні 2016 р. російські спецслужби нібито попередили Р. Ердогана про спробу військового перевороту. Ідеолог російського фашизму О. Дугін активно впливав на пантюркістські кола в Туреччині, зваблюючи їх «євразійським проєктом»³⁴⁶.

У 2020 р. РФ навіть проковтнула азербайджансько-турецький військовий союз, який сприяв розгрому Вірменії у Нагірному Карабаху. Авторитарна спорідненість російського і турецького режимів сприяла «Realpolitik», тобто поділу сфер впливу між Анкарою і Москвою. 6 січня 2022 р. відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ Росії С. Лаврова і турецького міністра закордонних справ М. Чавушоглу щодо введення миротворців ОДКБ на територію Казахстану, де відбувались масові заворушення³⁴⁷. У міру загострення

³⁴⁶ Thom Francis. Eurasism: A New Russian Foreign Policy? Uncaptive Mindce. 1994. Vol.7. No.2. С.76.

³⁴⁷ Туреччина відреагувала на протести в Казахстані. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/turtsiya-otreaigirovala-protesty-kazahstane-1641391993.html>

ситуації на російсько-українському кордоні турецька дипломатія спробувала отримати свої переваги і прибутки.

3 лютого 2022 р. Київ відвідав президент Туреччини Р. Ердоган. Відбулося засідання українсько-турецької стратегічної ради. Підписано угоду про створення зони вільної торгівлі, яка відкрила український ринок турецьким товарам і послугам. Очікуваний ефект мав скласти збільшення обсягів двосторонньої торгівлі на 10 млрд. доларів. Також було підписано: рамкову угоду про співпрацю у сфері високих технологій; угоду про співробітництво у сфері молодіжної політики; угоду про посилення співпраці правоохоронних органів України і Туреччини³⁴⁸.

13 лютого 2022 р. МЗС Туреччини виступив на підтримку місії ОБСЄ на Донбасі. Президент Туреччини Р. Ердоган назвав неприйнятним визнання Росією «незалежності» «ДНР» і «ЛНР». Масштабування російської агресії проти України після 24 лютого 2023 р. стимулювало рішення Туреччини закрити чорноморські протоки для російських військових кораблів. Конвенція Монтре зобов'язувала Анкару до цього, адже Росія розпочала активну фазу агресію проти України. Але на тлі боїв за Київ Туреччина не приєдналась до західних санкцій проти Росії. Туреччина готувалась приймати російських туристів.

8 березня 2022 р. турецький міністр закордонних справ М. Чавушоглу закликав С. Лаврова і Д. Кулебу 10 березня провести переговори в Анталії. На цих переговорах РФ продовжила висувати ультимативні вимоги Україні, тому цей раунд переговорів завершився без позитивного результату³⁴⁹.

18 березня 2022 р. Путін у бесіді з Ердоганом висунув нові претензії до України, вимагаючи її безумовної капітуляції. Однак турецька дипломатія домоглася другого раунду переговорів, які 29 березня 2022 р. відбулися у Стамбулі. За підсумками українсько-російських переговорів сторони не підписали ніяких документів. Туреччина виключила направлення своїх військ до України³⁵⁰. Турецький фінансовий сектор приймав капітали російських олігархів. Міністр закордонних справ Туреччини М. Чавушоглу заявив, що Туреччина долучиться до санкцій проти Росії, якщо вони будуть запроваджені ООН, що було неможливим, зважаючи на статус РФ як постійного члена Ради Безпеки ООН.

24 квітня 2022 р. відбулася чергова телефонна бесіда президента України В. Зеленського і президента Туреччини Р. Ердогана. Україна відмовилась виключати з преамбули Конституції положення про вступ у НАТО, що

³⁴⁸ День. 4 лютого 2022. С.1.

³⁴⁹ Кулеба і Лавров поговорили про війну і мир. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60691136>

³⁵⁰ Ні миру, ні гарантій. Деталі та наслідки переговорів України та РФ в Стамбулі. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/30/7136915/>

позбавляло сенсу стамбульські переговори. 30 квітня 2022 р. Київ відвідав радник президента Туреччини Ібрагім Калін. Йшлося про умови «зернової угоди»³⁵¹.

18 травня 2022 р. Туреччина блокувала початок переговорів про вступ Швеції і Фінляндії в НАТО. Захід звинувачував Ердогана в тому, що він боїться зразкових скандинавських демократій. 21 травня 2022 р. Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг провів переговори з Р. Ердоганом щодо умов розблокування вето на вступ Швеції і Фінляндії в НАТО. Турецький президент Р. Ердоган розкритикував грецького прем'єр-міністра К. Міцотакіса за заклик до США не продавати Туреччині «F-16»³⁵².

31 травня 2022 р. Туреччина проводила контр-терористичну операцію проти курдів на Півночі Сирії. На цьому тлі відбувалась подальша девальвація турецької ліри. 8 червня 2022 р. Анкару відвідав міністр закордонних справ РФ С. Лавров. Туреччина намагалась розблокувати зерновий експорт із чорноморських портів України.

12 липня 2022 р. відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і президента Туреччини Р. Ердогана, а 13 липня відновились переговори ООН, України, Туреччини та РФ щодо розблокування українських портів. У результаті 22 липня 2022 року у Стамбулі ООН, Україна, Туреччина, РФ підписали документ під назвою «Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів»³⁵³. За даними міністерства аграрної політики України до листопада 2022 року з України було вивезено 22 млн. тонн зерна (з них 15,2 млн. кораблями), залізничним транспортом – 3,4 млн. тонн, автотранспортом – 2,2 млн. тонн, паромними переправами – 1,4 тис. тонн. 17 листопада 2022 року угода була продовжена ще на 120 днів³⁵⁴. Україна виступає за безстрокове продовження дії зернової угоди. На заваді цьому залишаються російські агресивні наміри щодо України. Тому доки триває війна, міжнародну продовольчу безпеку не можна вважати гарантованою. 2 березня 2023 р. під час зустрічі міністрів закордонних справ країн «великої двадцятки» в Делі російська сторона заперечила проти продовження дії зернової угоди після 18 березня 2023 року. Тривали дипломатичні дебати щодо умов знаходження балансу інтересів щодо цієї угоди. Російська сторона збиралась продовжити її

³⁵¹ Зеленський поговори із Ердоганом перед його розмовою з Путіним. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/24/novyna/polityka/zelenskyj-proviv-perehovory-erdohanom-pro-hovylyly-prezydenty>

³⁵² США після заяви Ердогана: Фінляндія і Швеція готові до членства. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/24/7154726/>

³⁵³ Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220722-ugoda-pro-eksport-zerna-chornym-morem-oprylyudneno-tekst-dokumentu/>

³⁵⁴ Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй. URL: <https://www.fao.org/home>

тільки до загальних виборів у Туреччині 14 травня 2023 р., аби підтримати Ердогана.

Нагадаємо, що 5 серпня 2022 р. у Сочі відбулися переговори Р. Ердогана і В. Путіна. Туреччина домоглася 25% скидки з ціни російського газу. 16 вересня 2022 р. у Самарканді на саміті «Шанхайської організації співробітництва» Р. Ердоган анонсував вступ Туреччини до «Шанхайської організації співробітництва». 28 вересня 2022 р. президент України В. Зеленський у телефонній розмові з президентом Р. Ердоганом подякував Туреччині за невизнання результатів референдумів на окупованих територіях України.

15 листопада 2022 р. на острові Балі на полях саміту «великої двадцятки» відбулися переговори президента США Дж. Байдена і президента Туреччини Р. Ердогана. Туреччина відмовилась від санкцій проти РФ. Байден був готовий продати Туреччині «Ф-16» в обмін на ратифікацію угод про вступ Швеції і Фінляндії в НАТО.

4 січня 2023 р. президент Туреччини Р. Ердоган у телефонній розмові з В. Путіним закликав РФ до одностороннього припинення вогню на території України. Відбулася телефонна розмова Р. Ердогана і президента України В. Зеленського, а 11 січня 2023 р. відбулися переговори міністра оборони України О. Резнікова і міністра оборони Туреччини Х. Акара. Йшлося про організацію гуманітарних коридорів для вивезення поранених у зоні боїв та про черговий обмін військовополоненими.

6 лютого 2023 р. стався потужний землетрус на турецько-сирійському кордоні. Туреччині було завдано масштабних збитків, загинуло понад 50 тис. осіб. Внаслідок землетрусу Туреччина втратила 84 млрд. доларів – 10% валового внутрішнього продукту. Ердоган вирішив не переносити дату загальних виборів. 2 березня 2023 р. шість опозиційних турецьких партій намагалися висунути єдиного кандидата на посаду президента Туреччини. Спільним кандидатом став 74-річний Кемаль Киличдароглу³⁵⁵. Р. Ердоган свою виборчу кампанію розпочав з проведення 16-17 березня 2023 р. у Анкарі саміту «Організації тюркських держав»³⁵⁶. Наприкінці березня 2023 р. парламент Туреччини ратифікував протокол про вступ Фінляндії без Швеції до НАТО. Циніки наголошували, що натомість США обіцяли Ердогану не підтримувати вірогідні протести, якщо він спробує сумнівними засобами повторно обратись на вищу посаду. Показово, що кремлівський фігурер не наважився 27 квітня 2023 р. прибути до Туреччини на церемонію завантаження ядерного палива до реактора атомної станції «Акуйю». Ердоган проводив виборчу кампанію з позиції сили, презентувавши турецький танк «Алтай». Але незалежні соціологічні опитування фіксували майже однаковий

³⁵⁵ Турецька опозиція висуває Киличдароглу кандидатом у президенти. URL: https://lb.ua/world/2023/03/06/548053_turetska_opozitsiya_visuvaie.html

³⁵⁶ У Стамбулі відбувся саміт Ради тюркомовних держав. URL: <http://www.golos.com.ua/article/353386>

рівень підтримки перед виборами Ердогана та опозиційного кандидата. Зауважимо, що кримські татари, зважаючи на велику підтримку саме від Ердогана, висловлювали однозначну підтримку його кандидатури. Подальша політика Туреччини щодо війни РФ проти України залежить від результату запланованих на 14 травня 2023 р. президентських і парламентських виборів у Туреччині.

Ізраїль не визнав анексію Криму у березні 2014 р., але під час «гібридної» стадії російської війни проти України загалом Ізраїль намагався дотримуватись нейтралітету. Агенція «Сохнут» намагалась стимулювати еміграцію євреїв із РФ і України. Водночас Ізраїль заборонив країнам Балтії постачати Україні зброю ізраїльського виробництва. 13 лютого 2022 р. на тлі попереджень про неминучість масштабної російської інтервенції проти України відбулися політичні консультації між зовнішньополітичними відомствами України та Ізраїлю. Ізраїль декларував намір дотримуватись нейтралітету, але вивіз персонал свого посольства з Києва. 26 лютого 2022 р. президент України В. Зеленський закликав ізраїльського прем'єр-міністра Н. Беннета надати Україні військову і гуманітарну допомогу у відповідь на широкомасштабну збройну агресію Росії проти України. Ізраїль направив групу лікарів в Україну, де тривала російська збройна агресія. 5 березня 2022 р. В. Пугін переконав Н. Беннета не приєднуватись до західних санкцій проти Росії. Водночас Ізраїль запевнив, що не сприятиме обходу Росією західних санкцій.

20 березня 2022 р. президент України В. Зеленський звернувся до кнесету Ізраїлю з проханням про допомогу³⁵⁷. Ізраїль направив польовий шпиталь в Україну. 4 квітня 2022 р. МЗС Ізраїлю визнало, що збройні сили РФ в м. Буча скоїли військові злочини. На цьому тлі 6 квітня 2022 р. після серії терористичних атак уряд Н. Беннета втратив підтримку у кнесеті.

3 травня 2022 р. МЗС Ізраїлю висловив протест РФ за висловлену С. Лавровим в інтерв'ю італійській телекомпанії конспірологічну версію про єврейське походження Гітлера та «фашиста» Зеленського³⁵⁸. Символічно, що 5 травня 2022 р. у Москві відбулися консультації РФ і радикального палестинського руху «ХАМАС». Одночасно В. Пугін зателефонував Н. Беннету та вибачився за заяву Лаврова про єврейське походження Гітлера.

³⁵⁷ Промова президента України В. Зеленського в Кнесеті. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-volodimira-zelenskogo-pered-spilnotoyu-pro-76009>

³⁵⁸ Лавров порівняв росіян з євреями, а США з Гітлером. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64328293>

20 травня 2022 р. Ізраїль повернув своє посольство до Києва³⁵⁹. За місяць було оголошено про розпад правлячої коаліції. Дострокові вибори кнесету були заплановані на 1 листопада. 23 червня 2022 р. президент України В. Зеленський звернувся до ізраїльських студентів із промовою щодо недостатньої допомоги Ізраїлю Україні. 21 липня 2022 р. російські власті заборонили діяльність на території країни агенції «Сохнут», яка займається репатріацією євреїв. 25 липня 2022 р. уряд Ізраїлю запропонував розглянути санкції проти РФ.

1 жовтня 2022 р. МЗС Ізраїлю заявило, що засуджує анексію РФ чотирьох областей України. 10 жовтня 2022 р. прем'єр-міністр Ізраїлю Я. Лапід засудив російські масовані ракетні атаки на цивільну інфраструктуру України. Однак міністр оборони Ізраїлю Б. Ганц і тодішній лідер опозиції Б. Нетаньяху виступили проти постачання ізраїльської зброї Україні у відповідь на постачання Іраном безпілотних літаків РФ, яка бомбить ними критичну інфраструктуру України. Однак Ізраїль передав Україні розвідувальну інформацію щодо протидії іранським ударним безпілотним апаратам.

1 листопада 2022 р. відбулися позачергові вибори кнесету Ізраїлю³⁶⁰. Переміг Б. Нетаньяху, який створив правлячу коаліцію з ультраправими релігійними партіями. Ізраїль зупинив переговори щодо постачання системи ПРО Україні. Водночас Ізраїль дозволив країнам НАТО продавати Україні зброю, яка має ізраїльські деталі. 19 січня 2023 р. «Європейський єврейський конгрес» висловив протест через слова С. Лаврова, який порівняв західні санкції проти РФ із Голокостом. 16 лютого 2023 р. Київ та Гостомель відвідав міністр закордонних справ Ізраїлю Елі Коен. Це був перший візит ізраїльського державного діяча в Україну з 24 лютого 2022 року³⁶¹. Сторони погодили посилення протидії Ірану. 20 лютого 2023 р. Київ відвідала делегація кнесету Ізраїлю. На цьому тлі в Ізраїлі розвивалась внутрішньополітична криза, обумовлена спробою Нетаньяху провести судову реформу в інтересах правих ортодоксів. 27 березня 2023 р. країну охопив загальний страйк протесту проти цієї реформи³⁶². Прем'єр-міністр Б. Нетаньяху переніс остаточне голосування щодо судової реформи на літню сесію кнесету, пролонгувавши в такий спосіб внутрішньополітичну кризу.

Отже, якщо у випадку з Молдовою внутрішньополітичні процеси стимулювали підтримку України, то на прикладах регіональних лідерів, якими є

³⁵⁹ Ізраїль відновив роботу свого посольства в Києві. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3671067-izrail-vidnoviv-robotu-svogo-posolstva-u-kievi.html>

³⁶⁰ Вибори в Ізраїлі: країна поділена на два табори. URL: <https://www.dw.com/uk/komentar-vibori-v-izraili-kraina-podilena-na-dva-taboti/a-63635338>

³⁶¹ Міністр закордонних справ Ізраїлю повідомив, для чого прибув в Україну. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-israel-ministr-vizyt-v-ukrajinu/32273905.html>

³⁶² Міністр оборони Ізраїлю закликає зупинити судову реформу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3687487-zagroza-bezpeci-ministr-oboroni-izrailu-zaklikae-zupiniti-sudovu-reformu.html>

Туреччина та Ізраїль, внутрішньополітичні процеси обумовлювали маневрування еліт щодо допомоги Україні у відбитті російської агресії. Туреччина та Ізраїль демонстрували занепокоєння відходом РФ з Близького Сходу внаслідок стратегічної поразки в Україні, що загрожувало радикальній зміні балансу сил у цьому нестабільному регіоні.

РОЗДІЛ 8

Китай, Індія, Японія, Іран, Аргентина, Бразилія, Північно-Африканська Республіка: між «нейтралітетом» і колаборацією

Упродовж тривалого часу Китай дипломатично відмовлявся від своєї ідентифікації як другої після США наддержави. Цей статус став реальністю після приєднання Китаю до Світової організації торгівлі в 2001 році. За президентства Д. Трампа Китай позиціонував себе як послідовний захисник вільної торгівлі і глобалізації, які й зробили Китай великою державою. Складовою цього процесу є політичне осмислення китайською комуністичною елітою уроків розпаду СРСР. З огляду на це, китайські сили безпеки жорстко контролюють сепаратистські рухи уйгурів в автономному районі Сінцзян та в Тибеті. Російська пропаганда послідовно просуває в китайській інформаційний простір тезу про аналогічність проблем незалежності Тайваню та України. Китайська пропаганда, так само як російська, популяризує у громадській думці ідею повернення «історичних земель». Щоправда, російська пропаганда не визнає «історичними китайськими землями» території Далекого Сходу, «віджаті» у слабого імператорського Китаю починаючи з кінця ХУІ століття³⁶³.

Російсько-китайське «стратегічне партнерство» після 1991 року спирається на асиметричність (економічну, демографічну, військово-технологічну) балансу сил на користь Китаю. Російське «патріотичне» середовище розглядає Китай як «тил» у конфронтації із Заходом, закриваючи очі на те, що китайська експортна економіка суттєво залежить від торгівлі зі США та Євросоюзом. Сучасна зовнішня політика Китаю складається зі зведення перепон для незалежності Тайваню та пошуків нафти й інших природних ресурсів для розвитку своєї економіки. Китай прагне мати гарантований доступ до нафтових та інших ресурсів країн, які не відмовляться від поставок у випадку вторгнення китайської армії до Тайваню. Це підштовхує Пекін до щільних контактів із найдеспотичнішими режимами світу. Зрештою, у березні 2023 р. конгрес США рекомендував державному департаменту переглянути статус Китаю як країни, яка розвивається. Це є фактичним визнанням Вашингтоном статусу Пекіна як другого полюсу сили, що дратує Китай, зважаючи на спроби США консолідувати демократичні країни світу³⁶⁴.

³⁶³ John King Fairbank, Merle Goldman. China. A New History. London, 2006. С.63.

³⁶⁴ Yang Sheng and Xu Yelu. US uses «ideological bias to split world», aims for confrontation. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202303/1288138.shtml>

На початку 2000-х років, особливо після Помаранчевої революції та Революції Гідності, російська пропаганда намагалася переконати китайців у тому, що Україна опинилась «під зовнішнім управлінням британців і американців». Кремль переконував Китай, що перейшовши від «гібридної війни», яку він вів проти України в активній фазі починаючи з весни 2014 р. часу анексії Криму та проголошення «ДНР-ЛНР», до широкомасштабної збройної агресії проти всієї території України, РФ легко відновить контроль над «історичними російськими землями». Китаю це подавалось як експеримент, репетиція та випробування Заходу на готовність захищати не тільки Україну, а й Тайвань. Російська пропаганда представляла це як протидію «гегемонії Заходу».

Китай напередодні активної фази агресії 24 лютого 2022 р. зайняв очікувальну позицію. Наприкінці 2022 р. після XX з'їзду Компартії Китаю відбулася кадрова чистка китайських дипломатів та аналітиків, які нібито не довели до вищого керівництва Китаю інформацію про реальну готовність РФ до масштабування агресії проти України. Але можливо це стало наслідком перемоги Сі Цзіньпіна, який домігся зміни партійної програми, яка доти забороняла обиратись на третій п'ятирічний термін на чолі партії і держави.

Здавалось, що в разі «успіху» РФ Китаю можна було переконатись у неготовності Заходу витратити ресурси заради захисту демократичних цінностей. Варіант затягування війни також влаштовував Китай, адже послаблював РФ, давав можливість дешево отримувати російські ресурси та посилити китайський контроль за технологіями в РФ. Своєю чергою офіційно китайська пропаганда закликала ворогуючі сторони «до миру і гармонії». Одночасно Китай користався ситуацією, дешевше скуповуючи російські енергетичні та мінеральні ресурси. Щоправда, Китай попереджав РФ, що відмовиться від цих закупівель у випадку, якщо Захід запровадить проти китайських компаній вторинні санкції за торговельну співпрацю з РФ. Така диспозиція визначає тактику Китаю під час активної фази російської війни проти України.

4 січня 2022 р. президент України В. Зеленський і китайський лідер Сі Цзіньпін обмінялися вітаннями з нагоди 30-річчя встановлення українсько-китайських дипломатичних відносин³⁶⁵. Привітання пролунали на тлі масових заворушень у Казахстані, які РФ придушила, використовуючи можливості «Організації договору колективної безпеки». Натомість МЗС Китаю висловило впевненість, що «владі Казахстану придушуть бунт»³⁶⁶. Пекін дав сигнал, що його не влаштовує тривала присутність контингенту ОДКБ на території Казах-

³⁶⁵ У Києві відбувся прийом з нагоди 30-річчя китайсько-українських дипломатичних відносин. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3387468-u-kievi-vidbuvsja-prijom-z-nagodi-30ricca-kitajskoukrainskih-diplomaticnih-vidnosin.html>

³⁶⁶ Що казахстанська криза означає для Китаю? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/shcho-kazahstanska-kryza-oznachaye-dlya-kytayu/31650760.html>

стану. 25 січня 2022 р. представник Китаю в ООН Чжан Цзюнь навіть заявив, що «Росії не потрібна війна в Україні» та закликав Україну «до виконання Мінських угод»³⁶⁷.

Під час відкриття пекінської зимової олімпіади 4 лютого 2022 р. відбулися переговори китайського лідера Сі Цзіньпіна і президента РФ В. Путіна. Вважається, що тоді Китай вирішив не стримувати імперські амбіції РФ. Радник президента США з питань національної безпеки Дж. Салліван закликав Китай не здійснювати атаку на Тайвань у разі нападу Росії на Україну. МЗС Китаю заявило, що «Захід перебільшує загрозу Росії Україні». Проте 24 лютого 2022 р. МЗС Китаю виступило проти ескалації бойових дій на території України. Наступного дня відбулась телефонна розмова Путіна і Сі Цзіньпіна. Президент Тайваню Цай Інвень підтримала західні економічні санкції проти Росії. США не домоглися від Китаю публічного засудження широкомасштабної агресії Росії проти України. 6 березня 2022 р. відбулися телефонні переговори міністра закордонних справ Китаю Ван І та державного секретаря США Е. Блінкіна. США знову застерегли Китай від спроб захопити Тайвань під час війни РФ в Україні. Китай зажадав, аби США припинили продавати зброю Тайваню. Як бачимо, китайська риторика щодо Тайваню (його «китаїзація» та «демлітаризація») фактично аналогічна російській риторичі щодо України («русифікація», «демлітаризація»).

21 березня 2022 р. на тлі боїв за Київ міністр закордонних справ України Д. Кулеба закликав Китай докласти більше зусиль для політичного врегулювання в Україні. Китай усунувся від публічного тиску на РФ з вимогою припинення агресії проти України, даючи час РФ силою «вирішити проблему». Однак уже 1 квітня 2022 р. на 23-у саміті Європейський Союз – Китай Пекін висловлював стурбованість, що війна в Україні загрожує глобальною продовольчою кризою³⁶⁸. 4 квітня 2022 р. відбулась телефонна бесіда міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Китаю Ван І. Китай тільки декларував наміри сприяти припиненню російської агресії проти України, адже його влаштовувала перспектива суттєвого воєнно-політичного та економічного послаблення РФ, що перетворювало останню на ще більш залежну від Китаю країну.

³⁶⁷ Китай закликав врахувати вимоги Росії щодо «гарантій безпеки» і повернутися до «Мінських угод». URL: https://lb.ua/news/2022/01/27/504064_kitay_zaklikav_vrahuvati_vimogi.html

³⁶⁸ Війна в Україні, міжнародна безпека та торгівля: розпочався саміт Євросоюз – Китай. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3445526-vijna-v-ukraini-miznarodna-bezpeka-ta-torgivla-rozpocavs-samit-evrosouzkitaj.html>

23 травня 2022 р. президент США Дж. Байден заявив, що США військовими засобами захищатиме Тайвань у разі китайського збройного нападу на острів. США висловили занепокоєння створенням Китаєм військової бази у Сіамській затоці на території Камбоджі. Китай попередив, що в разі проголошення незалежності Тайваню війна буде неминучою³⁶⁹.

10 липня 2022 р. на острові Балі відбулися переговори державного секретаря США Е. Блінкіна і міністра закордонних справ Китаю Ван І. США закликали Китай не підтримувати РФ у війні проти України. Китай сигналізував Києву і Москві про важливість переговорів щодо припинення війни на території України. МЗС України нагадав Китаю, що відповідальність за агресію проти України винятково на РФ, а не на США³⁷⁰.

28 липня 2022 р. після чергової телефонної розмови Сі Цзіньпіна і президента США Дж. Байдена сторони обмінялись попередженнями щодо Тайваню. Китай влаштував стрільби в Тайванській протоці. 2 серпня 2022 р. спікер палати представників конгресу США Н. Пелосі відвідала Тайвань. Китай заявив, що це ставить під сумнів китайський суверенітет над Тайванем і у відповідь провів військові навчання в Тайванській затоці. 2 вересня 2022 р. Комісія ООН з прав людини опублікувала доповідь щодо порушення китайськими властями прав уйгурів.

15-16 вересня 2022 р. у Самарканді Голова КНР Сі Цзіньпін узяв участь у роботі саміту «Шанхайської організації співробітництва». Китай разом із РФ голосував у Раді Безпеки ООН проти вимоги негайного виведення російських окупаційних військ із території окупованої Запорізької атомної станції. На цьому тлі президент США Дж. Байден знову заявив, що США захищатимуть Тайвань у разі нападу Китаю. Натомість американський мільярдер І. Маск закликав передати Китаю частину суверенітету над Тайванем, що було піддано критиці з боку більшості представників американського політичного істеблішменту. На тлі російських ракетних бомбувань енергетичної інфраструктури України 15 жовтня 2022 р. Китай закликав своїх громадян залишити територію України³⁷¹.

16 жовтня 2022 р. у Пекіні відкрився XX-й з'їзд Компартії Китаю. Сі Цзіньпін виклав план посилення армії. 18 жовтня 2022 р. у Верховній Раді України створено депутатську групу з розвитку відносин із Тайванем. 23 жовтня 2022 р. Сі Цзіньпін став одноосібним лідером Компартії Китаю на наступні п'ять

³⁶⁹ Тайвань заявив про найбільше вторгнення Китаю в зону ППО. URL:

<https://suspilne.media/346070-tajvan-zaaviv-pro-najbilsse-vtorgnenna-kitau-v-zonu-ppo/>

³⁷⁰ Блінкін пригрозив Китаю «серйозними наслідками» у разі надання Пекіном допомоги РФ. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/19/novyna/polityka/blinken-pryhrozyv-kytayu-serjoznumy-naslidkamy-razi-nadannya-pekinom-dopomohy-rt>

³⁷¹ Влада Китаю закликала своїх громадян «якнайшвидше» залишити Україну. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/16/novyna/svit/vlada-kytayu-zaklykala-svoyix-hromadyan-yaknajshvydshe-zalyshyty-ukrayinu>

років³⁷². Державний секретар США Е. Блінкін зазначив, що Китай ухвалив рішення змінити статус-кво на Тайвані. 25 жовтня 2022 р. депутат Верховної Ради України К. Рудик виступила у парламенті Тайваню³⁷³.

14 листопада 2022 р. напередодні саміту «великої двадцятки» на Балі відбулися переговори Сі Цзіньпіна і Дж. Байдена. КНР і США виступили проти застосування російської ядерної зброї проти України. 27 листопада 2022 р. на Тайвані партія «Гоміндан» виграла вибори до місцевих органів влади. Президент Тайваню Цай Інвень (має каденцію до 2024 року) залишила посаду лідера «Демократичної прогресивної партії». 5 грудня 2022 р. відбулися переговори голови Державної ради КНР Лі Кецяна і прем'єр-міністра РФ М. Мішустіна. Китай залишався «воротами у світ» глобальної економіки для підсанкційної РФ.

15 грудня 2022 р. стало відомо, що у боях на території України загинув перший тайванський доброволець Цен Шен Гуан. 21 грудня 2022 р. Пекін відвідав заступник секретаря Ради національної безпеки РФ Д. Медведева. Китай був розчарований нездатністю РФ швидко й успішно завершити «спеціальну воєнну операцію» проти України.

13 січня 2023 року на засіданні Ради Безпеки ООН представник Китаю засудив постачання західної зброї Україні, що нібито «веде до ескалації війни». Китайська дипломатія відмовлялась розрізняти Україну як державу, яка захищає власну незалежність і територіальну цілісність, та російських агресорів з імперськими амбіціями. 5-6 лютого 2023 року державний секретар США Е. Блінкін мав відвідати Пекін та вкотре закликати Китай вплинути на Кремль із метою припинення війни проти України. Візит було скасовано через провокаційний політ у повітряному просторі США китайського розвідувального аеростату.

До річниці масштабування російської збройної агресії проти України 24 лютого 2023 р. Китай висунув свій мирний план щодо врегулювання конфлікту. Зокрема, пропонувалось поважати суверенітет всіх країн (Китай з 2014 р. не визнав Крим і Донбас російськими); відмовитись від менталітету холодної війни (насправді Китай вів холодну війну проти західних ліберальних демократій); припинити військові дії (не було запропоновано реалістичні механізми такого припинення, Китай навряд чи готовий був погодитись на присутність своїх миротворців із російського боку кордону); відновити мирні переговори (але не було реалістичного порядку денного таких переговорів); вирішити гуманітарну кризу (Росія блокувала чорноморське узбережжя України для зернового експорту); захистити цивільних осіб і військовополонених (РФ не відмовилась від

³⁷² З'їзд Компартії Китаю затвердив одноосібне лідерство Сі Цзіньпіна. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3598611-zizd-kompartii-kitau-zatverdiv-odnoosibne-verhovne-liderstvo-si-czinpina.html>

³⁷³ Тайвань та Україна – Кіра Рудик полетіла на острів. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/kira-rudik-stala-pershju-ukrajinskoju-parlamentarkoju-jaka-vidvidala-tajvan.html>

обстрілів цивільної інфраструктури України); забезпечити безпеку атомних електростанцій (РФ відмовлялась піти із Запорізької АЕС); знизити стратегічні виклики (РФ розглядала тактичний ядерний удар як інструмент стримування українського наступу на Крим, а відразу після візиту Сі Цзіньпіня в Москву оголосила про розміщення з 1 липня 2023 р. тактичної ядерної зброї на території Білорусі); сприяння експорту зерна (2 березня 2023 р. РФ відмовилась продовжувати відповідну угоду); припинення односторонніх санкцій (Китай хотів у такий спосіб убезпечити себе від санкцій за порушення прав уйгурів); підтримка стабільності ланцюжків виробництва і поставок (Україна була виключена з китайського торговельного «Шовкового шляху»); сприяння постконфліктному відновленню (Китай і до війни не дуже активно інвестував в українську економіку).

Показово, що Китай чітко не засудив пряму російську збройну агресію проти України. Китай, оцінюючи російсько-українську війну, проводить традиційну політику реалізації винятково китайських інтересів під риторикою перманентної «боротьби за мир». Китай враховував перспективи послаблення «російської імперії» у вигляді залежної від Китаю території на зразок стану, в якому Китай перебував у ХІХ – на початку ХХ століть. РФ дедалі більше залежала від Китаю у процесі подолання західних економічних санкцій. Центральний банк РФ перевів валютні резерви з євро та долара на китайські юані. Загалом відбувався процес поетапної «китаїзації» РФ, що для Пекіна було важливим для стримування США. Отже, у китайського керівництва не було мотивації тиснути на РФ, аби росіяни припинили війну проти України.

США в 2023 р. намагались розбудувати трансатлантичний альянс з Європейським Союзом, який має обмежувати технологічні інвестиції в Китай. Умовою зростання німецької економіки були дешеві російські енергетичні носії та співпраця з Китаєм у промисловій сфері. Тому німецька економіка залишалась слабкою ланкою у відносинах трансатлантичної спільноти з Китаєм. На це також розраховували росіяни. Китай був зацікавлений у тому, аби російсько-українська війна якомога довше відволікала увагу США і НАТО від глобального протистояння проти Китаю. Фактично КНР використовує російську армію як «проксі-армію» у війні зі США і НАТО.

Отже, четверта світова війна (дві «гарячі» і «холодна війна» як третя гібридна), яку РФ розпочала в лютому 2014 р., розколола світове співтовариство за ідеологічною ознакою на блок ліберальних демократій (у грудні 2021 р. президент США Дж. Байден провів саміт демократій) і авторитарних режимів. Тому заперечення Китаєм зовнішніх маркерів визначення ступеня розвитку демократії є логічним. КНР має «історичну травму» невдалої демократизації. Сінхайська революція 1911 р., яка повалила монархію, дала старт громадянській війні, що тривала до 1 жовтня 1949 р. (проголошення Мао Цзедуном КНР і еміграція еліти «Гоміндану» на чолі з Чан Кайші до Тайваню). Спроба

демократизації згори була започаткована реформами Ден Сяопіна (1978) і завершилася придушенням студентських протестів на площі Тяньаньмень (червень 1989). Відтоді КНР вибудувала модернізовану авторитарну систему цифрового авторитарного державного капіталізму. У 2022 р. XX з'їзд КПК, обравши на третій термін Сі Цзіньпіна, створив персоналістський авторитарний режим. Натомість український народ обрав демократію в 2004-2014 рр. і зі зброєю в руках захищає свій демократичний вибір. КНР не має ніякого права відмовляти українському народу в цьому суверенному праві, якщо вести дискусію у термінології китайських комуністів.

Російська імперія до 1911 р. за прикладом західних імперіалістичних держав уклала з Китаєм нерівноправні договори, внаслідок чого Китай втратив значні території на Далекому Сході (Примор'я, Зовнішня Монголія, Тува, Бурятія, тощо). Тому навіть поразка РФ у війні проти України не загрожує китайським інтересам з погляду повернення (за путінською термінологією) «історичних китайських земель». Існуючий міжнародний порядок, попри риторику російських і китайських пропагандистів, є не стільки тенденційно «багатополярним», скільки біполярним на чолі з полюсами США і Китай. Це власне визнає Г. Кіссінджер. З цього погляду, не в інтересах КНР допускати розширення проамериканського блоку держав.

Після 1991 р. економічні відносини Китаю з РФ нагадують відносини Китаю із Заходом після опіумних війн XIX століття. РФ є молодшим торговельним партнером і фактичним сировинним придатком Китаю.

А російська «спеціальна воєнна операція» в Україні для Китаю стала експериментом у реальному часі, до чого гіпотетично може призвести силова китайська операція із захоплення Тайваню. Реальні збитки, яких зазнала російська економіка, демографічні втрати російського суспільства, найімовірніше, переконали КНР у власній неготовності до реалізації силового сценарію захоплення Тайваню.

Стимування Китаю через санкції та обмеження стало наочним за адміністрації президента США Д. Трампа (2018-2020). Китаєзнавці вважають, що Сі Цзіньпін зачистив Політбюро ЦК КПК від кадрів, які з 1990-х років орієнтувались на «Chi-Merica» (гібридну китайсько-американську модель глобалізації). Адміністрація президента США Дж. Байдена в 2021-2022 рр. ініціювала санкції проти КНР за порушення прав людини в Тибеті та щодо уйгурів. Однак Китай ці санкції обходить.

Фактично Китай обходить західні санкції проти РФ через Північну Корею. Не виключено, що цей шлях може використовуватись для військово-технічного «ленд-лізу» КНР на адресу РФ. Китай, маючи стратегічні відносини з Іраном, у дипломатичній площині буде вісь Пекін – Тегеран – Москва, зокрема, як кластер «Шанхайської організації співробітництва». Потрібен час, аби переконати Індію,

яка позиціонує себе як «найбільша демократія у світі», замінити Китай у ролі глобального збирального цеху.

Китайський план 12 пунктів щодо припинення російсько-української війни покликаний зміцнити авторитет Китаю у «третьому світі». Вважається, що в січні 2022 р. Китай надав Казахстану гарантії незалежності від поглинання з боку РФ. У лютому 2023 р. білоруський диктатор Лукашенко запропонував Китаю надати аналогічні казахстанським гарантії «суверенітету». Натомість «китайський мирний план» не вписується у військово-стратегічні та часові параметри конфлікту. Це пропаганда, а не «roadmap» до замирення. Наприклад, Китай навряд чи готовий всупереч інтересам РФ надати своїх хоча би спостерігачів на російсько-український кордон станом на 1 грудня 1991 р., який визнаний Китаєм, коли він встановив дипломатичні відносини з Україною. Причому китайська дипломатія не уточнила, що розуміється від «суверенітетом» і «лінією припинення вогню» (за замовчанням це російське розуміння лінії окупованих українських «російських історичних земель»).

Не менш ефективним інструментом стримування Китаю, аніж санкції, є вибудовування геополітичних ліній стримування Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні. Йдеться про зміцнення відносин України з Австралією (зважаючи на її членство в АУКУС – союзи зі США і Британією), Індією, Японією, Республікою Корея.

Китай, як і РФ, зацікавлений у розколі між Євросоюзом і США й намагається грати на протиріччях у євроатлантичній спільноті. Китай може підтримувати заради цього європейських ультралівих популістів. Загроза технологічної ізоляції Китаю є стратегічно потужнішим викликом, аніж потенціал засвоєння космосу або Антарктиди.

Зважаючи на утвердження в Пекіні персоналістського і мілітаризованого режиму (на перехідний період до 2025-2027 років), може бути обрана паліативна тактика підтримання на Тайвані супротивників проголошення незалежності з партії «Гоміндан». Однак порушення умов повернення Гонконгу до складу Китаю шляхом зміни автономного законодавства може переконати й «Гоміндан», що Пекін відмовився від моделі «одна держава – дві суспільно-політичні системи». Авторитарній китайській владі ця модель ворожа.

Китайський «мирний план» не відповідає інтересам України, але варто вести діалог із Пекіном, ставлячи перед ним конкретні питання щодо готовності збільшення гуманітарної допомоги Україні, досягнення конкретного прогресу у скасуванні російської окупації Запорізької атомної станції, влаштування китайсько-турецької конкуренції щодо умов продовження «зернової угоди», конкретики готовності Китаю до інвестицій у післявоєнну відбудову економіки України. Тобто китайський мирний план має пройти іспит конкретикою переговорного мирного процесу (до чого він здається апіорі непридатний). Однак у такому разі Україна прямо китайський план не відкидає, але в реальній

політиці ілюструє його пропагандистський, а не прагматичний характер. Така тактика може зірвати російсько-китайську спробу «мирного наступу».

20-22 березня 2023 р. Сі Цзіньпін відвідав Москву вже після видання 17 березня 2023 р. Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт В. Путіна. За підсумками переговорів РФ оголосила про перехід на розрахунки в торгівлі з країнами Азії, Африки та Латинської Америки на китайські юані. Китай не поспішав постачати зброю до РФ, чекаючи на розвиток подій на фронті. 27 березня 2023 р. МЗС Китаю висловив стурбованість наміром РФ розмістити ядерну зброю на території Білорусі, розглядаючи це як ескалацію замість схильності вести переговори про мир³⁷⁴. Однак загалом Китай продовжує свою традиційну політику балансування між суперечливими інтересами різних держав та використання цих протиріч на свою користь. 5-7 квітня 2023 р. президент Франції Е. Макрон і голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляйєн під час візиту до КНР закликали Китай не постачати зброю Росії³⁷⁵. Одночасно з цим візитом президент Тайваню перебувала з візитом у США. Китай у відповідь запровадив санкції проти низки американських структур. Державний секретар США Е. Блінкін висловлювався щодо підвищеної загрози китайської агресії проти Тайваню³⁷⁶.

Тайванське питання залишається складним для сучасних міжнародних відносин. Поразка партії «Гоміндан» у громадянській війні в Китаї в 1949 році спровокувала міграцію її прихильників на чолі з Чан Кайші на острів Тайвань, який був проголошений «Китайською Республікою», на відміну від Китайської Народної Республіки, яку Мао Цзедун створив 1 жовтня 1949 року. США до 1973 року визнавали Тайвань постійним членом Ради Безпеки ООН. Лише внаслідок встановлення в 1972 році дипломатичних відносин з КНР США відмовились від визнання Тайваню, а КНР стала постійним членом Ради Безпеки ООН. Умовою визнання незалежності України з боку Китаю було невизнання Україною Тайваню. Власне Китай не визнав анексію Криму РФ тому, що визнає територіальну цілісність України. Вважається, що «Народно-визвольна армія» КНР буде готова військовою силою вирішити тайванську проблему в період 2024-2027 років. Війна за Тайвань може стати неминучою в разі перемоги на виборах 2024 року на Тайвані прихильників проголошення повної незалежності. Доти не в інтересах України розривати відносини з Китаєм унаслідок визнання незалежності Тайваню, тим паче, коли сам Тайвань таку незалежність офіційно ще не оголосив (це може бути казус-белі для Китаю). 25 квітня 2023 р. МЗС Китаю довелося корегувати негативний міжнародний резонанс від відвертих заяв

³⁷⁴ Effective peace talk mechanism needed as Russia to place nuclear weapons in Belarus. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202303/1287997.shtml>

³⁷⁵ Chen Qingging. France, EU leaders begin China visit with China-France, China-EU ties in focus. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202304/1288570.shtml>

³⁷⁶ Blinken warnt vor chinesischem Angriff. URL: <https://www.tagesschau.de/ausland>

китайського посла у Парижі, який в одному з інтерв'ю французькому телебаченню поставив під сумнів суверенітет усіх пострадянських нових незалежних держав. Раніше такі непогоджені заяви від китайських дипломатів неможливо було й увявити. Тепер вони, здається, віддзеркалюють закулісну внутрішньо-партійну конкуренцію між прихильниками швидкого силового розв'язання тайванської проблеми та прибічниками обережного вичікувального курсу. Адже така авантюрна тактика без чіткої стратегії це, як учив Сун Цзи, тільки метушня перед поразкою³⁷⁷. Однак Китай більше не приховує, що за дипломатичною риторикою щодо багатополярного світу, в якому діють рівноправні держави, реально готовий очолити коаліцію автократичних держав у протистоянні ліберальним демократіям.

26 квітня 2023 р. Голова КНР Сі Цзіньпін нарешті вперше зателефонував президентові України В. Зеленському. Китай анонсував направлення до Києва спеціального дипломатичного посланника, який має конкретизувати пекінський мирний план та зробити його більш реалістичним, а Україна призначила послом у КНР П. Рябікіна. Обнадійливим є і той факт, що 26 квітня 2023 р. Китай, а також Індія і Казахстан, вперше проголосували за резолюцію Генеральної Асамблеї ООН щодо засудження російської агресії проти Грузії та України.

Позиція Індії щодо імперських амбіцій РФ на пострадянському просторі визначається декількома ключовими чинниками. По-перше, частина індійських еліт розглядає розпад СРСР як аналог розпаду колишньої Британської колоніальної Індії та появи в 1947 р. Ісламської держави Пакистан, яка стала індійським історичним ворогом. Тому в Індії існують певні сентименти щодо семантики пугінської пропаганди «повернення російських історичних територій», боротьби із західною гегемонією та інших імперських наративів. З цього погляду Пакистан розглядається як аналог «анти-Росії» національної України. По-друге, РФ після розпаду СРСР успадкувала дружні і стратегічно важливі відносини з Індією. Зокрема, Індія перетворилась на другого після Китаю споживача російської зброї. Попри вагоме значення зазначених чинників, індійська дипломатія, зважаючи на російську анексію Криму та збройну агресію проти України, не могла нехтувати власними традиційними настановами, наприклад, принципами Руху Неприєднання: вирішення конфліктів мирним шляхом, невтручання у внутрішні справи суверенних держав, збереження територіальної цілісності та розвитку мирного взаємовигідного співробітництва. Тому наратив російської пропаганди про те, що з російським імперіалізмом на одному боці проти Заходу виступають найбільші

³⁷⁷ Сунь Цзи. Про війну. Харків, 2022. С.65.

країни світу Індія і Китай, не влаштовує Делі. Тим паче, що Індія позиціонує себе як найбільша демократична держава у світі, яка співіснує з автократичним Китаєм.

15 лютого 2022 р. на тлі очікувань російської агресії Індія стала 42-ю країною, яка евакуювала своє посольство з Києва. 26 лютого 2022 р. МЗС Індії висловило занепокоєння у зв'язку з російською збройною агресією проти України. Але 27 лютого 2022 р. Індія в Раді Безпеки ООН на той час у статусі непостійного члена Ради Безпеки утрималась під час голосування резолюції за скликання Генеральної Асамблеї ООН у питанні засудження російської агресії проти України. Індія продовжувала купувати російську нафту з дисконтом у 30 доларів. Підвищену активність у індійському інформаційному просторі демонструє російська антиукраїнська пропаганда.

11 квітня 2022 р. МЗС Індії закликав Україну і Росію до проведення мирних переговорів³⁷⁸. Індія розуміла нейтралітет у війні РФ проти України як підтримання балансу між різними полюсами сили. Зокрема, у травні 2022 р. індійські фармацевтичні компанії відновили експорт ліків в Україну.

9 липня 2022 р. президент України В. Зеленський підписав указ про звільнення з посади посла України в Індії І. Поліхи. На початок 2023 р. не було визначено кандидатуру нового українського посла в Делі, що максимально ускладнювало просування в індійському суспільстві українського порядку денного³⁷⁹.

15-16 вересня 2022 р. у Самарканді прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді взяв участь у саміті «Шанхайської організації співробітництва». Відразу після перших масованих російських ракетних атак по енергетичній інфраструктурі України 16 жовтня 2022 р. Індія закликала своїх громадян залишити територію України.

1 грудня 2022 р. Індія розпочала річне головування у «великій двадцятці». 12 грудня 2022 р. сталися сутички індійських і китайських військових у секторі Таванг в індійському гірському штаті Аруначал-Прадеш. Але два азіатських гіганти контролювали масштаб взаємної конфронтації³⁸⁰. Індія навряд чи зацікавлена у надмірній «китаїзації» РФ, тому неможливим є омріяний російською дипломатією союзний трикутник РФ – Китай – Індія. Надто багато протиріч роз'єднують Делі й Пекін.

13 грудня 2022 р. МЗС РФ висловило невдоволення відмовою прем'єр-міністра Індії Нарендри Моді у грудні відвідати Москву. Впродовж 2023 р. Індія за ротацією другий останній рік була непостійним членом Ради Безпеки ООН. Відмінності між провідними індійськими політичними партіями щодо питань

³⁷⁸ Прем'єр Індії закликав до переговорів про та припинення вогню в Україні. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3614664-premer-indii-zaklikav-do-peregovoriv-ta-privinenna-vognu-v-ukraini.html>

³⁷⁹ Посольство України в Республіці Індія. URL: <https://india.mfa.gov.ua/persons/polikha-igor-zinoviyovich>

³⁸⁰ URL: <https://vue.gov.ua/Аруначал-Прадеш>

зовнішньої політики і безпеки є не більшими, ніж аналогічні відмінності у позиціях Демократичної і Республіканської партій США щодо позиціонування Сполучених Штатів на міжнародній арені. Зокрема, ідеї хіндуїзму, тобто «індуїстськості» до певної міри нагадують ідею американської «богообраності» та особливої історичної долі. Донедавна лише «Індійський національний конгрес» послідовно утримувався від використання релігії у внутрішньополітичних цілях. Адже такий лаїцистський підхід становить серйозну загрозу для територіальної цілісності та безпеки Індії. Тому політичні партії Індії зацікавлені у формуванні ефективної та консолідованої федеральної системи державно-адміністративного устрою. Перегляд партійних зовнішньополітичних настанов, сформованих ідеалами «Панча шила», у бік більшого прагматизму відбувався впродовж 1990-х років. Зазначений процес був ускладнений внаслідок внутрішньополітичної нестабільності, яка була властива Індії цього періоду.

Особливі позиції щодо американського крену зовнішньополітичного курсу Індії займають партії комуністичного сектору. Але позиція комуністів Індії не заважає індійським транснаціональним корпораціям, таким як «Лакшмі Мітал» або «Тата груп», проводити власну активну зовнішню політику. Індійські політичні партії підтримують захист інтересів індійської діаспори, яка проживає у багатьох країнах світу. Але нульові роки ХХІ століття показали, що потужним федеральним партіям доводиться враховувати інтереси регіональних, переважно націоналістично орієнтованих партій. Прямий зв'язок між індійською внутрішньою і зовнішньою політикою простежується у проблематиці збереження територіальної цілісності Індії. Поки що найпотужніший сепаратистський рух із тривалою історичною традицією сформований у Кашмірі. Тому офіційний Делі зацікавлений у тому, аби кашмірський досвід сепаратизму не став універсальним для інших штатів. Зокрема, на Півдні Індії це стосується взаємозв'язку між становищем тамілів у Шрі-Ланці й тамілів у індійському штаті Тамілнад. Серйозний виклик внутрішній безпеці Індії становить взаємодія поширеної корупції та неурядових військово-політичних структур, включно з терористичними. Отже, в сучасній Індії існують протиріччя між індусами й мусульманами, між принципами секуляризму й політичним індуїзмом, між центром і штатами, між групами вищих, середніх і нижчих каст.

Індійське керівництво розглядає збройні сили як головного гаранта національної безпеки й територіальної цілісності, ефективний інструмент внутрішньої і зовнішньої політики. Військове будівництво в Індії ведеться відповідно до «британської моделі» з урахуванням національних традицій. Індія, зберігаючи за собою статус одного з найбільших імпортерів зброї у світі, послідовно розвиває власний військово-промисловий потенціал. Модернізація конвенційної індійської зброї, яка перебуває на озброєнні сухопутних, військово-повітряних і військово-морських сил, здійснюється за рахунок тендерів і жорсткої конкуренції іноземних виробників. У нульові роки ХХІ століття Індія помітно диференціювала джерела імпорту зброї. Причому перевага віддається контрактам, які гарантують

отримання індійським ВПК ноу-хау і технічної документації для виробництва відповідних видів зброї на потужностях індійських підприємств. Індійська еліта не дотримується принципу оборонної достатності, вважаючи, що має зміцнювати статус Індії не лише як регіональної потуги Південної Азії, а й як військово-політичної домінанти басейну Індійського океану.

На початку 2023 р. Індія не прокоментувала інформацію про постачання з Пакистану боєприпасів Україні. Індія продовжила військово-технічну співпрацю з РФ, зокрема, на початку 2023 р. було налагоджено виробництво в Індії власної модифікації автомату Калашникова. Західні ЗМІ висловлювали занепокоєння покаранням лідера опозиційної партії «Індійський національний конгрес» Рахула Ганді за дифамацію на адресу чинного прем'єр-міністра Н. Моді³⁸¹. Останнього британська преса звинувачувала у розвороті індійської політичної системи до авторитаризму, що особливо турбувало демократів, зважаючи на загальні вибори в Індії, які мають відбутись у 2024 році.

Індія впродовж 2023 р. головувала у «великій двадцятці», що обумовлює важливість інтенсивної та якісної взаємодії української дипломатії з дипломатією індійською. Залишалась проблема кадрового забезпечення роботи посольства України в Індії. Україна закликала Індію підтримати в Раді Безпеки ООН українську формулу миру та створення міжнародного трибуналу щодо РФ. Але Індія разом із Китаєм відмовились підтримати заключний меморандум міністрів закордонних справ країн «великої двадцятки» 2 березня 2023 р. із засудженням російської агресії проти України. 11 квітня 2023 р. заступниця міністра закордонних справ України Е. Джапарова відвідала Делі та закликала індійське керівництво запросити президента України В. Зеленського на саміт «великої двадцятки».

Тож, незважаючи на суперечності між Індією і Китаєм, Індія намагається дотримуватись «нейтралітету» щодо оцінок російської війни проти України з ухилом у російський бік.

Натомість Японія з 2014 р. займає проукраїнську позицію. Можливості воєнної допомоги обмежувались Конституцією Японії 1948 р., яка обмежувала зовнішню воєнну активність «Країни Сонця, що сходить».

7 лютого 2022 р. у Токіо відбувся «День північних територій». Посол України в Японії С. Корсунський підтримав японських суверенітет над захопленими росіянами островами Кунашир, Хабомаї, Шикотан, Ітуруп. 16 лютого 2022 р. МЗС Японії висловило протест Росії у відповідь на військові навчання на острові Ітуруп. 17 лютого 2022 р. сайт МЗС України повідомив, що відбулися

³⁸¹ Rahul Gandhi: India's Congress leader appeals against jail sentence in defamation case. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-65160217>

переговори заступника міністра закордонних справ України Д. Сеніка і посла Японії в Україні Кунінарі Мацудою. Японія рекомендувала своїм громадянам з міркувань безпеки залишити територію України.

26 лютого 2022 р. Японія оголосила про надання гуманітарної допомоги Україні у відповідь на російську військову агресію проти України. Зокрема, Японія оголосила про відключення Росії від міжнародної банківської системи розрахунків. Колишній прем'єр-міністр Японії С. Абе закликав переглянути принципи: не володіти, не виробляти і не ввозити атомну зброю на територію Японії.

23 березня 2022 р. президент України В. Зеленський у зверненні до японського парламенту закликав запровадити торговельне ембарго проти Росії³⁸². 31 березня 2022 р. Японія офіційно почала називати чотири острови Курильської гряди тимчасово окупованими РФ. У квітні 2022 р. Японія вислала вісім російських дипломатів та передала Україні засоби хімічного захисту. Також Японія оголосила про надання Україні 500 млн. доларів кредиту.

5 жовтня 2022 р. Японія відновила роботу посольства в Києві. 6 жовтня 2022 р. Верховна Рада України визнала окупацію РФ чотирьох японських островів³⁸³. Після російських атак на цивільну енергетичну інфраструктуру України 7 листопада 2022 р. радник президента України з питань зовнішньої політики І. Жовква провів переговори з керівником європейського департаменту МЗС Японії Н. Масаші щодо участі Японії у відновленні енергетичної інфраструктури України. Також Японія у державному бюджеті на 2023 р. вперше з 1945 року подвоїла воєнні витрати.

6 січня 2023 р. президент України В. Зеленський провів телефонну розмову з прем'єр-міністром Японії Фуміо Кісідую. Японія в 2023 р. головувала у «великій сімці». Під час візиту японського прем'єр-міністра в Лондон 10 січня 2023 р. було укладено військовий союз між Японією і Великою Британією³⁸⁴. 28 лютого 2023 р. Японія запровадила додаткові санкції проти РФ у технологічному секторі. На тлі посилення північно-корейської ракетної загрози Японія докладала зусиль для посилення воєнно-політичної співпраці з Республікою Корея та США. На жаль, Республіка Корея не поспішала наслідувати японський приклад та підтримати Україну не лише політично й фінансово, а й військово-технічно. Тим паче, що Південна (Республіка) Корея, на відміну від Японії, не має конституційних перепон

³⁸² Промова Президента України Володимира Зеленського в японському парламенті. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamenti-73769>

³⁸³ Україна визнала Курильські острови окупованими Росією. URL: https://zaxid.net/verhovna_rada_viznala_kurilski_ostrovi_okupovanoyu_teritoriyeyu_rosiyi_n1550814

³⁸⁴ Японія та Велика Британія підпишуть оборонний пакт через зростаючу загрозу з боку Китаю. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/yaponiya-ta-velyka-brytaniya-pidpyshut-oboronnyj-pakt-cherez-zrostayuchu-zagrozu-z-boku-kytayu/>

для саме військово-технічної допомоги Україні. Утім Північна Корея (КНДР) у такому разі погрожує розширити військово-технічну співпрацю з РФ.

21 березня 2023 р., коли китайський лідер Сі Цзіньпін проводив переговори в Москві, Київ відвідав прем'єр-міністр Японії Ф. Кісіда³⁸⁵. Йшлося про продовження допомоги Україні. Президент України В. Зеленський на 19-21 травня 2023 р. був запрошений на саміт країн «великої сімки» у Хіросімі. Отже, Японія була однією з небагатьох азійських країн, які відкрито й послідовно стала на бік України.

Під час російсько-української війни 2014-2023 рр. Іран перетворився на прямого союзника РФ та стратегічного партнера Китаю. На початку 1990-х років Іран розглядав Україну як потенційну державу, яка може доповнити РФ у постачанні радянських зразків зброї. Була спроба реалізувати ідею продажу Україні іранської нафти і газу навіть в обхід західних санкцій. Пропонувалось залучити до цього проєкту Туркменістан, але «Газпром» цей проєкт заблокував. Україні в 1998 р. пропонували долучитись до добудови атомної станції в Бушері. Але наприкінці 1990-х років Україна відмовилась від цих проєктів, долучившись до міжнародного режиму санкцій проти Ірану, які були запроваджені за розробку ядерної зброї. Ставлення Ірану до України радикально змінилось унаслідок участі українського миротворчого контингенту в операції на території сусіднього Іраку в 2003-2006 роках. Іран також насторожено поставився до чіткого вибору народом України прозахідного курсу після перемоги Револуції Гідності.

Максимально загострилися українсько-іранські відносини на початку січня 2021 року, коли сили протиповітряної оборони «Стражів ісламської революції» над Тегераном збили український пасажирський літак «Міжнародних авіаліній України», який перевозив не лише громадян України, а й Канади³⁸⁶. Іранські власті відмовились виплачувати компенсації родинам загиблих, хоча формально визнали «помилку», яка сталася на тлі вбивства в Іраку керівника «Стражів ісламської революції» Касема Сулеймані. Напередодні масштабування російської агресії проти України стан українсько-іранських відносин був максимально прохолодним.

19 січня 2022 р. у Москві провів переговори президент Ірану Сейєд Раїсі. Росія використовувала іранський аргумент на переговорах про європейську безпеку зі США. Одночасно у Відні у глухий кут зайшли переговори США та Ірану щодо відновлення ядерної угоди 2015 року. Вашингтон погрожував ескалацією у разі

³⁸⁵ Історичний візит: Прем'єр Японії Кісіда приїхав в Україну. URL: <https://www.dw.com/uk/istoricnij-vizit-v-ukrainu-premerministr-aponii-fumio-kisida-vidvidav-bucu/a-65066750>

³⁸⁶ Авіакатастрофа МАУ в Ірані. URL: <https://www.dw.com/uk/aviakatastrofa-mau-v-irani/t-51956949>

відмови Ірану від поступок. Тегеран вимагав гарантій незворотності американських зобов'язань. Головною темою українсько-іранських відносин залишалась тема компенсацій родинам загиблих пасажирів збитого літака. Це питання було темою телефонної розмови 17 лютого 2022 року міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Ірану Хосейн Аміра Абдуллахіяна³⁸⁷. Своєю чергою Іран на тлі розширення масштабу російської збройної агресії проти України йшов на конфронтацію зі США, коли 13 березня 2022 року обстріляв американське консульство в столиці іракського Курдистану м. Ербілі. Попри ці негативні тенденції, 14 березня 2022 року відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Ірану Аміра Абдуллахіяна. Іран закликав до пошуку мирного врегулювання військової агресії Росії проти України. Одночасно Іран використовував агресію РФ проти України як засіб досягнення швидкої домовленості зі США та відновлення торгівлі нафтою. З іншого боку, 31 березня 2022 року Іран і РФ провели консультації щодо механізмів обходу західних санкцій.

На фоні зменшення російської військової присутності в Сирії саме Іран взяв на себе військово-політичну підтримку режиму Башара Асада в Сирії. Влада Тегерана запустила в дію репресивні механізми, аби придушити в середині травня 2022 року масові протести на південному сході Ірану. Влада скасувала субсидії, внаслідок чого ціни зросли на 300%. 30 червня 2022 р. відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ України Д. Кулеби і міністра закордонних справ Ірану. Україна звернула увагу на порушення РФ статусу Каспійського моря, звідки ракетами обстрілюється територія України. Іран спростовував це.

20 липня 2022 р. у Тегерані відбулися переговори президента Ірану І. Раїсі, президента Туреччини Р. Ердогана, президента РФ В. Путіна. Тоді з'явилась інформація, що Іран постачає РФ безпілотники камікадзе для обстрілу території України³⁸⁸. Водночас «Газпром» підписав меморандум про співпрацю з Іраном у газовій сфері. 16 вересня 2022 р. у Самарканді Іран приєднався до «Шанхайської організації співробітництва», маючи стратегічну економічну й воєнно-політичну угоду з Китаєм. Коли 21 вересня 2022 р. у багатьох містах Ірану розпочалися протести у відповідь на вбивство «поліцією моралі» курдської дівчини Махсі Ахінсі, через порушення носіння хіджабу, президент Ірану Раїсі заявив, що масові заворушення будуть придушені силами безпеки. 3 жовтня 2022 р. Іран наніс удар по курдським районам, які були базою протестів.

21 жовтня 2022 р. МЗС Ірану на тлі масованих російських ракетних обстрілів енергетичної інфраструктури України закликав іранських громадян залишити територію України. 1 листопада 2022 року Саудівська Аравія звернулася до США у

³⁸⁷ Іран готовий до переговорів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-iran-aviakatastrofa/31644033.html>

³⁸⁸ Іран передав Росії партію далекобійних дронів багаторазового використання. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-iran-rosija-novi-drony/32268723.html>

відповідь на погрози війни з боку Ірану. Символічно, що 4 листопада 2022 року МЗС Ірану заявило, що Іран постачав безпілотні літаки до війни РФ проти України та закликав до припинення війни. А вже 9 листопада 2022 року Тегеран відвідав секретар ради безпеки РФ М. Патрушев. Йшлося про нові іранські партії зброї для РФ. У відповідь США визнали російсько-іранське військово-технічне співробітництво загрозою міжнародному миру і безпеці. Попри дію американських санкцій, на початку 2023 р. Іран збільшив обсяги постачання нафти на світовий ринок, вигравши від запровадження санкцій на російську нафту.

29 січня 2023 р. військові об'єкти Ірану зазнали удару «невідомими» літальними апаратами. Існують різні пояснення ймовірних мотивів Ізраїлю завдати цього удару. Напередодні було скоєно теракт у Єрусалимі. Зазначені події посилили напругу на Близькому Сході та підняли рівень ризиків великої регіональної війни за участі Ірану, США та Ізраїлю. Тому під час турне Близьким Сходом наприкінці січня 2023 р. державний секретар США Е. Блінкін намагався понизити градус напруги.

14 лютого 2023 р. президент Ірану І. Раїсі відвідав Пекін. З'явилась небезпека формування автократичного євразійського союзу Білорусі, РФ, Ірану й Китаю. Проте Іран 4 березня 2023 р., аби зменшити рівень напруги, погодився повернути експертів МАГАТЕ на свої ядерні об'єкти. Продаж іранських балістичних ракет РФ міг мотивувати США передати Україні ракети більшої дальності ураження. Утім, зважаючи на російську війну проти України, США були незацікавлені у розширенні зони військової напруги ще й на Близькому Сході. Ситуацію могли знову змінити непрогнозовані події. 5 квітня 2023 р. МЗС Ірану назвало відкриття посольства Азербайджану у Ізраїлі «спробою сіоністів штовхнути Азербайджан до війни проти Ірану». Також ситуацію дестабілізувало наближення загальних виборів 14 травня 2023 р. у Туреччині та протести проти судової реформи в Ізраїлі. Іран використав ці події, аби за посередництва Китаю замиритись із Саудівською Аравією³⁸⁹. Водночас Іран продовжив надавати військову допомогу РФ у війні проти України.

Найбільші латиноамериканські країни (Аргентина, Бразилія), попри те, що мають чисельні українські громади, на пострадянському просторі більше орієнтуються на РФ. Куба та Венесуела взагалі вступили в ХХІ століття у стані тісної співпраці з РФ. Левова частка малих і середніх за розмірами та чисельністю населення латиноамериканських держав дистанціюються від міжнародних проблем, які їх безпосередньо не торкаються. Тому початкові можності для українського впливу на латиноамериканські країни є досить обмеженими.

³⁸⁹ Іран та Саудівська Аравія домовилися про встановлення відносин. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-iran-sauidvska-aravija-normalizacija/32312160.html>

26 лютого 2022 року у Буенос-Айресі українська діаспора Аргентини виступила на підтримку України у відповідь на широкомасштабну російську агресію проти України. 11 жовтня 2022 року у Буенос-Айресі активісти української «Просвіти» провели акцію протесту біля посольства РФ в Аргентині у відповідь на російській ракетні атаки енергетичної інфраструктури України³⁹⁰. Аргентина стала досить популярною країною для російських втікачів від мобілізації. Проте остаточно схилити Аргентину на бік України не вдалося. Щоправда, у березні 2023 р. Аргентина обмежила російський «пологовий туризм», зважаючи на надання аргентинського громадянства дітям, які народились на території Аргентини навіть від батьків, які на цей час не були її громадянами³⁹¹. 30 березня 2023 р. посол України в Аргентині Ю. Клименко провів переговори з головою уряду провінції Буенос-Айрес Орасіо Родрігесом Ларретою. Йшлося про підтримку української діаспори в Україні, яка займає чітку позицію щодо засудження російської агресії. Утім, аргентинські еліти не вважали цю війну своєю та більше зосередились на підготовці до запланованих на 29 жовтня 2023 р. парламентських і президентських виборів в Аргентині.

Зазначимо, що 27 лютого 2022 року президент Бразилії Ж. Болсонару оголосив про нейтральну позицію у відповідь на заклик активістів української діаспори в Бразилії засудити відкриту збройну агресію Росії проти України. 20 липня 2022 року президент України В. Зеленський закликав президента Бразилії Ж. Болсонару підтримати Україну, а не дотримуватись нейтралітету. Однак цього не сталося. Зокрема, як стверджує *New York Times*, Україна надсилала до Бразилії щонайменше два великих списки озброєння, яке хотіла б отримати або придбати, але там цей заклик проігнорували.

2 жовтня 2022 року відбулися парламентські і президентські вибори в Бразилії. Ліві на вибори висунули колишнього президента Лулу да Сільва і віцепрезидента Жералду Алкміна. 30 жовтня 2022 року у другому турі президентських виборів Лула переміг Болсонару. Новий президент Бразилії засудив військові дії РФ проти України. Наприкінці березня 2023 р. Лула під час візиту до Пекіна підтримав китайський «мирний план»³⁹². Водночас, президент

³⁹⁰ Українська громада провела маніфестацію біля посольства РФ в Аргентині. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3479687-ukrainska-gromada-vlastuvala-manifestaciupid-posolstvom-rf-v-argentini.html>

³⁹¹ Влада Аргентини почала відмовляти росіянам у продовженні туристичного перебування. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2021412-vlada-argentini-pochala-vidmovlyati-rosiyanam-u-prodovzhenni-turistichnogo-perebuvannya>

³⁹² Президент Бразилії запропонує Китаю створити «клуб миру» для припинення агресії Росії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3687218-prezident-brazilii-zaproponue-kitau-stvoriti-klub-miru-dla-pripinenna-agresii-rosii-zmi.html>

Бразилії «заради миру» запропонував Україні відмовитись від Криму³⁹³. У середині квітня 2023 р. Лула да Сілва відвідав Китай, де публічно підтримав китайський «мирний план». У відповідь США звинуватили Бразилію у підтримці російсько-китайської пропаганди.

22 лютого 2022 року Венесуела визнала «незалежність» «ДНР» і «ЛНР», а 24 лютого 2022 року фактично підтримала російську війну проти України. 6 березня 2022 року США закликали Венесуелу відмовитись від зв'язків з Росією та постачати нафту до Сполучених Штатів. 25 лютого 2022 року Куба теж фактично підтримала російську військову агресію проти України.

Отже, латиноамериканські країни так і не зайняли чіткої принципової позиції засудження російської агресії, що активно використовується на російську користь пропагандою. Російська дипломатія активно протидіє на латиноамериканському напрямку Україні, викривляючи імідж України в суспільній свідомості народів країн Латинської Америки. У січні 2023 р. посол РФ в Аргентині розганяв фейк про нібито торгівлю України західною воєнною допомогою. За російські гроші ця інформація була поширена в багатьох регіональних виданнях країн Латинської Америки, фактично не зустрівши спростування ані від України, ані від США. Необхідно виправляти пасивність в інформаційній війні в країнах Латинської Америки, яку РФ веде дуже активно. На початку лютого 2023 р. президент Бразилії Лула да Сілва пропонував своє посередництво у врегулюванні російсько-української війни, зокрема, спираючись на український план миру, який вимагав виведення російських військ з окупованої української території. 2 березня 2023 р. президент України В. Зеленський у телефонній розмові з президентом Бразилії Лулою да Сілвою обговорив українську Формулу миру³⁹⁴.

Китай намагався схилити Бразилію на бік своєї «мирної ініціативи» щодо припинення російської війни проти України. 17-23 квітня 2023 р. міністр закордонних справ РФ С. Лавров здійснив турне до Бразилії, Венесуели, Куби, Нікарагуа, пропагуючи російське бачення війни проти України. Україна, на жаль, не має таких економічних і політичних можливостей у Латинській Америці, аби протидіяти цій брехливій пропаганді. Боротьба за симпатії країн, які розвиваються (так званого Глобального Півдня) триває.

³⁹³ Президент Бразилії пропонує Україні відмовитися від Криму заради досягнення миру. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3692790-prezident-brazilii-proponue-ukraini-vidmovitisa-vid-krimu-dla-dosagnenna-miru.html>

³⁹⁴ Зеленський провів переговори з президентом Бразилії. URL: <https://www.unian.ua/politics/zelenskiy-proviv-telefonnu-rozmovu-z-prezidentom-braziliji-proshcho-govorili-12165288.html>

В Африці союзником РФ вважається Південно-Африканська Республіка. Ця тенденція посилювалась після входження ПАР до БРІКС (Бразилія, РФ, Індія, Китай, ПАР). Після видання 17 березня 2023 р. Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт В. Путіна під питанням опинився його візит в ПАР на саміт БРІКС, а також під питанням було проведення запланованого на червень 2023 р. у Петербурзі саміту «Росія - Африка».

Загалом, арабсько-мусульманський світ - це велика внутрішньо розмаїта цивілізація, яка охоплює понад мільярд осіб і простягається від Марокко до Індонезії і від Нігерії до мусульманських передмість країн Західної Європи. Досить подивитись на щоденні заголовки світової преси, аби зрозуміти, скільки гніву й образ кипить у мусульманському світі, де чимало проблем утримують людей у постійній напрузі і збудженні.

Ключовим чинником, який впливав на позицію африканських країн щодо оцінки російської агресії проти України, стала загроза голоду внаслідок переривання постачання продуктів харчування й зерна. Не менш важливим фактором була залежність багатьох африканських країн від Китаю та його позиції щодо міжнародних проблем. Оскільки Китай зайняв «нейтральну» позицію щодо російської агресії проти України, більшість африканських країн також не поспішали з формуванням своєї позиції. РФ проводить активну колонізаторську політику в Африці, використовуючи приватну воєнну компанію «Вагнер», яка активно діє в Малі, Центральноафриканській республіці. Південно-Африканська Республіка як учасниця неформального об'єднання БРІКС (Бразилія, РФ, Індія, Китай, ПАР) використовується російською пропагандою для підтвердження тези про те, що «більшість людства» симпатизує російській позиції щодо війни проти України.

Насамперед зернові проблеми вплинули на позицію країн Північної Африки. 19 січня 2022 року заступник міністра закордонних справ України Д. Сенік провів переговори з послом Алжиру в Україні Джихад Ельдіном Бельхасом. У липні 2022 року Алжир вітав досягнення зернової угоди, але утримався від чіткого засудження дій РФ проти України.

Аналогічну до алжирської позиції з цієї проблеми зайняв Єгипет, який є зацікавлений у російському туризмі. 24 липня 2022 року під час візиту до Каїру міністра закордонних справ РФ С. Лаврова він звично звинуватив західні країни у війні проти України. 16 жовтня 2022 року Єгипет закликав своїх громадян залишити територію України. А вже 7 листопада 2022 року президент Єгипту Абдель Фаттах Ас-Сісі на відкритті конференції щодо змін клімату закликав припинити російсько-українську війну. 17 грудня 2022 року відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ РФ С. Лаврова і міністра закордонних справ Єгипту С. Шукрі. Наступні хвили мобілізації могли скоротити кількість російських туристів у Єгипті.

9 серпня 2022 року президент України В. Зеленський провів переговори з президентом Конго щодо продовольчої безпеки. А на початку жовтня 2022 року міністр закордонних справ України Д. Кулеба здійснив перше в історії української дипломатії турне низкою африканських держав з метою захисту позицій України щодо російсько-української війни та пошуку нових можливостей для українського бізнесу та громадян за межами євроатлантичного простору. Він розпочав це африканське турне, яке тривало з 3 по 12 жовтня 2022 року, з Сенегалу, провів переговори з кот-дівуарською колегою Кандією Камалою та іншими державними діячами Африки. І вже 10 грудня 2022 року стало відомо, що Марокко продала Україні запасні частини для танків Т-72, які сама купувала у Білорусі в 1999-2001 роках, і стала першою африканською країною, яка надала зброю Україні. Загалом Африка залишається «білою плямою» на мапі мережі підтримки держав, які не лише словом, а й ділом засуджують російську агресію проти України.

Водночас російська війна проти України загострила конкуренцію між країнами Європейського Союзу за вплив у Африці та відносини між самими африканськими країнами. Наприклад, на початку лютого 2023 р. іспанський прем'єр-міністр П. Санчес відвідав Марокко. Іспанія визнала суверенітет Марокко над Західною Сахарою. Невдоволений цим фактом Алжир зблизився з Італією, зокрема, щодо енергетичних питань. Вимушений розрив країн ЄС з РФ стимулював їхній пошук альтернативних джерел нафти і газу в Африці. Росія, зокрема, проводить активну інформаційну кампанію в Африці щодо представлення своєї війни проти України як «антиколоніальної» війни проти глобального Заходу.

13 березня 2023 р. МЗС України виступило з дещо незвичною ініціативою - відкрило вільний пошук кандидатів на посади послів в такі країни як Алжир, Ангола, Ботсвана, Вірменія, Гана, Конго, Ефіопія, Ірак, Іран, Кот д'Івуар, Ліван, Малайзія, Мозамбік, Норвегія, Оман, Руанда, Судан, Танзанія, Філіппіни, Чехія³⁹⁵. Як бачимо, більшість вакансій послів залишалися вільними саме в африканських країнах, які в ООН не завжди підтримували Україну. РФ натомість не приховує амбіційних намірів спрямувати свою імперську політику на Африку. Боротьба за владу між різними угрупованнями військових у Судані, яка загострилась в середині квітня 2023 р., засвідчила зацікавленість Кремля використати приватну військову компанію «Вагнер» з метою отримання доступу до суданського золота й нафти. Однак правда про російську політику щодо України та щодо африканських країн не доходить до африканських суспільств, що створює передумови для сприйняття стереотипів російської пропаганди про «антиколоніальну боротьбу» проти західних неокolonізаторів, саме тоді, коли сама РФ веде від 2014 р. імперіалістичну колоніальну війну проти України.

³⁹⁵ Відкритий набір послів. URL: <https://mfa.gov.ua/vacancies>

РОЗДІЛ 9

Північноатлантична воєнна допомога Україні

Наприкінці 2010-х років Європейський Союз на українському напрямку віддав ініціативу Великій Британії і США. 15 червня 2021 року британський прем'єр-міністр Борис Джонсон і американський президент Джозеф Байден підписали Нову Атлантичну хартію, наголосивши, що сповідують ті самі демократичні цінності, як і у 1941 році. Найважливішими завданнями проголошувалися захист демократії, колективна безпека, формування стабільної глобальної торговельної системи, протидія кібернетичним атакам, зміні клімату, збереження біологічного різноманіття, протидія пандемії коронавірусу та відновлення економіки. Фактично Лондон і Вашингтон у повному форматі відновили особливі двосторонні відносини. Зазначений ціннісний англо-американський союз має вагоме значення для України. Велика Британія і США ще у 2008 році наполягали на наданні Україні плану дій щодо членства в НАТО. Після початку російської гібридної агресії проти України саме Лондон і Вашингтон є найбільшими спонсорами військово-технічної і консультативної допомоги Києву.

8 жовтня 2020 року Україна і Велика Британія підписали Угоду про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство, який після Брекситу замінив для Британії угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Згадана угода передбачає поглиблення військово-політичної і військово-технічної співпраці між Україною і Британією. Важливу роль Велика Британія відіграє у процесі модернізації військово-морського флоту України. Незмінною залишається позиція США щодо підтримки України у гібридній війні, яку веде Росія.

1 червня 2019 року конгрес США ухвалив рішення про розширення військово-політичної і військово-технічної співпраці з Україною. Фактично йшлося про допомогу Україні в досягненні стандартів НАТО без формального набуття плану дій щодо членства. Російський президент називав це початком військового освоєння території України. Здавалось, що російська стратегія протидії українсько-британсько-американській співпраці може реалізуватися шляхом створення нових військових баз по периметру кордону з Україною, частішого проведення військових навчань, розбудови військової інфраструктури на території Білорусі, посиленої мілітаризації анексованого Криму. Насправді Кремль пішов на сценарій максимальної ескалації та прямої масштабної інтервенції на територію всієї України.

Тільки ескалація російської збройної агресії проти України після 24 лютого 2022 р. обумовила зміну позиції країн Європейського Союзу щодо ролі України в процесі захисту демократії та європейських цінностей від тоталітаризму. 28 лютого 2022 р. президент України В. Зеленський, спікер парламенту Р. Стефанчук,

прем'єр-міністр Д. Шмигаль підписали заявку про вступ до Європейського Союзу на особливих умовах. У червні 2022 р. Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС.

Станом на початок квітня 2022 р. 26 країн-членів Євросоюзу (за винятком Угорщини) постачали зброю Україні та запровадили торговельно-економічні, фінансові, персональні санкції проти РФ. Відповідно РФ оголосила всі ці країни недружніми. Нейтральні країни ЄС, такі як Фінляндія і Швеція, реагуючи на російську війну проти України, подали заявки на вступ у НАТО. Особлива консолідуюча роль у альянсі досі належить США.

Після перемоги у травні 2022 р. на президентських виборах у Франції Е. Макрона активізувалася робота міжурядової конференції щодо реформування Європейського Союзу. Серед пропозицій, які розглядаються, є створення «Об'єднаних збройних сил» ЄС та посилення транснаціональних підрозділів. Наразі Євросоюз не має стратегічної мети цілком замінити НАТО в ролі головного гаранта європейської безпеки. Натомість РФ має стратегічну мету розколоти ЄС і НАТО зсередини та послабити євроатлантичну оборону. Тому Європейський Союз в євроатлантичній системі безпеки виконує функцію європейського флангу НАТО. Символом цього можна вважати зустріч міністрів оборони країн НАТО і ЄС 27 квітня 2022 р. на німецькій військовій базі «Рамштайн», де були ухвалені історичні рішення про перехід збройних сил України на стандарти НАТО³⁹⁶.

Два десятиліття Путін агресивно ставиться до самої ідеї права України на вільний вибір союзників на міжнародній арені. Після придушення демократичних протестів у Білорусі Росія намагається прискорити «інтеграцію» та де-факто перетворити цю країну на ще один суб'єкт федерації. Зважаючи на ці тенденції, ми є свідками чергового поділу Європи конфліктними лініями нової холодної війни. Здається, в інтересах США і Великої Британії максимально зміцнити коло демократичних союзників, без чого буде неможливо протидіяти спробам Росії і Китаю координувати гібридний наступ на позиції демократій. Сприяння внутрішній консолідації нових демократій Грузії, Молдови, України критично важливе для обмеження можливостей Росії розмивати гібридними засобами внутрішньополітичну стабільність у цих країнах та підважувати їхню співпрацю з ЄС, США і НАТО.

Неминучим наслідком нової холодної війни буде конструювання нових військово-політичних союзів. Під час першої холодної війни існувала практика створення сателітних щодо НАТО союзів у критичних регіонах протистояння США, СРСР і КНР. Військово-технічна, консультативна, політична підтримка з боку США і Великої Британії може допомогти Грузії, Молдові та Україні посилити тристоронню військово-політичну та військово-технічну співпрацю. Це може позитивно вплинути на зміцнення безпеки у Чорноморському регіоні.

³⁹⁶ Зустріч у форматі Рамштайн. URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-zustric-ramstajn>

Еволюція відносин Європейського Союзу і Сполучених Штатів Америки після закінчення «холодної війни» пройшли декілька етапів. Впродовж 1990-х років США підстрахували Євросоюз на Балканах за умов розпаду колишньої Югославії. Європейський Союз намагався проводити на Балканах політику розумної сили, але цього не вистачило для припинення конфлікту³⁹⁷. Теракти 11 вересня 2001 р. консолідували ЄС і США на темі протидії міжнародному тероризму. Підтримавши США в Афганістані (2002-2021), Євросоюз не зайняв єдиної позиції щодо війни проти Іраку (2003). На думку американського дослідника Т. Маккорміка, у 1989-2003 рр. навіть за умов глобального лідерства США Євросоюз користувався помітною «автономією»³⁹⁸. Співробітник «Лондонської школи економіки і політичних наук» П. Ханна зазначає, що «розширення ЄС стало низкою успіхів у засвоєнні нових ринків та зменшенні залежності від експорту до США, що було необхідним кроком на шляху створення незалежної наддержави»³⁹⁹. Однак провал процесу ухвалення першої спільної Конституції Євросоюзу (2005-2007) перешкодив реалізації мети створення «Сполучених Штатів Європи».

Потужним викликом європейській системі безпеки стала агресія РФ проти України, починаючи з лютого 2014 року. Кремль намагався грати на протиріччях між ЄС і США, особливо під час президентства Д. Трампа (2017-2020), коли багато спекулювали на темі відмови США від виконання зобов'язань щодо захисту Європи. Перемога у листопаді 2020 р. на президентських виборах кандидата демократичної партії Дж. Байдена змінила тенденцію до консолідації країн НАТО.

У ХХІ століття США і Євросоюз вступили з різними стратегіями євроатлантичного проєкту. Здавалося, що Франція і Німеччина обрали курс на автономізацію ЄС у зовнішньополітичній і безпековій сферах. Згадана тенденція відповідала стратегічному баченню «багатополярного» світу з боку РФ і Китаю, які зацікавлені у розколі євроатлантичної спільноти. Референдум 2016 р. про вихід Великої Британії з ЄС, здавалося, завдав потужного удару по єдності ЄС і США, адже Британія традиційно виконувала роль єднальної ланки між США та Євросоюзом. За президентства Д. Трампа (2017-2020) поглибились лінії розколу між США та ЄС. Це переконало російських реваншистів радикально переглянути американо-центричний світовий порядок.

Нагадаємо, що ще на початку ХХІ століття не було жодних передумов для такого розвитку міжнародних відносин. Після терористичних атак на США 11 вересня 2001 р. відбулася консолідація США і ЄС. На зустрічі у Брюсселі

³⁹⁷ Czempiel E.-O. Kluge Macht. Außenpolitik für das 21. Jahrhundert. München. 1999. с.39.

³⁹⁸ McCormick T. American Hegemony and European Autonomy. 1989-2003. One Framework for Understanding the War in Iraq. New York. 2005. с.62.

³⁹⁹ Khanna P. The Second World: Empires and Influence in the New Global Order. London. 2008. с.56.

16 грудня 2002 р. НАТО вітало партнерство з Європейським Союзом у процесі захисту спільних цінностей. Було погоджено питання використання під час проведення миротворчих операцій під егідою Європейського Союзу системи військового планування НАТО. Тоді дії США в Іраку підтримали Велика Британія, Польща, Данія, Іспанія, Словаччина, Чехія. Проти були члени Бельгія, Греція, Канада, Люксембург, Німеччина, Франція. Особливо гостро протиріччя між США та Євросоюзом проявилися на початку 2003 р. під час обговорення початку військової операції проти Іраку. США вбачали в мотивах ФРН та Франції егоїстичні економічні та геостратегічні інтереси. Натомість європейські пацифісти звинувачували адміністрацію Дж. Буша-молодшого у намаганні монополізувати ринок нафти⁴⁰⁰. Водночас більшість країн ЄС, які одночасно є членами НАТО, починаючи з лютого 2003 р., були залучені до операції у Афганістані⁴⁰¹. Однак підтримкою дій США в Афганістані відразу не вдалося залагодити непорозуміння з іракського питання.

Виступаючи 4 квітня 2009 р. на пражському саміті Євросоюз – США, президент Барак Обама закликав до «перезавантаження» відносин. Фактично у Празі було започатковано «медовий місяць» у відносинах Євросоюзу з новою американською адміністрацією. Однак розбіжності знову наростали після подій «арабської весни» (2011-2012 років), зміни влади у Лівії та Сирії. Внаслідок цього у обох цих країнах почалася війна, яка стимулювала потік міграції до Європейського Союзу. Президент Б. Обама не зміг переконати Німеччину і Францію в необхідності підтримати силовий сценарій зміни влади у Сирії⁴⁰².

За адміністрації президента Д. Трампа (2017-2020) євроатлантичні відносини пережили найгірший період своєї історії. Повернення у Кремль в 2012 р. В. Путіна посприяло відновленню активної конфронтації між Москвою і Вашингтоном. Поховання надій на перезавантаження пов'язане з подіями Революції Гідності в Україні (листопад 2013 – лютий 2014 років). Адміністрація Б. Обами засудила анексію Криму та запровадила санкції проти РФ після збиття 17 липня 2014 р. над м. Торез нідерландського пасажирського літака. Однак адміністрація президента США Б. Обами відмовились постачати зброю Україні. Стримувати силою російський імперіалізм Б. Обама не наважився і в Сирії.

23 червня 2016 р. у Великій Британії відбувся референдум щодо виходу з Європейського Союзу. Після цього тривали дебати щодо ступеня радикальності розриву з ЄС. Узагальнення аналітичної доповіді з цього приводу 2018 р. засвідчило бажання зберегти хвіртку до Спільного ринку з ЄС, забезпечивши режим зони вільної торгівлі між Республікою Ірландія та Ольстером⁴⁰³. Вихід

⁴⁰⁰ Kagan R. Macht und Ohnmacht. Amerika und Europa in der neuen Weltordnung. Berlin. 2003. С.300.

⁴⁰¹ Fraser C. Europas neue Sicherheitsstrategie. Internationale Politik. 2004. №1. С. 45.

⁴⁰² Barack Obama. A Promised Land. New York. 2020. с.101.

⁴⁰³ Lowe Sam. Brexit and services: How deep can the UK-EU relationship go? London. 2018. С.30

Великої Британії з ЄС створив дефіцит бюджету Євросоюзу. Сучасний політичний дискурс пропонує європейський оптимістичний і європейський песимістичний сценарії розвитку подій. Європейська республіка децентралізована (європейські регіони), пост-національна, парламентсько-демократична і соціальна. Це стосується можливого повороту від проєкту «Сполучених Штатів Європи» до «Європейської республіки». Нова Європа вимагає нового політичного мислення без популізму й націоналізму. Ліберальний Євросоюз зіштовхнувся з національно-популістським викликом. Європейська республіка має опинитись у центрі трикутника: лібералізму (свобода), соціалізму (рівність) і націоналізму (братерство).

Актуалізація традиційних регіональних проєктів на зразок «Балтійсько-Чорноморської вісі», а також поява відносно нових регіональних проєктів на кшталт «Ініціативи трьох морів» є закономірним наслідком швидкої трансформації європейської системи міжнародних відносин. Внаслідок цього виникає нова архітектура європейського континенту, органічно доповнюються новими структурами вже існуючі європейські союзи та міждержавні організації. Ставлення суб'єктів європейської системи міжнародних відносин до зазначених регіональних проєктів є різним. Проєкт «Ініціатива трьох морів» та «Міжмор'я» трансформують гомогенність європейського простору, контрольованого ЄС. Наднаціональні еліти Євросоюзу тільки приступають до осмислення зазначених тенденцій. Натомість для національних еліт нових країн-членів ЄС, які географічно розташовані у регіоні від Балтійського до Адріатичного і Чорного морів, обидва проєкти є додатковою гарантією американської присутності в Європі та захисту від експансії РФ і КНР.

З початком пандемії коронавірусу світ занурився у гібридну глобальну війну. Визначальними тенденціями стали: падіння цін на нафту і газ, початок циклічної економічної рецесії, погіршення військово-політичного становища в ключових регіонах, розпад системи контролю за озброєннями, загострення американсько-китайського протистояння. Початок глобальної системної кризи охопило епідеміологічні, економічні, політичні, військово-стратегічні, цивілізаційні виміри світової політики. Структурна криза світової економіки супроводжується соціально-політичною нестабільністю, посиленням політичного радикалізму й популізму, активізацією наступу авторитарних тенденцій, а також актуалізацією ризиків повернення гарячих фаз регіональних конфліктів. Дедалі більше політизуються економічні процеси у світі. Чим більшим ставав ризик глобального американсько-китайського збройного зіткнення, тим частішими виявились процеси загострення локальних регіональних конфліктів. Україна, як і у випадках Першої і Другої світових війн, опинилась на перехресті інтересів різних великих держав.

Перемога в листопаді 2016 р. на президентських виборах у США Д. Трампа дала підстави Кремлю сподіватись на «велику угоду» щодо повернення України в

російську сферу впливу. Але до цього справа так і не дійшла. Фактично впродовж 2017-2019 р. адміністрація Д. Трампа вперше погодилась передати Україні протитанкові системи «Джавелін» за умови їхнього складування, а не активного використання на донбаському фронті. До завершення каденції Д. Трампа Кремль сподівався на «велику угоду» з американцями, завдяки чому Україна мала відійти до російської сфери впливу. Однак про ціну такої гіпотетичної угоди сторони не домовились, до того ж американська «глибинна держава» виявилась здатною стримувати найбільш неадекватні ідеї такого популіста як Трамп.

У листопаді 2020 р. Д. Трамп програв президентські вибори кандидату Демократичної партії Дж. Байдену, хоча й намагався закидати останньому надмірне залучення до українських справ під час перебування на посаді віцепрезидента в адміністрації президента Б. Обама. Впродовж 2021 р. адміністрація президента Дж. Байдена намагалась зберегти підтримку України на існуючому до того часу рівні.

Влітку 2021 р. Дж. Байден на фоні концентрації російських військ по периметру російсько-українського кордону провів переговори з Путіним у Женеві. Але нової розрядки в російсько-американських відносинах не сталося насамперед через імперський ресентимент кремлівського автократа. РФ восени 2021 р. висунула США «ультиматум» щодо відмови розглядати питання самої можливості вступу України в НАТО та відведення НАТО на позиції до його розширення в 1997 році. Ці ультимативні вимоги Кремля стали неприйнятними для вільного демократичного світу. Російські реваншисти на це і розраховували. Водночас, незмінними залишаються завдання РФ на міжнародній арені: 1) максимальне послаблення Євросоюзу і США, культивування протиріч у євроатлантичному просторі; 2) послідовна дискредитація України та співпраці України з Євросоюзом і США; 3) консолідація російського домінантного впливу на пострадянському просторі шляхом формалізації «союзу» з Білорусією та ймовірно Казахстаном. Недопущення реалізації цих планів залишалось пріоритетом для ЄС і НАТО.

Наприкінці січня 2023 р. США домоглися згоди Німеччини на передачу Україні танків «Леопард» та спонукали партнерів по НАТО продовжити допомогу Україні до остаточної перемоги на фронті. Показово, що Китай критикував НАТО за постачання зброї Україні, що трактувалось китайською пропагандою як внесок у ескалацію конфлікту. Важливим фактором підтримки України став візит президента США Дж. Байдена в Київ 20 лютого 2023 року, під час якого він запевнив українське керівництво в подальшій підтримці України.

25 січня 2023 р. Бундестаг розглянув питання постачання роти танків «Леопард» для України. Того ж дня відбулася телефонна розмова президента України В. Зеленського і канцлера ФРН О. Шольца. Йшлося про підтримку тренувальних місій. 7 лютого 2023 р. президент України В. Зеленський провів переговори з міністром оборони ФРН Б. Пісторіусом. Німеччина надала Україні танки. 8 лютого 2023 р. у Парижі відбулися переговори канцлера ФРН О. Шольца,

президента Франції Е. Макрона і президента України В. Зеленського, який закликав допомогти в боротьбі проти РФ.

4 березня 2023 р. у Вашингтоні побував канцлер О. Шольц. Канцлер ФРН заявив, що виведення російських військ із території України є передумовою будь-яких переговорів. РФ намагалась мобілізувати свої мережі впливу, аби організувати в містах ФРН мітинги пацифістів, які вимагали припинити постачання зброї Україні. Проте регулярні соціологічні опитування свідчили, що більшість громадян ФРН підтримувала всебічну допомогу Україні⁴⁰⁴.

Російська війна проти України консолідувала євроатлантичну спільноту. Своєрідним підтвердженням головної тези аргументації Стокгольма і Гельсінкі щодо вступу в НАТО 29 червня 2022 р. стала прийнята Мадридська декларація⁴⁰⁵. Зокрема, оновлена стратегія НАТО конкретно назвала Росію загрозою євроатлантичній стабільності, миру та безпеці⁴⁰⁶. Партнери РФ Угорщина і Туреччина намагалися блокувати процес ратифікації протоколів про вступ Швеції і Фінляндії в НАТО. Авторитарна природа політичних режимів в Угорщині і Туреччині, які відрізняються від домінуючих політичних ліберально-демократичних систем у інших країнах членах НАТО, обумовлює ризики порушення консолідації ЄС і США щодо принципових питань євроатлантичної та європейської безпеки.

Перші два десятиліття після терактів 11 вересня 2001 р. визначили різні етапи у відносинах ЄС і США щодо проблем європейської безпеки. Відразу після терактів йшлося про посилення консолідації та залучення європейських країн-членів НАТО до військової операції на території Афганістану (2001-2021). США підстрахували Європейський Союз під час розпаду колишньої Югославії та дестабілізації ситуації на Балканах (1991-2023).

Процес європеїзації та демократизації України після Помаранчевої революції актуалізував гостру реакцію російського авторитарного режиму на наближення демократії до кордонів РФ. У 2007 р. кремлівський вождь виступив на Мюнхенській міжнародній конференції з питань безпеки щодо неприйнятності західної ліберальної демократії для російської авторитарії. У серпні 2008 р. РФ здійснила агресію проти Грузії, скориставшись відмовою Франції і Німеччини надати Україні та Грузії статус країн, які готуються до вступу в НАТО. До 2013 р. РФ намагалась блокувати європейську та євроатлантичну інтеграцію України. Після Революції Гідності в лютому 2014 р. російські агресори перейшли до прямої

⁴⁰⁴ Sociologies degree. URL: <https://www.mastersportal.com/study-options/268615760/sociology-germany.html>

⁴⁰⁵ Madrid Summit Declaration. Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the Nord Atlantic Council in Madrid 29 June 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natong/official_texts_196951.htm?selectedLocale=en

⁴⁰⁶ NATO 2022 Strategic Concept. URL: <https://www.nato.int/nato-static-fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf>

війни проти України, анексувавши Крим та розпочавши війну на українському Донбасі. Обережна реакція ЄС на ці події переконала Кремль у доцільності грати на роз'єднання ЄС і США. Росія намагалась залагодити конфлікт на основі «особливих відносин» із провідними країнами-членами Євросоюзу, насамперед Німеччиною і Францією. США змогли запобігти реалізації російського сценарію «трансатлантичного розколу» та стимулювали рішення Євросоюзу про запровадження економічних санкцій проти РФ за анексію та окупацію Криму. Але навіть з адміністрацією Д. Трампа РФ не досягла «big deal» щодо поділу пострадянського простору. Це стимулювало Кремль до ультимативних вимог до США. Зрештою, впродовж лютого 2022 – березня 2023 р., за даними генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга, країни НАТО надали Україні військової допомоги на 65 млрд. доларів⁴⁰⁷.

Показово, що на фоні завершення процедури вступу Фінляндії у НАТО генеральний секретар Північноатлантичного альянсу Є. Столтенберг зазначив, що без перемоги у війні немає сенсу Україні вступати в НАТО⁴⁰⁸. Після вступу 4 квітня 2023 р. Фінляндії в НАТО тепер ніхто не казатиме про необхідність «фінляндизації» (прорадянського і проросійського періодів зовнішньої політики Фінляндії в 1945-1995 рр.) України заради замирення путінської РФ. 20 квітня 2023 р. генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг відвідав Київ. Він запевнив, що усі країни-члени НАТО визнають право України стати членом Північноатлантичного альянсу. За іншою версією, поки що США, ФРН, Угорщина виступили проти надання Україні у липні 2023 р. на вільнюському саміті НАТО «дорожньої карти» вступу в Північноатлантичний альянс. Ці країни не були готові розглядати мирний варіант, наприклад, обміну територіальних поступок України на негайний вступ в НАТО і створення військових баз НАТО на решті території України. Інакше Китай теоретично міг розширити свій «економічний ленд-ліз» РФ для продовження війни на виснаження. У війні на виснаження програє той, у кого закінчуються ресурси.

Отже, перехід Росії до масштабної збройної агресії проти України стимулював консолідацію ЄС і США заради захисту цінностей демократії. Але, зважаючи на членство в НАТО Угорщини і Туреччини, євроатлантична спільнота не є демократично гомогенною. Це залишало РФ надії на розкол між ЄС і США заради силового перегляду світового порядку та затвердження принципу домінування сили над силою міжнародного права. Зазначений фактор збільшує цінність євроатлантичної єдності як запоруки перемоги демократії над авторитаризмом.

⁴⁰⁷ NATO Foreign Ministers wrap up meetings with focus on China and support. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_213454.htm

⁴⁰⁸ Столтенберг про вступ України в НАТО: Все питання членства втратить свою актуальність без перемоги у війні. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/chlenstvo-ukrajini-v-nato-yyens-stoltenberg-zrobiv-zayavu-novini-ukrajini-50315175.html>

РОЗДІЛ 10

Криза ОБСЄ і нові обрії європейської системи безпеки

Підготовчий процес скликання Ради з безпеки та співробітництва в Європі тривав з 1972. Зазначена міжнародна нарада постійно працювала на рівні експертів, які готували робочі матеріали та рішення для спеціальних зустрічей на рівні міністрів закордонних справ країн-учасниць. На нарадах 1973-1974 рр. було вироблено порядок денний Заключної Гельсінської наради та знайдено компроміс між позиціями Радянського Союзу та Сполучених Штатів. 1 серпня 1975 у Гельсінкі було підписано Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі. На тому історичному етапі «Гельсінський акт» підписали 33 європейські країни, а також США і Канада. Радянський Союз домогся визнання територіального статус-кво, який склався в Європі за підсумками Другої світової війни. Було зафіксовано принцип непорушності існуючих кордонів європейських країн. Сполучені Штати добилися включення до Заключного акту положень про дотримання прав людини та встановлення міжнародного правового контролю за цим процесом. Завдяки такій позиції США, у більшості соціалістичних східноєвропейських країн та у радянських республіках, включно з Україною, створювалися дисидентські «Гельсінські групи», які здійснювали внутрішній моніторинг за дотриманням прав людини. Крім того, «Гельсінський акт» визначив три тематичні напрямки діяльності НБСЄ: перший – питання європейської безпеки, другий – співробітництво в галузі економіки, науки, техніки, охорони навколишнього природного середовища, третій – права людини і вільний обмін інформацією. Реалізація ідеалу загальноєвропейського співробітництва ускладнювалася консенсусною формою ухвалення рішень Народою з безпеки та співробітництва в Європі. Будь-яка країна-учасник НБСЄ мала право накладати вето на будь-яке рішення. У 1977-1978 на белградській нараді міністрів закордонних справ країн НБСЄ, а у 1979-1983 на мадрридській нараді переговори відбувалися у конфронтаційній формі. Лише з початком «перебудови» в СРСР (1985-1991) та нового політичного мислення радянського керівництва, яке відмовилося від класового підходу до міжнародних проблем, вдалося відродити увесь загальноєвропейський процес.

Глобальна взаємозалежність, активізація процесів інтеграції держав вимагали вирішення проблем безпеки з врахуванням принципів міжнародного партнерства, балансу та інтересів різних держав. Після об'єднання Німеччини в листопаді 1990 р. в Парижі була прийнята «Хартія НБСЄ для нової Європи». Були створені нові структури НБСЄ: Рада міністрів закордонних справ та Комітет старших посадових

осіб. НБСЄ намагався реагувати на процес розпаду Союзної Федеративної Республіки Югославія.

На тому історичному етапі українська дипломатія ще тільки забезпечувала вихід зі складу СРСР. Внаслідок розпаду СРСР у грудні 1991 НБСЄ ухвалила рішення про дотримання своїх принципів на пострадянському просторі. Була створена «Мінська група» НБСЄ з врегулювання Нагірно-Карабаського конфлікту. Спостерігачі НБСЄ у липні 1992 залучилися до виконання умов припинення вогню у придністровському конфлікті. 9 липня 1992 незалежна Україна вперше взяла участь у роботі гельсінської конференції НБСЄ, де підписала декларацію «Проблеми доби змін». Відповідно до цього документа було створено посаду Верховного комісара НБСЄ у справах національних меншин та задіяно дипломатичний механізм раннього попередження конфліктів та врегулювання міжнародних криз. У квітні 1993 на сесії НБСЄ Україна запропонувала створити в Центральній та Східній Європі без'ядерну зону.

5-6 грудня 1994 на будапештській конференції НБСЄ було підписано заключний документ «До справжнього партнерства у новій добі». В окремому розділі було викладено Кодекс поведінки країн-учасниць НБСЄ у процесі вирішення військово-політичних питань, пов'язаних з європейською безпекою. Держави, які мають ядерну зброю, - США, Росія, Франція, Велика Британія - під час будапештського саміту НБСЄ підписали Меморандум про гарантування безпеки України після вивезення з її території ядерної зброї колишнього СРСР. Було ухвалено рішення про створення з 1 січня 1995 Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Україна разом з іншими 54 країнами Європи, новими незалежними державами (які виникли внаслідок розпаду СРСР, Чехословаччини та Югославії), а також США і Канадою, була серед засновників названої міжнародної організації. Відповідно до норм міжнародного права, ОБСЄ є правонаступницею НБСЄ. Водночас у структурно-функціональному порядку організації роботи ОБСЄ сталися зміни.

Головує у структурах ОБСЄ протягом року (за принципом ротаційного обрання) одна з країн-членів, яка відповідає за організацію роботи та веде повсякденну дипломатичну діяльність у форматі ОБСЄ. Діє Парламентська асамблея ОБСЄ, де працюють парламентські делегації усіх країн-членів. Раз на два роки у форматі ОБСЄ відбуваються наради на вищому політичному рівні, де розглядаються актуальні проблеми європейської безпеки та удосконалення співпраці. У проміжках між цими самітами щорічно збираються наради міністрів закордонних справ країн ОБСЄ.

В умовах складного процесу трансформації європейської системи безпеки гострою була дискусія між Росією та євроатлантичними країнами-членами ОБСЄ щодо ролі цієї організації. Росія пропонувала перетворити ОБСЄ, а не НАТО, на фундамент нової європейської системи безпеки після закінчення «холодної війни».

На початку 90-х років ХХ століття Україна пропонувала створити неподільну систему європейської безпеки, аби уникнути нових ліній розподілу Європи за військово-політичною ознакою. Країни-члени НАТО наполягали на перетворенні Організації Північноатлантичного договору на «поліцейського ОБСЄ», з чим категорично не погоджувалася Росія. Отже, ефективність діяльності ОБСЄ обмежується консенсусним механізмом ухвалення рішень, що ускладнює проведення активної превентивної дипломатії, спрямованої на вирішення конфліктних ситуацій у Європі. Внаслідок цього ОБСЄ перетворився на координатора демократичних процесів у Європі, віддавши лідерство в питаннях гарантування європейської безпеки НАТО.

Починаючи з 1995, ОБСЄ тричі організувала вибори в Боснії та Герцеговині. Особливо гострі дискусії щодо ролі ОБСЄ відбувалися під час косовської кризи (березень-червень 1999). Росія тоді звинуватила ОБСЄ у цілковитій підтримці американської позиції щодо надання незалежності Косово. У листопаді 1999 на Стамбульській нараді була прийнята Декларація європейської безпеки. Росія тоді зобов'язалася виконувати Договір про звичайні збройні сили в Європі (1990). Було погоджено питання виведення російських військ із Придністров'я та Абхазії. Але за часів президентства Володимира Путіна (2000-2008) Росія зайняла жорсткішу позицію щодо ролі ОБСЄ у врегулюванні «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі. Особлива гострота у відносинах Росії та ОБСЄ спостерігалась після висновків місії спостерігачів ОБСЄ, які наглядали за проведенням виборів у країнах так званого пострадянського простору.

Принципово розійшлися позиції Росії та ОБСЄ щодо оцінки результату президентських виборів в Україні 2004 року. Після підтримки ОБСЄ процесу демократизації політичних режимів у пострадянських країнах Росія звинуватила ОБСЄ у заангажованій позиції. Внаслідок цього у 2004-2008 рр. діяльність ОБСЄ була фактично обмежена наглядом за правами національних меншин та оцінюванням ефективності демократії у країнах-членах. Додатковим джерелом кризи ОБСЄ залишалася ситуація на Балканах. У цьому регіоні ОБСЄ передала повноваження з встановлення безпеки Європейському Союзу та НАТО. Внаслідок цього авторитет та реальний вплив ОБСЄ на міжнародні справи нівелювався.

Незважаючи на певну недосконалість, ОБСЄ залишається єдиним у новітній історії міжнародних відносин апробованим механізмом багатосторонньої дипломатії, зусилля якої спрямовані на зміцнення миру та стабільності. Тому ОБСЄ є прикладом оформлення регіональної системи безпеки для інших регіонів світу. З 2014 до 2022 р. на Донбасі діяла моніторингова місія ОБСЄ. 10 лютого 2022 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба і головуючий в ОБСЄ міністр закордонних справ Польщі З. Рау обговорили посилення Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ на Донбасі. 31 березня 2022 р. РФ заблокувала продовження терміну дії

мандату моніторингової місії ОБСЄ в Україні. 2 серпня 2022 р. головуєчий в ОБСЄ міністр закордонних справ Польщі З. Рау відвідав Бучу⁴⁰⁹.

26 вересня 2022 р. ОБСЄ засудила проведення окупаційними російськими властями так званих «референдумів» на окупованих українських територіях. 1-2 грудня 2022 р. у Лодзі відбулася зустріч міністрів закордонних справ країн-членів ОБСЄ. РФ анонсувала вихід із ОБСЄ. Польща виступила проти обговорення гарантій безпеки для РФ. У 2023 р. головувала в ОБСЄ Республіка Північна Македонія, яка намагалась реанімувати діяльність ОБСЄ.

На порядку денному стоїть відновлення конструктивної діяльності Організації Чорноморського економічного співробітництва. Зазначена регіональна організація країн причорноморського басейну, створена 25 червня 1992 року у відповідності до Стамбульської декларації «Про чорноморське співробітництво», яка передбачала активізацію взаємодії в економіці, енергетиці, культурі, транспорті, екології. Зацікавленість України у розвитку ЧЕС пов'язана з об'єктивними геополітичними інтересами, розвитком європейсько-азіатських транспортних коридорів, формуванням інтегрованої енергетичної мережі, необхідністю раціонального використання природних ресурсів Чорного моря. Членами ЧЕС з часу заснування є: Азербайджан, Болгарія, Вірменія, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина, Україна, та спостерігачі – Греція та Албанія. У 1994 році була створена Парламентська асамблея (ПАЧЕС). Країни-члени ЧЕС за принципом ротації протягом шести місяців по черзі головуєють у названій організації. У квітні 1997 року у Стамбулі було засновано постійно діючий Секретаріат. У 1999 році в Салоніках створено інвестиційний банк ЧЕС, який має створити фінансову основу для формування причорноморської зони вільної торгівлі.

У другому півріччі 1997 під час головування України в ЧЕС було проведено міжнародний форум, присвячений взаємодії з МЕРКОСУР – інтеграційним об'єднанням країн Південної Америки. В Ялті 5 червня 1998 на зустрічі глав держав-членів ЧЕС було підписано Статут Чорноморського економічного співробітництва як міжнародної регіональної організації. Налагоджуються контакти між ОЧЕС та ЄС. У вересні 1999 року в Ялті відбувся перший балтійсько-чорноморський саміт. Налагоджується співробітництво у військово-морській сфері.

Створення ОЧЕС сприяє подальшому прогресу чорноморського регіонального співробітництва, створює умови для зміцнення стабільності та миру. Під час ювілейного саміту ОЧЕС (25 червня 2002) Україна наголосила на важливості визнання за країнами-членами ОЧЕС перспективи на членство в Європейському Союзі. У нульові роки XXI століття розвиток співпраці у форматі ОЧЕС ускладнювався протиріччями між державами причорноморського регіону.

⁴⁰⁹ Голова ОБСЄ Збігнев Рау побував у Бучі. URL: <https://kp.ua/ua/politics/a653847-holova-obse-zbignjev-rau-pobuvav-u-buchi-mistse-nejmovirnoji-zhorstokosti>

У серпні 2008 року війна Росії і Грузії призвела до відокремлення від території Грузії Абхазії і Південної Осетії. Нестабільність системи безпеки у Причорноморському регіоні ускладнює формування регіонального спільного ринку. Але ЧЕС залишається важливим форматом взаємодії країн чорноморського регіону та організації політичної, торговельно-економічної та соціокультурної співпраці. 30 червня 2022 р. Україна домоглася, аби РФ не головувала в ОЧЕС. Але перспективи цієї організації залежали від перемоги України у війні проти РФ. Це має визначити й перспективи таких стратегічних проєктів як Балтійсько-Чорноморська вісь та Міжмор'я (союз балтійських, адриатичних і чорноморських держав).

Центральноєвропейська ініціатива – це регіональна міждержавна організація, яка була створена 11 листопада 1989 року в Будапешті за ініціативи Австрії, Італії, Угорщини та Югославії. Головною метою співпраці проголошувалося забезпечення стабільності у Європі, налагодження політичної, економічної та культурної взаємодії в умовах після завершення «холодної війни». 1 серпня 1990 року було проголошено головні принципи діяльності ЦЄІ: розвиток демократії, верховенства права, забезпечення прав і основних свобод людини. У 1995 році ухвалено статутний документ організації «Керівні принципи діяльності та правила процедури ЦЄІ».

У червні 1996 року до ЦЄІ вступила Україна. Відтоді зазначена міждержавна організація активно приймала нові держави-члени, кількість яких станом на 1 січня 2013 року досягла 18, більшість яких водночас є членами Європейського Союзу, за винятком України, Молдови, Білорусі. На урядовому рівні ЦЄІ щорічно, зазвичай восени, відбуваються саміти держав-учасниць, проводяться засідання голів урядів, наради міністрів закордонних справ. Комітет національних координаторів ЦЄІ взаємодіє з секретаріатом цієї організації, розташованим у Трієсті. На парламентському рівні співпраці діє Парламентська асамблея ЦЄІ. Також функціонує Ініціатива Центральноєвропейських торгово-промислових палат. У липні 2001 року було створено Фонд співробітництва ЦЄІ, який фінансує спільні проєкти. В ЦЄІ передбачено щорічне головування за ротативним принципом однієї з держав-членів.

Упродовж 2012 року Україна головувала в ЦЄІ. У лютому 2012 року в Києві відбулося засідання Комітету національних координаторів, на якому прийняли програму діяльності ЦЄІ на 2013-2015 роки. У березні 2012 року відбувся форум, присвячений розвитку туризму. У вересні 2012 року в Києві відбулося засідання Парламентської асамблеї ЦЄІ. У грудні 2012 року Україна передала головування в ЦЄІ Угорщині.

Отже, Центральноєвропейська ініціатива залишається для України важливою додатковою формою взаємодії із країнами-членами Європейського Союзу, що сприяє реалізації європейської інтеграції. ЦЄІ запровадила санкції проти РФ ще в 2014 р. за анексію Криму. В 2022 р. ЦЄІ підтримала Євросоюз у процесі посилення економічних санкцій проти РФ за масштабування збройної агресії проти України. Ці «малі» союзи можуть відігравати значну роль у великій геополітичній стратегії реалізації європейської та євроатлантичної інтеграції України.

РОЗДІЛ 11

ООН та українська дипломатія у боротьбі за мир та міжнародну безпеку в умовах російсько-української війни

Все помітнішою рисою сучасних суспільно-політичних процесів у світі стає масова втрата віри у безумовність та лінійну неухильність прогресу, порушення каузальності світоглядної картини, коли послідовна низка непередбачуваних подій втрачає характеристики закономірності, стаючи результатом випадкових рішень та спонтанних і часто необґрунтованих дій, а також формування конфліктогенних ідентичностей, які стимулюють насилля. Підтвердженням цьому є нічим не спровокована і несподівана для багатьох війна Росії проти «братнього народу» України 2014-2023 рр., яка стала першою великою війною в умовах багатополярного світу і зруйнувала існуючу з часів завершення Другої світової війни міжнародну систему безпеки. Водночас системний підхід до історії міжнародних відносин ґрунтується на інтелектуальному припущенні про міжнародні відносини як певну систему, яка об'єктивно виникає, розвивається та внаслідок вичерпання свого потенціалу руйнується, поступаючись місцем новій. Саме цей процес розпочався після окупації Росією Автономної Республіки Крим у березні 2014 р. і особливо чітко проявився після віроломної широкомасштабної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р., яка викликала глобальні геополітичні зрушення у світі і засвідчила нагальну потребу перебудови усієї системи міжнародної безпеки.

78 років тому, 24 жовтня 1945 р. набув чинності Статут Організації Об'єднаних Націй, однією з 50 країн-фундаторів якої була Україна. Перша стаття глави 1 Статуту ООН зафіксувала наступні пріоритетні цілі цієї універсальної міжнародної структури:

1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою здійснювати ефективні колективні заходи для попередження та ліквідації загрози миру, недопущення актів агресії. Проводити мирними засобами у відповідності до принципів справедливості і міжнародного права розв'язання міжнародних конфліктів, які можуть привести до порушень миру;

2. Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправ'я та самовизначення народів;

3. Здійснювати співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру, сприяти розвитку поваги до прав людини та до основних свобод для всіх без поділу на раси, статі, мови, релігії;

4. Бути центром для погодження дій націй у досягненні цих спільних цілей.

У статтях цього засадничого для людства міжнародного правового документа, який і далі відіграє важливу роль єдиної визнаної «конституції всього міжнародного співтовариства» і головного міжнародного інструмента для підтримання миру, закріпленій також механізм безпекової мережі ООН, зокрема йдеться про зобов'язання всіх держав-членів утримуватися від погрози силою або застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави.

Утім, майже відразу після створення ООН розпочалася т. зв. перша «холодна війна» (1946-1991), яка може тлумачитись як варіант гібридної війни. Але тоді така війна стабілізувала біполярну систему міжнародних відносин, а після 2014 р. - з початком агресії Росії проти України, чергова глобальна гібридна війна засвідчує факт нової трансформації світової системи, максимального загострення глобальних протиріч. Глобальна гібридна війна є комплексним використанням інтелекту, інформації, кібернетичних війн, економічного тиску, національної і транснаціональної корупції, дипломатичного шантажу, субсидійованого насилля на «польовому» рівні. Внаслідок цього втрачається правова гарантія міжнародної безпеки. Система міжнародних організацій, якими опікується ООН, перебуває у дисфункціональному стані, потерпає від дефіциту фінансових ресурсів, недостатньо ефективного їхнього використання, що є симптомами кризи існуючої системи міжнародних відносин. На заваді змінам перебувають ті, хто отримує прибутки від існуючої системи. Відсутність прозорості діяльності бюрократії ООН є одним із маркерів кризи міжнародного управління.

Слід зазначити, що найрадикальніші зміни з часу створення ООН відбулись упродовж 90-х років «довгого двадцятого століття», коли суттєво трансформувалась вся система міжнародних відносин. Виникнення нових держав унаслідок розпаду СРСР, Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії та Чехословацької Федеративної Республіки спонукало ООН прийняти близько 25 нових держав-членів. Тоді здавалося, що Організація Об'єднаних Націй здатна ефективно адаптуватись до нової, однополярної системи міжнародних відносин на чолі з США, яка виникла після завершення «холодної війни».

Однак із початком XXI століття ефективність Статуту ООН як чинника стримування геополітичних амбіцій передусім постійних членів Ради Безпеки ставала дедалі сумнівнішою. Гострі протиріччя між провідними світовими потугами з приводу багатьох актуальних міжнародних проблем певний час лише відтіняли інституційну кризу самої ООН. Зокрема, проголошені 2005 року з нагоди 60-річчя ООН амбіційні плани реформування Ради Безпеки так і не розв'язані й сьогодні. Не реалізовані й більшість завдань «Порядку денного 2015», які стосуються зменшення у світі соціальної нерівності, подолання експлуатації жінок і дітей, реалізації програм початкової і середньої освіти, забезпечення мешканців планети питною водою тощо, а також наміри скликаного Генеральною Асамблеєю ООН у вересні 2000 р. в Нью-Йорку «Саміту Тисячоліття» з метою обговорення

майбутнього Об'єднаних Націй. Звичайно, більшість цих завдань і намірів не виконані, зважаючи на глибоку світову фінансову кризу і пандемію «Ковід-19», але на заваді їхньому втіленню залишаються й політичні протиріччя та егоїзм багатших держав-членів ООН¹. Водночас, відбулись глобальні зрушення у розстановці сил на міжнародній арені. З одного боку, США залишились єдиною наддержавою, з іншого, чітко визначилась тенденція поступового формування так званої багатополосної системи міжнародних відносин. Все це поставило на порядок денний гостре питання реформування структур та методів діяльності ООН.

Одним із найпотужніших викликів у цьому плані М. Барне і М. Фіннемор вважають інституційні і нормативно-правові проблеми взаємодії ООН та існуючих регіональних міжнародних організацій. А на думку Р. Везеля, на початку XXI століття чіткою стала тенденція до кризи системи міжнародного права, яким великі держави дедалі частіше нехтують, виходячи із примату не сили права, а права сили. Зважаючи на це, важко не погодитись із думкою відомого німецького історика Х.-А. Вінклера щодо розбалансування системи глобалізації за лекалами США та кризового процесу народження нової системи міжнародних відносин. Про необхідність позбутися ілюзій щодо Статуту й надзвичайно пафосного ставлення до Організації Об'єднаних Націй загалом, говорив, зокрема, Генеральний секретар ООН А. Гутерріш у промові з нагоди 75-річного ювілею організації у 2020 році. Для розв'язання проблем сьогодення, «як ті, хто готував Статут, ми маємо подивитися без ілюзій на нинішню нерівність, її коріння, а також страждання, до яких вона призводить»⁴¹⁰, – наголосив він.

У центрі міжнародної уваги опинилась передусім проблема трансформації найвпливовішого органу Організації Об'єднаних Націй – Ради Безпеки. Структура Ради Безпеки ООН та механізми для ухвалення рішень, що їх країни-переможниці в Другій світовій війні узгодили ще на Ялтинській конференції 1945 р. і в основі яких лежить принцип розподілу на постійних та непостійних членів та наділення перших – США, СРСР (а сьогодні її спадкоємниці РФ), Китайської Народної Республіки, Франції та Великої Британії правом вето, вже не відповідають нинішнім реаліям, адже ексклюзивне володіння правом вето провідними гравцями світової політики є прямим порушенням принципу рівноправності держав-членів ООН. Зокрема, у роки «холодної війни» право вето давало можливість двом суперпотугам – СРСР та США - вільно діяти у своїх зонах впливу. Наприклад, загалом за період 1945-1990 рр. вето в Раді Безпеки використовувалось 279 разів: найбільше це робив СРСР – 117 разів, США – 58, Велика Британія – 26, Китай – 19, Франція – 16 разів накладали вето на рішення цього важливого безпекового органу⁴¹¹.

⁴¹⁰ Олена Губар. 75-річчя ООН: Гуттеріш закликав до посилення співпраці URL: <https://www.dw.com/uk/75-richchia-oon-hutterish-zaklykav-do-posylennia-mizhnarodnoi-spivpratsi/a-55008328>

⁴¹¹ Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Україна в Організації Об'єднаних Націй: 60 років участі у розв'язанні найважливіших міжнародних проблем. К., 2006. С. 210.

Водночас слід зазначити, що досить важливу роль відіграють і непостійні члени Ради Безпеки ООН, що визначається наступним чинником. Самі лише п'ять постійних членів РБ ООН, попри те, що кожен із них має право вето, не можуть ухвалити жодного рішення, адже для цього потрібні голоси кваліфікованої більшості, тобто 9 з 15 нинішніх членів Ради Безпеки. Тому непостійні члени РБ фактично володіють колективним правом вето. Зазначимо, що певне реформування Ради Безпеки після затвердження Статуту ООН уже відбувалось. Під впливом об'єктивного збільшення кількості членів Організації Об'єднаних Націй з 50 в 1945 р. до 112 в 1963 р. та зважаючи на необхідність забезпечити країнам, що розвиваються, участі в роботі РБ, Генеральна Асамблея ООН у 1963 р. ухвалила рішення збільшити кількість непостійних членів Ради Безпеки ООН з 6 до 10 країн, довівши загальну чисельність членів цієї структури до 15. Проте ця міні-реформа не зачепила компетенцій РБ та прав його постійних членів. З того часу кількість членів ООН збільшилась до 193 держав. Жорстка фінансова криза ООН поставила питання надання насамперед багатим країнам місця постійних членів РБ, що, зокрема, може підвищити статус, наприклад, Німеччини та Японії, які внаслідок поразки у Другій світовій війні не були допущені в Раду Безпеки як її постійні члени. Отже, постала нагальна потреба перегляду кількості членів РБ ООН.

Формування цього органу відбувається на основі визначеного регіонального представництва. Враховуючи геополітичне значення певних регіонів та їхню сумарну економічну вагу було визначено п'ять регіональних груп, країни яких могли претендувати на місце непостійних членів Ради Безпеки ООН: Азія, Африка, Латинська Америка, Центрально-Східна Європа і Західна Європа. Зрозуміло, що кожна регіональна група, окремі держави, зокрема й Україна, у відповідності до власних інтересів пропонують свої варіанти розширення та реформування РБ. Певні ідеї висувують навіть різні міжнародні інституції. Наприклад, Соціалістичний інтернаціонал вимагає більшої демократизації і прозорості рішень РБ ООН, а також тіснішої взаємодії Ради Безпеки з Генеральною Асамблеєю, чия роль також має бути посилена. За збільшення Ради Безпеки до 26 членів виступає Рух Неприєднання та інші. Тому в 1993 р. Генеральна Асамблея ООН створила робочу групу з проблеми розширення та удосконалення методів роботи Ради Безпеки⁴¹².

Водночас реформування РБ ООН по суті означатиме закріплення у відповідності до норм міжнародного права нової постмодерної системи міжнародних відносин. Головним здобутком дискусій і пропозицій щодо реформування ООН і, зокрема, Ради Безпеки, які тривають уже тридцять років, стало усвідомлення міжнародною спільнотою неминучості цієї доволі болісної, але необхідної процедури. Утім, на заваді реалізації цих проєктів, пропозицій і намірів стоять

⁴¹² Див: Там само. С. 211-225.

виклики сучасного глобального світу, коли між націями немає єдності, тривають війни між членами ООН, виникають суперечності між старими й новими демократіями, загострюються гуманітарні проблеми у світі тощо.

Найбільші гуманітарні кризи та найкривавіші міжнародні конфлікти нині організовує та підживлює постійний член Ради Безпеки ООН Російська Федерація: в Молдові (Придністров'ї), Грузії, Сирії, Лівії і, зрештою, в Україні, початок російської агресії проти якої в 2014 році став потужним ударом по Статуту ООН і усім нормам міжнародного права. Водночас, Росія систематично зловживає своїми правами постійного члена Ради Безпеки ООН, ветоуючи важливі рішення на підтримання міжнародного миру та безпеки. Наприклад, поміж 22 випадків застосування вето з 2010 по 2020 рр. 19 разів це робила саме РФ. З них двічі було заветовано проєкти резолюцій із російсько-українського конфлікту (щодо незаконного референдуму в АР Крим у 2014 р. та створення міжнародного трибуналу щодо збиття літака МН-17 у 2015 р.) і 15 проєктів резолюцій щодо сирійського конфлікту. «Це свідчить, - як вважає Постійний представник України при ООН Сергій Кислиця, - про те, що РФ продовжила практику СРСР – використовувати вето для обслуговування своїх національних інтересів, відстоювання своєї зовнішньої політики й просування окремих, важливих для неї питань порядку денного... Лише за останні роки наймолодший необраний член РБ, Росія, про яку, до речі, не згадано в Статуті ООН (прочитайте статтю 23 чинної редакції, де й досі фігурує СРСР), перевершила Радянський Союз за кількістю воєн, які розв'язала проти своїх сусідів і в інших точках, країнах світу». Тому, продовжує свою думку відомий українських дипломат, «важливим є прогрес щодо реформування Ради Безпеки, передусім у частині впорядкування та врегулювання застосування права «вето», а також подальше посилення ролі Генеральної Асамблеї, яка в умовах нездатності Ради Безпеки адекватно реагувати на всі сучасні виклики міжнародному миру та безпеці набуває щодень більшої ваги й відповідальності»⁴¹³.

Отже, нині Організація Об'єднаних Націй опинилася по суті в ситуації Ліги Націй напередодні Другої світової війни: міжнародне право дискредитується вибірковістю його застосування, а світова громадська думка стає об'єктом різних підступних маніпуляцій. У підсумку менш ефективними стають традиційні механізми підтримання глобальної стабільності ООН, як і інших міжнародних безпекових організацій. І це добре відчуває Україна, яка стала жертвою російської агресії і для успішної боротьби з ворогом потребує значної підтримки й допомоги від міжнародних партнерів та союзників, а також надійних міжнародних гарантій безпеки, територіальної цілісності й суверенітету своєї національної держави.

⁴¹³ Кислиця С. 75 років після війни. Статут ООН: жодних ілюзій. URL: Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск XXI. К., 2020. С.306, 307.

Тому цілком закономірно з лютого 2014 р. нове керівництво України, українські дипломати суттєво активізували діяльність на міжнародній арені з метою забезпечення масштабної міжнародної підтримки та потужного тиску на Росію заради перемоги українського народу над агресором і захисту Статуту Організації Об'єднаних Націй. Зокрема, з ініціативи України світова спільнота в рамках ООН неодноразово обговорювала питання російської агресії проти України й ухвалила низку важливих захисних документів, хоча голосування за них продемонструвало неоднозначне ставлення до російсько-української війни 2014-2023 рр. її держав-членів.

Уже 28 лютого 2014 р. відбулося перше засідання Ради Безпеки ООН щодо ситуації в Криму, на якому РБ висловила підтримку територіальної цілісності України, закликала усі сторони до політичного діалогу й нагадала про необхідність виконання міжнародних договорів, в тому числі Будапештського меморандуму 1994 р. Засідання Ради Безпеки було закритим, рішення не було ухвалено, лише опубліковано комюніке за результатами обговорення. У подальшому РБ ООН регулярно розглядала питання Криму: з 1 по 19 березня 2014 р. вона шість разів збиралася з цього питання, але офіційних рішень ухвалено не було. Наприклад, 3 березня 2014 р. Рада Безпеки ООН розглянула військово-політичну присутність Росії у Криму і виступила із застереженням проти військової інтервенції РФ на теренах України. Того ж дня з візитом в Україні перебував заступник Генерального секретаря ООН Ян Еліассон, який обговорював з новим українським керівництвом кримську проблему в контексті загострення українсько-російських відносин. У Зверненні Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй від 13 березня 2014 р. зазначалося, що «згідно з визнаним Статутом ООН (стаття 51) правом на самооборону, Україна залишає за собою право звернутися до держав та регіональних систем колективної безпеки за допомогою щодо відновлення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності». Утім, 15 березня 2014 р. Росія наклала вето на резолюцію Ради Безпеки ООН щодо засудження референдуму про відокремлення Криму від України, яку підтримали 13 членів РБ, а Китай утримався від голосування.

31 березня 2014 р. у зв'язку із заявою кримських татар про право на самовизначення, Рада Безпеки ООН вкотре обговорила ситуацію в Україні та гуманітарне становище в Криму. Водночас Україна запросила миротворців ООН для проведення операцій на Донбасі, а генсек ООН Пан Гі Мун запропонував посередницькі послуги для врегулювання конфлікту в Україні. 28 травня 2014 р. Рада Безпеки ООН обговорювала антитерористичну операцію (АТО) української влади на Донбасі, але конкретних рішень ухвалено не було. 22 липня 2014 р. РБ ООН прийняла резолюцію із закликом незалежного міжнародного розслідування катастрофи малайзійського пасажирського літака в Донецькій області. 5 серпня 2014 р. Рада Безпеки відмовилася задовольнити пропозицію РФ про направлення до Донбасу гуманітарної місії Міжнародного Червоного Хреста, розглядаючи це

як прихований мотив для Путіна ввести російські війська на схід України. Водночас Україна звернулася з листом до Генерального секретаря ООН з проханням продовжити на тримісячний термін мандат Моніторингової місії ООН з прав людини, яка працювала в Україні з 15 березня 2014 р.

Засідання Ради Безпеки ООН щодо ситуації в Україні відбувалися регулярно і надалі. Наприклад, на 27-ому такому засіданні 21 січня 2015 р. представник України в ООН Ю. Сергєєв звинуватив Росію у прямій військовій агресії проти України і вимагав виключення РФ з Ради Безпеки, а на 30-ому засіданні щодо України 27 лютого 2015 р. РБ обговорила проблеми дотримання Мінських угод. Неодноразово Рада Безпеки ООН обговорювала також питання: гуманітарної кризи та загальної ситуації на Донбасі, порушення Мінських угод, створення міжнародного трибуналу для розслідування справи про збиття 17 липня 2015 р. малайзійського пасажирського літака в небі над Донбасом, дотримання прав людини в Україні, заяви Путіна щодо територіальних змін на Донбасі, щодо ситуації в Криму і з правами кримськотатарського населення окупованого Росією півострова, щодо введення миротворців ООН на окуповану територію Донбасу та посилення санкцій проти Росії, щодо агресивних дій росіян у Керченській протоці проти українських моряків, щодо надання російських паспортів українським громадянам в окремих районах Донецької і Луганської областей, щодо загроз, які несе міжнародній безпеці Москва тощо. Утім, Російська Федерація систематично блокує усі рішення Ради Безпеки ООН, що стосуються її агресивних дій в Україні.

Проблеми Криму за ініціативою України обговорювалися також на трьох сесіях Генеральної Асамблеї ООН. Зокрема, 27 березня 2014 р. на спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН вперше широко обговорювалась проблема Криму. В результаті агресію Росії в Криму засудили 100 держав, але підтримали 11 країн (Росія, Білорусь, Зімбабве, Венесуела, Сирія, Болівія, Вірменія, КНДР, Куба, Нікарагуа і Судан) і 58 країн, включно з КНР, «проігнорували» цю процедуру і утрималися від голосування, а 24 країни взагалі не брали участь в голосуванні за резолюцію про територіальну цілісність України, авторами якої виступили делегації Німеччини, Канади, Коста-Рики, Литви, Польщі та України, а ще 41 країна підтримали проєкт як спонсори⁴¹⁴. На думку фахівців-міжнародників, «така формула висловлювання незгоди з якимось рішенням і демонстрації своєї позиції часто застосовується в дипломатичній практиці. Така поведінка часто допомагає державам «зберегти обличчя», щоб у кінцевому рахунку не зіпсувати стосунки, які пізніше доволі складно відновити»⁴¹⁵. Але як би там не було, в результаті майже половина держав-членів ООН не підтримали

⁴¹⁴ Див.: Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2014-2016). К., 2017. С. 308-309.

⁴¹⁵ Чекаленко Л. У чому полягає механізм захисту ООН? // За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах. Київ, 2022. Книга 2. С. 1427.

резолуцію, згідно з якою «ГА ООН підтверджує суверенітет і територіальну цілісність України в її міжнародно-визнаних кордонах і не визнає правомірності будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим і статусу міста Севастополя, що спирається на результати загальнокримського референдуму, що відбувся 16 березня 2014 р, оскільки цей референдум не має законної сили», а також закликає усі держави, міжнародні організації й спеціалізовані органи не визнавати зміни статусу АР Крим і м. Севастополя і утриматися від будь-яких дій, які можна було б тлумачити як таке визнання⁴¹⁶.

Наступна резолюція ГА ООН, що стосувалася ситуації з правами людини в АР Крим та місті Севастополь, була схвалена 19 грудня 2016 р. Щоправда, за цей документ (71/205) проголосували 70 країн, ще 77 утрималися, а проти виступили 26 делегацій, серед яких – Росія, Вірменія, Білорусь, Китай, Індія, Сербія, Північна Корея та інші. За рік, 19 грудня 2017 р. Генеральна Асамблея ООН в Нью-Йорку голосувала за новий проєкт резолюції про ситуацію з правами людини в Криму, розроблений Україною. Назва і тематика документа, винесеного цього разу на розгляд ООН, збігалася з минулорічною. Але проєкт нової резолюції ООН був предметнішим, об'єктивнішим і більш сфокусованим на правах людини. Ці зміни, серед іншого, стали результатом співпраці українських дипломатів із правозахисними організаціями. Також до проєкту були включені нові виклики і можливості для захисту прав людини в Криму, які з'явилися протягом 2017 року. Зокрема, в ньому ситуація в Криму визнана триваючою окупацією і міжнародним збройним конфліктом, що на практиці означає, що кримчани, які стали жертвами окупації, можуть розраховувати на ширшій інструментарій міжнародно-правових механізмів захисту. Резолюція також врахувала початок процесу «Україна проти Росії» в Міжнародному суді ООН і вимагала від Росії «повністю і негайно» виконати постанову Суду від 19 квітня 2017 року про тимчасові заходи у цій справі, звертаючи увагу на встановлену практику дискримінації українців, кримських татар, інших етнічних та релігійних груп. Вона також засуджувала: встановлення законів РФ у Криму, автоматичне присвоєння кримчанам російського громадянства, мілітаризацію Криму, примусове виселення і конфіскацію приватної власності окупаційною владою в порушення норм міжнародного права, переслідування релігійних спільнот у Криму, зокрема кримських мусульман, заборону культурних, релігійних установ, правозахисних організацій і засобів масової інформації. Нарешті, резолюція ГА ООН звертає увагу на зусилля України щодо підтримки зв'язків зі своїми громадянами, що проживають на окупованому півострові – економічних, фінансових, політичних, соціальних, інформаційних, культурних та інших і закликає полегшити кримчанам «доступ до демократичних процесів, економічних можливостей і об'єктивної інформації». Усі

⁴¹⁶ General Assembly official records, 68 session: 80 plenary meeting. Thursday, 27 March 2014, New York. URL <https://digitallibrary.un.org/record/768577?ln=en>

ці зміни й доповнення до резолюції ООН були дуже важливими для України. В підсумку, цей оновлений, сильніший проєкт рішення ГА ООН щодо прав людини в Криму підтримала майже така ж кількість країн, як і минулого року: за проголосувала 71 держава, утрималися – 77, голосували проти 25 країн⁴¹⁷.

Отже, Україна з самого початку російсько-української війни проявляє значну активність на міжнародній арені, і зокрема в ООН, щодо засудження та приборкання російської агресії і відновлення територіальної цілісності своєї держави. 3 березня 2015 р., наприклад, президент України П. Порошенко підписав Указ «Про звернення до ООН та ЄС стосовно розгортання на території України міжнародної операції з підтримання миру і безпеки». З подібним проханням Україна звернулася і до Ради Безпеки ООН. 17 вересня 2015 р. була опублікована Заява Верховної Ради України з приводу 70-річчя Організації Об'єднаних Націй та членства України в ООН. У ній, зокрема, наголошувалося на актуальності принципів Статуту ООН щодо розвитку добросусідських відносин між націями на основі принципу верховенства міжнародного права, суверенної рівності держав, утримання в міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, мирного врегулювання міжнародних спорів. 11 серпня 2016 р. українська делегація в РБ ООН виступила із заявою щодо російських провокацій у Криму і підтримки територіальної цілісності України. 13 жовтня 2016 р. в українських ЗМІ була опублікована стаття спеціального представника ООН Джихан Султанглу «Майбутнє Донбасу. Яку роль відіграє ООН у зусиллях з відновлення регіону».

13 лютого 2017 р. за головування України в Раді Безпеки ООН було ухвалено резолюцію щодо підвищення зусиль у протидії терористичним атакам проти об'єктів критичної інфраструктури в рамках Глобальної контртерористичної стратегії ООН. 9 вересня 2017 р. українські дипломати довели до відома Генерального секретаря ООН А. Гуттеріша позицію України щодо введення миротворців на Донбас. 12 січня 2019 р. українські ЗМІ опублікували розлогу статтю представника України в ООН В. Єльченка «ООН майбутнього», в якій, зокрема, дипломат закликав позбавити Росію права вето в Раді Безпеки ООН. Ця вимога прозвучала і у виступі президента України П. Порошенка на Генеральній Асамблеї ООН 20 лютого 2019 р., в якому йшлося про ситуацію на окупованих Росією територіях України.

25 вересня 2019 р. на загальних дебатах 74-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН новообраний президент України В. Зеленський у своєму першому виступі на цьому найвищому міжнародному форумі наголосив: «Завершення війни, повернення всіх окупованих українських територій і панування миру є моїм завданням... Саме тому ми потребуємо світової підтримки. Я розумію: всі

⁴¹⁷ Печончик Т. Нова резолюція ООН щодо Криму: десять змін, важливих для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/19/7075262/>

присутні тут мають власний державний клопіт. І чужі проблеми не повинні хвилювати вас більше, ніж власні. Але в сучасному світі, де ми з вами живемо, більше немає чужої війни. І ніхто з вас не зможе почувати себе у безпеці, коли йде війна в Україні, коли йде війна в Європі»⁴¹⁸. А у зверненні до Ради Безпеки ООН 8 травня 2020 р. з нагоди 75-річчя закінчення Другої світової війни в Європі міністр закордонних справ України Д. Кулеба нагадав, що Росія не має права приватизувати перемогу та вести гібридну війну проти України.

Однак, всі зазначені вище звернення, заяви, пропозиції та міжнародне засудження агресії і агресора - Російської Федерації, поки що не привели до позитивного результату. Росія систематично зловживає своїми правами постійного члена Ради Безпеки та вогує рішення, що стосується її агресії проти України. У такий спосіб Росія порушує засадничу норму Статуту ООН. На жаль, відсутність одностайності постійних членів Ради Безпеки ООН унеможлиблює виконання головного завдання цієї безпекової структури щодо захисту України та підтримання міжнародного миру й безпеки. Наприклад, 19 лютого 2020 р. Рада Безпеки ООН розглянула питання виконання Мінських угод. Непостійні члени РБ ООН Бельгія, Естонія, Німеччина, Польща, а також постійний член Ради Безпеки Франція цілковито підтримали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України в її міжнародно-визнаних кордонах. Метою ж Росії було перекладання на Україну відповідальності за невиконання Мінських угод, що повинно було стати вагомим аргументом домагатись «покарання» України та скасування економічних санкцій з Росії. Аби уникнути такого розвитку подій, німецько-французькі посередники намагалися показати, що Україна виконує Мінські угоди, а на заваді їхньої повної імплементації залишається імперська позиція Росії. Утім зазначені ініціативи були вчергове заблоковані російською стороною.

Не набагато кращим виглядає, а про це вже йшлося вище, і голосування держав-членів ООН під час ухвалення резолюцій Генеральною Асамблеєю ООН щодо російсько-української війни. Наприклад, якщо у грудні 2018 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію, в якій засудила мілітаризацію Росією Чорного та Азовського морів, то через рік, у грудні 2019 р. за резолюцію ГА ООН «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а також районів Чорного і Азовського морі» проголосували лише 63 країни, утримались 66 країн, а проти голосували 19 країн: Вірменія, Білорусь, Бурунді, Камбоджа, Китай, Куба, КНДР, Іран, Киргизстан, Лаос, М'янма, Нікарагуа, Філіппіни, Росія, Сирія, Судан, Венесуела, Зімбабве.

⁴¹⁸ Виступ Президента України Володимира Зеленського на загальних дебатах 74-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-zagalnih-57477>

Все це, на жаль, підтверджувало думку колишнього міністра закордонних справ України, директора Центру дослідження Росії В. Огризка, висловлену ще в листопаді 2016 р., про те, що «з практичної точки зору немає жодної перспективи вирішити українсько-російський конфлікт в ООН». Загалом, військово-політичне замороження цього конфлікту впродовж 2014-2021 рр. перетворило його на виснажливе протистояння, на справжнє випробування дієвості державних структур як України, так і Росії в умовах гібридної війни. Однак за цих обставин актуалізувалося питання готовності Організації Об'єднаних Націй, демократичних країн світу нівелювати асиметрію потенціалів Києва і Москви у цьому протистоянні. Адже Кремлю не звикати потужними засобами пропаганди перекопувати росіян та світову громадськість у т. зв. підступних намірах ворожого оточення, яке тільки і мріє, як розчленувати «матінку Росію», перетворити Україну на «АнтиРосію», незважаючи на, за його переконанням, «історичну єдність українців і руських» і «корінні руські землі на Україні».

Росія, плануючи анексію Криму та гібридну агресію проти України, розраховувала на те, що міжнародне співтовариство, зокрема ЄС, швидко не вивчить уроки своїх балканських помилок та залишатиметься розділеним у питанні спільної зовнішньої політики щодо російської гібридної війни проти України. Впродовж 2014-2022 рр. російська дипломатія докладала максимум зусиль, аби грати на протиріччях всередині Європейського Союзу. Російська політика на цьому етапі полягала у визнанні факту європейських санкцій за анексію Криму з блокуванням інституційних контактів на рівні ЄС – Росія. Нейтралізація такої політики, вважали російські еліти, була можлива шляхом активізації двосторонніх відносин з окремими країнами-членами ЄС. Кремль фактично поділив країни ЄС за критерієм критичного ставлення до Росії на умовні три групи: 1) найбільш послідовно «антиросійські» налаштовані; 2) «нейтральні» зі схильністю до «конструктивної» політики в окремих секторальних питаннях; 3) готові до більш активної співпраці в обхід санкцій. У першій групі російська дипломатія бачила Польщу, Естонію, Латвію, Литву, Чехію. З цими країнами Кремль має напружені конфліктні відносини. У другу групу входили лідери Європейського Союзу - Німеччина (з якою реалізований стратегічний проєкт газопровід «Північний потік-2»), Франція (традиційно має російський сентимент), Данія, Швеція, Фінляндія (скандинавські країни так і не заблокували побудову газопроводу на Балтиці), Італія (є акціонеркою газопроводу «Південний потік»), Іспанія, Португалія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург (зазнає збитків від санкцій проти РФ у своїй банківській системі), Словенія, Хорватія, Болгарія, Румунія, Мальта, Ірландія. Останнім часом балканська частина цих країн (Болгарія, Румунія, Хорватія) мають більш напружені відносини з РФ. Третя група найбільш проблемна для спільної зовнішньої політики ЄС та перспективна для Росії. Це Австрія (австрійські фірми беруть участь у модернізації інфраструктури в окупованому

Криму), Угорщина («Росатом» будує нові ядерні реактори на угорській атомній станції «Пакш»), Греція і Кіпр (мають православні сентименти до РФ).

Однак показово, що попри спроби Росії мотивувати насамперед Угорщину, Австрію до накладення вето на продовження режиму санкцій проти РФ за анексію Криму, ці зусилля зазнають невдачі. Навіть країни, які отримують певні преференції від продовження торговельно-економічного співробітництва з Росією, виявляються неготовими до відкритого порушення принципу консенсусу щодо ухвалення принципових зовнішньополітичних рішень Європейського Союзу. Насамперед тому, що сучасні неспокійні часи чергової трансформації міжнародної системи вимагають від середніх і малих за кількістю населення і політичним потенціалом країн Євросоюзу політичного реалізму та відповідальності. Надто ризикованими можуть бути гіпотетичні перспективи автономного плавання у бурхливих водах міжнародної політики. Окупація Криму показала, що РФ відкрито нехтує міжнародним правом та готова силовими засобами переглядати існуючі кордони в Європі. Російська війна проти України є надто чутливим питанням сучасних міжнародних відносин, аби середні і малі країни ЄС почувались у безпеці без європейської солідарності та відповідальності. Тому в інтересах цих країн не провокувати розколи і непорозуміння всередині Європейського Союзу щодо такого принципового питання, як порушення міжнародного права і загроза миру в Європі внаслідок окупації Криму та подальшої російської агресії проти України.

В цій ситуації перед Україною стояло набагато складніше завдання: захищати національний суверенітет і територіальну цілісність в умовах гібридної війни та одночасно проводити соціально непопулярні, але необхідні для модернізації українського суспільства та успішного просування на шляху євроінтеграції реформи. І за цих умов вкрай важливими для України є успіхи на дипломатичному фронті, значення яких неймовірно збільшилося після широкомасштабної агресії Росії проти України у 2022 році. Звичайно, головну роль у стримуванні російської агресії та захисті України відіграють Збройні Сили України і добровольчі батальйони, які своїми героїчними діями на початку широкомасштабної війни зламали амбіційні агресивні плани Росії окупувати Україну за декілька днів/тижнів. Водночас українські дипломати весь час тримали зовнішній фронт, добиваючись консолідованої підтримки міжнародного співтовариства і забезпечення його систематичного тиску на агресора. Зокрема, дипломатичні зусилля України під час консультацій у Мінську та переговорів у Нормандському форматі дали змогу суттєво зменшити інтенсивність вогню на Донбасі, що врятувало тисячі життів військових і цивільних.

Важливим успіхом української дипломатії стало проведення в Києві 23 серпня 2021 р., напередодні 30-ої річниці відновлення незалежності України, за участі 46 високих делегацій (усіх країн-членів ЄС і НАТО, низки інших держав та міжнародних організацій) установчого саміту нового міжнародного формату –

Кримської платформи. Варто звернути увагу на те, що консолідована позиція Європейського Союзу стала мотивом до орієнтації на нього країн, які ведуть переговори про вступ до ЄС. Зокрема, міністрами закордонних справ були представлені Республіка Північна Македонія і Чорногорія. На жаль, косовська проблема завадила бути представленими на «Кримській платформі» Албанії і Сербії. Боснійські серби, боснійські мусульмани і боснійські хорвати також не досягли консенсусу щодо представлення на «Кримській платформі» Боснії та Герцеговини.

Саміт Кримської платформи 2021 р., на якому міжнародні учасники вперше з 2014 р. публічно визнали Крим окупованою територією і ухвалили декларацію про деокупацію Криму та його повернення під контроль України, став, на думку міністра закордонних справ України Д. Кулеби, «наймасштабнішим міжнародним заходом, який Україна проводила за всю історію незалежності, і, безперечно, однією з найважливіших подій року в українській зовнішній політиці. Кримська платформа перекреслила роки самонавіювання, яким займалися російські чиновники, розповідаючи, що питання Криму, мовляв, «закрите». Участь 46 партнерів у саміті Кримської платформи в Києві переконливо довела, що питання Криму «закритим» стане лише тоді, коли над півостровом замайорить український прапор. Росії доведеться повернути загарбані території законному господареві та відповідати за свої злочини»⁴¹⁹.

Водночас, Україна активно розвивала двосторонню співпрацю зі стратегічними партнерами. Зокрема, партнером України номер один у безпековій сфері стали Сполучені Штати Америки. Новий етап українсько-американських відносин відкрив візит президента України В. Зеленського до США 31 серпня – 3 вересня 2021 р., під час якого він з американським президентом Дж. Байденом підписали Меморандум стратегічного партнерства з метою поглиблення взаємодії у сферах безпеки та оборони, торгівлі, енергетики й інших галузях. А під час візиту до США міністра закордонних справ України Д. Кулеби 10-11 листопада 2021 р. сторони підписали Хартію стратегічного партнерства. За підсумками переговорів з американськими високопосадовцями Д. Кулеба заявив, що «Росія уникає перемовин. І на рівні лідерів, і на рівні міністрів закордонних справ. Але ми постійно шукаємо шляхів активізації цього процесу. І в принципі у Вашингтоні, і в Києві є розуміння, що ще активніше залучення США до процесу мирного врегулювання пішло б на користь усім учасникам»⁴²⁰.

Другим важливим стратегічним партнером України стала Велика Британія. 1 січня 2021 р. набула чинності Угода про політичне співробітництво, вільну

⁴¹⁹ Кулеба Д. Українська дипломатія за 30 років незалежності України. Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск XXII. К., 2021. С. 10.

⁴²⁰ День. 13 листопада 2021. С.1.

торгівлю та стратегічне партнерство між двома державами, яка вивела відносини Києва і Лондона на принципово новий рівень.

На європейському напрямку впродовж 2021 р. українська дипломатія домоглася створення «Люблінського трикутника» (Литва, Польща, Україна). Зміцнювались відносини України з країнами «Вишеградської четвірки» та «Бухарестської дев'ятки» (Румунія, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Латвія, Литва, Естонія, Болгарія). У червні 2021 р. Україна, Грузія, Молдова створили «Асоційоване тріо».

З метою протистояння широкій інформаційній пропаганді Росії у світі та боротьби з її дезінформацією під час російсько-української війни, міністерство закордонних справ України кардинально оновило й посилило інформаційну, іміджеву та культурну діяльність, розробивши Комунікаційну стратегію і Стратегію публічної дипломатії. Наприклад, у 2021 р. з ініціативи України в ООН уперше відбувся спеціальний захід під назвою «Перевірка фактів як глобальна практика з протидії дезінформації та неправдивим відомостям». Також з метою привернення уваги міжнародної спільноти до незаконних арештів і тортур у донецькій в'язниці «Ізоляція» та інших місць позбавлення волі українських громадян на окупованих територіях Донбасу, МЗС України започаткувало міжнародний проєкт «Isolation: must speak» тощо.

2022 рік став найважчим роком в історії незалежної України і найскладнішим роком для української дипломатії. Гібридна війна з неоімперською Росією, що в різних формах тривала протягом восьми років і була скерована переважно на руйнування української ідентичності, перейшла в нову фазу - широкомасштабну збройну агресію Росії проти України, спрямовану на цілковите знищення Української держави. Ця війна стала історичним випробуванням для України, усіх державних інститутів, кожного українця й українки. Вона, зокрема, поставила амбітні, найскладніші завдання перед українською дипломатією із захисту національних інтересів України в усіх куточках світу і на всіх міжнародних майданчиках в умовах воєнного стану. «Місія України, нашої дипломатії, - наголосив з приводу цього міністр закордонних справ України Д. Кулеба, - полягає в тому, щоб і надалі об'єднувати світ у протистоянні терористичній Росії та іншим ревізіоністам. Це відповідає життєвим інтересам абсолютної більшості суверенних держав, які поважають Статут ООН. Від консолідованості міжнародної спільноти залежить не просто майбутнє світового порядку та демократії, а й нормальне та стабільне життя в усіх куточках планети. Альтернатива – повернення світу в стан війни всіх проти всіх і багаторівневі кризи на континентах». Д. Кулеба також заявив, що «Україна переконана в необхідності формування ефективної безпечної архітектури світу, яка має засновуватися на повазі до міжнародного права та

жорстких гарантіях безпеки, а не деклараціях. Наша держава готова виступити драйвером цих процесів у глобальному вимірі»⁴²¹.

Так, ще 31 січня 2022 р. на прохання України відбулося засідання Ради Безпеки ООН щодо загрози російської агресії проти України. 14 лютого 2022 р. Генеральний секретар ООН А. Гутерреш провів телефонні розмови з міністрами закордонних справ України та Росії Д. Кулебою і С. Лавровим. Йшлося про деескалацію ситуації по периметру українсько-російського державного кордону. 17 лютого 2022 р. відбулося чергове засідання Ради Безпеки ООН щодо безпекової ситуації навколо України через концентрацію російських військ по всьому периметру кордону. 18 лютого 2022 р. сайт МЗС України опублікував Заяву-протест до ЮНЕСКО у зв'язку з будівельними роботами у Бахчисарайському палаці. А 21 лютого 2022 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба закликав скликати Раду Безпеки ООН у відповідь на визнання В. Путіним незалежності «ДНР» і «ЛНР».

Незважаючи на усі превентивні заходи, попередження й застороги міжнародного співтовариства, вранці 24 лютого 2022 р. Путін розпочав brutальне широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну, що поклало початок найбільшій війні в Європі з часів Другої світової війни і викликало глибоке обурення світової спільноти. Того ж дня Генеральний секретар ООН А. Гутерреш засудив чергове порушення РФ суверенітету і територіальної цілісності України, а наступного дня, 25 лютого, відбулося засідання Ради Безпеки ООН, на якому Росія, яка за ротаційним принципом саме головує в РБ з порушенням процедури (згідно зі статтею 20 Тимчасових правил процедури РБ, не має головує представник країни/країна, безпосередньо пов'язана з питанням, що розглядається, тобто в даному випадку РФ), заблокувала український проєкт резолюції із засудженням широкомасштабної війни Росії проти України та закликом до виведення російських військ з її території, а також утриматися від будь-якої подальшої незаконної погрози силою або її застосування проти будь-якої держави-члена ООН. ОАЕ і Китай утрималися від голосування за цей проєкт резолюції Радбезу, яка мала створити додаткові підстави для подання України до Міжнародного суду (МС) в Гаазі. У відповідь Постійний представник України при ООН С. Кислиця, а також міністр закордонних справ України Д. Кулеба закликали усі країни розірвати дипломатичні відносини з РФ, а міжнародні організації - заблокувати або призупинити членство Росії.

26 лютого 2022 року Україна все ж подала до Міжнародного суду заяву про порушення справи проти Російської Федерації щодо порушення Конвенції 1948 р. про попередження злочину геноциду та покарання за нього. При цьому наводилися незаперечні факти, що свідчать про планування акцій геноциду.

⁴²¹ Кулеба Д. Зміцнюємо дипломатичний фронт заради перемоги України. Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск XXIII. К., 2022. С. 9.

Одночасно Україна звернулася до МС із проханням вжити заходів, «аби запобігти непоправній шкоді правам України та її народу та уникнути загострення чи розширення суперечки між сторонами за Конвенцією про геноцид». Не висловлюючись по суті, Міжнародний суд у своєму рішенні від 16 березня 2022 року вказав три тимчасові заходи: Російська Федерація має негайно призупинити військові операції, які вона розпочала 24 лютого 2022 року на території України; Росія має гарантувати, що будь-які військові чи нерегулярні збройні формування, якими вона може керувати або підтримувати, а також будь-які організації та особи, які можуть підлягати її контролю чи керівництву, не вживали жодних заходів для сприяння військовим операціям; обидві сторони повинні утримуватися від будь-яких дій, які можуть погіршити чи подовжити спір у Міжнародному суді чи ускладнити його вирішення.

27 лютого 2022 р. на засіданні Ради Безпеки ООН було ухвалено рішення про скликання 28 лютого 2022 р. за ініціативою України екстреної сесії Генеральної Асамблеї ООН у питанні засудження Росії за її агресію проти України. Відкриваючи сесію ГА, Генеральний секретар ООН А. Гутерреш наголосив: «Атака на Україну – це виклик всьому світу». На обговорення був винесений проєкт резолюції, підготовлений Україною і підтриманий 96 країнами-членами ООН. Постійний представник України при ООН С. Кислиця у своєму виступі зазначив: «Вперше з тих пір як з'явилася ООН ведеться повномасштабна війна в Європі. Війська напали з території Росії, Білорусі та окупованих частин України... Росія заблокувала Чорнобильську АЕС. Нанесла удар по мирним цивільним судам. Росія б'є по дитячим будинкам, садкам, автобусам з мирними людьми. Вже понад 300 мирних людей загинуло, в тому числі 16 дітей. Росія має зупинити напад на Україну. Росія має вивести війська з території України. Також Генасамблея має засудити дії Білорусі. Напад на Україну - це загроза демократії в усьому світі»⁴²².

Після тривалого обговорення за участю представників багатьох держав світу, на шостому засіданні екстреної сесії Генеральної Асамблеї ООН 2 березня 2022 р. була ухвалена резолюція на підтримку суверенітету України і з вимогами до РФ припинити агресію проти неї та вивести російські війська з України і водночас вирішити питання деокупації Криму та Донбасу. Важливо відзначити, що Генеральна асамблея ООН не лише засудила дії Росії щодо України, а у своїй резолюції назвала їх агресією Російської Федерації проти України. При цьому, спираючись на резолюцію від 1974 р. про визначення агресії як використання збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, учасники обговорення підтвердили відданість суверенітету, незалежності, єдності та цілісності України, включно з її

⁴²² ООН розглядає резолюцію по російському нападу на Україну. URL:

<https://intent.press/news/world/2022/oon-pidtrimala-zupinku-rosijskogo-napadu-na-ukrayinu/>

територіальними водами, що означало: доки РФ не звільнить загарбане море – вона буде вважатися агресором. При цьому важливим є і те, що ООН засуджує будь-які заяви Російської Федерації про застосування зброї масового знищення. ООН звертає увагу також на потенційний вплив війни на зростання продовольчої небезпеки в усьому світі, оскільки Україна є експортером зерна та іншої сільськогосподарської продукції, коли мільйони людей зіштовхуються з голодом або загрозою голоду, відчувають серйозну нестачу продовольства в кількох регіонах світу.

Абсолютна більшість держав-членів ООН – 141 країна, розуміючи, що якщо агресію Росії не зупинити зараз, вона не обмежиться Україною, проголосувала за ухвалення цієї резолюції. Тільки 5 країн не підтримали рішення ГА ООН з вимогами до РФ про припинення агресії проти України і «необхідності якнайшвидшого досягнення всеосяжного, справедливого й тривалого миру в Україні відповідно до принципів Статуту ООН». Серед таких – Росія, Республіка Білорусь, Сирія, КНДР та Еритрея. Утримались 35 країн, серед них – Китай, Казахстан, Пакистан, Іран, Венесуела, Куба, ПАР та інші. Загалом, результати голосування на цій сесії Генеральної Асамблеї ООН були важливим успіхом діяльності української дипломатії в перші дні широкомасштабного вторгнення Росії в Україну.

До таких успіхів слід також віднести ухвалу Міжнародного суду ООН в Гаазі 16 березня 2022 р., що зобов'язав Росію припинити розпочаті 24 лютого 2022 року воєнні дії в Україні, заявленою метою яких було «запобігання і покарання» нібито геноциду в Луганській та Донецькій областях України. Головна суддя Міжнародного суду ООН заявила, що Російська Федерація повинна, в очікуванні остаточного рішення у справі, призупинити військові дії та має також припинити будь-яку військову допомогу так званим «ЛДНР». У відповідь на це рішення 17 березня 2022 р. МЗС РФ цинічно заявило, що Міжнародний суд ООН нібито не має юрисдикції за позовом України з вимогою припинення російської агресії проти цивільних об'єктів України. 22 березня 2022 р. Рада Безпеки ООН не підтримала китайсько-російський проєкт резолюції про тимчасове припинення вогню заради вирішення гуманітарних проблем в Україні. РФ не погодилась на припинення військових дій у принципі. 31 березня 2022 р. Україна домоглася створення комісії ООН із розслідування скоєних російськими солдатами воєнних злочинів під час збройної агресії проти України. 4 квітня 2022 р. Росія на засіданні РБ ООН заперечувала свою причетність до масового вбивства цивільних громадян в Україні, зокрема, у місті супутнику Києва – м. Буча. Президент України В. Зеленський вчоргове закликав виключити РФ з РБ ООН, а Генеральна Асамблея ООН консенсусом ухвалила резолюцію, яка зобов'язує держави – постійні члени Ради Безпеки ООН обґрунтовувати застосування права вето у кожному окремому випадку. 21 квітня 2022 р. Росія відкинула пропозицію Генерального секретаря ООН А. Гутерреша щодо

Пасхального припинення вогню, а 26 квітня під час його візиту до Москви, Кремль заявив, що «США ведуть проксі-війну проти РФ на території України». Наступного дня, 27 квітня 2022 р. А. Гутерреш відвідав зруйноване російськими військами м. Бородянка Київської області. Росія завдала в цей день ракетного удару по Києву і, мабуть, у Генерального секретаря ООН не залишилося ілюзій щодо можливостей домовлятися з країною-агресором. 23 червня 2022 року Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) отримав від України заяву про відкриття справи проти Росії щодо «звинувачень українського уряду в масових і грубих порушеннях прав людини, вчинених Російською Федерацією та її військово-ними операціями на території України з 24 лютого 2022 року».

Загалом, на думку відомого вітчизняного дипломата, історика-міжнародника Б. Гуменюка, потужний імпульс формуванню нової, наступальної української дипломатії в умовах широкомасштабної російської агресії проти України дав президент Володимир Зеленський. «Не тільки неймовірна інтенсивність зустрічей з лідерами європейських і позаєвропейських держав, виступи в парламентах десятків країн світу, сприяння у формуванні могутньої міжнародної коаліції, яка ефективно допомагає нам руйнувати загарбницькі плани ворога, - все це є незаперечною дипломатичною заслугою в тім числі й глави держави. І справа, звичайно, не тільки в кількості зустрічей, виступів за кордоном, загальному обсязі зовнішньополітичних дій на найвищому рівні, а в змісті цієї роботи. Виступаючи перед парламентами європейських країн, глава держави називає речі своїми іменами, відкидає почуття меншовартості в розмовах з європейськими лідерами, сміливо вказує на ті свідомі чи несвідомі помилки, які вони вчинили і які призвели до трагічних подій сьогодні. Все це робиться дуже гідно, виважено, аргументовано, і тому з ним погоджуються, тому його поважають, тому йому довіряють», - зазначає Б. Гуменюк⁴²³.

Наприклад, після того, як 6 червня 2022 р. представник РФ в РБ ООН В. Небензя заперечив відповідальність Росії за продовольчу кризу у світі, президент України В. Зеленський закликав виключити РФ з Продовольчої організації ООН (FAO), а 10 червня 2022 р. він виступив з вимогою негайної реформи Організації Об'єднаних Націй. А 12 серпня 2022 р., після того, як на засіданні РБ ООН РФ відмовилась демілітаризувати Запорізьку атомну електростанцію, президент України В. Зеленський заявив, що «Росія пробила дно у історії світового тероризму». 18 серпня 2022 р. у Львові В. Зеленський провів переговори з президентом Туреччини Р. Ердоганом і Генеральним секретарем ООН А. Гутеррешем. Обговорювались умови постачання на світовий ринок українського продовольства. 24 серпня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив на засіданні Ради Безпеки ООН. Він звинуватив РФ у обстрілі пасажирського потягу на станції Чапліно Дніпропетровської області і висловив невдоволення відсут-

⁴²³ Гуменюк Б.І. Слово – зброя дипломата. К., 2022. С. 27-28.

ністю чіткої позиції ООН щодо цього терористичного акту Росії. На цьому тлі 26 серпня 2022 р. РФ блокувала прийняття підсумкового документа X Оглядової конференції ООН щодо договору про нерозповсюдження ядерної зброї. А після т. зв. референдумів, які відбулися у вересні 2022 року, Росія знову наклала вето на резолюцію РБ ООН, яка мала засудити приєднання окупованих територій до РФ. У зв'язку з цим, 20 вересня 2022 р. на відкритті чергової сесії Генеральної Асамблеї ООН міністр закордонних справ України Д. Кулеба закликав підтримати відновлення територіальної цілісності України у міжнародно-визнаних кордонах 1991 року, а 15 березня 2023 р. він заявив, що «Росію треба вигнати з Радбезу ООН, де вона сидить на троні безкарності». Глава МЗС України зауважив, що представники Росії незаконно узурпували місце СРСР у Раді Безпеки ООН у грудні 1991 року. Тоді, за його словами, жодна правова процедура, визначена Статутом ООН, не була дотримана. «Росія ніколи юридично не набувала статусу постійного члена Ради Безпеки ООН та має бути вигнана з цього поважного органу. В іншому разі злочинець у кріслі судді продовжуватиме ставити під сумнів легітимність всієї системи ООН, - наголосив Д. Кулеба⁴²⁴.

1 квітня 2023 р. у зв'язку з початком місячного головування Росії на ротаційній основі в Раді Безпеки ООН президент України В. Зеленський також вчергове заявив про нагальну необхідність реформування цього безпекового органу. «На жаль, ми маємо й новину очевидно абсурдну і деструктивну. Сьогодні держава-терорист почала головувати в Раді Безпеки ООН... Складно уявити щось таке, що більше доводить повне банкрутство таких інституцій. Немає такої форми терору, який ще не був би здійснений Росією. І не буде такої причини, яка зупинить реформу глобальних інституцій, зокрема Радбезу ООН. Реформу, яка очевидно назріла – щоб держава-терорист і будь-яка інша держава, яка хоче бути терористом, не могла зруйнувати мир. Терористи повинні програти, повинні відповідати за терор, а не головувати будь-де», - наголосив український президент⁴²⁵.

Варто зазначити, що подібної думки дотримуються також чимало державних і політичних діячів світу. Заклик України підтримав, наприклад, міністр закордонних справ Чеської Республіки Ян Ліпавський: «Погоджуюсь із Володимиром Зеленським: Рада Безпеки ООН потребує реформування. Останнім доказом цього є те, що в інституції, яка мала б забезпечувати мир, головує держава, яка порушує Статут ООН і загрожує безпеці всього світу», – заявив очільник чеської дипломатії. Головний дипломат Європейського Союзу Жозеп Боррель, своєю чергою, зазначив, що початок головування Росії «пасує дню

⁴²⁴ Кулеба: Росію треба вигнати з Радбезу ООН, де вона сидить на троні безкарності. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/15/7393582/>

⁴²⁵ Тищенко К. Зеленський: Не буде причини, що зупинить реформу Радбезу ООН. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/1/7396038/>

дурня». А міністр закордонних справ Литви Габріелюс Ландсбергіс іронічно привітав Росію з початком головування в Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй, написавши у Twitter: «Вітаємо Росію з початком головування в Раді Безпеки ООН! З нетерпінням чекаємо на енергійні дискусії щодо пропозиції України про місце призначення ваших військових кораблів». А напередодні Естонія, Латвія та Литва спільно виступили проти російського головування в РБ ООН. Закликав реформувати Раду Безпеки ООН і президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган: «Чинний устрій, за якого доля людства опиняється в руках п'яти держав (постійних членів РБ з правом вето. – Авт.), не є стійким. Потрібно невідкладно реформувати РБ ООН, із всеосяжним та інклюзивним порозумінням», - сказав турецькій президент 4 квітня 2023 р. на вечері з іноземними послами та дипломатами⁴²⁶.

Щоправда, свавільне застосування Росією права вето, що фактично паралізувало діяльність РБ ООН, змусило Генасамблею ООН вдатися до певних контрзаходів. ГА ООН консенсусом ухвалила резолюцію A/RES/76/262, яка дозволяє ГА ООН збиратися щоразу, коли в Раді Безпеки застосовується право вето. Зокрема, президент ГА ООН повинен скликати офіційне засідання упродовж 10 днів. У руслі цього рішення, наприклад, 11 жовтня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН засудила масові російські ракетні атаки проти енергетичної інфраструктури України.

31 березня 2023 р. президент України В. Зеленський на прес-конференції за підсумками т. зв. Бучанського саміту заявив, що спеціальний трибунал за злочини агресії Росії проти України має бути створений після перемоги України й завершення війни з Росією шляхом ухвалення відповідної резолюції Генеральної Асамблеї ООН. «Над цим ми працюємо... Ми розуміємо, для нас головне – набрати велику кількість держав, щоб велика кількість держав була об'єднана. І об'єднана вже підтримувати той чи інший формат відповідної резолюції. І це буде крок номер один. А вже тоді перейдемо до практичних кроків щодо трибуналу», – сказав глава держави. У цьому контексті В. Зеленський згадав історичне рішення Міжнародного кримінального суду від 17 березня 2023 р. видати ордер на арешт президента Росії В. Путіна у зв'язку з ситуацією в Україні, який став на його думку «дуже серйозним сигналом» у напрямку створення трибуналу і значним досягненням української дипломатії⁴²⁷.

Найбільшим на сьогодні успіхом проактивної роботи української дипломатії в ООН мабуть слід вважати історичне голосування 12 жовтня 2022 р. за резолюцію одинадцятої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН»

⁴²⁶ Президент Туреччини закликав реформувати Раду безпеки ООН. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/5/7159221/>

⁴²⁷ Зеленський: трибунал щодо Росії хочемо створити через резолюцію ООН. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/31/7395942/>

(ES-11/4). Цією резолюцією ГА ООН засудила псевдо-референдуми на окупованих територіях України, спроби РФ анексувати чотири області України - Донецьку, Луганську, Запорізьку та Херсонську, які «тимчасово окуповані Росією внаслідок агресії, що порушує територіальну цілісність, суверенітет і політичну незалежність України» і закликала держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи ООН не визнавати будь-які зміни статусу областей України та вимагати від РФ негайного та безумовного скасування своїх рішень щодо статусу областей України і виведення всіх своїх військ з території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів. На відміну від трьох попередніх резолюцій ГА ООН з питань війни Росії проти України, ця отримала найбільшу підтримку серед 193 країн-членів ООН. За неї проголосували рекордні 143 держави, зокрема багато африканських та азійських країн, які змінили політичну позицію та поступово відмовляються від політики безумовного нейтралітету щодо російсько-української війни. Представники 5 країн проголосували «проти» цієї резолюції - РФ, Білорусь, КНДР, Нікарагуа, Сирія, і 35 «утрималися»⁴²⁸.

Тим часом РФ продовжує політику бойкоту невідповідних їй рішень та дій ООН. 21 жовтня 2022 р., наприклад, російська делегація бойкотувала засідання Ради Безпеки ООН, на якому розглядалось питання надання РФ іранських ударних безпілотних апаратів. МАГАТЕ відкинуло звинувачення РФ щодо можливості використання Україною «брудної» ядерної бомби. 3 листопада 2022 р. Рада Безпеки ООН відхилила російські пропозиції щодо розгляду теми «американських біологічних лабораторій в Україні». 8 листопада 2022 р. Київ відвідала посол США в ООН Лінда Томас-Грінфільд. Йшлося про організацію міжнародної підтримки Україні у війні проти РФ. 14 листопада 2022 р. більшість держав-членів Генеральної Асамблеї ООН проголосували за резолюцію щодо відповідальності РФ за війну проти України. 30 листопада 2022 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба провів переговори з директором МАГАТЕ М. Гроссі щодо критичної ситуації з безпекою на Запорізькій АЕС. 27 грудня 2022 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба ініціював питання виключення РФ зі складу держав-членів ООН. Однак цю ініціативу не підтримав Китай. 8 лютого 2023 р. російська сторона скликала чергове засідання Ради Безпеки ООН, аби розкритикувати створення «танкової коаліції» для підтримки України. РФ продовжила інтенсивно використовувати трибуну ООН для реклами свого пропагандистського порядку денного.

Нарешті, 23 лютого 2023 р., напередодні річниці широкомасштабного російського вторгнення в Україну, Генеральна Асамблея ООН переважною більшістю голосів ухвалила проект резолюції, який інкорпорує ключові положення запропонованої восени 2022 року Україною "формули миру" – плану з десяти пунктів, покликаному завершити повномасштабне російське вторгнення в

⁴²⁸ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/4. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Україну. На надзвичайній сесії Генасамблеї за резолюцію проголосувала 141 держава-член ООН, але 32 країни т. зв. «проросійського блоку» утримались під час голосування (зокрема Вірменія, В'єтнам, Іран, Казахстан, Киргизстан, Куба, Китай, Монголія, ПАР, Пакистан, Узбекистан), а сім країн виступили проти - Білорусь, КНДР, Еритрея, Малі, Нікарагуа, Росія і Сирія.

Загалом, нині Кремль докладає максимум зусиль, щоби формувати антизахідну, проросійську коаліцію в Організації Об'єднаних Націй, особливо під час ротаційного головування РФ у Раді Безпеки ООН. Зокрема, 31 березня 2023 р., напередодні головування РФ з 1 квітня у Раді Безпеки ООН, президент Росії В. Путін затвердив нову концепцію зовнішньої політики Росії, спрямовану на просування Кремлем потенційної антизахідної коаліції. У новій концепції зовнішньої політики РФ Захід зображується як антиросійська і міжнародна дестабілізуюча сила, і прямо заявляється, що США та їхні «сателіти» розв'язали гібридну війну, спрямовану на ослаблення Росії⁴²⁹.

Тому немає сумнівів, що РФ і надалі буде активно використовувати всі можливі засоби – енергетичний і торговельно-економічний шантаж, агресивну пропаганду та маніпуляції щодо реальних подій на російсько-українському фронті й міжнародній арені загалом, інші диверсії у світі на тлі систематичних ядерних погроз для розколу єдності євроатлантичних союзників України, залучення на підтримку своєї зовнішньої політики т. зв. «нейтральних» та «пасивних» держав і країн, що не визначилися чітко стосовно своєї політики щодо війни Росії проти України, насамперед серед держав Азії, Африки, Близького Сходу та Латинської Америки. Про це свідчать, наприклад, публічні наміри РФ розмістити на території Білорусі тактичну ядерну зброю. Міністерство закордонних справ України 26 березня 2023 р. відреагувало на цей черговий провокативний крок злочинного путінського режиму офіційною заявою, в якій наголошується, що він підриває засади Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, архітектуру ядерного роззброєння та систему міжнародної безпеки загалом. «Звертаємося до держав «Групи семи» та Європейського Союзу попередити білоруську владу про далекосяжні наслідки для Білорусі, у разі її згоди прийняти на своїй території тактичну ядерну зброю від Росії... Україна очікує на ефективні дії щодо протидії ядерному шантажу Кремля з боку Великої Британії, Китаю, США та Франції, зокрема й як постійних членів Ради Безпеки ООН, які несуть особливу відповідальність за недопущення погроз агресії з використанням ядерної зброї... Вимагаємо негайно скликати з цією метою позачергове засідання Ради Безпеки ООН», - йдеться в заяві МЗС України⁴³⁰.

⁴²⁹ Глуценко О. Путін докладає зусиль, щоби формувати антизахідну коаліцію в ООН – ISW.
URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/1/7395968/>

⁴³⁰ Ядерна зброя РФ в Білорусі: МЗС вимагає зібрати Радбез ООН і дати сигнал Лукашенку.
URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/26/7395147/>

У зв'язку з цим перед українською дипломатією постає принципово важливе завдання ефективно протидіяти цим російським намаганням і планам, протистояти агресивній зовнішній політиці РФ загалом та працювати на стратегічну перспективу. Добре усвідомлюючи це, глава української дипломатії Дмитро Кулеба переконаний: «Україна нині перебуває в авангарді світових процесів. Стратегічне мислення, проактивність та патріотизм роблять українську дипломатію потужним інструментом забезпечення інтересів Української держави, бізнесу та громадян. А військові успіхи та спроможна зовнішня політика засвідчують, що сучасна Україна є сильною та суб'єктною державою на міжнародній арені»⁴³¹. Також показовим у цьому плані є голосування 26 квітня 2023 р. за резолюцію Генеральної Асамблеї ООН про співпрацю з Радою Європи щодо захисту прав людини, яка містить, зокрема, жорсткі формулювання щодо Росії через її агресію проти України. Резолюцію підтримали 122 голосами, в тому числі Китай та інші т. зв. «нейтральні» держави і лише 5 країн – відомих борців з правами людини – Росія, Білорусь, Нікарагуа, Сирія та КНДР – голосували проти.

І в цьому значна заслуга вітчизняної дипломатії, активної діяльності зовнішньополітичного відомства України під час російсько-української війни. Йдеться не лише про реалізацію ним складних поточних завдань розширення дієвої проукраїнської коаліції у світі, відновлення загальної поваги до рівності прав незалежних держав і народів, але й про перспективи повоєнного облаштування устрою в Європі та світі за активної участі України. Це засвідчують і результати експертного опитування, що проводились соціологічною службою Центру Разумкова з 26 лютого по 15 березня 2023 р. щодо оцінки фахівцями зовнішньої політики української влади в умовах війни Росії проти України: 90% з 40 опитаних експертів оцінили зовнішню політику України позитивно, лише 7,5 – негативно. Зокрема, найвище були оцінені такі напрями зовнішньої політики української влади: стосовно зміцнення відносин із країнами світу і міжнародними організаціями (95% вважають її ефективною), забезпечення зовнішньої підтримки для опору російської агресії (92,5%), розширення кола країн-союзників, що підтримують Україну у протистоянні російської агресії (92,5%), покращення міжнародного іміджу України, її авторитету у світі (92,5%), просування українських ініціатив на міжнародних майданчиках (90%), поширення у світі об'єктивної інформації про війну в Україні (90%), інтеграції до Європейського Союзу (87,5%), інтеграції України до НАТО (77,5%), захисту прав українців за кордоном (72,5). Дещо нижче була оцінена ефективність політики України щодо

⁴³¹ Кулеба Д. Зміцнюємо дипломатичний фронт заради перемоги України. Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск XXIII. К., 2022. С. 11.

просування інтересів українського бізнесу на світових ринках: 55% експертів вважають її ефективною, а 27,5% - неефективною⁴³².

⁴³² Разумков центр. Проблеми зовнішньої політики та безпеки країни: думки та позиції експертів (лютий–березень 2023 р.) // <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/problemy-zovnishnoi-polityky-ta-bezpeky-krainy-dumky-ta-pozytsii-ekspertiv-liutyi-berezen-2023r>

ВИСНОВКИ

Гібридна війна РФ проти України розпочалася відразу після перемоги Революції Гідності у лютому 2014 року. Фактично з російської окупації Криму 2014 р. стартувала світова гібридна війна, адже РФ вважала, що вона силою захищає своє розуміння обмеженого суверенітету країн «пострадянського простору», що суперечить міжнародному праву. Ідеологічний конструкт, який це обґрунтовував, наголошує на «праві Росії бути сильною», тоді сусіди мають бути слабкими. Таку позицію займав ще Б.Єльцин, який сподівався вибудувати навколо «демократичної РФ» залежний від неї «пострадянський простір». Такий підхід виключив можливість розвитку інтеграції нових незалежних держав на рівноправних засадах, як це відбувається в історії процесу європейської інтеграції. Намагання Кремля виключити варіант приєднання України до Європейського Союзу і Північноатлантичного альянсу обумовили перехід гібридної війни у масштабну війну конвенційними засобами з одночасними погрозами ядерною зброєю.

Тривають наукові та політичні дискусії з приводу сутності сучасної системи міжнародних відносин. Риторичними є питання: чи є зазначена система багатополлярною, чи це «Pax Americana», або людство вже живе за нової американсько-китайської пост-біполярності. Семантичної невизначеності дискусії надає глобальна історична доба постмодерну, за якої ми живемо, незалежно від історичної епохи, в якій «застрягла» та чи інша держава. Провідною ідеєю постмодерну є де-конструкція великих текстів національної або всесвітньої історії, заперечення класичних ідей геополітики з її уявленнями про перманентне протистояння Моря й Суходолу. Нагадаємо, що з погляду геополітики Крим, Косово, Тайвань є класичними прикладами рімленду, тобто прибережної зони у боротьбі між Морем і Суходолом⁴³³. Кримський півострів є північно-східним геополітичним перехрестям між Європою та Євразією. Балкани, включно з Косово, є південно-західним перехрестям Європи та Євразії. Відповідно Тайвань можна розглядати алегорично як реперну точку (вона є точкою відліку шкали ієрархії сил у міжнародних відносинах) Південно-Східної Азії. Усі разом – Крим, Косово і Тайвань – є відповідно реперними точками постмодерної системи міжнародних відносин, контроль за якими визначає статус гегемона процесу глобалізації.

РФ не залишила Євросоюзу іншого варіанту дій, як прийняття більше шести мільйонів українських біженців та надання всебічної допомоги Україні, аби зробити все можливе заради уникнення навіть теоретичної можливості російської імперської «перемоги». Війна мотивувала Євросоюз надати Україні статус кандидата на вступ, адже в історії європейської інтеграції не було іншої такої

⁴³³ Geopolitics. URL: <https://www.britannica.com/topic/geopolitics>

держави та суспільства, яке людськими життями оплачує свій європейський цивілізаційний вибір. Україна «вилікувала» Євросоюз від «втоми» від розширень на Схід. Щоправда, це не скасовує проблем з інтеграцією країн Західних Балкан та Туреччини.

Однак у Європейському Союзі є «коло російських друзів», колишніх і діючих, на кшталт Угорщини, яка офіційно блокувала розвиток процесу приєднання України до НАТО, але не наважилася на вотування нового етапу відносин України та Європейського Союзу. Звичайно, Угорщина може блокувати початок процедури переговорів про вступ України до Євросоюзу, попри власну історичну пам'ять про російську роль у придушенні «Весни народів» 1848-1849 рр. і народного повстання 1956 року.

Водночас російська війна проти України консолідувала Євросоюз і НАТО у спробі захистити Європу від російської експансії. Провідні держави-члени Євросоюзу гармонізували національну політику щодо підтримки України із загальним курсом ЄС. Німеччина і Франція у шоківому режимі виходили зі стану «особливих відносин» із РФ. Німеччина прийняла майже мільйон двісті тисяч українських біженців та наважилася на радикальний перегляд пацифістського підходу до постачання зброї Україні та на визнання провалу німецької східноєвропейської політики, яка з початку 1970-х років ґрунтувалась на принципі «Росія насамперед». Демократія в німецькому суспільстві гарантує жваву дискусію з приводу доцільності ізоляції РФ та військово-політичної допомоги Україні. Німецькі прихильники «особливих відносин» із РФ та визнання України належною до російської сфери впливу залишаються в меншості. Адже більшість німців розуміють історичні аналогії з гітлерівською політикою збирання етнічних німців у одному рейху та путінським «русським миром». Внаслідок цього у 2022-2023 р. Німеччина вперше після 1949 р. реально зробила вибір між цінностями та інтересами на користь цінностей, інфляція яких як соціального капіталу може знецінити післявоєнну німецьку демократичну ідентичність.

Франція ще наприкінці лютого 2022 р., коли тривали бої за Київ, намагалась «домовитись» із Кремлем. Однак навіть найбільші французькі русофіли переконалися в оманливості такої політики, коли РФ стає новою євразійською «Північною Кореєю», яка системно руйнує все навколо себе. Зважаючи на це, французький політичний поворот від РФ став не менш важливим історичним феноменом, ніж німецька «зміна епох» у східноєвропейській політиці. Зрештою, Німеччина і Франція сприяли консолідації Євросоюзу щодо підтримки України. Чи не вперше в історії ЄС нівелювались відмінності в позиціях «великих» і «малих» держав-членів. Навіть далекі від східноєвропейського фронту російсько-української війни Іспанія і Португалія сприйняли цю війну, на відміну від орбанівської Угорщині, не як «чужу», а як пряму загрозу європейським цінностям та безпеці.

Чи не найбільшим сюрпризом стала позиція колись лояльної до Кремля Італії. Росія десятиліттями підкуповувала італійських політиків, домагаючись

«особливих» відносин між Москвою й Римом. А проте путінська спроба відродити «Москву – Третій Рим» стимулювала чітке розуміння більшістю італійських політиків неприпустимості військового перегляду європейського порядку.

Велика Британія зайняла однозначну позицію підтримки України ще на початковому етапі російської «гібридної війни» проти українського народу, коли Британія була членом Європейського Союзу. Особливо важливо, що саме Британія та Польща разом зі США надали Україні критично необхідну воєнну допомогу, яка сприяла Збройним Силам України відбити російську спробу «бліцкригу» в лютому – березні 2022 року. Велика Британія підтримала тіснішу співпрацю України, Польщі та Литви. Британія досить часто випереджала США у якості та кількості надання Україні військово-технічної і фінансової допомоги. Скандинавські країни підтримують Україну на її шляху як в ЄС, так і в НАТО.

Сусідні з Україною держави-члени ЄС мають власний сумний історичний досвід взаємодії з агресивним російським імперіалізмом. Польща стала надійним тилом України. Спільна українсько-польська історія ХХ століття засвідчила, що не може бути надійно гарантовано незалежність Польщі без незалежності України. Зрештою, українсько-польське історичне примирення таке само важливе для майбутнього Східної Європи, як німецько-французьке особливе співробітництво є визначальним для Західної Європи. Чеська і Словацька республіки послідовно підтримали Україну в її протистоянні російській збройній агресії, хоча в суспільствах цих країн, особливо в Словаччині, все ще досить міцними є проросійські настрої. Румунія стала південно-західним тилом для України. Утім, зважаючи на проросійську позицію Угорщини, фактично заблоковано діяльність Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина).

Країни Балтії, які безпосередньо межують з РФ та мають сумний досвід радянської анексії 1940-1991 рр., послідовно підтримують Україну. Естонія, Латвія, Литва сприяють формуванню та реалізації спільної політики ЄС і НАТО щодо допомоги Україні у відбитті російської агресії.

Австрія навіть на тлі відмови Швеції і Фінляндії від традиційного нейтралітету намагається зберегти власний нейтралітет. До руйнації газопроводу «Північний потік» саме Австрія мала стати газовим хабом для розподілу російського газу в Європі. Австрійська банківська система до останньої можливості зберігала контакти з РФ. Однак важливо, що Австрія не стала, як сподівались у Кремлі, тією державою Європейського Союзу, яка вотуватиме спільну політику щодо України. У контексті радикальної відмови Швеції і Фінляндії від свого нейтралітету навіть Швейцарія більше не вважає свій нейтралітет фетишем. На відміну від Першої і Другої світових війн, Швейцарія принаймні намагається чіткіше ідентифікувати свою позицію щодо морально-політичної оцінки російської агресії проти України.

Зазначимо, що Білорусь, Болгарія, Сербія вважаються «проросійськими». У названих державах суспільства розколоті щодо розуміння важливості збереження зв'язків із РФ. Білорусь уже понад три десятиліття авторитарним режимом орієнтується на «союз» з РФ. Цей курс закономірно призвів до прямої співучасті Білорусі у російській агресії проти України. Водночас білоруси, які зберегли національну ідентичність, воюють на боці України за майбутнє і Білорусі після падіння диктатури Лукашенка.

Болгарія, яка за радянських часів вважалась ледь не ще однією радянською республікою, після вступу в ЄС і НАТО пройшла великий шлях зміни цивілізаційної ідентичності. Звичайно, внаслідок цього зберігається розкол у болгарському суспільстві щодо розуміння специфіки відносин із РФ. Росіяни, особливо після прозахідного вибору болгар, інтенсивно скуповували нерухомість у Болгарії, що було тільки однією з багатьох складових впливу на болгарську політику і суспільство. У підсумку з 2019 р. болгарська внутрішня політика ніяк не може вийти з перманентної кризи «платового співвідношення» проросійських і проєвропейських сил, що обумовлює обережну і фрагментарну підтримку України з боку Болгарії.

Ще більш розколотим щодо «російської проблеми» є сербське суспільство. Від часів Першої світової війни штучно розвивався міф про «непорушне сербсько-російське братерство». Під час розпаду колишньої Югославії РФ симпатизувала і фактично допомагала спробам відродження «Великої Сербії». Сербські націоналістичні sentimenti щодо Косово стримують процес європейської інтеграції Белграда. Зрештою, Косово, Крим і Тайвань після завершення епохи «холодної війни» перетворились на «гарячі точки» нової постбіполярної системи міжнародних відносин. Все ж упродовж 2022 р. сербські власті намагалися віддати перевагу переговорам про вступ до ЄС як історичній перспективі, замість того, аби намагатися жити марними надіями на «історичний реванш» у Косово. Тим паче, що брутальна путінська спроба «переграти» правила гри за нормами міжнародного права і відродити російську імперію вкотре показала Сербії безперспективність такого вибору.

Війна РФ проти України радикально змінила співвідношення сил на пострадянському просторі. Кремль, поховавши в Україні контрактну армію, втратив більшу частину силового ресурсу, який був потрібен для утримання в покорі країн Кавказу і Центральної Азії.

Вірменія після воєнної поразки від Азербайджану восени 2020 р. намагаться переглянути «особливі відносини» з РФ. Однак проблема Карабаху все ще заважає Єревану відкрито визнати Крим українським. Зрештою, вірменське суспільство також розколоте в питанні проросійської або проєвропейської орієнтації. Регіональне становище Азербайджану є ще складнішим. Міцний союз Азербайджану й Туреччини за принципом «один народ – дві держави» сприяв прогресу у вирішенні карабахського питання. Водночас Баку вимушений раху-

ватись із тим, що Анкара веде власну геополітичну гру з Москвою на Близькому Сході. Також небезпеку для Азербайджану, зважаючи на той факт, що етнічні азербайджанці є найбільшою національною меншиною сусіднього Ірану, становить російсько-ірансько-китайський фактичний військовий союз. Додатковим подразником для Ірану є інтенсивний розвиток азербайджансько-ізраїльського співробітництва. Азербайджан є учасником проєкту «Східна політика» Євросоюзу та союзником України, Грузії і Молдови, але це не заважає Баку зберігати контакти з Москвою, зокрема, щодо проблеми статусу Карабаху та стримування іранських амбіцій у вирішенні «азербайджанської проблеми» у свій однойменній провінції.

Безперечними і надійними союзниками України є Сполучені Штати і Канада. США з 2021 р. намагались переконати Кремль у неприпустимості воєнного нападу на Україну, що не толеруватиметься демократичними країнами Заходу. Однак РФ зробила ставку на війну, адже її президент уважав, що тільки війна допоможе зберегти його корупційний диктаторський режим. У підсумку Україна отримала від США військову й фінансову допомогу, обсяг якої можна порівняти із масштабами допомоги Сполучених Штатів Ізраїлю. Водночас американські еліти консолідовані щодо питання необхідності рішучої відсічі російської агресії. Водночас тривають дискусії щодо можливого ступеня перемоги України. Територіальний розпад РФ, на думку республіканців, близьких до колишнього президента Д. Трампа, може посилити головного конкурента США – Китай. Це відрізняє позицію Вашингтона від точки зору Лондона, Варшави, Таллінна, Риги, Вільнюса, які роблять ставку на стратегічну поразку РФ із бажаною їй наступною територіальною фрагментацією.

Канада в питанні підтримки України, на відміну від США, не обтяжена глобальними стратегічними міркуваннями. Тому канадська підтримка за мотивацією й обсягами близька до британської або польської. Утім, зважаючи на просторову віддаленість Канади, з канадською допомогою виникає більше логістичних проблем. Для Канади гіпотетичний розпад РФ може бути вигідним у контексті освоєння Арктики.

Специфічною є політика Молдови, Туреччини, Ізраїлю щодо російської війни проти України. Молдова є жертвою російського експансіонізму, який призвів у 1991 р. до утворення так званої «Придністровської Молдовської Республіки». Відтоді Кремль використовує придністровське питання як інструмент шантажу як Молдови, так і України. Молдова не розглядає варіант відвоювання Придністров'я за допомогою України і Румунії. Навіть гіпотетична можливість цього стримує на зазначеному напрямку російський експансіонізм.

Туреччина має стратегічні протиріччя з РФ. Політика посилення турецького впливу на Кавказі та в Центральній Азії безпосередньо стикається з російськими амбіціями в цих регіонах. Пантюркістський проєкт Р.Ердогана перетинається з «пострадянською» російською сферою впливу. Анкара й Москва мають різне

уявлення про долю Сирії та про ситуацію на Близькому Сході загалом. Туреччина в 2014 р. не визнала «Крим російським», але навіть введення російських військ у Сирію в 2015 р. не перекреслило співпрацю між російським і турецьким авторитарними режимами. Тому Туреччина є єдиною країною-членом НАТО, яка не запровадила санкцій проти РФ, допомагаючи їх обходити. Одночасно Туреччина отримує на цьому свої прибутки, намагаючись «посередничати» між РФ і Україною. Така турецька макіавеллівська політика не може бути перманентно успішною.

Ізраїль після розпаду СРСР отримав численних репатріантів із України та РФ. За президентства Б.Єльцина Ізраїль вважав РФ своїм союзником. Путінські спроби повернути собі радянський вплив на Близькому Сході все одно не змінили «особливих» ізраїльсько-російських відносин. Частина ізраїльського суспільства та еліт піддаються впливу російських пропагандистських наративів щодо «українського неонацизму». Це обумовило обережну політику підтримки України заради відбиття російської агресії.

Дві найбільші азійські держави Китай та Індія, маючи стратегічні протиріччя між собою, намагаються здобувати свій профіт від затягування війни РФ проти України. Китай використовує цю війну як інструмент тиску на США, чий чималі ресурси задіяні у стримуванні та протидії російській агресії. Утім, Китай не наважується повторити провальний російський досвід в Україні на прикладі «маленької переможної війни» за Тайвань. Китай отримує з РФ дешеві стратегічні ресурси, нафту, газ, маючи перспективу в разі поразки РФ здобути нові території. Одночасно Китай має нагоду демонструвати миролюбність своєї зовнішньої політики, висуваючи проєкт припинення російсько-української війни.

Індія не має таких привабливих стратегічних перспектив, як Китай, щодо російської війни проти України. Делі досі балансує в перехідному періоді від регіональної азійської держави до статусу світової держави. Членство у «великій двадцятці» та індійське лідерство в Русі Неприєднання спонукають Делі «нейтрально» реагувати на безчесну риторику російської пропаганди щодо «протидії» в Україні впливу «золотого мільярду» та «захисту» країн, які розвиваються. На відміну від Китаю, Індія досі відчуває себе лідером цього «третього-четвертого світу».

Починаючи з 2012 р. прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді вибудував у країні фактично авторитарний політичний режим «керованої демократії». Водночас Індія позиціонує себе як найбільша демократія у світі. США зацікавлені у залученні Індії до політики стримування Китаю. Однак Н. Моді намагається проводити політику рівної віддаленості від інших центрів сили, сповідуючи амбіційну задачу до 2030 р. замінити Китай як головну майстерню світу. Тому Індія не нехтує нагодою за демпінговими цінами отримати російські ресурси і з абстрактної «нейтральної позиції» закликати Москву і Київ до миру. Зважаючи на

індійсько-китайську глобальну конкуренцію, Індія офіційно не підтримала китайський «мирний план».

Винятковою щодо підтримки України країною азійсько-тихоокеанського регіону є Японія. Японська Конституція, прийнята після Другої світової війни, обмежує можливості міжнародної воєнної активності Японії. Утім, Токіо послідовно фінансово і політично підтримує Україну. Україна підтримала японську політику, спрямовану на повернення окупованих росіянами Курильських островів.

Натомість фактичним воєнним союзником РФ є Іран. Російський та іранський диктаторські режими мають однакову картину «ворогів» і «друзів». Війна прискорила неформальне оформлення російсько-ірансько-китайсько-білоруського «союзу» проти ліберальних демократій. Іран, який з часу «ісламської революції» 1979 р. перебуває під режимом санкцій, навіть здивувався, як швидко РФ у 2022 р. радикально випередила його за кількістю і якістю запроваджених санкцій. Водночас Іран є прикладом того, як тривалі санкції руйнують навіть сировинну економіку, яка має можливості торгувати з Китаєм та Індією. Економічні проблеми і рівень стратегічної залежності від Китаю спонукали Іран за китайського посередництва спробувати замиритись із Саудівською Аравією. Одночасно Іран грається зі США у контроль за своєю ядерною програмою. У 2018 р. Д. Трамп скасував підписану Б. Обамою в 2015 р. угоду щодо воєнних обмежень реалізації іранських ядерних амбіцій. Воєнно-технічне співробітництво з РФ Іран використовує як важіль впливу на переговорах зі США та ЄС та залякування Ізраїлю.

Провідні латиноамериканські країни Аргентина і Бразилія більш аргументовано, ніж, наприклад Угорщина, можуть вважати війну РФ проти України «не своєю». Аргентина не демонструє великої суб'єктності щодо морально-політичної оцінки цієї війни. Бразилія, маючи досить розвинутий військово-промисловий комплекс, не продає зброю ні РФ, ні Україні. Після президентських виборів 2022 р. Бразилія підтримала китайський «мирний план», що демонструє налаштованість Бразилії солідаризуватись із країнами БРІКС (Бразилія, РФ, Індія, Китай, Південно-Африканська республіка). До речі, саме Південно-Африканська Республіка «нейтрально» симпатизує російській риториці, спрямованій на презентацію війни проти України як боротьби за «антиамериканський» багатополлярний світ проти неоколонізму. Однак ця війна не є такою «кровною» для ПАР, як будь-який регіональний військовий конфлікт у Африці.

Питання членства України в НАТО стало легальним приводом для РФ розпочати війну проти України, представивши її як війну проти всього НАТО. Угорщина використовує відносини України з НАТО як інструмент тиску на Київ у питанні особливого статусу закарпатських угорців. НАТО розглядає воєнно-технічну допомогу Україні як превентивний захід протидії російській агресії проти будь-якої країни-члена НАТО. 4 квітня 2023 р. Фінляндія стала членом

НАТО, внаслідок чого довжина кордону РФ з країнами НАТО подвоїлася. Україна пропонувала в липні 2023 р. на саміті НАТО розглянути питання офіційного запрошення до НАТО. Альянс передумовою цього визначає перемогу України у війні проти РФ.

Другий рік російської війни проти України стимулює «втому» деяких лідерів громадської думки від надмірного напруження. Наприкінці жовтня 2022 р. Ілон Маск запропонував Україні провести референдум у окупованих РФ районах під наглядом ООН щодо визнання Криму російським, забезпечення Криму водопостачанням та гарантування нейтрального статусу України⁴³⁴. Путін не може домогтися капітуляції України без попередньої капітуляції Заходу. З цією метою Кремль активно використовує шантаж ядерною зброєю, вимагаючи капітуляції України та відмови західних ліберальних демократій від підтримки України.

Американський політолог С. Гантінгтон у праці 2004 р. «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності» розглянув різні моделі реагування громадської думки США на війни неоднакової інтенсивності. Автор навів приклад Другої світової війни, коли великий рівень загрози змусив націю здійснити масштабну мобілізацію та витримати її до остаточної перемоги. В'єтнамську війну (1965-1973) Гантінгтон класифікував як війну з низьким рівнем потенційної загрози і значною мобілізацією ресурсів, що стимулювало швидко втому від війни і протести проти неї. Війна з низьким рівнем загрози і низькою мобілізацією викликає масове невдоволення в разі її затягування. Війна з високим рівнем загрози і невеликою мобілізацією ресурсів означає, що нація залишатиметься єдиною впродовж всього хронологічного періоду війни⁴³⁵. Для України переростання «гібридної війни» (2014-2021) у класичну криваву конвенційну війну створило пряму загрозу існування національної державності й української ідентичності. Це також породило пряму загрозу євроатлантичній ліберальній спільноті. Внаслідок цього вперше в національній історії України отримано систематичну ресурсну, військово-технічну, інформаційну та морально-політичну підтримку демократичних країн Заходу. Водночас для суспільної думки країн Заходу маємо динамічну ситуацію зміни ставлення до оцінки рівня загроз з боку російського імперіалізму.

Солідарність створює потенціал опору. Російські агресори шукають також підтримки, насамперед у Китаю. Водночас російська пропаганда намагається грати на втомі західних суспільств від війни та веде ігри навколо мирних ініціатив як інструменту розколу коаліції підтримки України.

У зверненні до «групи двадцяти» в листопаді 2022 р. президент України В. Зеленський назвав десять українських умов припинення війни:

⁴³⁴ Ілон Маск запропонував Україні віддати Крим <https://suspilne.media/288199-viddati-rf-krim-ta-provesti-referendum-na-okupovanih-teritoriah-ilon-mask-zaproponuvav-ukraini-mirmij-plan/>

⁴³⁵ Huntington Samuel. Who are we? The Challenges to America's National Identity. New York. 2004. С.564.

- *Радіаційна та ядерна безпека.* Це досі актуально, зважаючи на окупацію Запорізької атомної станції та регулярні російські ракетні обстріли української енергетичної інфраструктури;
- *Продовольча безпека.* РФ намагається шантажувати світ голодом.
- *Енергетична безпека.* РФ має амбіції зруйнувати українську газотранспортну систему та зруйнувати спільний енергетичний простір України і Євросоюзу;
- *Звільнення всіх полонених і депортованих.* Вирішення цього питання можливе тільки після перемоги України. Хоча за посередництва трьох країн регулярно відбуваються фрагментарні обміни військовополоненими. Після оголошення 17 березня 2023 р. Путіна і «дитячого омбудсмена» М.Львової-Белової у розшук за депортацію українських дітей були спроби частково повертати українських дітей їхнім батькам;
- *Виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України.* На жаль, постійний член ООН РФ системно і послідовно порушує всі норми міжнародного права;
- *Виведення російських військ і припинення війни.* Найкраще це завдання може бути вирішено українським наступом.
- *Справедливість (реституція та покарання воєнних злочинців).* Перші спроби цього здійснюються. Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт Путіна і М. Львової-Белової.
- *Запобігання екоциду захист природи.* Російська агресія вже завдала масштабних збитків екологічній системі України, і ця тенденція триватиме, доки РФ капітулює.
- *Недопущення ескалації.* РФ досі розглядає підняття ставок, зокрема, шантаж ядерною зброєю, як інструмент війни.
- *Фіксація закінчення війни*⁴³⁶.

До річниці масштабування російської збройної агресії проти України 24 лютого 2023 р. Китай висунув свій мирний план щодо врегулювання конфлікту:

- *Повага суверенітету всіх країн.* Формально Китай не визнав анексії українських Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей та Криму. Але мирний план не передбачає конкретики, як відновити суверенітет України.

⁴³⁶ Формула миру: Зеленський назвав 10 умов припинення війни в Україні.
<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3614525-formula-miru-zelenskij-nazvav-10-umov-pripinenna-vijni-v-ukraini.html>

- *Відмова від менталітету холодної війни.* На жаль, Китай розглядає західну критику порушень прав людини у Піднебесній у традиціях холодної війни.
- *Припинення військових дій.* Китайський план не фіксує, на якій саме лінії фронту має бути припинено вогонь.
- *Відновлення мирних переговорів.* Мирні переговори не можуть вестись заради самих переговорів. Але відсутність конкретики у китайському плані зробили його таким само «гумовим» для інтерпретацій, як «Мінські угоди» 2014-2015 років.
- *Вирішення гуманітарної кризи.* Китай не домігся навіть обміну полоненими за принципом всіх на всіх.
- *Захист цивільних осіб і військовополонених.* Китайська дипломатія публічно не демонструє тиску на РФ у цьому питанні.
- *Забезпечення безпеки атомних електростанцій.* Китай не готовий ввести своїх миротворців заради цього на окуповану росіянами Запорізьку атомну станцію.
- *Зниження стратегічних викликів.* РФ відразу після візиту Сі Цзіньпіна в Москву анонсувала розміщення тактичної ядерної зброю у Білорусі.
- *Сприяння експорту зерна.* На жаль, РФ також експортує зерно і добрива, отримуючи кошти на війну проти України.
- *Припинення односторонніх санкцій.* Санкції проти РФ не є односторонніми. Так само санкції проти Китаю за порушення прав людини є багатосторонніми за участю США і ЄС.
- *Підтримка стабільності ланцюжків виробництва і поставок.* Цього насправді можна досягнути тільки після припинення Четвертої світової (гібридної) війни.
- *Сприяння пост-конфліктному відновленню*⁴³⁷. Зрозуміло, що це буде можливим тільки після припинення війни, а не до того.

Китайський «мирний план» був розрахований на розкол світового співтовариства в питанні підтримки України. Частина світової спільноти вважає, що треба будь-якими засобами досягти миру з РФ, інша частина наполягає на справедливості, тобто повному відновленні територіальної цілісності України станом на 1991 рік.

⁴³⁷ Ставська Я. Китай представив свій «мирний план» по Україні.
<https://www.unian.ua/politics/kitay-predstaviv-sviy-mirniy-plan-po-ukrajini-detalshe-po-punktah-12157236.html>

Показово, що РФ навіть не приховує своїх амбіцій щодо України, попри понад рік регулярних поразок на полі бою. Наприкінці березня 2023 р. МЗС РФ, на тлі нової редакції концепції російської зовнішньої політики з ухилом до перманентної конфронтації із західними ліберальними демократіями, висунуло «десять умов заради встановлення стабільного миру в Україні та Європі». Серед цих умов від країни-агресора омріяна кремлівськими злочинцями капітуляція України, а саме:

- Припинення Україною бойових дій і постачань зброї із Заходу.
- Забезпечення нейтрального статусу України, відмова від вступу в ЄС і НАТО.
- Підтвердження без'ядерного статусу України.
- Визнання «нових територіальних» реалій.
- Демілітаризація і денацифікація.
- Захист російської мови. Відкритий кордон із РФ.
- Скасування Заходом антиросійських санкцій.
- Відновлення договірно-правової бази з РФ і СНД.
- Відновлення на гроші Заходу зруйнованої після 2014 р. цивільної інфраструктури.

Найімовірніше навіть у Кремлі розуміють, що досягнути задекларованих цілей політико-дипломатичними засобами неможливо. Україна вимагає безумовної капітуляції РФ, імплементації рішень Гаазького суду щодо російських воєнних злочинів. Несумісність цінностей, за які тривала війна, зацікавленість путінського режиму у війні як інструменті власного виживання, все це робило війну довгою, кривавою й безкомпромісною.

Мораль та міжнародне право показують, якими могли би бути міжнародні відносини, а світова політика вказує, якими вони є насправді. Термін «міжнародні відносини» був запроваджений англійським філософом Джеремі Бентамом на початку XIX ст. У цей час на зміну стосункам між монархами почали приходити відносини між національними державами. На динаміку міжнародних відносин почало активно впливати соціальне середовище, яке з'явилося разом із людиною та визначає її життя. Головним «призом» світової політики є боротьба держав за владу, тобто за максимальну можливість впливати на поведінку інших суб'єктів міжнародних відносин відповідно до власних національних інтересів. Внаслідок цього поступово розмивається межа між внутрішньою та зовнішньою політикою.

Процес глобалізації є «дитяч» різноспрямованих тенденцій: об'єктивної співпраці різних суб'єктів міжнародних відносин і водночас жорсткої конкуренції між ними за кращі позиції у процесі боротьби за власне якісне майбутнє. Внаслідок цього відносно збалансований двополосний світ, на якому трималася міжнародна безпека за доби «холодної війни», канув у Лету. Однак однополярний та в

середньотерміновій перспективі багатополярний світи також не можуть бути зразками «стабільності» та безпеки.

Цілі зовнішньої політики все ще визначаються не мораллю або правом, а національними інтересами, підтриманими відповідною силою. Потуга національної держави все ще залежить від якості її території, від характеру кордонів, численності населення та демографічних тенденцій, наявності або відсутності корисних копалин, економічного та технологічного розвитку, фінансової потуги, етнічної консолідованості, рівня соціальної інтеграції, політичної стабільності, національного духу. Глобалізація змінила правила ієрархізації різних суб'єктів у системі міжнародних відносин. Потреби подолання світової економічної кризи спонукали в листопаді 2008 р. створити «велику двадцятку», учасниками якої стали: Австралія, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Німеччина, Європейський Союз, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Мексика, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, Південно-Африканська Республіка, Республіка Корея, Японія. Як бачимо, до цього об'єднання увійшли країни «вісімки провідних індустріальних держав», Євросоюз та регіональні лідери. «Велику двадцятку» можна розглядати як формалізацію багатополярного світу.

За цих умов відбувається геополітична ієрархізація світового простору: перший рівень складається з глобальної держави США; другий рівень представлений центрами, які претендують на глобальне лідерство (Європейський Союз, Китай, Індія, Росія); третій рівень презентують субрегіональні суб'єкти, які відтворюють власну геополітичну ідентичність. До них, скоріше за все, належатиме і Україна.

«Коли ідея відповідає необхідності епохи, - писав у своїх мемуарах один із батьків-засновників єдиної Європи Ж. Монне, - вона перестає належати людям, що її вигадали, і стає сильнішою від тих, хто перебрав на себе її виконання»⁴³⁸. Такою ідеєю є перетворення України на стабільну європейську демократію. Тривале утримання України в підготовчій стадії до вступу в ЄС і НАТО тільки підштовхуватиме РФ до подальшої агресії. У боротьбі за світову громадську думку ключовою залишається проблема конкуренції між прихильниками замирення російських агресорів ціною виживання України або справедливої перемоги України та відновлення її територіальної цілісності. І компромісу між цими позиціями бути не може.

⁴³⁸ Монне Жан. Спогади. Харків, 2017. С. 546.

ВІДНЯНСЬКИЙ Степан Васильович (1951 р. н.), доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, відмінник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки та премій НАН України, Почесний доктор Ужгородського національного університету. 1973 р. закінчив історичний факультет Ужгородського державного університету і з того часу працює в Інституті історії України НАН України, з 1991 р. – завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України. Основна сфера наукових інтересів – всесвітня (новітня європейська) історія, міжнародні відносини і зовнішня політика України. Автор понад 650 наукових публікацій, в т. ч. близько 100 індивідуальних і колективних монографій. Головний редактор міжвідомчого збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і

знахідки» (виходить щорічно з 1991 р.), член редколегій понад 10 інших вітчизняних і зарубіжних періодичних наукових видань з історії та міжнародних відносин. Підготував 8 докторів і 22 кандидатів історичних наук. Нагороджений почесними грамотами Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, орденом «За заслуги» III ступеня, знаком Міністерства освіти і науки України «За наукові досягнення», відзнаками НАН України на честь 100-річчя Національної академії наук України і «За підготовку наукової зміни».

МАРТИНОВ Андрій Юрійович (1969 р. н.) доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України. 1994 р. закінчив історичний факультет Київського національного університету ім. Т. Шевченка і з того часу працює в Інституті історії України НАН України. Основна сфера наукових інтересів: історія міжнародних відносин та зовнішньої політики України, історія Німеччини та європейської інтеграції, історична соціологія. Автор понад 200 наукових публікацій, в т. ч. десятка індивідуальних і колективних монографій. Член редакційних колегій наукових часописів «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки»; «Європейські історичні студії»; «Проблеми всесвітньої історії». Підготував одного доктора наук і п'ятьох кандидатів наук. Нагороджений Почесною грамотою Кабінету

Міністрів України, відзнакою «Відмінник освіти України».

Наукове видання

Степан Віднянський, Андрій Мартинов

**РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ТА
МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО**

Монографія

Комп'ютерна верстка – Олександр Клименко
Дизайн обкладинки – Василь Стадник

Підписано до друку 29.05.2023 р. Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 21,4. Обл.-вид. арк. 21,54.
Наклад 300 прим. Зам. 7-2023 р.

Редакційно-видавничий відділ Інституту історії України НАН
України 01001, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5070 від 23.03.2016 р.